

ISSN: 1011 - 727X e-ISSN: 2667-5420

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ BAŞKANLIĞI

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT: 40 • BAHAR: 2024 • SAYI: 109

Bahar ve Güz Dönemlerinde Yayımlanan Hakemli Dergi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

JOURNAL OF ATATÜRK RESEARCH CENTER

CİLT / VOLUME: 40 BAHAR / SPRING: 2024 SAYI / ISSUE: 109

ATAM Derg. ISSN: 1011-727X e-ISSN: 2667-5420

- Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığınca Bahar ve Güz dönemlerinde yılda iki kez yayımlanan hakemli bir dergidir.
- Derginin yazım dili Türkçe ve İngilizcedir. Ancak her sayıda üçte bir oranını geçmeyecek şekilde diğer dillerde yazılmış makalelere de -Yayın Kurulu kararıyla- yer verilebilir.
- Yayımlanan makale/yazıların yazarlarına telif ücreti, hakemlerine ise inceleme ücreti ödenir.
- Dergiye gönderilen yazı ve fotoğraflar iade edilmez. Dergide yayımlanan makale/yazılardaki bilimsel içerik ve fikirlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Makale değerlendirme sürecinde dergide çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanılır.
- Dergi, Açık Erişim (Open Access) politikasını takip eder.
- Dergideki makaleler CC BY-NC 4.0 ile lisanslanır.
- Dergiye gönderilen makaleler intihal programından (<https://intihal.net/>) geçirilerek benzerlik oranı tespit edilir.
- Dergi, COPE tarafından açık erişimde yayımlanan kılavuzlar ve politikalar ile YÖK tarafından yayımlanan Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi doğrultusunda yayın yapar.
- Dergi Yayın İlkeleri, Yayın Politikası, Etik İlkeler ile Yazar ve Hakem Rehberlerine <https://atamdergi.gov.tr/> adresinden erişilebilir.
- *It is a peer reviewed journal published in spring and autumn, twice a year, by Atatürk Research Center.*
- *The official languages of the journal are Turkish and English. However, articles written in other languages, so long as the ratio of one-third in every issue is not exceeded, can be published pursuant to the decision of Board of Editors.*
- *Texts and photos sent for the journal are not returned. The authors are responsible for the scientific contents and ideas in the articles/texts published in the journal.*
- *Authors of the articles / texts published in the journal are paid a loyalty. Reviewers of the articles / texts published in the journal are paid a review fee.*
- *A double-blind peer-review system is used during the article evaluation process for the journal.*
- *The journal follows the Open Access policy.*
- *Articles in the journal are licensed under CC BY-NC 4.0.*
- *The similarity rate is determined by putting the articles sent for the journal through the plagiarism program (<https://intihal.net/>).*
- *The journal is published in accordance with the guidelines and policies published through open access by COPE and Scientific Research and Publication Ethics Directive for the Higher Education Institutions published by YÖK (the Council of Higher Education).*
- *Publication Principles for the Journal, Publication Policy, Ethical Principles, and Author and Referee Guides can be accessed at <https://atamdergi.gov.tr/>.*

ISSN: 1011 - 727X e-ISSN: 2667-5420

**ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ BAŞKANLIĞI**

ATATÜRK SUPREME COUNCIL FOR CULTURE, LANGUAGE AND HISTORY
PRESIDENCY OF ATATÜRK RESEARCH CENTER

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Journal of Atatürk Research Center

CİLT/VOLUME: XL

BAHAR/SPRING: 2024

SAYI/ISSUE: 109

Bahar ve Güz Dönemlerinde Yayımlanan Hakemli Dergi
Peer Reviewed Journal Published in Spring and Autumn

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ
JOURNAL OF ATATÜRK RESEARCH CENTER
CILT/VOLUME: XL BAHAR/SPRING: 2024 SAYI/ISSUE: 109

Sahibi / Owner

Atatürk Araştırma Merkezi adına / On behalf of the Presidency of Atatürk Research Center

Doç. Dr. Güner DOĞAN

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı - Ankara/TÜRKİYE

Yazı İşleri Müdürü / Journal Administrator

Ömer ORHAN

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı - Ankara/TÜRKİYE omerorhan@atam.gov.tr

Editör / Editör

Aynur YAVUZ AKENGİN

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı - Ankara/TÜRKİYE ayavuz@atam.gov.tr

Editör Yardımcıları / Assistants of Editor

Dr. Halit Aytağ TOKUR

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı - Ankara/TÜRKİYE h.tokur@atam.gov.tr

Orhan İSTANBUL

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı - Ankara/TÜRKİYE oistanbul@atam.gov.tr

İngilizce Dil Editörü / Editor of Translation

Doç. Dr. Güner DOĞAN

Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü - Atatürk Araştırma

Merkezi Başkanlığı - Ankara/TÜRKİYE gdogan@ayk.gov.tr

İngilizce Dil Editör Yrd. / Assistant Editor of Translation

Murat SAYGIN

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı - Ankara/TÜRKİYE m.saygin@atam.gov.tr

Yayın Kurulu / Editorial Board

Doç. Dr. Güner DOĞAN

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı-Ankara/TÜRKİYE

gdogan@ayk.gov.tr

Prof. Dr. Yüksel ÖZGEN

Türk Tarih Kurumu-Ankara/TÜRKİYE

yozgen@ayk.gov.tr

Prof. Dr. Arshi KHAN

Aligarh Müslim Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi

Siyaset Bilimi Bölümü-Aligarh/HINDİSTAN arshikhan.ps@amu.ac.in

Prof. Dr. Ayten SEZER ARIĞ

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Ankara/TÜRKİYE

aytens@hacettepe.edu.tr

Prof. Dr. Kerim ŞÜKÜROV

Azerbaycan Millî Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü-Bakü/AZERBAYCAN

shukurovkk@gmail.com

Prof. Dr. Mehmet HACISALİHOĞLU

Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/Siyaset Bilimi

ve Uluslararası İlişkiler Bölümü-İstanbul/TÜRKİYE mehmethacisalihoglu@gmail.com

Prof. Dr. Selma YEL

Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü- Ankara/TÜRKİYE

selmayel@gazi.edu.tr

Prof. Dr. Sevtap DEMİRCİ

Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü - İstanbul/TÜRKİYE

sdemirci@boun.edu.tr

Prof. Dr. Stefano TRINCHESE

Chieti-Pescara "G. D'Annunzio" Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Piane,

Ortaçağ ve Modern Araştırmalar Bölümü-Chieti/ITALYA stefano.trincese@unich.it

Doç. Dr. Emre SARAL

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü-Ankara/TÜRKİYE

saral@hacettepe.edu.tr

Doç. Dr. Esra ÖZSÜER

İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü - İstanbul/TÜRKİYE

esra.ozsuer@istanbul.edu.tr

Doç. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü-İstanbul/TÜRKİYE

ramazan.gullu@istanbul.edu.tr

HABERLEŞME / INFORMATION

Atatürk Araştırma Merkezi

Ziyabey Caddesi No: 19 06520 Balgat / ANKARA

Tel: (0 312) 285 65 11 - 285 55 12 • Fax: (0 312) 285 55 27

e-mail: dergi@atam.gov.tr • web: http://www.atam.gov.tr

https://atamdergi.gov.tr & https://dergipark.org.tr/tr/pub/aamd

Baskı Hazırlık: ERDAL BASIM YAYIN DAĞITIM – Tel: 0532 673 95 18

Bastığı Yeri: DİYANET VAKFI MATBAASI

Basım Tarihi: Mayıs 2024 - Ankara

DANIŐMA KURULU / ADVISORY COMMITTEE

Prof. Dr. Arshi KHAN	Aligarh Muslim University-HİNDİSTAN
Prof. Dr. Cesar ROSS	Santiago Üniversitesi-ŞİLİ
Prof. Dr. Çağrı ERHAN	Altınbaş Üniversitesi-Istanbul/TÜRKİYE
Prof. Dr. Erden KAZHYBEK	KAZAKİSTAN
Prof. Dr. Ewa SIEMIENIEC GOLAS	Jagiellonian University-POLONYA
Prof. Dr. Hacı Murad DONOGO	Dağistan-RUSYA FEDERASYONU
Prof. Dr. Halil BAL	İstanbul Üniversitesi-Istanbul/TÜRKİYE
Prof. Dr. Husnija KAMBEROVIĆ	Saraybosna/BOSNA-HERSEK
Prof. Dr. Kerim ŞÜKÜROV	Azerbaycan Millî İlimler Akademisi- Bakü/AZERBAYCAN
Prof. Dr. Mahmut Ali EL-DAVUD	Arap Tarihçiler Birliği Üyesi-IRAK
Prof. Dr. Mehmet TEMEL	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi-Muğla/TÜRKİYE
Prof. Dr. Muhammed ARNAUT	World of Islamic Science and Technology University Amman/ÜRDÜN
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ	Hacettepe Üniversitesi-Ankara/TÜRKİYE
Prof. Dr. Neşe ÖZDEN	Ankara Üniversitesi-Ankara/TÜRKİYE
Prof. Dr. Recep ŐKRİYEL	Novi Pazar Devlet Üniversitesi-SIRBİSTAN
Prof. Dr. Selami KILIÇ	Atatürk Üniversitesi-Erzurum/TÜRKİYE
Prof. Dr. Selma YEL	Gazi Üniversitesi-Ankara/TÜRKİYE
Prof. Dr. Stefano TRINCHESE	Univ. G.D'Annunzio Chieti Pescara-Roma/İTALYA
Prof. Dr. Uğur ÜNAL	Devlet Arşivleri Başkanlığı-Ankara/TÜRKİYE
Doç. Dr. Hasan CİCIOğLU	Netkent Üniversitesi-Gazimağusa/KKTC
Doç. Dr. İrade MEMMEDOVA	Azerbaycan Millî İlimler Akademisi- Bakü/AZERBAYCAN
Doç. Dr. Liliana Elena Boscan	Bucharest University-ROMANYA
Bedrettin KORO	Tarih Bilimleri Uzmanı-KOSOVA
Janos HOVARİ	Budapeşte / MACARİSTAN

BU SAYININ HAKEMLERİ / ABRITRALS FOR THIS ISSUE

Prof. Dr. Bengül BOLAT	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Kırşehir/TÜRKİYE, bbolat@ahievran.edu.tr
Prof. Dr. Cemalettin TAŐKIRAN	Emekli, taskiranc@yahoo.com
Prof. Dr. Erdal AYDOğAN	Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Erzurum/TÜRKİYE, erdalaydogan@atauni.edu.tr
Prof. Dr. Erhan ÖZTEPE	Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, erhanoztepe@gmail.com
Prof. Dr. Feyza KURNAZ ŞAHİN	Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Afyon/TÜRKİYE, fsahin@aku.edu.tr
Prof. Dr. Hakan UZUN	Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Ankara/TÜRKİYE, hakanuzun@ankara.edu.tr
Prof. Dr. Mesut UYAR	Antalya Bilim Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Antalya/TÜRKİYE, mesut.uyar@antalya.edu.tr
Prof. Dr. Mustafa ERęÜN	Emekli, ergunegitim@gmail.com

- Prof. Dr. Mustafa ORÇAN** Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, mustafaorcun@yahoo.com
- Prof. Dr. Mustafa ÖZER** İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, mustafaozer@gmail.com
- Prof. Dr. Necdet AYSAK** Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, aysal@ankara.edu.tr
- Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ** Necmettin Erbakan Üniversitesi/Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi/Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Konya/TÜRKİYE, nkostuklu@erbakan.edu.tr
- Prof. Dr. Savaş SERTEL** Munzur Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Tunceli/TÜRKİYE, savassertel@munzur.edu.tr
- Prof. Dr. Yusuf SARINAY** TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, y.sarinay@gmail.com
- Doç. Dr. Efdal AS** Milli Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu Tarih Bölüm Başkanlığı, Ankara/TÜRKİYE, eas@kho.msu.edu.tr
- Doç. Dr. Erdem ÇANAK** Çukurova Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi/Tarih Bölümü, Adana/TÜRKİYE, ecanak@cu.edu.tr
- Doç. Dr. Süleyman PAK** Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tokat/TÜRKİYE, suleyman.pak@gop.edu.tr
- Doç. Dr. Elnur AĞAYEV** Lefke Avrupa Üniversitesi/Dr. Fazıl Küçük Eğitim Fakültesi/Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Lefke/KKTC, eagayev@eul.edu.tr

Değerli Okurlarımız,

Cumhuriyet tarihi alanında ülkenin köklü dergilerinden biri olan Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, yayın hayatına başladığı 1984 yılından bugüne yayımladığı 108 sayı ile özgün araştırma makalelerini araştırmacıların istifadesine sunarak Atatürk literatürüne önemli bir katkı sağlamıştır.

Atatürk Araştırma Merkezinin kuruluşu ve dergimizin ilk sayısının yayınlanışının 40. yılına atfen “Avrupa Arşivlerinde Cumhuriyet Türkiye’si” temalı Cumhuriyetimizin 100. yılına armağan Özel Sayımızı 2024 yılı Temmuz ayında yayınlanacak şekilde Avrupa arşivlerinde çalışmış ve tecrübesi olan yazarlarımızın katkıları ile hazırladığımızın bilgisini siz kıymetli okurlarımıza vermekten mutluluk duyuyoruz.

Dergimizin 109. sayısında 7 araştırma makalesi yer alıyor. Murat Karataş tarafından kaleme alınan bu makalelerin ilkinde Yarbay Mustafa Kemal’in (Atatürk) 1915 yılında Tekirdağ’da geçirmiş olduğu 22 günlük süre içerisinde 19’uncu Piyade Tümeninin kuruluşu için yaptığı faaliyetleri ele alınarak bu Tümenin toplanma yeri ve karargâh mekânı olan Yarçeşme Barakaları incelenmiştir. Konuya dair yanlış ya da eksik bilinen kimi hususlar, yeni ortaya çıkan askerî ve resmî veriler değerlendirilerek giderilmeye çalışılmıştır. Ali Kaşığıun tarafından hazırlanan çalışmada Mehmet Akif Ersoy’a dair az bilinen Heybeliada Sebil’ürreşad Mekteb-i İptidaisi konusu ele alınmıştır. Söz konusu özel okulun açılıp açılmadığına dair oluşan soru işaretlerinin yeni araştırmalara kapı aralayacağı düşünülmektedir. Ümit Özkan ise makalesinde Millî Mücadele’ye kabul edilen tek hanedan üyesi olması açısından ayırt edici bir özelliği bulunan İsmail Hakkı Bey’i askerî ve diplomatik yönleri ile ortaya koymuştur. Erdal Polat yazısında Cumhuriyet dönemi arkeoloji politikaları çerçevesinde bir Cumhuriyet aydını olarak Ekrem Akurgal’ı ele alırken Mevlüt Samet Yıldız ve Çağatay Benhür ortak hazırladıkları makalede Kliment Yefremoviç Voroşilov’un Türkiye ziyaretini ve Sovyet basınında Cumhuriyetin 10. yıl kutlamalarını ağırlıklı olarak Pravda ve İzvestiya gazeteleri çerçevesinde incelemiştir. Erol Evcin araştırmasında 1923-1933 yılları arasında Türk Dış Temsilciliklerinde yapılan Cumhuriyet kutlamalarına değinmiş; Murat Can Kabagöz ise kapsamlı bir literatür tartışması ile halkevleri konusunu ele almıştır. Son olarak Mevlüt Çelebi araştırmasında İtalyan kaynakları ışığında Ermeni terör örgütlerinin Türk diplomatlara karşı İtalya’da yaptıkları saldırıları incelemiştir.

Uluslararası indeksler konusunda çalışmalarımızın devam ettiğini belirterek bu sayımızda emeği geçen ve katkısı olan herkese teŖekkür ediyorum. 110. sayımız ile Kasım ayında buluŖmak dileğiyle.

Aynur Yavuz Akengin
Editör

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Murat KARATAŞ	Birinci Dünya Savaşı'nda 19'uncu Piyade Tümeni Kumandanı Mustafa Kemal (Atatürk) ve Tekirdağ'da Yarçesme Barakaları <i>The 19th Division Commander Mustafa Kemal (Atatürk) in The First World War and Yarçesme Barracks in Tekirdağ.....</i>	1
Ali KAŞIYUĞUN	Yarım Kalmış Bir Eğitim Projesi: Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi <i>An Unfinished Educational Project: Heybeliada Sebil'ürreşad Primary School .....</i>	35
Ümit ÖZKAN	Bir Asker ve Diplomat Olarak İsmail Hakkı Okday <i>İsmail Hakkı Okday as a Soldier and Diplomat .....</i>	69
Erdal POLAT	Cumhuriyet Dönemi Arkeoloji Politikaları ve Bir Cumhuriyet Aydını Ekrem Akurgal <i>Archaeology Policies of the Republic Period and a Republic Intellectual Ekrem Akurgal .....</i>	113
Mevlüt Samet YILDIZ Çağatay BENHÜR	Sovyet Basınında Türkiye Cumhuriyeti'nin Onuncu Yıl Kutlamaları ve Kliment Yefremoviç Voroşilov'un Türkiye Ziyareti <i>The 10th Anniversary of The Republic of Türkiye and Kliment Yefremovich Voroshilov's Visit to Türkiye in The Soviet Press .....</i>	135

İÇİNDEKİLER

Erol EVCİN	Türk Dış Temsilciliklerinde Cumhuriyet Kutlamaları (1923-1933) <i>Republic Celebrations at Turkish Foreign Representatives (1923-1933)</i> 173
Murat Can KABAGÖZ	Bir Akademik Literatür Tartışması: Halkevleri Neden ve Nasıl Araştırılmalı? <i>An Academic Literature Discussion: Why and How Should the People's Houses Be Researched?</i> 239
Mevlüt ÇELEBİ	1970 ve 1980'lerde İtalya'da Türklere Karşı Ermeni Terörü ve İtalyan Kamuoyu <i>Armenian Terror Against Turks and Italian Public Opinion in Italy in the 1970s and 1980s</i> 275
	Atatürk Araştırma Merkezi Yayın İlkeleri 315
	<i>Publication Principles of the Journal of Atatürk Research Center</i> 321

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA 19'UNCU PİYADE TÜMENİ KUMANDANI MUSTAFA KEMAL (ATATÜRK) VE TEKİRDAĞ'DA YARÇEŞME BARAKALARI

MURAT KARATAŞ*

ÖZ

Osmanlı Devleti'nin son büyük savaşı olan Birinci Dünya Savaşı'nda görev almak üzere Sofya'da ataşemiliterlik vazifesini yürütmekte iken Başkumandanlık Vekâletine başvuran Mustafa Kemal (Atatürk), Yarbay rütbesinde olarak 19'uncu Piyade Tümeni Kumandanlığına atanmıştır. Sofya'dan İstanbul'a gelen Yarbay Mustafa Kemal (Atatürk), atanmış olduğu 19'uncu Piyade Tümen Kumandanlığını yürütmek için 1915 yılının şubat ayında Tekirdağ'a gelmiştir. Tekirdağ'da kaldığı 2-24 Şubat 1915 tarihleri arasında 19'uncu Piyade Tümeninin kuruluşu ile meşgul olmuştur. Bu süreçte subay ve er eksikliği ile teçhizat ve silah eksikliği gidermeye gayret etmiş; askerlerin tatbikat ve talimleri ile meşgul olmuştur. 22 gün kaldığı Tekirdağ'dan 24 Şubat 1915 tarihinde hareket ederek karargâh subayları ve 57'nci Piyade Alayı ile birlikte 25 Şubat 1915 tarihinde Eceabat'a ulaşmıştır.

Bu makalede, Yarbay Mustafa Kemal'in (Atatürk) 1915 yılında Tekirdağ'da geçirmiş olduğu 22 günlük süre içerisinde 19'uncu Piyade Tümeninin kuruluşu için yaptığı faaliyetleri ele alınmakta; 19'uncu Piyade Tümeninin toplanma yeri ve karargâh mekânı olan Yarçeşme Barakaları incelenmektedir. 19'uncu Piyade Tümeninin asker ve teçhizat eksikliklerinin nasıl giderildiği, Mustafa Kemal'in (Atatürk) kumandanlık inisiyatifi ile Çanakkale Savaşları sırasındaki kahramanlığı ile şöhrete kavuşacak olan 57'nci Piyade Alayını nasıl yeniden oluşturduğu, Çanakkale Savaşları'na katılmak için karargâhı

* Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, Çanakkale/TÜRKİYE, muratkrats@yahoo.com
ORCID: 0000-0003-3581-0735

ve 57'inci Piyade Alayı ile birlikte Mustafa Kemal'in Tekirdağ'dan nasıl yola çıktığı ve 19'uncu Piyade Tümeninin karargâhı olan Yarçeşme Barakalarının günümüzde nerede olduğu tarihsel verilerle değerlendirilmektedir. Bu bakımdan bahsedilen zaman zarfında Mustafa Kemal'e (Atatürk), 19'uncu Piyade Tümeni'ne, 57'nci Piyade Alayına, Tekirdağ'a ve Yarçeşme'ye dair yanlış ya da eksik bilinen kimi hususların, yeni ortaya çıkan askerî ve resmî verilerin değerlendirilmesi ile giderilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca Mustafa Kemal'in (Atatürk) biyografisine, Türk askerî tarihine ve Tekirdağ yerel tarihine katkı sunmak hedeflenmektedir.

Bu makalede, Mustafa Kemal'in (Atatürk) Tekirdağ'da geçirdiği süre zarfındaki askerî müdahalelerinin hem kendisi açısından hem de Türk tarihi açısından önemli olduğu, bu müdahalelerin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin önsözü olarak bilinen Çanakkale Zaferine giden yolda stratejik ilk adım olarak değerlendirilebileceği önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: 19'uncu Piyade Tümeni, Birinci Dünya Savaşı, Mustafa Kemal Atatürk, Osmanlı Devleti, Tekirdağ, Yarçeşme Barakaları.

THE 19TH DIVISION COMMANDER MUSTAFA KEMAL (ATATÜRK) IN THE FIRST WORLD WAR AND YARÇEŞME BARRACKS IN TEKİRDAĞ

ABSTRACT

Mustafa Kemal (Atatürk), who applied to the Deputy Commander-in-Chief while he was serving as an attaché in Sofia to take part in the First World War, the last great war of the Ottoman Empire, was appointed as the Commander of the 19th Infantry Division with the rank of Lieutenant Colonel. Lieutenant Colonel Mustafa Kemal (Atatürk), who came to Istanbul from Sofia, came to Tekirdağ in February 1915 to serve as the 19th Division Command to which he was assigned. He was busy with the establishment of the 19th Infantry Division between February 2-24, 1915, while he stayed in Tekirdağ. In this process, he tried to eliminate the lack of officers and men, as well as equipment and weapons; He was busy with the maneuvers and drills of the soldiers. He departed from Tekirdağ on February 24, 1915, where he stayed for 22 days, and reached Eceabat on February 25, 1915, together with his headquarters officers and the 57th Infantry Regiment.

In this article, the activities of Mustafa Kemal (Atatürk) for the establishment of the 19th Infantry Division during the 22-day period he spent in Tekirdağ in 1915 are discussed; Yarçeşme Barracks, the meeting place and headquarters of the 19th Infantry Division, are examined. How the 19th Infantry Division's deficiencies in soldiers and equipment were eliminated, how Mustafa Kemal (Atatürk) re-formed the 57th Infantry Regiment, which would become famous for its heroism during the Gallipoli Wars, with the initiative of the command, how it set up its headquarters to participate in the Gallipoli Wars, how Mustafa Kemal set out from Tekirdağ with the 57th Infantry Regiment and the location of Yarçeşme Barracks, the headquarters of the 19th Infantry Division are evaluated with historical data. In this regard, during the mentioned period, some incorrect or deficient information issues about Mustafa Kemal (Atatürk), the 19th Infantry Division, the 57th Infantry Regiment, Tekirdağ and Yarçeşme are aimed to be eliminated by evaluating newly emerging military and official data. It is also aimed to contribute to the biography of Mustafa Kemal (Atatürk), Turkish military history and Tekirdağ's local history.

In this article, it is suggested that the military interventions of Mustafa Kemal (Atatürk) during his time in Tekirdağ were important both for himself and for Turkish history, and that these interventions can be considered as the strategic first step on the way to the Çanakkale Victory, known as the preface of the Republic of Türkiye.

Keywords: World War I, Ottoman Empire, Mustafa Kemal Atatürk, Tekirdağ, the 19th Division, Yarçeşme Barracks.

GİRİŞ

19'uncu Piyade Tümeni'nin 1907 yılında, Mirliva Emin Paşa kumandasında Harput Tümeni olarak Elazığ'da kurulduğu bilinmektedir. 1911 yılında yapılan teşkilat düzenlemesiyle 57'nci, 58'inci ve 59'uncu Piyade Alay bağlıları ile 2'nci Ordu 7'nci Kolordu'ya bağlanmıştır. Mirliva Şevki Paşa ve daha sonra Albay Şevki Bey'in tümen kumandanlığını üstlendiği 19'uncu Piyade Tümeni, Balkan Harbi'nde Kumonova ve Manastır Meydan Muharebeleri'ne katılmıştır; ancak Manastır'ın düşmesi üzerine 24 Aralık 1912 tarihinde lağvedilmiştir¹.

1915 yılının hemen başında yeniden teşkil edilecek 19'uncu Piyade Tümen ve bağlılarının Tekirdağ'da görevlendirilmesi üzerine tümenin ikamet mahalli olarak Yarçeşme Barakaları belirlenecektir. 19'uncu Piyade Tümeninin Tekirdağ'da teşkili, Tümen Kumandanı Yarbey Mustafa Kemal'in (Atatürk) kullandığı karargâh mekânı ve yeri, 57'nci Piyade Alayının teşkili ve Çanakkale Cephesi'ne hareket konusunda özellikle bilimsel yayın dışında kalan türdeki metinlerde ve hâlihazırda Tekirdağ şehrinde çeşitli sanatsal uygulamalar da dâhil olduğu hâlde mevcut literatürde birbiri ile çelişkili bilgiler bulunmaktadır. Bahsedilen türdeki metinlerde 19'uncu Piyade Tümen karargâhi olarak "Sahil Kışlaları" gösterilmekte, bu betonarme binada konuya dair etkinlikler düzenlenmektedir. Benzer şekilde Tekirdağ'da bulunduğu sırada Mustafa Kemal'in müstakil bir evde konakladığı iddiaları bulunmaktadır. Yine bilimsel yayın dışındaki metinlerde 57'nci Piyade Alayının ve Mustafa Kemal'in kendisinin Halep Vapuru ile Çanakkale'ye doğru yola çıktığı iddiaları vardır. Aynı zamanda, yine benzer nitelikteki yayınlarda Yarçeşme Barakaları'nın Tekirdağ'daki konumu ile ilgili çeşitli iddialar bulunmaktadır.

I. Yarçeşme Barakaları

Birinci Dünya Savaşı seferberliği henüz ilan edilmemişken 31 Temmuz 1914 tarihinde 3'üncü Kolorduya bağlı 7'nci Piyade Tümen karargâhi ve talimgâhi, Tekirdağ'da Yarçeşme Barakalarında konuşlanmış durumdadır. Bu süreçte 7'nci Piyade Tümeni, seferberlikten hemen önce, 19'uncu, 20'nci, 21'inci Piyade Alayı ve 7'nci Topçu Alayı bağlısı ile 206 subay ve 5.240 er

¹ Detaylı bilgi için bk. Zekeriya Türkmen, "19'uncu Piyâde Tümeni", **Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi**, Ed. Murat Karataş, Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayını, İstanbul 2022.

mevcudundadır². Ancak Soma ve Bandırma bölgesinde olan bağlı birliklerin tamamının Tekirdağ'da toplanması için Başkumandan Vekili Enver Paşa'dan 9 Ağustos 1914 tarihinde alınan emir sonrası, tüm bağlı birliklerin Yarçesme'de toplanmaya başladığı anlaşılmaktadır³. 11 Ağustos 1914 tarihinde Yarçesme'deki 7'nci Piyade Tümen karargâhında 96 insan mevcudu görülmekteyken 19'uncu Piyade Alayı (2.271 kişi), 20'nci Piyade Alayı (2.495 kişi) ve 21'inci Piyade Alayı (2.164 kişi) mevcudu, yaklaşık 7.000 kişiye ulaşmıştır⁴. Tümenin 41 insan mevcutlu süvari birliği ile 19'uncu Piyade Alayının 3'üncü Taburuna bağlı olan bir mitralyöz bölüğü (19'uncu Mitralyöz Bölüğü) ve yaklaşık 600 hayvan mevcudu Yarçesme Barakalarında konumlanmıştır⁵. Öyle ki kolordu ceridesinde "İstihkâm taburunun 7'nci Fırkaya müretteb 1'inci Bölüğü, 3 Ağustos [16 Ağustos 1914] günü Yarçesme Barakalarında fırkaya iltihak etti" ifadesi bulunmaktadır⁶.

Bu süreçte olası bir tehlike anında 7'nci Piyade Tümen bağlı birliklerinin Tekirdağ iskelelerine yönlendirildiği, İskele Kumandanlığı aracılığı ile vapurlara bindirilerek sevk edilmeye hazır tutuldukları anlaşılmaktadır. 3'üncü Kolordu Kumandanı Esad (Bülkat) Paşa'nın 20 Ağustos 1914 tarihinde 7'nci Piyade Tümenine gönderdiği emirdeki "Fırka her ihtimâle karşı silâh başına etmeye hâzır bulunacaktır. 19'uncu ve 21'inci Alâyları (pavyonlar civârındaki) istihkâm iskelesi istikâmetine şimdi tahrîk ediniz"⁷ ifadeleri, henüz çok erken tarihlerden itibaren bu ihtiyati tedbire hazır olunması anlamına gelmektedir. Nitekim 22 Ağustos 1914 tarihinde 7'nci Piyade Tümeninin konuşlanışında bu bağlamda bir değişiklik olmuş; oluşturulan yeni düzene göre 7'nci Piyade Tümen karargâhı, 20'nci Piyade

² **Genelkurmay ATASE Arşivi**, Birinci Dünya Harbi (BDH) Kataloğu, Klasör No: 3964, Dosya No:H1, Fihrist No: 16.

³ **Genelkurmay ATASE Arşivi**, BDH Kataloğu, Klasör No: 3964, Dosya No:H1, Fihrist No: 62.

⁴ **Genelkurmay ATASE Arşivi**, BDH Kataloğu, Klasör No: 3964, Dosya No:H1, Fihrist No: 76. Bahsi geçen alaylar 20 Ağustos 1914 tarihinde seferberliklerini tamamladıklarında ulaştıkları insan mevcudu, karargâhta 228 kişi olmak üzere, 19'uncu Alay (3.594 kişi), 20'nci (3.649 kişi) ve 21'inci Alay (3.568 kişi) 10.000 sayısını aşmıştır. 1.300'e yakın da manda, öküz, beygir, at gibi hayvan mevcudu bulunmaktadır. Bk. **Genelkurmay ATASE Arşivi**, BDH Kataloğu, Klasör No: 3964, Dosya No:H2, Fihrist No: 40.

⁵ **Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi**, V. Cilt, I. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1978, s.19.

⁶ **Genelkurmay ATASE Arşivi**, BDH Kataloğu, Klasör No: 3964, Dosya No:H2, Fihrist No: 14.

⁷ **Genelkurmay ATASE Arşivi**, BDH Kataloğu, Klasör No: 3964, Dosya No:H2, Fihrist No: 37.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA 19'UNCU PİYADE TÜMENİ KUMANDANI
MUSTAFA KEMAL (ATATÜRK) VE TEKİRDAĞ'DA YARÇEŞME BARAKALARI

Alayının 1'inci, 2'nci, 3'üncü Taburlarıyla makineli tüfek bölüğü, 7'nci Sıhhiye Bölüğü Yarçeşme'de kalmış; 7'nci Sahra Topçu Alayı Karacaviran Çiftliği'ne; tümenin diğer bağlıları ise sahil kırsallarının kuzeydoğu sırtlarına yerleşmiştir⁸. Bu süreçte Yarçeşme'deki askerî birliklerin teftiş edildiği de görülmektedir. 3 Ekim 1914 tarihinde 1'inci Ordu Kumandanı Liman von Sanders, Yarçeşme Barakalarına gelerek teftişte bulunmuş ve buradaki teftişinde “kolordunun ta’lim ve terbiyesinden fevka’l-hamd memnûn olduğunu” beyan etmiştir⁹.

30 Ekim 1914 tarihinden itibaren Tekirdağ'da bulunan 7'nci ve 8'inci Piyade Tümenlerine bağlı birlikler, başta Çanakkale olmak üzere çeşitli bölgelere sevk edilmeye başlanmıştır. 2 Kasım 1914 tarihinde 1'inci Ordu Kumandanlığından gelen “7'nci Fırka bi'l-cümle aksâmıyla hemân Gelibolu şibh-i cezîresine nakl olunacaktır”¹⁰ şeklindeki emir üzerine, 3 Kasım 1914 tarihinden itibaren 7'nci Piyade Tümeninin Tekirdağ iskelelerindeki vapurlar kullanılarak Gelibolu'ya taşınmaya başladığı görülmektedir¹¹. Gelen emrin hızlıca uygulanabilmesi adına Yarçeşme Barakalarına gidip 7'nci Piyade Tümen Kumandanı Yarbey Mehmed Ali Bey'in iskeleye getirilmesi için bir de otomobil görevlendirilmiştir¹². 7'nci Piyade Tümeni, Gelibolu'ya sevk edilince Yarçeşme Barakalarından da ayrılmıştır¹³. 7'nci Piyade Tümeninin bu barakalardan ayrıldığı 3 Kasım 1914 tarihinden 19'uncu Piyade Tümeninin oluşturulacağı 1915 yılının Şubat ayına kadar geçen süre zarfında Yarçeşme Barakaları askerî amaçla kullanılmaya devam edilmiştir¹⁴.

⁸ Genelkurmay ATASE Arşivi, BDH Kataloğu, Klasör No: 3964, Dosya No:H2, Fihrist No: 51.

⁹ Genelkurmay ATASE Arşivi, BDH Kataloğu, Klasör No: 3964, Dosya No:H3, Fihrist No: 24.

¹⁰ Genelkurmay ATASE Arşivi, BDH Kataloğu, Klasör No: 3964, Dosya No:H4, Fihrist No: 5.

¹¹ Seferberlik sürecinde Tekirdağ'daki iskelelerin ve vapurların hareketliliği hakkında bk. Didem İlkem Terzi, “Tekirdağ'dan Çanakkale'ye: 1914-1915 Yıllarında İskele ve Vapurlar”, *Anafarta*, S 19, İstanbul 2023, s.26-37.

¹² Genelkurmay ATASE Arşivi, BDH Kataloğu, Klasör No: 3964, Dosya No:H4, Fihrist No: 6.

¹³ Yarçeşme Barakalarında 7'nci Piyade Tümen karargâhının konuşlanışı ve Yarçeşme Barakalarının günümüzdeki yaklaşık konumu için bk. Ek 1.

¹⁴ 1915 yılının Ocak ve Şubat aylarında 6'ncı Piyade Tümen ve bağlısı 17'nci Alayın Yarçeşme Barakalarında bulunduğu dair bir kayıt için bk. Genelkurmay ATASE Arşivi, Tarihçeler Kataloğu, Kutu Nu 20, Dosya Nu 157, Fihrist Nu 1-5.

1915 yılında, 19'uncu Piyade Tümenin kurulacağı ve Mustafa Kemal'in 19'uncu Piyade Tümenin karargâhı olarak kullanacağı Yarçesme Barakaları, 7'nci Piyade Tümenin bıraktığı bu barakalardır. Nitekim 19'uncu Piyade Tümenin oluşturulduğu Yarçesme Barakalarının, henüz Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce askerî talimgâh, konuş ve karargâh alanı olarak mevcut bulunduğu ortaya çıkmıştır¹⁵. Bu hâli ile Yarçesme Barakaları, henüz 19'uncu Piyade Tümeni kurulmadan ve Yarbay Mustafa Kemal Bey Tekirdağ'a gelmeden önce, hazır bir askerî kışla durumundadır.

II. 19'uncu Piyade Tümenin Kuruluşu

1 Ocak 1915 tarihinde resmî olarak yeniden kurulmuş olan 19'uncu Piyade Tümenin Kumandanlığına, "Ka'im-makâm Mustafa Kemal Bey'in" atandığına dair irâde-i seniye, Harbiye Nazırı Vekili Talat Bey, Sadrazam Mehmed Said Bey ve Padişah Mehmed Reşad tarafından 20 Ocak 1915 tarihinde imza altına alınmıştır¹⁶.

19'uncu Piyade Tümeni, 1 Şubat 1915 tarihinde 57, 58 ve 59'uncu Piyade Alayları ile iki taburlu bir topçu alayı, bir süvari bölüğü, bir istihkâm bölüğü, bir sıhhiye bölüğü, bir seyyar hastane ve bir ekmekeçi takımından ibaret ve toplanma yeri Yarçesme olmak üzere 3'üncü Kolordu kuruluşunda teşekkül etmiştir. Teşkilat yapılanmasına göre 1 Şubat 1915 tarihinde Tekirdağ'da mevcut bulunan ve her taburu üç bölükten oluşan üç taburlu 57'nci Piyade Alayı¹⁷; iki bölüklü bir tabur, üç bölüklü bir tabur olmak üzere iki taburlu 58'inci Piyade Alayı; her taburu üç bölükten oluşan iki taburlu 59'uncu Piyade Alayı ile 57'nci Piyade Alayına bağlı bir makineli tüfek bölüğü, 19'uncu Piyade Tümenin vurucu gücünü oluşturmuştur¹⁸.

19'uncu Piyade Tümen Kumandanı Yarbay Mustafa Kemal, 2 Şubat 1915 tarihinde Tekirdağ'a gelmiştir. Mustafa Kemal, 6 Şubat 1915 tarihine kadar

¹⁵ Yarçesme Barakaları olduğu net olarak söylenemese de bölgeye 1897 yılında inşa edilen askerî barakalara örnek fotoğraflar için bk. Ek 2.

¹⁶ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I**, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 2005, s.15.

¹⁷ 57'nci Piyade Alayı tarihçesine göre "Balkan Harbinde kuruluşun çıkarılan 57'nci Piyade Alayı 19 Ocak 1330 (1 Şubat 1915) tarihinde Tekirdağ'da, Yarçesme Barakalarında ve muhtelif birliklerden alınan taburlarla kurulmuştur." Bk. **Genelkurmay ATASE Arşivi**, Tarihçeler Kataloğu, Kutu Nu 7-5056, Dosya Nu 58A, Fihrist Nu 1-2.

¹⁸ Yeni Oluşturulan 19'uncu Piyade Tümenine ait piyade taburlarının teşkiline dair hazırlanmış cetvel için bk. **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, Cilt 1, Genelkurmay Atase Yayını, Ankara 2015, s.6-7.

geçen üç gün boyunca yeni kurulmakta olan¹⁹ 19'uncu Piyade Tümeninin subay kadrosunun oluşturulması ve öncelikli atamaların yapılması için 3'üncü Kolordu Kumandanlık Dairesinden yazışmaları yürütmüştür. Bu süre zarfında yeni teşkil olunan bu tümenin evrak yazıcısı, nöbetçisi, emirberi gibi en küçük karargâh hizmetlisi dahi yoktur. Bu nedenle Mustafa Kemal'in müstahdem, yazıcı ve karargâhta bulunacak subaylara hizmet etmek için her alaydan üçer asker talep ettiği görülmektedir. Aynı zamanda karargâh subay kadrosunun kurulması ile meşgul olduğu; iaşe subayı, tüfekçi ustası, hesap memuru gibi atamalarla teşkilatı oluşturmaya gayret ettiği anlaşılmaktadır²⁰.

19'uncu Piyade Tümeninin kuruluşu hakkında 4 Şubat 1915 tarihinde yayımlanan 3'üncü Kolordu emrinde "19'uncu Fırka nâmıyla yeniden teşkil edilen" tümenin "Tekfur Dağı'ndan yedi kilometre mesâfede kâ'in Yarçeşme Barakalarında müctemi' bulunaca(ğ)ı" emredilmiştir. Bu emre göre Yarçeşme Barakaları, yeni kurulmakta olan 19'uncu Piyade Tümeninin toplanma yeri olarak belirlenmiştir; aynı emirde "fırka kumândânı şehrin mevki' kumândânlığı vazîfesiyle iştigâl etmeyerek fırkası başında kıta'âtını yetiştirmeye çalışacaktır. Şehr dâhilinde Mevki'-i Kumândânlık vazîfesi vekîl paşaya 'â'iddir" ifadeleri yer almaktadır²¹. Mezkur emir gereğince 19'uncu Piyade Tümeni; kumandan, karargâh ve karargâh bağlıları da bulunduğu hâlde 6 Şubat 1915 tarihinde Yarçeşme Barakalarında ikamete başlamıştır.

III. Mustafa Kemal (Atatürk) ve Yarçeşme Barakaları

19'uncu Piyade Tümen Kumandanı olarak 6 Şubat 1915 tarihinden itibaren Mustafa Kemal, tayin ve atamalarla; teftiş, talim ve tatbikatla; asker, teçhizat ve hayvan tedarikiyle, birliklerdeki askerlerle hayvanların sağlık kontrolleri ile meşgul olmuştur.

¹⁹ Mustafa Kemal, Ruşen Eşref ile yaptığı mülakatta Sofya sefaretî ataşemiliterliğinden çağrılarak Tekirdağ'da 19'uncu Piyade Tümenini teşkile memur edilmiş olduğunu ifade etmiştir. Bk. Ruşen Eşref Ünaydın, **Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat**, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 2001, s.8.

²⁰ **Çanakale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, Cilt 1, s.2.

²¹ **Genelkurmay ATASE Arşivi**, BDH Kataloğu, Klasör No: 3964, Dosya No: H7, Fihrist No: 31. Bu konuda Mustafa Kemal'in Tekirdağ'da kaldığı süre boyunca bazı müstakil evlerde konakladığına dair kimi iddialar bulunduğunu belirtmek gerekir. Bu iddialar, Mustafa Kemal'in Kolordu emrine muhalefet ettiği anlamına gelmekle birlikte kanıtlanmaya muhtaç iddialardır. Ayrıca bu emir, 19'uncu Piyade Tümeninin Yarçeşme'de toplu hâlde bulunuyorken Mustafa Kemal'in sahil kışlalarında karargâhı olduğu (olası) iddialarını da çürütmektedir.

III.1. Tayin ve Atamalar

9 Şubat 1915 tarihinde 3'üncü Kolordu tarafından 19'uncu Piyade Tümen teşkilatı içerisine doktor tayinleri yapılmıştır. Buna göre 57'nci Piyade Alay 1'inci Taburda Binbaşı Ali Efendi; 58'inci Piyade Alay 1'inci Taburda Yüzbaşı Bahaeddin Efendi, 2'nci Taburda Mükellef Tafrisi Efendi; 59'uncu Piyade Alay 1'inci Taburda Kolağası Tahir Efendi, 2'nci Taburda Mükellef Ligor Efendi görevlendirilmiştir²².

Mustafa Kemal, 11 Şubat 1915 tarihinde 19'uncu Piyade Tümeninın Erkân-ı Harbiyesine Binbaşı Lütfi Bey'i tayin etmiştir. Bunun yanı sıra 19'uncu Piyade Tümen İdare Riyasetine, Alay Emini Yaver Bey; 19'uncu Piyade Tümen İaşe Subaylığına, Mülazım-ı Evvel Mustafa Efendi; 57'nci Piyade Alay 3'üncü Tabur Kumandanlığına, Binbaşı Emin Efendi; 58'inci Piyade Alay Kumandanlığına, Binbaşı Tevfik Bey; 57'nci Piyade Alay 2'nci Tabur Hesap Memurluğuna, Mehmed Hüsnü Efendi; 58'inci Piyade Alay 2'nci Tabura, Tüfekçi Lütfullah Efendi; 59'uncu Piyade Alay 1'inci Tabura, Tüfekçi İsmail Hakkı Efendi; 57'nci Piyade Alay 2'nci Tabur Vesait-i Nakliye Kolu Kumandanlığına, Mülazım-ı Sani Ali Ağa; 57'nci Piyade Alay 3'üncü Tabura, Tüfekçi Mustafa Usta; 57'nci Piyade Alay 3'üncü Tabura, Yüzbaşı Ali Rıza Efendi; 59'uncu Piyade Alay 2'nci Tabur doktorluğuna, Mükellef Çelenkyan Efendi; 59'uncu Piyade Alay 2'nci Tabura, İmam Hafız Mustafa Efendi tayin edilmiştir. Aynı tarihte 19'uncu Piyade Tümenine bağlı olarak yeni teşkil edilmekte olan topçu taburuna da atamalar yapılmıştır. Buna göre Tabur Kumandanlığına, Kıdemli Yüzbaşı Yahya Nâfiz Efendi; 1'inci Bölük Kumandanlığına, Yüzbaşı Bilal Efendi; 2'nci Bölük Kumandanlığına, Ahmed Hamdi Efendi; 3'üncü Bölük Kumandanlığına ise Mehmed Sabri Efendi atanmıştır²³.

13 Şubat 1915 tarihinde 19'uncu Piyade Tümeninde terfi ettirmek üzere 1914 yılında Piyade mülazım-ı saniliği ile mezun olanların olup olmadığının 3'üncü Kolordudan sorulması üzerine, subayların terfi işleriyle de meşgul olunmuş; cevaben 58'inci Piyade Alayının 5'inci Bölüğünde Niğdeli Mülazım-ı Sani Yusuf Kemal Efendi'nin 11 Haziran 1910 tarihinde mezun olmuş olduğu belirtilerek "terfi'e layık ve kıt'ada istihdâmı münâsib" ifadeleri ile görüş bildirilmiştir. Benzer şekilde Tayyare Mektebinde eğitim görmek

²² Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri, Cilt 1, s.4.

²³ A.g.e., s.10, 12, 14-15.

üzere gözlük kullanmayan ve her türlü arazide çalışabilecek subay talebi üzerine de 57'nci Piyade Alaydan bir subay tayin edilmiştir²⁴.

Mustafa Kemal, 18 Şubat 1915 tarihinde Terzi Bölüğü Kumandanı iken terfi ettirilerek 19'uncu Piyade Tümeninin İdare Riyasetine atandığını öğrendiği Binbaşı Galib Efendi yerine Yaver Efendi'nin atanmasını talep etmiştir. 20 Şubat 1915 tarihinde Mantelli Taburun teşkili ve Yüzbaşı Suphi Efendi'nin bu taburun kumandanlığına tayini 3'üncü Kolordudan bildirilmiştir; ancak Mustafa Kemal, Subhi Bey Tekirdağ'da olmadığı için Binbaşı Yahya Nâfiz Bey'in tabur kumandanlığına atandığını bildirmiştir. 21 Şubat 1915 tarihinde Seri Cebel Birinci Bölük Kumandanlığına Yüzbaşı Ahmed Efendi'nin tayin edildiğinin Kolorduca bildirilmesine rağmen Mustafa Kemal, "fa'al, gayûr, harbde kıt'asını sevke muktedir olduğundan" Fethi Efendi'nin tayinini talep etmiştir²⁵.

Tayin ve atamalar, 19'uncu Piyade Tümen Kumandanı Mustafa Kemal'in önerisi üzerine ya da doğrudan 3'üncü Kolordu Kumandanlığı tarafından yapılmakla birlikte kimi zaman Mustafa Kemal'in yapılan atamalara itiraz ettiği ve uygun görmediği kişileri önerdiği kişilerle değiştirdiği görülmektedir. Nihai olarak 19'uncu Piyade Tümenine bağlı birliklerin Tekirdağ'dan ayrılıp Çanakkale'ye ulaştığı zaman mevcut bulunan komuta kadrosu bilinmektedir²⁶.

III.2. Teftiş, Talim ve Tatbikat

19'uncu Piyade Tümeninin yeniden teşkil edilme sürecinde olmasına ve hatta bazı birliklerin komuta kadrosu dahi henüz oluşturulmamış olmasına rağmen Yarçeşme Barakalarında toplanmaya devam eden askerlerin 19'uncu Piyade Tümeni Kumandanı Mustafa Kemal tarafından teftiş edildiği; birliklere talim ve tatbikat yaptırıldığı görülmektedir. Henüz karargâhın Yarçeşme'ye taşındığı gün, 6 Şubat 1915 tarihinde, Mustafa Kemal'in idaresi altında, atlı karargâh subayları ile birlikte birliklerin teftişi yapılmıştır. Benzer şekilde ikinci tatbikat, 13 Şubat 1915 tarihinde yine Mustafa Kemal'in komutası

²⁴ A.g.e., s.8-9.

²⁵ A.g.e., s.22, 24-25.

²⁶ Mustafa Kemal, 19'uncu Piyade Tümeninin komuta kadrosunu ve teşkilatını not defterine kaydetmiştir. Bk. **Atatürk'ün Not Defterleri VII**, (19'uncu Tümen Kumandanı Albay Mustafa Kemal'in Not Defteri ile Mustafa Kemal'in Samsun'a Çıkışından-Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılışına Kadar Tuttuğu Günlük Notları), Genelkurmay Basımevi, Ankara 2007, s.32-36.

altında 19'uncu Piyade Tümen askerlerinin tamamına yaptırılmıştır. Üçüncü ve son tatbikat 16 Şubat 1915 tarihinde birliklerin Çanakkale'ye sevk edilmesine dair olması nedeniyle "harekete hâzırlanma provası" şeklinde gerçekleşmiştir. 19'uncu Piyade Tümeni Kumandanı'ndan gelen emir gereğince 57'nci Piyade Alayının Çanakkale'ye sevki söz konusu edildiği için 57'nci Piyade Alay Kumandanı Binbaşı Galib Bey, 17 Şubat 1915 tarihinde Yarçesme Barakalarında "silâhbaşı borusu" çaldırarak 57'nci Piyade Alayının harekete hazır olabileme tecrübesini yaptırmıştır. Bu tecrübe esnasında, taburlara bağlı hayvanların toplanma alanına hızla gelemeyeği görülmesine rağmen bir saatlik bir süre zarfında askerlerin eşyalarını da yükleyerek hazır olabildikleri görülmüştür. Galib Bey, 19'uncu Piyade Tümen Kumandanlığına yazdığı değerlendirmede, "Tecrübe-i vak'a, noksânımızı göstermiş ve nevâkısın ikmâlîne pek büyük te'sîr icrâ edeceğinden tekerrüründe dahâ serî' ve dahâ muntazâm bir sûrette hâzırlanabileceğimizi emnîyetle 'arz edebilirim" ifadesini kullanmıştır²⁷.

III.3. Sağlık Kontrolleri

12

Yarçesme Barakalarında konuşlanmış olan 7'nci Piyade Tümeninin, birliklere yayılması olası bir salgını engellemek için, takviye birlik olarak gönderilen erlerin kıyafet temizliğini gerçekleştirmek amacıyla kullanılan iki adet etüv makinesine sahip olduğu bilinmektedir. Bu konuda, 7 Ağustos 1914 tarihinde 7'nci Piyade Tümenine gönderilen emirde "efrâd ve hayvânât esâslı bir mu'âyene-i sıhhiyeden geçirildikten ve eşyâ tathîr edilmedikten sonra kıta'ât kadrolarına sokulmayacaktır. 7'nci Fırka mürettebât eşhâsı, gönderilmiş iki etüv ile tathîr olunacaktır" ifadeleri bulunmaktadır²⁸. Bu ifadeden yola çıkılarak Yarçesme Barakalarında özellikle asker kıyafetlerinin temizliği konusunda etüv makinesinin kullanıldığı bilinmekle birlikte 2 Şubat 1915 tarihinden itibaren Yarçesme Barakalarında talim ve terbiye işleri ile meşgulken 57'nci Piyade Alayına mensup askerlerin sıklıkla çamaşıra gönderildiği görülmektedir. Aynı zamanda mevcut askerlerin yanı sıra takviye

²⁷ Genelkurmay ATASE Arşivi, BDH Kataloğu, Klasör No: 5384-183, Dosya No:H9, Fihrist No: 1-1.

²⁸ Genelkurmay ATASE Arşivi, BDH Kataloğu, Klasör No: 3964, Dosya No:H1, Fihrist No: 53.

olarak Yarçeşme'ye ulaşan askerlerin de sağlık kontrollerinin yapıldığı anlaşılmaktadır²⁹.

19'uncu Piyade Tümenine bağlı birliklerde görev yapan askerlerin yanı sıra hayvanlar da sağlık kontrollerinden geçirilmiştir. Gerek topçu birliklerinde gerekse ikmal ve diğer işler için kullanılan hayvanların genel sağlık kontrolleri yapılmış; eksik hayvan miktarının belirlenmesi için sayım yaptırılmıştır. Mustafa Kemal, 19'uncu Piyade Tümen Serbaytarlığının konu ile ilgilenmesini talep etmiş; bunun sonucunda karargâh hayvanları dâhil olmak üzere alay ve taburlara bağlı ahırlarda hayvanlar muayene edilmiştir. Buna göre cilt yanığı olmuş, uyuz hastalığına yakalanmış, yarası bulunan, sağlıksız olan, zayıf ve güçsüz bulunan hayvanlar tespit edilmiş; topçu birliklerinin kullandığı hayvanların genel olarak sağlıklı ve kuvvetli olduğu ancak bunlar içerisinde de üç adet hayvanın zayıf olduğu görülmüştür. Muayene sonucunda makineli tüfek bölüğü, sıhhiye bölüğü ve karargâhta bulunanlardan birkaçı dışında hayvanların askerlik hizmetine uygun oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Ancak üzerindeki tahtaların aralıklı olması nedeniyle yağmuru içeri alan ahırların, göl hâline geldiği ve bu durumun hayvanların sağlığını olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Bunun dışında koşu takımı ve semer gibi eksikliklerin giderilmesine gayret edilmiştir³⁰.

III.4. Asker ve Askerî Teçhizat Tedariki

19'uncu Piyade Tümeninin kuruluşu esnasında birliklerde tam sayıya ulaşabilmesi için gerekli olan asker ve teçhizat tedariki konusunda Tümen Kumandanı'nın titizlikle çalıştığı görülmektedir. Mustafa Kemal, Yarçeşme Barakalarına gelmesinin hemen ardından, 7 Şubat 1915 tarihinde, 19'uncu Piyade Tümeninin elinde bulunan silahların cins ve modellerinin tespit edilmesi ve sayımının yaptırılması ile meşgul olmuştur. Silah açısından her bölükte 250; her taburda 750 tüfek olacak şekilde planlama yapmıştır. Tabur ve alay karargâh subaylarında revolverlerin olup olmadığı kontrolleri ile uğraşmıştır. 19'uncu Piyade Tümen karargâhında bulunan subaylar için 30 adet Muaddel Martin Tüfeği Tekirdağ'daki İnşaat-ı İstihkâmiye Taburundan temin edilmiştir. Aynı gün, kimi askerlerin bölgeye yakın köylerden, ellerinde izin ve vesika olmamasına rağmen Tekâlif-i Harbiye gereğince saman, odun

²⁹ Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Savaşları'nda 57. Alay, Yay. Haz. Murat Karataş, Buğra Terzi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Yayınları, Ankara 2021, s.29-31.

³⁰ Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri, Cilt 1, s.11.

vesair malzeme aldıklarının tespit edilmesi üzerine, bu gibi usulsüz uygulamaya cesaret edenlerin cezalandırılacağı yönünde bağlı birliklerine uyarıda bulunmuştur³¹.

Mustafa Kemal, 19'uncu Piyade Tümeni teşkilatlanması içerisinde biri seri cebel diğeri mantelli sahra olmak üzere iki adet topçu taburu oluşturmakla da meşgul olmuştur. Bu çerçevede 3'üncü Kolordu tarafından 3'üncü Piyade Tümeni teşkilatından alınan bir cebel bataryası (367 asker, 3.068 mermi) gönderilmiştir. Bu cebel bataryasına gerekli olan malzeme ile diğeri batarya için gerekli olan mantelli toplar, İmalat-ı Harbiyeden temin edilmiştir³².

16 Şubat 1915 tarihinde 19'uncu Piyade Tümeni Piyade birliklerinde toplam 750 adet Muaddel Mavzer Tüfeği (59'uncu Piyade Alay 1'inci Tabur), 2.250 adet Anahtarlı Mavzer Tüfeği (57'nci Piyade Alay 1, 2 ve 3'üncü Taburda 750'şer adet), 2.250 adet Kamalı Mavzer Tüfeği (58'inci Piyade Alay 1 ve 2'nci Tabur ile 59'uncu Piyade Alay 2'nci Taburda 750'şer adet) ve Tümen karargâhında 30 adet Muaddel Martin Tüfeği sayısına ulaşılması için 416 Anahtarlı, 282 Kamalı Mavzer Tüfeğinin eksik olduğu; alaylarda görevi subaylar da hesaplanırsa 550 Anahtarlı, 416 Kamalı Mavzer Tüfeğine ihtiyaç olduğu belirlenmiştir. Elde fazla kalan 44 adet Muaddel Martin Tüfeği ise Esliha Ambarı'na teslim edilmiştir³³.

Bu süreç zarfında askerî teçhizat eksikliğinin yanı sıra asker ve subay eksikliğinin son derece önemli bir sorun olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Mustafa Kemal bu konuda 19'uncu Piyade Tümeninin insanî eksikliklerini gidermeye, öncelikli olarak da karargâhta görevli subay eksikliği sorununu çözmeye gayret etmiştir. 10 Şubat 1915 tarihinde, topçu birlikleri hariç tutulsa dahi 19'uncu Piyade Tümeni Piyade birliklerinin talim ve terbiye işleri ile de meşgul olacak karargâh subay eksikliğinin giderilmesinin gerekli olduğu, bu nedenle de 67 subaya ihtiyaç olduğu tespitini yaparak 3'üncü Kolordu Kumandanlığından bu eksikliğin hızla giderilmesini talep etmiştir³⁴.

Piyade birliklerinde görevli ve seferberlik gereği birçoğu yeni askere alınmış erlere, askerî terbiye, talim ve tatbikat yaptıracak subayların 19'uncu Piyade Tümeni içerisinde yeteri kadar bulunmaması, Mustafa Kemal'i kendisine

³¹ A.g.e., s.3-4.

³² A.g.e., s.9.

³³ A.g.e., s.18-19.

³⁴ A.g.e., s.7-8.

bağlı olan birlikleri askerî yeterlilik açısından değerlendirmeye itmiştir. Mustafa Kemal, 3'üncü Kolordu Kumandanlığına, 19'uncu Piyade Tümeni asker ve subaylarının talim ve terbiye dereceleri ve askerlik bilgilerine dair görüşlerini iletmiştir. Buna göre Soma Depo Alayından oluşturulan taburlardaki askerlerin talimlerinin yetersiz ve askerlik terbiyesinden mahrum olduklarını; benzer şekilde talim ve terbiyeye vakıfâne bir idare henüz bulunmadığından nizamiye kıtaatına da güvenilemeyeceğini bildirmiştir. Bölük ve takım kumandanı olan subayların talim ve terbiyede tecrübesiz bulduklarını, askerliği yeni baştan öğrenmeye ihtiyaçları olduğunu ifade etmiştir. Tabur ve alay kumandanlarının ise muharebe esnasında birliklerini sevk ve idare edip edemeyeceklerinin henüz bilinmeyeceğini söylemiştir. Bu değerlendirmenin üzerinden çok geçmeden, 13 Şubat 1915 tarihinde, Mustafa Kemal'in 3'üncü Kolordudan talep ettiği personel niteliğine dair "*harp tahsili görmüş*" ifadesini kullandığı görülmektedir. 19'uncu Piyade Tümeninin yeni kurulduğunu, tabur ve alay kumandanlarının dahi henüz harp tahsili görmüş kişilerden oluşturulmadığını, nihayetinde mevcutta eksik subaylar bulunduğunu rapor etmekle birlikte karargâhında görevlendirmek üzere bir subay yardımcısı ve bir sertabip yardımcısının dahi eğitilmiş olmasını arzu ettiği anlaşılmaktadır³⁵.

IV. 57'nci Piyade Alayını Yeniden Teşkil Etme ve Tekirdağ'dan Çanakkale'ye Yola Çıkış

3'üncü Kolordudan alınan emir gereğince 19'uncu Piyade Tümeninin Gelibolu'ya sevk edilebileceği anlaşıldığından 15 Şubat 1915 tarihinden itibaren tüm birliklerin sevk alanına hareket için 3 saat içinde hazır olmalarına dair emir gönderilmiştir³⁶. Bu emir 19'uncu Piyade Tümeninin Çanakkale Cephesi'ne sevk edileceğini netleştiren bir emir olmuştur; ancak tümeninin eksikliklerini giderme gayreti içinde olan Mustafa Kemal'in bu emre karşı sert bir yazı kaleme aldığı görülmektedir³⁷. 19'uncu Piyade Tümen Kumandanı

³⁵ A.g.e., s.10, 12.

³⁶ Genelkurmay ATASE Arşivi, BDH Kataloğu, Klasör No: 5384-183, Dosya No:H9, Fihrist No: 1-1a.

³⁷ 19'uncu Piyade Tümeninin henüz tam anlamıyla teşkil edilemeden Çanakkale'ye sevk edilmesi konusunda Mustafa Kemal, "Henüz fırkanın matlup veçhile teşkiline zaman kalmadan İtilaf Devletlerinin Çanakkale boğazı aleyhinde tehditkâr bir vaziyet almaları üzerine fırkanın yalnız 57'nci Alayı ile Maydos'a (Eceabat) hareket emrini aldım" şeklinde not almıştır. Bk. Mustafa Kemal (ATATÜRK), **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011, s.5.

Mustafa Kemal, 3'üncü Kolordu Kumandanlığını eleştiren bu uzun yazısını, 16 Şubat 1915 tarihinde Yarçesme'den yazmıştır. Kolordunun üç saat içerisinde harekete hazır olunması emrinin yerine getirildiğini belirten Mustafa Kemal, 19'uncu Piyade Tümeni muharebe edecekse yerine getirilmesinin bir zaruret olduğu hususları dokuz maddede özetlemiştir:

1- Askerler arasında yalın ayak olanların veya kısa bir yürüyüşten sonra yalın ayak kalacakların olduğunu belirterek ayakkabı istemiştir.

2- Askerlerin bir kısmının çuvaldan, bezden yapılmış torbalarını, kısa bir yürüyüşten sonra kopacak olan iple sırtına bağlamış olduklarını belirterek çanta talep etmiştir.

3- Mevsim kış ve hava yağmurlu olduğundan ve “böyle çıplak olarak efrâd açıkta yatmaya mecbûr oldukları takdîrde” iki gün içerisinde askerliklerini yapamayacak derecede sağlıkları bozulacağından kaput, elbise, kilim ve çadır talep etmiş; hiç olmazsa tümenin sevki muhtemel olan yere yakın bir bölgede yeterli miktarda mahrutî çadır depolanmasını istemiştir.

4- İkinci ve üçüncü maddelerde talep edilen materyaller için eksik listesi gönderdiğini belirtmiştir.

5- 19'uncu Tümen karargâhında “masa, sandalye, kırtasiye evrakları, defter sandıkları ve çadır nâmına” hiçbir şeyin mevcut olmadığını belirtmiş ve eksiklere dair bir liste iletmiştir.

6- Tümenin, daha önceki yazı ile eksik olduğunu belirttiği 416 kamalı ve 550 anahtarlı mavzer tüfeğinin nereden alınacağını sormuştur.

7- Tümenin, daha önceki yazı ile eksik olduğunu belirttiği; binek, mekkari ve koşum arabalarında kullanılmak üzere talep ettiği 100'e yakın hayvan ile semer eksikliği giderilmedikçe “fırkanın kâbiliyet-i hareketi ne derecede olacağı(nı)” sormuştur.

8- Tümenin, daha önceki yazı ile eksik olduğunu belirttiği cephaneye eksikliğinin hâlen giderilmediğini ifade etmiştir.

9- Tümenin, muharebe edebilmek için ihtiyaç duyacağı süvari birliğinin hâlen oluşturulmadığı, bunun için 19'uncu Tümeinde kullanılmak üzere Gelibolu'da bir süvari eğitimi veriliyorsa bu eğitimin ne derecede yerinde olduğunu şahsen bilemeyeceğini “Gelibolu'da alây nezdinde alıkonulmuş bulunan Fırka Süvâri Bölüğünün muhârebe nokta-i nazarından alay tarafından ne dereceye kadar

yetiştirilmekte olduğunu (ben) bilemem. Ancak Fırkaca tevdi' olunacak vezâ'if-i hüsn-i îfâya muktedir olup olmadığından bendenizce kana'at doğrudan doğruya nezâret ve delâletim tahtında yetiştirilmesiyle hâsıl olur" ifadeleri ile belirtmiştir. Ayrıca Mustafa Kemal, Tekirdağ İskeleyi'nden 19'uncu Piyade Tümeninin sevki için ve birlikleri boş yere iskelede bekletmemek adına tahsis edilen vapurların sayısı ve kapasitesinin kendisine bildirilmediğini; iskelede bulunan vapurların mı kullanılacağı yoksa başka bir vapur mu bekleneceği konusunda bilgi verilmemiş olduğunu söylemiştir³⁸.

Bu eleştiri içeren yazıya kapsamlı bir cevap verilmemişse de Mustafa Kemal'in bu yazısı sonrasında cephanedeki eksikliklerin kısmen giderildiği anlaşılmaktadır. Ancak yeterli derecede anahtarlı tüfek bulunmadığından 57'nci Piyade Alayının 522 tüfeği eksik kalmıştır. Mustafa Kemal, bu eksikğin 220 kamalı tüfekle tahkim edildiğinde 192 tüfeğe düşeceğini kolorduya bildirmiştir. Ayrıca 19'uncu Piyade Tümenine bağlı taburların da 379 asker eksik olduğunu, tebdil-i hava için de tam kadro bulunması için 500 askere ihtiyacı olduğunu bildirmiştir³⁹.

19'uncu Piyade Tümeni eksikliklerini tamamlamaya çalışırken 21 Şubat 1915 gecesi 3'üncü Kolordudan gelen emir, eksiksiz-tam bir birlik teşkil edilmesi açısından Mustafa Kemal'e bir fırsat yaratmıştır. Bu emirde 3'üncü Kolordu Kumandanı Esad Paşa, Tümen karargâhı ile birlikte 57'nci Piyade Alay, Cebel Bataryası, Sıhhiye Bölüğü, Seyyar Hastane ve Ekmekçi Takımının, Müstahkem Mevki Kumandanlığının genel ihtiyatı olarak Eceabat'a nakledileceğini bildirmiştir. 57'nci Piyade Alayının dört bölüklü üç nizamiye taburu ve bir mitralyöz bölüğünden oluşması; bu suretle teşkil edilecek 57'nci Piyade Alayının "mümkün olan nevâkısının oraca ikmâlini" talep etmiştir⁴⁰.

Bu emir üzerine 19'uncu Piyade Tümen Kumandanı Mustafa Kemal, 23 Şubat sabahında emri altındaki 57, 58 ve 59'uncu Piyade Alaylarına bir emir göndererek, 57'nci Piyade Alayını yeniden oluşturmuştur. 57'nci Piyade Alayının 2'nci ve 3'üncü Taburlarını diğer alaylara vererek 58'inci Piyade Alayının 2'nci Taburunu ve 59'uncu Piyade Alayının 1'nci Taburunu 57'nci Piyade Alayı teşkilatına almıştır. Makineli tüfek bölüğünü de bu yeni oluşturduğu 57'nci Piyade Alayına ilave ederek kumandasına "erkân-ı harp

³⁸ Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri, Cilt 1, s.1-21.

³⁹ A.g.e., s.25-26.

⁴⁰ A.g.e., s.27-28.

tahsili olan” Manastırlı Binbaşı Hüseyin Avni Efendi’yi tayin etmiştir⁴¹. Emri altındaki birliklere “Müretteb Elli Yedinci Alâynın melbûsat, teçhizat ve hayvânâtca olan nevâkısı diğer alâylardan ikmâl olunacaktır” emri ile diğer alaylardan elbise, ayakkabı, askerî teçhizat ve hayvan alarak 57’nci Piyade Alayının eksikliklerini gidermiştir⁴². 23 Şubat akşamında 3’üncü Kolordu Kumandanlığından “6’ncı Kolorduya verilecek taburların zâbitânıyla efrâdının melbûsâtı kat’iyen tebdîl olunmayacağı”na dair emir gelmişse de, bu emir geç gelen bir emir olarak kalmıştır⁴³.

Bu hâli ile Çanakkale Savaşları’nda kahramanlığı ile anılacak olan 57’nci Piyade Alayı, asker, kıyafet, teçhizat bakımından Mustafa Kemal’in kumandanlık inisiyatifiyle Yarçeşme’de yeniden oluşturduğu bir birlik olmuştur. Bu hâli ile 57’nci Alay, 49 subay, 3.638 er, 373 hayvan ve 2.288 tüfek ile dört ağır makineli tüfekten oluşmuştur. Alayın Kumandanı olarak Binbaşı Hüseyin Avni Bey; 1’inci Tabur Kumandanı olarak Yüzbaşı Ahmed Zeki Bey; 2’nci Tabur Kumandanı olarak Binbaşı Murad Bey; 3’üncü Tabur Kumandanı olarak Binbaşı Ali Hayri Bey atanmıştır. 19’uncu Piyade Tümenine bağlı alaylara, yeni sancaklarının verilmesine dair gelen telgraf üzerine yeniden oluşturulmuş olan 57’nci Piyade Alayına, sancağı 23 Şubat 1915 tarihinde Yarçeşme’de teslim edilmiştir⁴⁴.

Mustafa Kemal, 23 Şubat 1915 akşamında iskeleden yola çıkmak için 3’üncü Kolordudan gelen harekete hazır olma emrini ilgili birliklere yollamıştır. Bu sırada Eceabat’a nakilde kullanılmak üzere Reşid Paşa, Halep ve Millet vapurlarının tahsis edildiği haberi de gelmiştir. Şimendifer Şubesi Müdür Yardımcısı Binbaşı Refik Bey, vapurların kapasitesi açısından tümen karargâhı ve iki tabur Piyadenin Reşid Paşa Vapuru’na; bir tabur Piyade, cebel

⁴¹ 11 Kasım 1914 tarihinden itibaren Soma Depo Alayının kumandanı olan ve 23 Şubat 1915 tarihinde Yarçeşme Barakalarında 57’nci Alay Kumandanı atılarak vazifesine başlayan; 13 Ağustos 1915 tarihinde Çanakkale’de şehit olan Kahraman Hüseyin Avni Bey ile ilgili bk. Hatice Özlem Özhan, “Hüseyin Avni Bey”, **Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi**, Ed. Murat Karataş, Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayını (ISBN: 978-605-80897-7-8), İstanbul 2023; Ayrıca bk. Hüseyin Avni Tanman vd., **Şanlı 57. Alayın Cesur Kumandanı Şehit Yarbay Hüseyin Avni Bey**, Kronik Kitap, İstanbul 2021.

⁴² **Çanakkale Muharebelerinde 19’uncu Tümen Cerideleri**, Cilt 1, s.28-29. Ayrıca bk. Murat Karataş, “Mustafa Kemal’in Vatan Müdafaasında Geri Dönüşü Olmayan İlk Durağı: Yarçeşme Barakaları”, **Anafarta**, S 10, İstanbul 2021, s.37.

⁴³ **Çanakkale Muharebelerinde 19’uncu Tümen Cerideleri**, Cilt 1, s.32. Yarçeşme’de kurulan, Yarçeşme’de sancak verilen 57’nci Piyade Alayının Çanakkale’ye ulaştığında mevcut bulunan ve Mustafa Kemal tarafından oluşturulan komuta kadrosu için bk. Ek 3.

⁴⁴ **Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Savaşları’nda 57. Alay**, s.8.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA 19'UNCU PİYADE TÜMENİ KUMANDANI
MUSTAFA KEMAL (ATATÜRK) VE TEKİRDAĞ'DA YARÇEŞME BARAKALARI

bataryası ve seyyar hastanenin Halep Vapuru'na; mitralyöz bölüğü, ekmekçi takımı ve istihkâm bölüğünün Millet Vapuru'na binmesinin uygun olduğunu bildirmiştir⁴⁵.

24 Şubat 1915 sabah saat 07.30'da Yarçeşme Barakalarından Tekirdağ iskelelerine doğru hareket başlamıştır. 07.50'de iskeleye ulaşılmış ve vapurlara binilmeye başlanmıştır. Saat 09.30'da eşya yüklenmesi; saat 09.40'ta da hayvan yüklenmesi başlamıştır. 57'nci Piyade Alayının 1'inci ve 2'nci Taburu Reşid Paşa Vapuru'na binmiştir. Vapurlara yükleme işlemi bir istimbot, bir şat ve birkaç mavna ile yapıldığından zaman almıştır ve hava muhalefeti nedeniyle gecikme yaşanmıştır. Bu gecikmenin 3'üncü Kolorduya bildirilmesi üzerine Esad Paşa, hareket edecek ilk vapura binerek Mustafa Kemal'in hemen Eceabat'a gelmesini istemiştir. Mustafa Kemal, hava muhalefeti nedeniyle askerlerin dahi vapurlara binmekte zorlandığını; şahsen Eceabat'ta bulunması gerekli ise vapurlardan birinin kendisine tahsisini istemiştir. Ancak Esad Paşa'dan gelen cevap oldukça ilginç olmuştur. Esad Paşa, hava muhalefeti devam ederse yalnız başına ya da yanına bir subay olarak trenle Uzunköprü İstasyonu'na; oradan da kolordu posta arabasına binerek Mustafa Kemal'in şahsen gelmesini zaruri gördüğünü iletmiştir. 3'üncü Kolordu Kumandanı Esad Paşa'nın, konu ile ilgili emri şu şekildedir:

“Yarın sabâhleyin de irkâb mümkün olamadığı hâlde oradaki vapurlardan en küçüğüne, mümkün olabilirse karârgâhınızla binerek hareket eylemeniz münâsibdir. Bu da mümkün olamayacak derecede fırtına kesb-i şiddet ederse o hâlde yalnızca veyâ bir zâbitle ve şimendiferle Uzunköprü İstasyonu'na gelerek orada bulunan Kolordu posta arabasıyla buraya gelmeniz zarûrîdir”⁴⁶.

Hava muhalefetinin vapurların hareketine engel olmayacak seviyeye gelmesi üzerine yüklü vapurlar, 24 Şubat 1915 tarihinde gece saat 22.50'de

⁴⁵ Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri, Cilt 1, s.30-31.

⁴⁶ Tek başına dahi olsa Mustafa Kemal'in bir an evvel Çanakkale'ye gelmesi konusunda Esad Paşa'nın ısrarı, Müstahkem Mevki Kumandanı Cevat Paşa'nın “On Dokuzuncu Fırka Şibh-i Cezire'nin Mevki'-i Müstahkeme â'id olan mıntikasının emr-i kumândâsına me'mûr olacaktır” emriyle Eceabat'a ayak basar basmaz Mustafa Kemal'in “Maydos Mıntıka Kumândanı” olarak atanması; bu atama ile Ece Limanı'ndan Seddülbahir'e kadar tüm Gelibolu Yarımadası'nın amfibi bir harekâta karşı savunma planı hazırlama sorumluluğunu alarak fiilen bölgenin savunulması ile ilgili tek yetkili kumandan olması ile açıklanabilir. Ayrıca bk. Murat, Karataş, “Maydos Mıntıka Kumandanı Mustafa Kemal (25 Şubat-23 Mart 1915)”, **Anafarta**, S 7, İstanbul 2020, s.19-28.

Tekirdağ'dan hareket edebilmiştir⁴⁷. 25 Şubat 1915 tarihinde, 19'uncu Piyade Tümeni Kumandanı Mustafa Kemal ve mâiyeti de dâhil olduğu hâlde⁴⁸ tümen ve alay karargâh subayları ile birlikte iki tabur taşıyan Reşid Paşa Vapuru, sabah saat 06.30'da Eceabat'ta ulaşmıştır⁴⁹.

---

⁴⁷ **Genelkurmay ATASE Arşivi**, BDH Kataloğu, Klasör No: 5384-183, Dosya No:H9, Fihrist No: 1-2.

⁴⁸ Mustafa Kemal, şahsen kendisinin bir an evvel Eceabat'a ulaşması hakkındaki emir ile ilgili olarak "karadan gitmek halinde denizin kesb-i sükûnet etmesine intizarla geçecek zamandan daha pek çok zaman sarfını mucip olacağı düşünülmüş ve zaten bu sırada ırkâba imkan da görülmüş olduğundan kıta'atla beraber" vapura bindiğini ifade etmiştir. Bk. Mustafa Kemal, **a.g.e.**, s.5.

⁴⁹ **Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Savaşlarında 57'nci Alay**, s.8. 19'uncu Piyâde Tümen Kumandanı Mustafa Kemal'in, 25 Şubat 1915 tarihinde 3'üncü Kolordu Kumandanlığına verdiği bilgiye göre Tümen karargâhı, 57'nci Alay erkânı, 57'nci Alayın 1'inci ve 2'nci Taburu Reşid Paşa Vapuru ile; 57'nci Alayın 3'üncü Taburu, Cebel Bataryası, Seyyar Hastane, Makineli Tüfek Bölüğü, Halep Vapuru ile; Ekmekçi Takımı, Sıhhiye Bölüğü, Mantelli Taburu Millet Vapuru'yla Kilya Limanı'na yanaşmıştır. **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, Cilt 1, s.34.

SONUÇ

Mustafa Kemal Atatürk, 2-24 Şubat 1915 tarihleri arasında Tekirdağ'da 21 gece, 22 gün kalmıştır. Bu sürenin 18 gece, 19 gününü Yarçeşme Barakalarında geçirmiştir. Tekirdağ'da olduğu süre boyunca tayin, atama, teftiş, talim, tatbikat gibi işlerle meşgul olmanın yanı sıra birliklerin insani unsur ve teçhizat eksikliklerini gidermeye gayret etmiştir. 19'uncu Piyade Tümeni henüz teşkilatlanmasını tam manasıyla sağlayamadan Çanakkale'ye sevk edilme kararı alınınca Mustafa Kemal, Çanakkale'ye yanında götüreceği 57'nci Piyade Alayını yeniden oluşturmuştur.

Mustafa Kemal'in Tekirdağ'da geçirdiği 22 günlük süre zarfında literatüre yansımamış veya bilimsel yayın dışında kalan metinlerde yanlış bilinen kimi hususlar netlik kazanmıştır. Buna göre;

Mustafa Kemal'in 19'uncu Piyade Tümeni kumandanlığına atandığında yeri bilinmeyen bir mevkiye görevlendirildiği hususu gerçeği yansıtmamaktadır. Mustafa Kemal'in 19'uncu Piyade Tümenini oluşturduğu Yarçeşme Barakalarının, kendisi henüz Tekirdağ'a gelmeden önce de bir karargâh merkezi olarak kullanıldığı ortaya çıkmıştır.

1914 ve 1915 yılına ait askerî ve resmî tutanaklarda bulunan krokiler sayesinde Tekirdağ ilindeki Yarçeşme Barakalarının konumu kesinlik kazanmıştır.

19'uncu Piyade Tümen karargâhının, Tekirdağ'daki betonarme hâldeki sahil kışlalarında olduğu yönündeki bilimsel yayın dışında kalan iddiaların gerçeği yansıtmadığı anlaşılmıştır. Tekirdağ'da sahil kışlaları olarak adlandırılan mekânların, Tekirdağ İskele Kumandanlığına bağlı idare merkezi ve büyük ölçüde ikmal hattı olarak görev yapan personel için kullanıldığı; Mustafa Kemal'in, tümen karargâhının teşkil edildiği Yarçeşme'de karargâhı ile beraber bulunduğu tespit edilmiştir.

Mustafa Kemal'in Tekirdağ'da görevli bulunduğu 22 gün boyunca, müstakil bir ya da birkaç evde konakladığı şeklinde, yine bilimsel yayın dışında kalan metinlerdeki iddiaların kanıtlanmaya muhtaç şekilde şüpheli olduğu anlaşılmıştır.

Mustafa Kemal'i Tekirdağ'dan Çanakkale'ye getiren vapurun, bilimsel yayın dışında kalan metinlerde iddia edildiği üzere Halep Vapuru değil, Reşid Paşa Vapuru olduğu görülmüştür.

Çanakkale Savaşları sırasındaki kahramanlığı ile şöhrete kavuşacak olan 57'nci Piyade Alayının, kadro, asker, kıyafet ve teçhizat bakımından Mustafa Kemal'in "kumandanlık inisiyatifiyle" Yarçeşme'de yeniden oluşturduğu bir birlik olduğu ortaya çıkmıştır.

İntihal Taraması
Plagiarism Detection

Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>)
| *This paper was checked for plagiarism. (<https://intihal.net/>)*

Etik Beyan
Ethical Statement

Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.*

Açık Erişim Lisansı
Open Access License

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License*

KAYNAKÇA

Atatürk, Mustafa Kemal, **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011.

Atatürk'ün Not Defterleri VII, (19'uncu Tümen Kumandanı Albay Mustafa Kemal'in Not Defteri ile Mustafa Kemal'in Samsun'a Çıkışından Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılışına Kadar Tuttuğu Günlük Notları), Genelkurmay Basımevi, Ankara 2007.

Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, V. Cilt, I. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1978.

Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri, Cilt 1, Genelkurmay Atase Yayını, Ankara 2015.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı (ATASE) Arşivi, Birinci Dünya Harbi (BDH) Kataloğu, Klasör No: 3964, Dosya No:H1, Fihrist No: 16.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı (ATASE) Arşivi, Birinci Dünya Harbi (BDH) Kataloğu, Klasör No: 3964, Dosya No:H1, Fihrist No: 53.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı (ATASE) Arşivi, Birinci Dünya Harbi (BDH) Kataloğu, Klasör No: 3964, Dosya No:H1, Fihrist No: 62.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı (ATASE) Arşivi, Birinci Dünya Harbi (BDH) Kataloğu, Klasör No: 3964, Dosya No:H1, Fihrist No: 76.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı (ATASE) Arşivi, Birinci Dünya Harbi (BDH) Kataloğu, Klasör No: 3964, Dosya No:H1, Fihrist No: 85.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı (ATASE) Arşivi, Birinci Dünya Harbi (BDH) Kataloğu, Klasör No: 3964, Dosya No:H2, Fihrist No: 14.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı (ATASE) Arşivi, Birinci Dünya Harbi (BDH) Kataloğu, Klasör No: 3964, Dosya No:H2, Fihrist No: 30.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı (ATASE) Arşivi,
Birinci Dünya Harbi (BDH) Kataloğu, Klasör No: 3964, Dosya No:H2, Fihrist
No: 37.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı (ATASE) Arşivi,
Birinci Dünya Harbi (BDH) Kataloğu, Klasör No: 3964, Dosya No:H2, Fihrist
No: 40.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı (ATASE) Arşivi,
Birinci Dünya Harbi (BDH) Kataloğu, Klasör No: 3964, Dosya No:H2, Fihrist
No: 51.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı (ATASE) Arşivi,
Birinci Dünya Harbi (BDH) Kataloğu, Klasör No: 3964, Dosya No:H3, Fihrist
No: 24.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı (ATASE) Arşivi,
Birinci Dünya Harbi (BDH) Kataloğu, Klasör No: 3964, Dosya No:H4, Fihrist
No: 5.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı (ATASE) Arşivi,
Birinci Dünya Harbi (BDH) Kataloğu, Klasör No: 3964, Dosya No:H4, Fihrist
No: 6.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı (ATASE) Arşivi,
Birinci Dünya Harbi (BDH) Kataloğu, Klasör No: 3964, Dosya No:H7, Fihrist
No: 31.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı (ATASE) Arşivi,
Birinci Dünya Harbi (BDH) Kataloğu, Klasör No: 5384-183, Dosya No:H9,
Fihrist No: 1-1.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı (ATASE) Arşivi,
Birinci Dünya Harbi (BDH) Kataloğu, Klasör No: 5384-183, Dosya No:H9,
Fihrist No: 1-1a.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı (ATASE) Arşivi,
Birinci Dünya Harbi (BDH) Kataloğu, Klasör No: 5384-183, Dosya No:H9,
Fihrist No: 1-2.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı (ATASE) Arşivi,
Tarihçeler Kataloğu, Kutu Nu 20, Dosya Nu 157, Fihrist Nu 1-5.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı (ATASE) Arşivi, Tarihçeler Kataloğu, Kutu Nu 7-5056, Dosya Nu 58A, Fihrist Nu 1-2.

Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Savaşları'nda 57. Alay, Yay. Haz. Murat Karataş, Buğra Terzi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Yayınları, Ankara 2021.

Karataş, Murat, “Maydos Mıntıka Kumandanı Mustafa Kemal (25 Şubat-23 Mart 1915)”, **Anafarta**, S 7, İstanbul 2020, s.19-28.

Karataş, Murat, “Mustafa Kemal’in Vatan Müdafaasında Geri Dönüşü Olmayan İlk Durağı: Yarçesme Barakaları”, **Anafarta**, S 10, İstanbul 2021, s.33-387.

Özhan, Hatice Özlem, “Hüseyin Avni Bey”, **Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi**, Ed. Murat Karataş, Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayını, İstanbul 2023.

Servet-i Fünûn, S 315, 13 Mart 1313.

Servet-i Fünûn, S 338, 19 Ağustos 1313.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I**, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 2005.

Tanman, Hüseyin Avni, vd., **Şanlı 57. Alayın Cesur Kumandanı Şehit Yarbay Hüseyin Avni Bey**, Kronik Kitap, İstanbul 2021.

Terzi, Didem İlke, “Tekirdağ’dan Çanakkale’ye: 1914-1915 Yıllarında İskele ve Vapurlar”, **Anafarta**, S 19, İstanbul 2023, s.26-37.

Türkmen, Zekeriya, “19’uncu Piyade Tümeni”, **Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi**, Ed. Murat Karataş, Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayını, İstanbul 2022.

Ünaydın, Ruşen Eşref, **Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat**, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 2001.

EKLER

Ek-1. 1914 yılında 7'nci Piyade Tümeninın Yarçeşme Barakalarında Konuşlanışı; 1915 Yılında 3'üncü Kolordu Kumandanlığının Konuşlanışı ve Yaklaşık Güncel Lokasyon

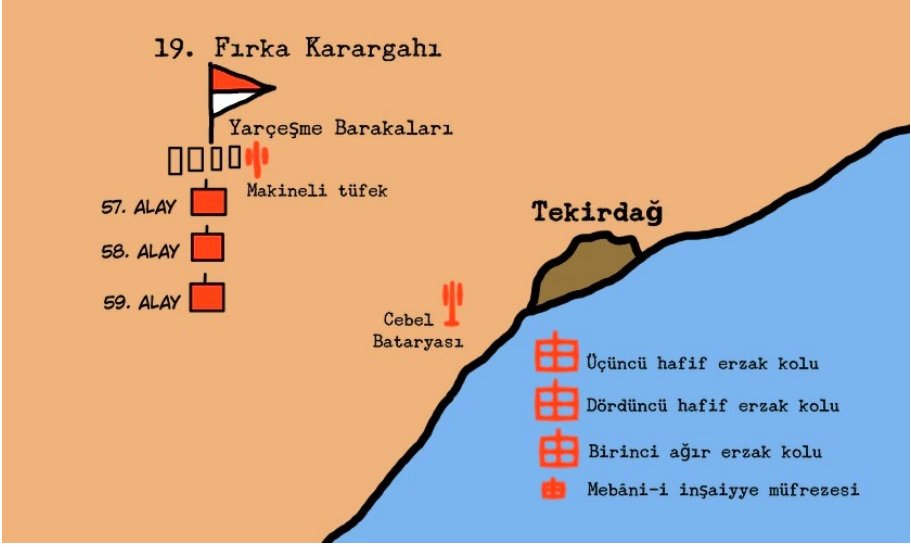

(Kaynak: Genelkurmay ATASE Arşivi, BDH Kataloğu, Klasör No: 3964, Dosya No:H1, Fihrist No: 85.)

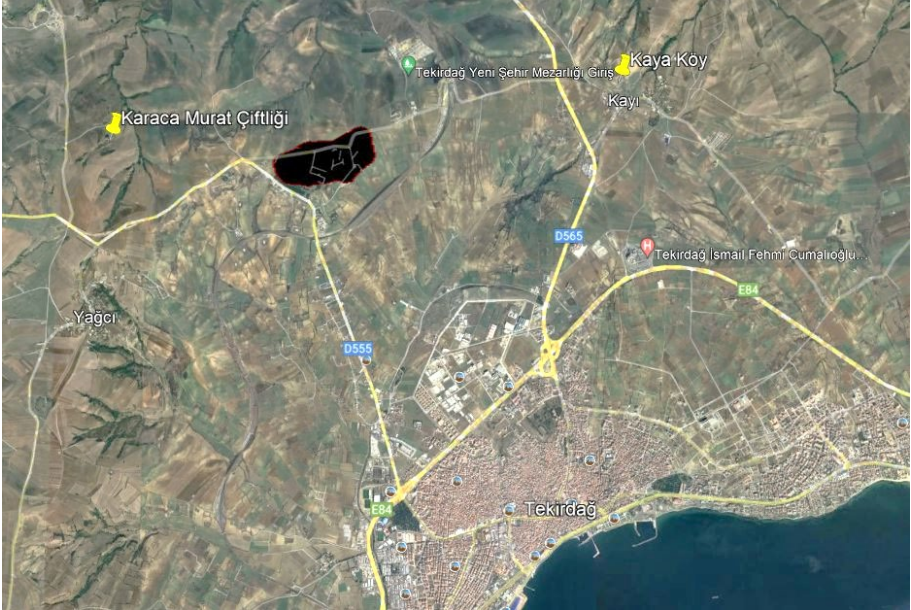
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA 19'UNCU PİYADE TÜMENİ KUMANDANI
MUSTAFA KEMAL (ATATÜRK) VE TEKİRDAĞ'DA YARÇEŞME BARAKALARI

(Kaynak: Genelkurmay ATASE Arşivi, BDH Kataloğu, Klasör No: 3964, Dosya No:H2, Fihrist No: 30.)

(Kaynak: **Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi**, V. Cilt, I. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1978, Kroki 1'den Güncellenmiştir.)

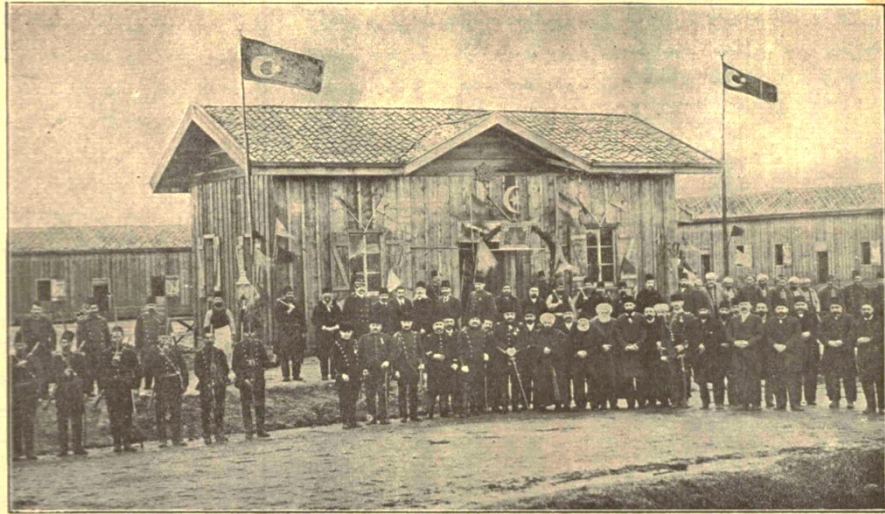

(Kaynak: Google Maps)

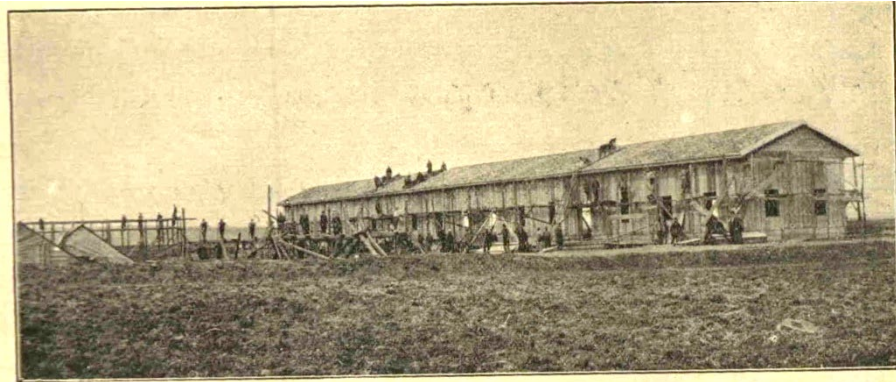
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA 19'UNCU PİYADE TÜMENİ KUMANDANI
MUSTAFA KEMAL (ATATÜRK) VE TEKİRDAĞ'DA YARÇEŞME BARAKALARI

Ek-2. 1897 yılında Tekirdağ Bölgesi'ne İnşa Edilen Askerî Barakalar

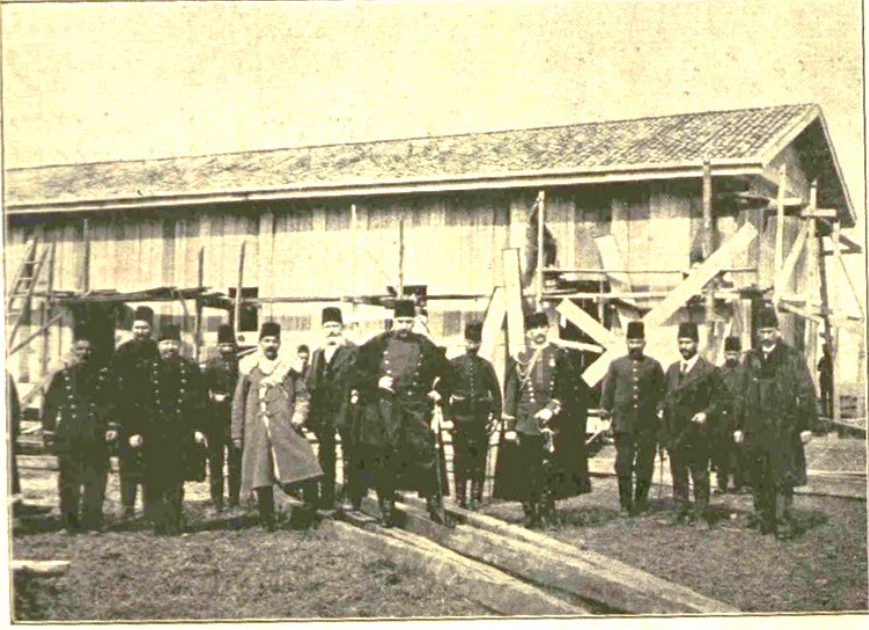
[سایه عباتوایه جناب پادشاهیده تکفور طاغنده انشا اولنان عسکری باراقه لک رسم کشادی]

(Kaynak: **Servet-i Fünûn**, S 338, 19 Ağustos 1313, s.412.)

[تکفور طاغندن مرادلی طریقیله حدود حاقازیه سوق اولنان جنود جناب ملوکاهیه محصرصا بایان باراقه ل]

(Kaynak: **Servet-i Fünûn**, S 315, 13 Mart 1313, s.48.)

[ايشو باراقولردن بىرى ۋەھىت شاطلمىسى]

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA 19'UNCU PİYADE TÜMENİ KUMANDANI
MUSTAFA KEMAL (ATATÜRK) VE TEKİRDAĞ'DA YARÇEŞME BARAKALARI

Ek-3. Mustafa Kemal (Atatürk) Tarafından Yeniden Teşkil Edilen 57'nci Piyade Alayının Komuta Kademesi

Kıtası	Rütbesi	İsmi
57'nci Piyade Alay Kumandanı	Binbaşı	Hüseyin Avni Efendi (1'inci Tabur)
57'nci Piyade Alay Kumandanı Yaveri	Üsteğmen	İsmail Hakkı (Geçici olarak 10'uncu Bölükte görevlendirilmiştir.)
57'nci Piyade Alay Veteriner	Kıdemli Yüzbaşı	Şemi Efendi
Malzeme Bölüğü	Üsteğmen	Ali Nasif Efendi
Malzeme Bölüğü	Asteğmen	Hikmet Efendi
Malzeme Bölüğü	Asteğmen	Necmettin Efendi
Malzeme Bölüğü Tüfekçi	Tüfekçi Ustası	Osman Usta
57'nci Piyade Alay 1'inci Tabur Kumandanı	Kıdemli Yüzbaşı	Zeki Efendi
57'nci Piyade Alay 1'inci Tabur Doktoru	Binbaşı	Ali Efendi
57'nci Piyade Alay 1'inci Tabur Kâtip	Alay Hesap Memuru	Süleyman Efendi
57'nci Piyade Alay 1'inci Tabur İmam	Fahri (Yıldız Akhisar)	Müftü Behçet
57'nci Piyade Alay 1'inci Tabur Levazım Subayı	Üsteğmen	Arif Bey
57'nci Piyade Alay 1'inci Tabur İkmal Subayı	Asteğmen	Süleyman Efendi
57'nci Piyade Alay 1'inci Tabur Tüfekçi	Tüfekçi	Nazif Usta
57'nci Piyade Alay 1'inci Tabur 1'inci Bölük Kumandanı	Yüzbaşı	Osman Nuri Efendi
1'inci Bölük	Üsteğmen	Fahrettin Nuri Efendi
1'inci Bölük	Asteğmen	Mehmet Fehmi (Davut Paşa'da)

1'inci Bölük	Asteğmen	-
57'nci Piyade Alay 2'nci Tabur Kumandanı	Kıdemli Yüzbaşı	Ata Efendi
57'nci Piyade Alay 2'nci Tabur Doktoru	Sivil Yükümlü	Sarafidis Efendi
57'nci Piyade Alay 2'nci Tabur Kâtip	Tabur Hesap Memuru	Mehmet Arif Efendi
57'nci Piyade Alay 2'nci Tabur Tüfekçi	Tüfekçi	Lütfullah Usta
57'nci Piyade Alay 2'nci Tabur 5'inci Bölük Kumandanı	Yüzbaşı	Numan Efendi
57'nci Piyade Alay 2'nci Tabur 5'inci Bölük Kumandan Yaveri	Üsteğmen	Ali Efendi
57'nci Piyade Alay 2'nci Tabur 5'inci Bölük	Asteğmen	Kemal Efendi
57'nci Piyade Alay 2'nci Tabur 5'inci Bölük	Asteğmen	Bayram Efendi (levazımda görevlidir)
57'nci Piyade Alay 2'nci Tabur 6'ncı Bölük Kumandanı	Yüzbaşı	Hüsnü Efendi
57'nci Piyade Alay 2'nci Tabur 6'ncı Bölük Kumandan Yaveri	Üsteğmen	Nuri Efendi
57'nci Piyade Alay 2'nci Tabur 6'ncı Bölük	Asteğmen	Hamit Efendi
57'nci Piyade Alay 2'nci Tabur 6'ncı Bölük	Subay Vekili	Faik Efendi
57'nci Piyade Alay 2'nci Tabur 6'ncı Bölük Kumandanı	Yüzbaşı	Şevki Efendi
3'üncü Bölük	Üsteğmen	Cemal Efendi
3'üncü Bölük	Asteğmen	Ali Rıza Efendi
57'nci Piyade Alay 3'üncü Tabur Kumandanı	Kıdemli Yüzbaşı	Hayri Efendi
57'nci Piyade Alay 3'üncü Tabur Doktor	Kıdemli Yüzbaşı	Tahir Efendi
57'nci Piyade Alay 3'üncü Tabur Kâtip	Alay Katibi	Mustafa Efendi

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA 19'UNCU PİYADE TÜMENİ KUMANDANI
MUSTAFA KEMAL (ATATÜRK) VE TEKİRDAĞ'DA YARÇEŞME BARAKALARI

57'nci Piyade Alay 3'üncü Tabur İmam	Alay Katibi	Hasan Fehmi Efendi
57'nci Piyade Alay 3'üncü Tabur	Tüfekçi	Sokrat Usta
57'nci Piyade Alay 3'üncü Tabur 6'ncı Bölük Kumandanı	Kıdemli Yüzbaşı	Hacı Mehmet Efendi
6'ncı Bölük	Asteğmen	Nuri Efendi
6'ncı Bölük	Asteğmen	Hasan Efendi
57'nci Piyade Alay 3'üncü Tabur 7'nci Bölük Kumandanı	Yüzbaşı	Ferit Efendi
57'nci Piyade Alay 3'üncü Tabur 7'nci Bölük	Asteğmen	Hakkı Efendi
57'nci Piyade Alay 3'üncü Tabur 7'nci Bölük	Asteğmen	Aziz Efendi
57'nci Piyade Alay 3'ncü Tabur 8'inci Bölük Kumandanı	Yüzbaşı	Ahmet Avni Efendi
8'inci Bölük	Asteğmen	Sabri Efendi
8'inci Bölük Subay Vekili	-	Tevfik Efendi
57'nci Piyade Alay 3'üncü Tabur 9'uncu Bölük Kumandanı	Yüzbaşı	Mehmet Nuri
9'uncu Bölük	Asteğmen	Salih Efendi
9'uncu Bölük	Subay Vekili	Hüseyin Hüsnü Efendi
57'nci Piyade Alay 3'üncü Tabur 10'uncu Bölük Kumandanı	Yüzbaşı	Süleyman Efendi
10'uncu Bölük	Üsteğmen	Alaeddin Efendi (57'nci Piyade Alay yaverliğinde görevli)
10'uncu Bölük	Asteğmen	Hüsnü Efendi
10'uncu Bölük	Üsteğmen	Hayri Efendi

(Kaynak: Atatürk'ün Not Defterleri VII, 19'uncu Piyade Tümeni Kumandanı Albay Mustafa Kemal'in Not Defteri ile Mustafa Kemal'in Samsun'a Çıkışından Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılışına Kadar Tuttuğu Günlük Notları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2007, s.32-36.)

YARIM KALMIŞ BİR EĞİTİM PROJESİ: HEYBELİADA SEBİL'ÜRREŞAD MEKTEB-İ İPTİDAİSİ

ALİ KAŞIYUĞUN*

ÖZ

Eğitim, hayatımızın vazgeçilmez bir parçasıdır. Geçmişten günümüze toplumların ulaştıkları seviyeler uyguladıkları eğitim sistemleri ile doğru orantılıdır. Bugün gelişmiş ülkelere bakıldığında gelişmişliklerinin temelinde eğitim sistemlerinin yer aldığı açıkça ortadadır.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine bakıldığında birçok alanda önemli reformlar yapıldığı görülür. Bu alanlardan birisi de eğitimidir. Ancak yapılan reformların yetersiz olduğunu düşünen bazı sorumlu aydınlar ve duyarlı insanlar bu konuya el atarak birtakım çalışmalar başlatmışlardır. Eğitim meselesiyle ilgilenen aydın ve duyarlı insanlardan birisi de millî şairimiz Mehmet Akif Ersoy'dur. Ersoy, eğitim konusuna yoğunlaşmış ve Heybeliada'da bir ilkokul açmak istemiştir. Dört yıllık eğitime sahip bu okul, Müslüman çocuklarının eğitimini üstlenmeyi görev saymıştır. Okul için hazırlanan nizamnamede 7-10 yaş arası çocukların okula alınacağı, okulun ücretli olacağı, okul ihtiyaçlarının yapılacak bağış ve etkinliklerden elde edilecek gelirlerle karşılanacağı, okul ücretini vermeyenlerin derslere alınmayacakları, eğitim işlerinin müdür, öğretmen ve hizmetlilerden teşkil edilmekle beraber dört kişilik bir idare heyeti tarafından yürütüleceği, eğitimin Eylül başından Mayıs 25'e kadar devam edeceği, özel ve genel sınavların yapılacağı, öğrencilerin düzenli olarak sağlık kontrolünden geçirileceği, tütün mamullerinin kullanımının ve okul eşyasına zarar vermenin yasak olduğu, başarılı olanların ödüllendirileceği hususları açıkça belirtilmiştir. Müfredat programında

* Doç. Dr., Adıyaman Ertuğrul Gazi Anadolu Lisesi, Adıyaman/TÜRKİYE,
asodo0809@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5086-5091

ise birinci sınıfın üçer aydan oluşan üç devreye, ikinci sınıfın iki devreye ayrılması, üç ve dördüncü sınıfların ise tek devreden oluşması planlanmış ve okutulacak dersler açıkça belirtilmiştir.

Çalışmanın amacı pek bilinmeyen bir eğitim kurumunu gün yüzüne çıkarmaktır. Çalışmanın kapsamını ise Heybeliada'da açılması planlanmış Sebil'ürreşad Mektebi İptidaisi oluşturmaktadır. Çalışmada örnek olay araştırması (vaka çalışması araştırması) yöntemi kullanılarak elde edilen veriler tarafsız bir şekilde değerlendirilmiş ancak okul ile ilgili kaynakların yok denecek kadar az olması çalışmayı zorlaştıran en önemli husus olarak görülmüştür.

Bu çalışmada *Sebil'ürreşad* dergisi ana kaynak olarak kullanılacak olup ikincil kaynaklarla birlikte M. Akif Ersoy'un Heybeliada'da açtığı okul ve programı değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Heybeliada Sebil'ürreşad Mektebi İptidaisi, İlkokul, M. Akif Ersoy, Osmanlı'da Eğitim.

AN UNFINISHED EDUCATIONAL PROJECT: HEYBELİADA SEBİL'ÜRREŞAD PRIMARY SCHOOL

ABSTRACT

Education is an indispensable part of our lives. The levels reached by societies from past to present are directly proportional to the education systems they apply. When we look at developed countries today, it is clear that education systems are the basis of their development.

Considering the last periods of the Ottoman Empire, it is seen that important reforms were made in many areas. One of these areas is education. However, some responsible intellectuals and sensitive people, who thought that the reforms were insufficient, took up this issue and initiated some studies on this issue. One of the intellectual and sensitive people interested in the issue of education is our national poet Mehmet Akif Ersoy. Ersoy focused on education and wanted to establish a primary school in Heybeliada. The school, which has a four-year period of education, considered it a duty to undertake the education of Muslim children. In the regulation prepared for the school, it is stated that the children between the ages of 7-10 will be admitted to the school, the school will be paid, the school needs will be met with the revenues from the donations and activities, those who do not pay the school fee will not be taken to the classes, the education affairs will be formed by the principal, teachers, servants, and by a four-person administrative committee. It has been clearly stated that the education will continue from the beginning of September to the 25th of May, special and general exams will be held, students will be regularly checked for health, the use of tobacco products and damage to school property are prohibited, and successful students will be rewarded. In the curriculum, the courses which will be taught are clearly stated that the first year consists of three semesters of three months, the second year consists of two semesters, and the third and fourth grades consist of one semester.

The aim of the study is to reveal a little-known educational institution. The scope of the study consists of Sebil'ürresad Primary School, which is planned to be established in Heybeliada. In the study, the available data were evaluated objectively using the case study research method, but the fact that there were almost no school-related resources was seen as the most important issue that made the study difficult.

In this study, Sebil'ürreşad Journal will be used as the main source, and the school and program established by M. Akif Ersoy in Heybeliada will be evaluated together with secondary sources.

Keywords: Heybeliada Sebil'ürreşad Primary School, M. Akif Ersoy, Education in the Ottoman State, Primary School.

GİRİŞ

Eğitim; çocukların ve gençlerin toplum yaşamında yerlerini almaları için gereken bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında doğrudan ya da dolaylı yardım etme olarak tanımlanmaktadır¹. İnsanlık tarihinin en eski dönemlerinden beri eğitim, toplumların en önemli işlevlerinden birisi olmuştur. Çünkü toplumun oluşmasında en temel unsur eğitimidir. Zira vatan ve millet sevgisi ile aidiyet duygusunun oluşumu, birlikte yaşama becerisinin kazandırılması, devletin ihtiyaç duyduğu nitelikli insan gücü ancak eğitim ile sağlanmaktadır. Bugün gelişmiş ülkelere bakıldığında gelişmişliklerinin temelinde eğitim sistemlerinin yer aldığı açıkça görülür. Mustafa Kemal Atatürk'ün de belirttiği gibi “Eğitimidir ki, bir milleti ya hür, müstakil şanlı, yüksek, bir cemiyet halinde yaşatır, ya da bir milleti esaret ve sefaletle terk eder”² sözü bunun en açık ifadesidir.

Osmanlı Devleti, son dönemlerde birçok problemle uğraşmak durumunda kalmıştır. Bu problemlerden birisi de eğitim meselesidir. Son dönem Osmanlı aydınları devletin karşı karşıya bulunduğu problemleri çözmek için çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Devleti çöküntüden kurtarmak amacıyla atılan adımlardan birisi de meşrutiyetin ikinci kez ilanı olmuştur. II. Meşrutiyet dönemi yönetiminin çözmek durumunda olduğu problemlerden birisi de eğitim konusu olmuştur. Bu dönemde ilköğretim ile ilgili sorunlar iyice açığa çıkmış, okulların az olması, okul binalarının fiziki şartları, öğretimde uygulanan yöntemler, öğretmen yetiştirme hususları tartışılan konular olmuştur. Yönetimden beklenen ilk şey ise bu konu ve meselelerin bir an önce halledilmesi ve ilköğretimin sistemli bir hâle sokulması olmuştur³.

Eğitim konusunun daha nitelikli bir hâle gelmesi için çaba sarf eden aydınlar, eğitimde her şeyi devletten beklemenin yanlış olduğunu, vatandaşların da konuya el atmaları gerektiğini belirtmiş ve bu konuda bazı girişimlerde bulunmuşlardır. Bunlardan birisi de çalışmanın konusunu teşkil eden Heybeliada'da bir ilkokul açma girişimidir.

¹ <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi:31.01.2023

² Ali Güler, “Türkiye Cumhuriyeti Eğitim Politikasının Ana Devreleri ve Karakteristikleri”, **On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C 4, S 1, Aralık 1989, s.46

³ Mehmet Salih Erkek, “II. Meşrutiyet Döneminde Türk Eğitim Sistemindeki Gelişmeler ve Ethem Nejat Bey”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2009, s.129

I. Modernleşme Çabaları

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine bakıldığında birçok alanda önemli reformlar yapıldığı görülür. Bu alanlardan birisi de eğitimidir⁴. Osmanlı Devleti'nde eğitim-öğretim sahasında yapılan çalışmaların ilk olarak askerî alanda başladığı bilinmektedir. Sebebi ise savaşlardaki yenilgilerin genelde Avrupalı asker ve subayların iyi yetişmiş olmasına ve bu konuda geri kalmış olunmasına bağlanılmasıdır. 1770'li yıllardan itibaren başlayan batılılaşma hareketleri 1838 yılının Haziran ayında kurulan Meclis-i Umûr-i Nâfia ile devam etmiştir. Devlete ait ilk sivil eğitim kurumları ise 1839 yılında Sultanahmet'te açılan Mekteb-i Maarif-i Adliye ile Mekteb-i Ulum-u Edebiyye'dir. 1845 yılında önce Meclis-i Maarif kurulmuş, 17 Mart 1857'de* Meclis-i Maarif-i Umumiye'nin kurulmasıyla hem eğitimde batılılaşma yolunda hem de örgütlenme bağlamında önemli bir adım atılmıştır. Bunu 1866 yılında Maarif-i Umumiye Nezareti'nin kuruluşu takip etmiştir. 1869 yılında

⁴ Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde eğitimin modernleştirilmesi bağlamında yapılan çalışmaları konu edinen bazı çalışmalar için bk. Selçuk Akşin Somel, **Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)**, Çev. Osman Yener, İletişim Yayınları, İstanbul 2010; Benjamin C. Fortna, **Mekteb-i Hümayün: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İslam, Devlet ve Eğitim**, Çev. Pelin Siral, İletişim Yayınları, İstanbul 2005; Benjamin C. Fortna, **Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Okumayı Öğrenmek**, Çev. Mehmet Beşikçi, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013; Necdet Sakaoğlu, Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi, **İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları**, İstanbul 2003; Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi (M.Ö 1000-M.S.2021)**, 34. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara 2021; Mustafa Ergün, **İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri 1900-1914**, Ocak Yayınları, Ankara 1996; Osman Nuri Ergin, **Türk Maarif Tarihi Cilt 1-5**, Eser Matbaası, İstanbul 1977; Mustafa Gündüz, **Osmanlı Mirası, Cumhuriyetin İnşası: Modernleşme, Eğitim, Kültür ve Aydınlar**, Lotus Yayınları, Ankara 2010; Mehmet Ö. Alkan, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924**, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 2000; Hasan Ali Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1974; Mehmet Okur, "Türkiye'de Millî ve Modern Bir Eğitim Sistemi Oluşturma Çabaları (1920-1928)", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C 4, S 11, Haziran 2005, s.93-109; Mehmet Salih Erkek, **II. Meşrutiyet Döneminde Türk Eğitim Sistemindeki Gelişmeler ve Ethem Nejat Bey**, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2009.

* 1873-1922 yılları arasında İstanbul'da açılan Müslim özel okulları üzerine yaptığı doktora çalışmasında Nuri Güçtekin, bu tarihi 20 Nisan 1857 olarak vermektedir. Bk. Nuri Güçtekin, **İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri (1873-1922)**, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2013, s.3

“Maarif-i Umumiye Nizamnamesi”^{*} hazırlanarak eğitim sistemi ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim olarak kademelere ayrılmıştır. Şüphesiz eğitim öğretim kurumlarının yeniden yapılandırılmasında dönemin aydınlarının da rolü olmuştur. Namık Kemal, Ziya Paşa, Mustafa Fazıl Paşa gibi aydınların temsil ettiği “Yeni Osmanlılar” ve daha sonra ortaya çıkan “İttihat ve Terakki Cemiyeti” mensupları eğitimde akılcılığın, bilimselliğin, halkın ihtiyaçlarının göz önüne alınmasını istemişlerdir⁵.

1876 yılında Kanun-u Esasi kabul edilmiş ve kanunda eğitim meselesine de yer verilmiştir. Kanununun 16. maddesinde tüm okulların devletin taht-ı nezaretinde olduğu belirtilmiş, 114. maddesinde de tahsil-i maârifin birinci kademesinin mecburi olacağı belirtilmiştir⁶.

II. Meşrutiyetin ilanı Osmanlı yönetim yapısında olduğu kadar eğitim hayatında da önemli değişikliklere sebebiyet vermiştir. Zira bu dönemde en çok konuşulan konulardan birisi de eğitim meselesi olmuştur. Çünkü Ahmet Vefik Paşa'nın ifade ettiği gibi “Bir memleketin ruhu eğitimdir”⁷.

Eğitim, bir anlamda toplumun değer yargıları ile bilgi ve becerilerin yeni kuşaklara aktarılması, bu amaç doğrultusunda okullarda sürdürülen öğretim ve yetiştirilme etkinlikleri olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla eğitimin amacı; yeni kuşaklara kültürel birikimi aktarmak, genç nesilleri toplumun belirlediği yaşamsal rollere büründürmektir⁸. Sonuçta amaç istenilen insan profilini

* Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin kabulü ve içeriği ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Selçuk Akşin Somel, **Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)**, Çev. Osman Yener, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s.118-123.

⁵ Mehmet Okur, “Türkiye’de Milli ve Modern Bir Eğitim Sistemi Oluşturma Çabaları (1920-1928)”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C 4, S 11, Haziran 2005, s.94; Gütekin, **a.g.t.**, s.2-3; Somel, **a.g.e.**, s.35-42; Mustafa Gündüz, “Osmanlı Son Dönem Eğitiminde “Merkezileşme, Denetim ve Disiplin Ekseninde Şekillenen Sultanî Modernizm”, **Eğitime Bakış Dergisi**, Yıl 11, S 33, Nisan-Mayıs-Haziran 2015, s.26; Mehmet Ö. Alkan, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924**, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 2000, s.1-4; Yahya Akyüz, “Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Geçilirken Eğitim-Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler”, **Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi**, C 1, S 2, Yıl 2011, s.13; Osmanlı Devleti’nde ilk açılan askerî okullar için bk. Resul Babaoğlu, **Mekteb-i Mülkiye (1859-1960)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020, s.15-20; Erkek, **a.g.t.**, s.18-19, 50.

⁶ Erkek, **a.g.t.**, s.56-57.

⁷ Nüket Eren, **Türk Milli Eğitiminde Yabancı Okullar**, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994, s.74

⁸ Eren, **a.g.t.**, s.7.

yetiştirmektir. Çok bilinen bir söz vardır: “Eğitim sadece Milli Eğitim Bakanlığına bırakılacak bir mesele değildir.” Bu nedenle eğitim konusunda sadece bakanlıktan harekete geçmesini beklemek yanlış olur düşüncesindeyiz. Osmanlı Devleti’nin son dönemlerine bakıldığında insanların her şeyi bakanlıktan beklemelerinin yanlış olduğunu düşünen bazı aydınlar, halkın da bu işe katılması gerektiğini düşünmüş ve bu doğrultuda harekete geçmişlerdir. Bunlardan birisi de millî şair Mehmet Akif (Ersoy)’dur. Ersoy, sorumlu bir aydın ve duyarlı bir vatandaş olarak yazdığı yazılarında bu duruma değinmiş ve konuya vatandaşların da el atması gerektiğini belirtmiştir.

Ersoy, daha 1910 yılında yazdığı bir makalesinde Müslüman çocuklarının yabancı okullara gittiklerini, duyarsız babalar olduklarını, mevcut okulları işe yarar hâle getirmek için herhangi bir şey yapmadıklarını ve geleceğimiz olan ciğerparelerin yabancılara bırakıldığını söylemek suretiyle insanların eğitim konusundaki umursamazlığını açıkça ifade etmektedir. Devamında ise Müslüman halkın okullar açması gerektiğini belirterek “...Zengin, orta halli, züğürt, el-hâsıl hepimiz mektepsizlikten, hepimiz maârifsizlikten şikâyet ediyoruz; fakat hiçbirimiz bu derdin çaresini bulmak istemiyoruz. Yedi bacanak gidiyorlarmış, saatlerce süren sükût canlarını sıkılmış, bir adam olsa da laf etsek! demişler... Biz de tıpkı böyleyiz: Milyonlarca herif bir yere toplanmışız ‘Âh bir sâhib-i hayr çıksa da çocuklarımız için mektep açsa!’ diyoruz”⁹ sözleri ile herkesin mevcut durumdan şikâyetçi olduğunu ancak kimsenin bu konuda bir şey yapmadığını ifade etmiştir. Zira Ersoy, eğitimin vazgeçilmezliği üzerinde öylesine ısrarlıdır ki geleceğin inşasını eğitimde görmektedir.

Dönemin yazarlarından biri olan M. Salih Vecdi de bir yazısında yabancı okulları din düşmanı olarak niteleyerek ülkenin her tarafında Avrupa’dan, Amerika’dan gelen ecnebilerin okullar açtıklarını, bunlara karşı koyabilmenin ancak İslami eğitimi bir an evvel ıslah ederek din müdafileri yetiştirmekle mümkün olacağını belirtmektedir¹⁰.

⁹ Mehmet Akif, “Hasbihal”, **Sırat-ı Müstakim**, C 5, S 108, İstanbul 16 Eylül 326 (29 Eylül 1910), s.59-60; Recep Garip, “Şairin Mektebi”, **Sebil’ürreşad**, S 1038, İstanbul Mart 2019, s.5-7.

¹⁰ M. Salih Vecdi, “Medaris-i Hususiyeye Muhtacız”, **Sebil’ürreşad**, C 11, S 267, İstanbul 10 Teşrin-i evvel 1329 (23 Ekim 1913), s.104-105.

II. Osmanlı Devleti'nde Özel İslam Okullarının Açılması

Özel İslam okulları, Türk ve diğer Müslümanlar tarafından kendi sermayeleri ile kurdukları ve batılı modelde eğitim veren özel okulları ifade etmektedir. Bu okulların ortaya çıkışında halkın eğitim alma duygusu ile birlikte devlet okullarının nitelik ve nicelik olarak yetersiz kalmaları etkili olmuştur. Mevcut resmî okulların artan talebi karşılayamaması üzerine özel İslam okullarının açılmasına izin verilmiş ve ilk olarak 1876 yılında Şemsülmaarif Mektebi açılmıştır. Bu okulların sayısı günden güne artış göstermiştir. Yalnızca İstanbul'da 1893 yılında bu sayı 21 iken 1901 yılında 34, 1905'te 45, 1910-1911'lerde 63'e yükselmiştir. Ne var ki Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı zamanında öğrenci bulmakta zorlanan ve sadece ders ücreti ile varlıklarını devam ettirmeye çalışan bu okulların sayısı 1912'de 54'e, 1913 yılında 46'ya düşmüş ve birer birer kapanmak durumunda kalmıştır. Bu okullar yabancı okullarca Müslüman çocuklarına yapılan baskı ve kültür emperyalizmini azalttığı gibi Maarif Nezareti'nin maddi yükünü hafifletmiş, eğitime birçok yenilik getirerek günümüz özel okullarına rol model olmuşlardır¹¹.

Osmanlı Devleti'nde yabancı okulların varlığı bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nde özel okulların açılmasına yönelik ilk hukuki düzenleme ise 1 Eylül 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile getirilmiştir. Nizamnamenin özel okullara yönelik 129 ve 130. maddelerine göre özel okullar; cemaatler, ecnebler ve Osmanlı tebaası tarafından ücretli veya ücretsiz olarak açılan ve masrafları kurucularınca karşılanan okullar olarak ifade edilmiştir¹². Özel okul açılabilmesi için üç koşulun yerine getirilmesi gerekmektedir. Birincisi öğretmenlerin Maarif Nezareti veya mahalli maarif idareleri tarafından tasdik edilmiş şahadetnamelerin bulunmasıdır. İkinci koşul adaba ve politikaya aykırı ders okutulmaması için ders cetvellerinin ve kitapların Maarif Nezareti veya mahalli maarif idareleri tarafından tasdik edilmesi, üçüncüsü ise okulların Maarif Nezareti veya mahalli maarif idareleri tarafından resmî ruhsatnamelerini almış olmalarıdır. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne göre özel okullar Mekatib-i Hususiye-i İslamiye ve

¹¹ Nuri Güçtekin, "Çerkez Teavün Mektebi (1910-1914)", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, C 12, S 23, İstanbul 2013, s.2-3; Güçtekin, **a.g.t.**, s.38.

¹² **Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme**, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 134, İstanbul 2014, s.116-117; Güçtekin, **a.g.t.**, s.14-15.

Mekatib-i Gayrı Müslime olarak ikiye ayrılmıştır¹³. Bunun neticesinde birçok okul açılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde halkın girişimleriyle Ersoy'dan önce de okulların açıldığını görmekteyiz. Örneğin Mithat Paşa, 1869 yılında yerel kaynaklarla Bağdat'ta ilk rüştiyeyi açarken, Suriye'nin Akka Sancağı mutasarrıfı 1873-1874 yıllarında merkez camisinin müstemilatını rüştiyeye dönüştürmüştür. Benzer şekilde Hüdavendigar vilayetine bağlı Gemlik Kazası Kaymakamı, maarif encümeni kurmakla kalmayıp kazanın bütün köylerindeki mahalle mekteplerini islah etmiş, erkekler için üç, kızlar için de üç ilkokul açmıştır¹⁴. Vatan evlatlarının eğitimden mahrum kalmaması için 1888 sonrası Aydın, Beyrut, Edirne, Halep, Hüdavendigar, Konya, Kosova, Selanik, Trabzon ve Trablusgarp vilayetlerinde yeni şubeler, okullar açılmıştır. Bu şube sayısı 1907 yılında 21, 1912 yılında 50 civarındadır¹⁵. Bir diğer uygulama ise Kürt aşiretlerinin denetim altına alınması için açılan Aşiret Mektepleri'dir¹⁶. Bununla beraber yabancı okulların da önemli bir yer tuttuğunu belirtmek gerekir¹⁷.

Eğitim açısından bakıldığında Heybeliada denilince hemen Ruhban Okulu ve Heybeliada Deniz Lisesi akıllara gelmektedir. Ancak bu iki okul dışında da yer alan okullar mevcuttur. Günümüzde Heybeliada'da yer alan başlıca okullar şunlardır: Heybeliada İlkokulu, Heybeliada Ortaokulu, Hüseyin Rahmi Gürpınar Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Heybeliada Anadolu Lisesi¹⁸. Ancak bunların dışında açılıp sonradan çeşitli nedenlerle kapanmış veya kapatılmış olan okullar da mevcut olup bunlardan bazıları bilinmemekte ya da az bilinmektedir. Bunlardan birisi de M. Akif (Ersoy) tarafından Heybeliada'da açılmak istenen Heybeliada Sebil'ürreşad Mektebi İptidaisi'dir.* Bunun için Said Halim Paşa'nın kardeşi Prens Abbas Halim

¹³ Güçtekin, **a.g.t.**, s.14-15.

¹⁴ Somel, **a.g.e.**, s.152.

¹⁵ Güçtekin, **a.g.t.**, s.XVI.

¹⁶ Somel, **a.g.e.**, s.202, 259.

¹⁷ Osmanlı Devleti'nde yalnızca 1894-1895 yıllarında açılan yabancı okul istatistikleri için bk. Alkan, **a.g.e.**, s.106 vd.

¹⁸ <http://www.meb.gov.tr/baglantilar/okullar/index.php?ILKODU=34&ILCEKODU=1>, Erişim Tarihi: 03.02.2023.

* Sebil'ürreşad dergisinde yazılan makalede yazar ismi doğrudan belirtilmemektedir. Yazının sonunda yalnızca "Sebil'ürreşad" yazılmakta olup buradan yazının bir komisyon tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. Bk. "Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi", **Sebil'ürreşad**, C 11, S 263, İstanbul 12 Eylül 1329 (25 Eylül 1913), s.34. Ancak aynı

Paşa'nın "Vidalı Köşk"*** olarak bilinen köşkü tahsis edilmiş ve 1913 yılı sonlarına doğru açıldığı düşünülen bu köşkte iki dönem eğitim yapılmıştır¹⁹. M. Salih Vecdi, "Sebil'ürreşad İptidai İslam Mektepleri küşadına*** başladığı gibi" ifadesi ile okulun açıldığını belirtmektedir²⁰. Okul, Çanakkale Savaşı başlayınca eğitim hizmetine ara vermek durumunda kalmıştır²¹. Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, Maarif teşkilatının kusurları ve benzeri sebeplerle İslamcı aydınların ortaya koydukları bu çalışma devam ettirilememiş ve ikinci bir Sebil'ürreşad Mektebi kurulamamıştır²².

Okulun açılması planlandığında yani 1913 yılında resmî istatistiklere göre İstanbul ve çevresinde iptidailerin sayısı 9 (birisinin kapanmış olduğu belirtilmekte), rüştiye derecesinde 40, idadi ve sultani derecesinde de 7 olmak üzere toplam 55 Müslim Özel Mektebi bulunmaktadır. Bu okullarda 5622

---

derginin 2019 Mart tarihli 1038 sayılı nüshasında müfredat metninin Mehmet Akif Bey'e ait olduğu belirtilerek adı geçen okul "Akif'in Mektebi" veya "Sebil'ürreşad Mekteb-i Alisi" olarak nitelendirilmektedir. Bk. "Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi", **Sebil'ürreşad**, S 1038, İstanbul Mart 2019, s.4. Buradan hareketle çalışmamızda okulun açılması çalışmalarını M. Akif özelinde değerlendirmeye çalıştık.

Konuyla ilgili olarak fazla kaynak bulunmamaktadır. Yalnızca Sebil'ürreşad dergisinin Mart 2019 tarihli 1038 numaralı sayısında bazı yazılar yer almaktadır. İlgili yazılar için bk. Fatih Bayhan, "Akif'in Mekteb-i Ali'si ve Gündeme Dair Bazı Mülahazalar", **Sebil'ürreşad**, S 1038, İstanbul Mart 2019, s.3; Recep Garip, "Şairin Mektebi", **Sebil'ürreşad**, S 1038, İstanbul Mart 2019, s.5-8; Mehmet Osmanlıoğlu, "Akif'in Rüyası Sebilürreşad Mekteb-i Alisi", **Sebil'ürreşad**, S 1038, İstanbul Mart 2019, s.13-16, 32; Ahmet Akgül, "Sebil'ürreşad Heybeliada Mekteb-i İptidaisi", **Sebil'ürreşad**, S 1038, İstanbul Mart 2019, s.10-12; Abdurrahman Dilipak, "Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi", **Sebil'ürreşad**, S 1038, İstanbul Mart 2019, s.11-12; Nizamettin Duran, "Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi", **Sebil'ürreşad**, S 1038, İstanbul Mart 2019, s.13-15.

** Köşk, Mimar Hovsep Aznavur tarafından 1897-1899 yılları arasında inşa edilmiştir. Köşk, çivi kullanılmadan numaralanmış malzemenin vidalanması yoluyla inşa edildiğinden Vidalı Köşk olarak bilinmektedir. Köşk, Abbas Halim Paşa'nın vefatından on yıl sonra vasiyeti üzerine parça parça sökülerek Mısır'a taşınmış ve arsası satılmıştır. Bk. **Nil Kıyısından Boğaziçi'ne; Kavalalı Mehmet Ali Paşa Hanedanı'nın İstanbul'daki İzleri**, Yay. Haz. M. Baha Tanman, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2011, s.168-169.

¹⁹ Mehmet Osmanlıoğlu, "Akif'in Rüyası Sebilürreşad Mekteb-i Alisi", **Sebil'ürreşad**, S 1038, İstanbul Mart 2019, s.32.

*** Farsça *guşâden* "açmak"tan *guşâd* açılış, açma.

²⁰ Vecdi, a.g.m., s.105.

²¹ "Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi", **Sebil'ürreşad**, S 1038, İstanbul Mart 2019, s.4. Ancak konu ile ilgili olarak elimizdeki kaynaklar dışında herhangi bir çalışmada konuya ilişkin kaynak bulunmadığından bu durum yeterince izah edilememektedir.

²² Nesrin Aktaran, "II. Meşrutiyet Dönemi İslamcı Aydınların Mekteplere Dair Görüş ve Önerileri (1908-1918)", **Osmanlı Mektepleri (Bir Modernleşme Çabası Olarak Osmanlı Eğitiminde Yeni Arayışlar)**, Ed. Fuat Aydın vd., Dem Yayınları, İstanbul 2021, s.76.

erkek ve 268 kız öğrenci olmak üzere toplam 5890 öğrenci öğrenim görürken 565 (520 erkek, 45 kadın) öğretmen, Müslim Özel Mekteplerinde görev yapmaktadır²³.

Osmanlı Devleti'nde özel okullarda öğretmen olabilmek için yalnızca bilgiye sahip olmak değil aynı zamanda talim ve terbiye usullerini bilmek, ayrıca tecrübe ve uzman olmanın gerekliliği belirtilmektedir. Öğretmenlerin atama ve görevden alınmalarında Maarif Nezareti'nin izni gerekmektedir. Özel okullarda görev yapacak öğretmenlerin bazı görevleri şu şekildedir: Öğretmenler, belirli olan gün ve saatlerde okulda bulunacak ve müdürün bilgisi dışında dersliklerden ayrılamayacaklardır. Öğrencilerin ders esnasında başka bir şey ile meşgul olmalarına izin verilmeyecek, gerekmedikçe dışarı çıkmalarına müsaade etmeyeceklerdir. Müdürdan izin kâğıdı almayan öğrenciler derse alınmayacaktır. Her hafta sonu öğrencilerin iyi ve kötü davranışları rapor edilecektir²⁴. Ayrıca özel okullarda çalışabilmek için namuslu ve 20 yaşını tamamlamış olmaları, hapis cezasını gerektirecek bir suçtan veya cinayetten mahkûm olmamaları mecburidir. Bununla beraber halk arasında bölünme ve ayrışmaya yol açacak, ülke ve genel ahlak kurallarına aykırı ve öğrencinin inançlarını bozacak eğitim ve telkinler kesinlikle yasaklanmış olup, bu tür eylemlerde bulunanlar okullarda çalışamayacakları gibi cezai hükümlere tabi olacaklardır²⁵. 12 öğretmenden oluşan ders kadrosu dışında bu okullarda kâtip, mubassır (yardımcı öğretmen), hademe, doktor, mürebbi, mürebbiye, imam, doktor, eczacı gibi kadrolar bulunmaktadır²⁶.

III. Okulun Açılma Gereççeleri

II. Meşrutiyet sonrasında eğitimin çağdaşlaştırılması konusunda ciddi projeler hazırlansa da savaşlar nedeni ile bütçe olanaklarının elvermemesi bu projelerin uygulanmasını engellemiş, dönemin eğitim sloganı ise “Millî Terbiye” olmuştur. Burada kullanılan “millî” kavramı ilk olarak Osmanlı milleti ve Osmanlılığı çağrıştırmakla beraber aynı zamanda ümmet çağrışımı yaparak, İslam milleti anlamında da kullanılabilir. Diğer taraftan güçlenerek hâkim hâle gelen kullanım ise Türklük ve milliyetçilik-

²³ Güçtekin, a.g.t., s.10-11.

²⁴ Songül Keçeci Kurt, **Osmanlı Devleti'nde Özel İslam Mektepleri**, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2011, s.305-306; Güçtekin, a.g.t., s.85.

²⁵ Güçtekin, a.g.t., s.18-19.

²⁶ Güçtekin, a.g.t., s.85-92.

ulusçuluk olarak kullanılmasıdır. Dönemin başında İslam ve Türk bir arada kullanılsa da zamanla Türk'e öncelik verilerek Türk-İslam anlayışı eğitimde öğrencilere aktarılmaya çalışılmıştır²⁷. M. Akif (Ersoy)'un da bu bağlamda hareket ettiğini söylemek mümkündür.

M. Akif (Ersoy), Sebil'ürreşad dergisinde yazdığı yazılarda öncelikle neden böyle bir okul açılması gerektiğini belirtmiştir. M. Akif (Ersoy), ülkede eğitimin özellikle de ilkokul eğitiminin acınacak bir hâlde olduğunu, memleketin hiçbir köşesinde muntazam bir ilkokul kurulmadığını, dahası numunelik olmak üzere kurulanların dahi bir ilerleme kaydedemediklerini belirtmektedir. Bunun sebeplerini ise eğitimle ilgilenen yetkililerin eğitime vakıf olmaması ve tecrübesiz olmaları, yeterli çalışma ve gayretin olmaması, Maarif bütçesinin yetersizliği, yetkililerin memleket işleriyle yeterince ilgilenmemeleri, okulların az olması, olan okulların da bozuk, çürük esaslar üzerine kurulmuş olması, Maarif Nezareti'nin yanlış yollara sapmış olması ve bu gidiş yolunu düzeltme imkânının kalmamış olması şeklinde sıralamaktadır²⁸. Bu durum ise halk tarafından eğitimin olumsuzluğunu gösteren deliller olarak nitelendirilmiştir.

Okulun açılma gerekçesi ile ilgili olarak yazılan yazıda muhtelif akımların, birbirine zıt siyasetlerin etkisinde kalan Maarif Nezareti'nden bir şey beklemenin doğru olmadığı, bakanlıktan hizmet beklemenin vakit kaybından ve kendini avutmaktan başka bir şeye yaramayacağı ifade edilmektedir²⁹. Dönemin İslamcı yazarlarından bir olan Ömer Fuat, 9 Ekim 1913 tarihli yazısında eğitim işinin hükûmet iş olmadığını, okul açmanın, çocukları okutturmanın devlete ait olduğu düşüncesinin yaygın olduğunu ondan sonra da insanların cahillikten şikâyet ettiklerini, halkın bu konuya el atması gerektiğini belirterek halkın okul açması zarureti dile getirmiştir³⁰.

Sebil'ürreşad'daki yazının devamında ahalinin yiyecek içeceklerini Ziraat Bakanlığından beklemesi durumunda aç ve sefil kalmasının muhakkak olduğu

²⁷ Muhammet Şahin, M. Ahmet Tokdemir, "II. Meşrutiyet Döneminde Eğitimde Yaşanan Gelişmeler", **Türk Eğitim Bilimleri Dergisi**, C 9, S 4, Güz 2011, s.853.

²⁸ "Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi", **Sebil'ürreşad**, C 11, S 263, İstanbul 12 Eylül 1329 (25 Eylül 1913), s.34; "Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi", **Sebil'ürreşad**, S 1038, İstanbul Mart 2019, s.4.

²⁹ "Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi", **Sebil'ürreşad**, C 11, S 263, s.34; "Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi", **Sebil'ürreşad**, S 1038, İstanbul Mart 2019, s.4-5.

³⁰ Aktaran, a.g.m., s.69-70.

belirtilerek ekmek, su kadar gerekli olan eğitim işinin de hükûmetten beklemenin sonunda cahil kalmaktan başka bir netice vermeyeceği ifade edilmektedir. Bu sebeple özellikle de ilkokul eğitiminin geliştirilmesi hususunda milletin azim ve gayreti, girişim ve faaliyetlerine şiddetle ihtiyaç olduğu vurgulanmaktadır. Tabii ki halkın ilim ve eğitim yolunda fitrat ve terbiyesinin ilhamına göre ilerlemesini de bilmesi gerektiği açıkça yazılmakta olup Bakanlığın bu konuda millete engel olmayarak rehberlik yapması gerektiği de ayrıca ifade edilmektedir. Bununla beraber halkın da bu konuda son zamanlarda ihmalkâr davranarak âdeta hükûmetin uygulamalarına destek olduğu ifade edilmektedir³¹.

Halkın, ekmek su kadar muhtaç olduğu ilk eğitimin yüz üstü bırakıldığı, mahallelerde, camilerde inşa edilen ilkokulların zamana ayak uyduramadıkları gibi eski hâllerini bile muhafaza edemedikleri, birçoğunun harap olup yok olduğu, bunun da sebebinin bakanlığa duyulan güvenden kaynaklandığı belirtilmektedir. Bundan dolayı müteyakkız olunması, şiddetli bir şekilde ihtiyaç duyulan ilk eğitimin geliştirilmesi için hükûmete bel bağlamayarak halkın gayret göstermesi, cahil ve ümmî* kalınmaması gerektiği vurgulanmaktadır. “Biz eminiz ki milletimiz, Müslümanlar hiçbir vakit böyle hayırlı teşebbüslere karşı gelmezler” denilerek halkın bu konuda gerekli hassasiyeti göstereceği ve kısa bir zaman zarfında çalışmaya başlayacakları ifade edilmektedir. Bu konuda millete ön ayak olabilecek vatanperver birçok insanın olduğu, yalnız şehirlerde, kasabalarda değil nahiye merkezlerinde, köylerde eğitimin ilerlemesi için okul yapacak, rehberlik edecek başlangıç olarak beş on para verecek, okula maddi manevi destek olacak birçok insanın olduğuna inanılmaktadır. Bunun gibi millî, büyük girişimlere şüphesiz ileri gelenler tarafından başlanması gerekir denilmektedir. Bunların ise millet sayesinde zengin olan yahut dolgun maaş alanlar, şehzadeler, damatlar, paşalar, sultan hanımlar, zengin kadınlar, ticaretle uğraşanlar oldukları belirtilmektedir. Fakat bugüne kadar bu konuda herhangi bir girişimde bulunulmadığı, bir paşanın, bir şehzadenin, bir sultanın

³¹ “Heybeliada Sebil’ürreşad Mekteb-i İptidaisi”, **Sebil’ürreşad**, C 11, S 263, s.34; “Heybeliada Sebil’ürreşad Mekteb-i İptidaisi”, **Sebil’ürreşad**, S 1038, İstanbul Mart 2019, s.4-5.

* Okuma yazma bilmeyen. <http://lugatim.com/s/%C3%9CMM%C3%8E>, Erişim Tarihi:17.01.2023.

bu konuda rehberlik etmediği, herhangi bir okul açmadığı ifade edilerek bu konudan duyulan üzüntü de belirtilmektedir³².

Yazının devamında yakın bir zamanda bu durumun üstesinden gelineceğine inanıldığı yazılmakta, içinde bulunulan durumun, yaşanan felaketlerin seciyesizlik, cehalet yüzünden husule geldiği belirtilmektedir. Onun için gerek halk gerekse ileri gelenler bu duruma lakayt kalamazlar. Nasıl ki askerler milleti felaketlerden kurtarmak için çalışıyorlarsa milletin de el birliğiyle eğitim konusuna el atması gerekmektedir. Bundan dolayı Sebil'ürreşad heyeti de bu konuya uzak kalmamış ve yalnızca kalemle değil ilk eğitimin daha iyi bir noktaya gelmesi için çalışmaya azmetmiştir. Bu nedenle heyet, okul açılması için sözü geçen vatanperverlere, yetkili kişilere başvurarak Osmanlı Devleti'nde ve İslam dünyasında millî okulların açılması çalışmalarına karar vermiştir. Çünkü İslam'ın bu tür felaketlerden kurtulması ve aydın bir gelecek için el birliğiyle çalışmak gerekmekte ve bu millî bir mesele olarak değerlendirilmektedir³³.

Yukarıda anlatılan sebeplerden hareketle Sebil'ürreşad okullarının ilki Prens Abbas Halim Paşa'nın himmet-i fehmaneleriyle Heybeliada'da tesis olunmaktadır. Sebil'ürreşad da bu hayırlı işe Müslümanlığın yükselmesi için çalışmaktadır³⁴.

Okul ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla aylık olarak bağışta bulunanların isimleri ve ne kadar bağış yapacakları Sebil'ürreşad dergisinde yayınlanmıştır. Buna göre 105 kişinin adının yazılı olduğu listede değişik mesleklere mensup isimler yer almaktadır. Bağış yapanlar içerisinde en yüksek bağış miktarı 120 Kuruş ile Mısırlı Aziz İzzet Paşa'ya ait iken en düşük miktar üç (3) kuruş olarak göze çarpmaktadır. Bağış yapanlar arasında bir diğer göze çarpan husus ise yalnızca bir kadının (Sadık Bey'in kız kardeşi Hatice Hanım) yer almasıdır³⁵.

³² “Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi”, **Sebil'ürreşad**, C 11, S 263, İstanbul 12 Eylül 1329 (25 Eylül 1913), s.34-35; “Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi”, **Sebil'ürreşad**, S 1038, İstanbul Mart 2019, s.4-5.

³³ Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi”, **Sebil'ürreşad**, C 11, S 263, İstanbul 12 Eylül 1329 (25 Eylül 1913), s.35; “Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi”, **Sebil'ürreşad**, S 1038, İstanbul Mart 2019, s.5.

³⁴ Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi”, **Sebil'ürreşad**, C 11, S 263, İstanbul 12 Eylül 1329 (25 Eylül 1913), s.35.

³⁵ “Talim ve Terbiye:Sebil'ürreşad İptidai Mektebi”, **Sebil'ürreşad**, C 11, S 268, İstanbul 17 Teşrin-i evvel 1329 (30 Ekim 1913), s.119-121; “Talim ve Terbiye: Sebil'ürreşad İptidai

IV. Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi Dâhili Nizamnamesi

Heybeliada'da bir ilkokul açılmasına gayret gösteren Sebil'ürreşad heyeti, bunun için bir tüzük hazırlamıştır. 31 maddeden oluşan tüzüğün ilk maddesinde Sebil'ürreşad Mektebi'nin Müslümanlara İslami bir terbiye ile ilkokul eğitimini yeni eğitim yöntemleriyle vermek üzere kurulmuş millî bir müessese olduğu belirtilmiştir. İkinci maddesinde okulun dört yıllık ve tüm İslam âlemine açık olduğu kaydedilmiştir. Üçüncü maddesinde yedi ile on yaş arası çocukların okula alınacağı ifade edilirken, 4-6'ncı maddelerinde okulun ücretli ve ücretin de aylık 20-40 Kuruş olduğu, okul ihtiyaçlarının karşılanması için her türlü bağışın kabul edileceği, ayrıca bütçe açığının kapatılması için millî eğlenceler tertip edileceği belirtilmiştir. Bir defada ya da belirli taksitlerle yılda 1 Osmanlı lirasından aşağı olmamak kaydıyla para vermeyi taahhüt edenler okulun kurucusu olarak kabul edilmişlerdir. Dokuzuncu maddesinde ise eğitim ücretinin her ay peşin alınacağı, ay sonuna kadar ücretini ödemeyen öğrencilerin okula alınmayacakları ve kayıtlarının silineceği belirtilmiştir³⁶.

50

7 ve 8'inci maddeler okul yönetimi ile ilgilidir. Bir müdürün idaresinde yeteri kadar öğretmen ve hizmetlinin bulundurulacağı belirtilerek okulun her türlü iç ve dış ilişkilerini yürütmek üzere bir başkan, bir müfettiş, bir nazır ve muhasebeciden oluşan dört kişilik daimi bir üst kurul belirlenmiştir³⁷.

10-14 ve 25'inci maddeler okulun işleyişi ile ilgilidir. Buna göre dersler eylül başında başlayacak ve mayıs yirmi beşe kadar devam edecektir. Sınavlar genel ve özel olmak üzere ikiye ayrılmış olup özel sınavlar Aralık ve Mart ayı başlarında, genel sınavlar ise Haziran ayının bir, iki, üç ve dördüncü günlerinde yapılacak olup ödül töreninin de 10 Temmuz'da yapılması kararlaştırılmıştır. Genel sınavlarla ödül töreni arasındaki sürede ders ve kitap okutulmayıp sadece uygulamalı yazlık programın yapılacağı belirtilmiştir. Eğitim sabah saat dokuzda başlayıp saat on ikiye kadar devam etmekte,

Mektebi", **Sebil'ürreşad**, C 11, S 270, İstanbul 31 Teşrin-i evvel 1329 (13 Kasım 1913), s.151-152.

³⁶ Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi", **Sebil'ürreşad**, C 11, S 263, İstanbul 12 Eylül 1329 (25 Eylül 1913), s.36; "Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi", **Sebil'ürreşad**, S 1038, İstanbul Mart 2019, s.5-6; Ahmet Akgül, "Sebil'ürreşad Heybeliada Mekteb-i İptidaisi", **Sebil'ürreşad**, S 1038, İstanbul Mart 2019, s.11.

³⁷ Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi", **Sebil'ürreşad**, C 11, S 263, İstanbul 12 Eylül 1329 (25 Eylül 1913), s.36; "Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi", **Sebil'ürreşad**, S 1038, İstanbul Mart 2019, s.6.

akabinde bir saat öğle arasından sonra saat bir iki arasında üç dört ayet tilaveti takiben dinî ve ahlaki bir vaaz verilerek saat ikiden sonra tekrar ders işlenmeye başlanacaktır. İmamet ve vaaz müdürün görevi sayılmış; öğretmen ve öğrenciler için namazda hazır bulunmak mecburi ve öğrencilerin okula gelirken okul elbisesini giymeleri zorunlu tutulmuştur. Her gün ilk dersten önce ve son dersten sonra tüm öğretmen, öğrenci ve idarecilerce devlet ve İslam milletine, okula hayrı dokunanlara, din ve devlet yolunda şehit olanlara dua edilmesi ve ilahiler okunması kararlaştırılmıştır. 25'inci maddede ise birinci sınıfın üçer aydan üç devre, ikinci sınıfın iki devre, üç ve dördüncü sınıfların bir devreden oluşması kabul edilmiştir. Ders zamanları kırk dakika, teneffüsler ise on beş dakika olarak belirlenmiştir³⁸.

15-19'uncu maddelerde veli sorumluluklarına yer verilmiştir. Nizamnameye göre okula gelmeyen öğrencilerin mazeretini belirten bir belgenin veli tarafından imzalanarak getirilmesi, okula kayıt kabul için nüfus tezkiresi, doktor raporu ve aşı kartının getirilmesi istenmiştir. Kayıt kabul işlemi yapılan öğrencilerin sicil defterine kaydedilmesi, her ay sağlık kontrolünden geçirilmesi, bulaşıcı hastalığı olanların okula kabul edilmemesi (gelmemesi), her ay öğrenci notlarının velilere imza karşılığı verilmesi ve öğrencilerin evde

³⁸ Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi", **Sebil'ürreşad**, C 11, S 263, İstanbul 12 Eylül 1329 (25 Eylül 1913), s.36; "Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi", **Sebil'ürreşad**, S.1038, İstanbul Mart 2019, s.6.

Devreler ve Devre İmtihanları ve bir ders yılı şu şekilde bölümlere ayrılmıştır:

- Ders yılı Eylül'ün 1'inden Mayıs'ın 31'ine kadar toplam 9 aydır.
- Bir ders yılı her biri 3'er ay olmak üzere üç devreye ayrılmıştır.

Birinci devre: 1 Eylül - 31 Teşrin-i sani

İkinci devre: 1 Kanun-i evvel- 28 Şubat

Üçüncü devre: 1 Mart- 31 Mayıs

Birinci ve ikinci devre sınavları yazılı olarak yapılmakta, Üçüncü devre sınavları (imtihtan-ı umumi) ise sözlü şeklinde yapılmaktadır. Birinci ve ikinci devre imtihtanlarında alınan notların ortalaması ile genel imtihtanlarda alınan notların ortalaması birleştirilerek ortalaması beşin üzerinde olanlar sınıf geçebilmektedirler. Bir veya iki dersten beşten düşük not aldığı surette ikmal, üç dersten düşük not alırsa sınıfta kalmaktadırlar.

Notların derecesi şu şekildedir:

9-10 âliyyül âlâ	8 âlâ	7 karîb-i (yakın) âlâ	6 vasat	5 karîb-i vasat	4-3 zayıf	2-1 pek zayıf
------------------	-------	-----------------------	---------	-----------------	-----------	---------------

Her devrenin imtihtan bitiminde mektep talebelerine bir ay istirahat, üçer gün tatil verilmektedir. Bilgi için bk. Kurt, **a.g.t.**, s.317; Güçtekin, **a.g.t.**, s.68.

ne şekilde vakit geçirdiklerinin veli tarafından yazılı veya sözlü olarak okul idaresine bildirilmesi istenmiştir³⁹.

Nizamnamede ödül ve cezaya da yer verildiği görülmektedir. 20-23'üncü maddelerde on aferin belgesi alanların bir tahsin* varakasına, beş tahsin varakasına alanların bir imtiyaz varakasına dönüştürülmesi ve bu belgenin ödül töreninde verilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca derslerinde gayret gösterenler ile iyi ahlak sahibi ve temizlik kurallarına uyanların bir aferin varakasına ile ödüllendirilmesi ancak bu hususlarda kusur gösterenlerin de cezalandırılması kabul edilmiştir. Fakat darp ve kötü muamele kesinlikle yasaklanmıştır. Tütün içmek, sıralara zarar vermek, duvarları bozmak, çizmek veya tahrip etmek de yasaklandığı gibi verilen zararın da ödetilmesi kabul edilmiştir⁴⁰.

24, 26-29'uncü maddeler okul yönetimine ayrılmıştır. Öğretmenlerin ders saatlerine riayet etmesi, müdür ve öğretmenlerin teneffüslerde öğrencilerin başında olmaları, öğretmen ve hizmetlilerin müdürün emirlerine uyması, müdürün programın uygulanmasına dikkat etmesi ve idare heyetine (üst kurul) karşı sorumlu olması, verilen ödül ve cezaları uygulaması, haftada bir üst kurula rapor vermesi kararlaştırılmıştır. 30-31'inci maddeler ise yeni bir karar alınana kadar bu tüzüğün uygulanması ve alınan kararlar ile yapılan bağışların Sebil'ürreşad dergisinde yayımlanmasıyla ilgilidir⁴¹.

V. Okulun Müfredat Programı

Eğitim süresi dört yıl olarak belirlenen okulun eğitim müfredatı şu şekilde belirlenmiştir: Birinci sınıf üç aylık devrelerden oluşmakta olup okutulacak dersler şu şekildedir.

³⁹ Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi", **Sebil'ürreşad**, C 11, S 263, İstanbul 12 Eylül 1329 (25 Eylül 1913), s.36; "Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi", **Sebil'ürreşad**, S 1038, İstanbul Mart 2019, s.6.

* Eskiden okullarda iyi ve çalışkan öğrencilere verilen bir değerlendirme notu ve bunun belgesi. <http://lugatim.com/s/TAHS%C4%B0N>, Erişim Tarihi:18.01.2023.

⁴⁰ Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi", **Sebil'ürreşad**, C 11, S 263, İstanbul 12 Eylül 1329 (25 Eylül 1913), s.36; "Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi", **Sebil'ürreşad**, S 1038, İstanbul Mart 2019, s.6.

⁴¹ Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi", **Sebil'ürreşad**, C 11, S 263, İstanbul 12 Eylül 1329 (25 Eylül 1913), s.36; "Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi", **Sebil'ürreşad**, S 1038, İstanbul Mart 2019, s.6-7.

Birinci Sınıf,

Birinci Devresinde⁴²

Sıra No	Ders Adı	Haftalık Ders Saati
1	Elifba Yazı	18
2	Malumat-ı Diniye	6
3	Kıraat	6
4	İdman	2
5	İlahi	3

Birinci sınıfın birinci devresinde beş farklı dersten haftada 35 saat ders olup derslerin işlenişi şu şekildedir: Üç aydan ibaret olan birinci devrede sesli harflerle birlikte alfabe ve yazı öğretilmesi, sesli olarak kelime-i tevhid, kelime-i şahadet, “Amentü billah...” öğretilerek selam verme, selam alma, işe güce besmele ile başlamak gibi adap ve İslami esasların öğretilmesi, sonrasında ise öğrendikleri harflerden oluşan birer heceli, sonra ikişer, üçer heceli kelimelerin okutulması sağlanacak ve İsveç usulü beden hareketleri* yaptırılacaktır.

⁴² Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi”, **Sebil'ürreşad**, C 11, S 263, İstanbul 12 Eylül 1329 (25 Eylül 1913), s.36-37. Kasaba ve köy okullarında dersler farklılık arz etmektedir. Karşılaştırma için bk. Somel, **a.g.e.**, s.357; “Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi”, **Sebil'ürreşad**, S 1038, İstanbul Mart 2019, s.7.

* İsveç Usulü, 19.yüzyıl başlarında Almanya'daki jimnastiğe paralel olarak bir kuzey ülkesi olan İsveç'te de Pehr Henrik Ling tarafından bilimsel ve fizyolojik esaslara dayanan, yavaş hareketlerle başlayıp giderek zorlaşan, karın kaslarının gelişimi ile beraber sırt ve ense kaslarının da çalıştırılmasına dikkat ederek duruş bozukluklarının önüne geçmeyi amaçlayan bir jimnastik türüdür. Bilgi için bk. Mehmet Acet, İbrahim Yıldırım, “İsveç Cimnastiğinin Dünya’da ve Türkiye’deki Gelişimi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S 2, Haziran 1999, s.294-296; İsveç jimnastiği özellikle kalabalık sayıdaki öğrenci grubunu, sınırlı mekânlarda düzene sokma eğilimiyle 19. yüzyıl başlarında geliştirilmiş bir beden eğitimi sistemidir. Amacı, özel tasarlanmış hareketlerin yardımı ile vücudun mümkün olan en iyi yolla dengelenmesi ve bütünsel ahenginin sağlanmasıdır. Özellikle okul hayatının beraberinde getirdiği duruş hataları ve omurga çarpıklıklarına karşı karın kasları, sırt ve ense kaslarına ilişkin çalışmalara özen gösterilmiştir. 1909 ilkbaharında beden eğitimi öğrenimi görmek üzere İsveç'e gitme şansı yakalayan Selim Sırrı Tarcan, İsveç dönüşü sonrası edindiği etkin görevler ile İsveç jimnastiğinin kısa sürede okullara ve okul programlarına girmesini sağlamıştır. Bilgi için bk. Osman Tolga Şinoforoğlu, **Selim Sırrı Tarcan ve İsveç Jimnastiği: Beden Eğitimi ve İsveç Modelinin II. Meşrutiyet Dönemi Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonu**, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2015, s.57-59 ve 85-95.

İkinci Devresinde⁴³

Sıra No	Ders Adı	Haftalık Ders Saati
1	Yazı	9
2	Türkçe, Arapça Kıraat	9
3	Malumat-ı Diniye	6
4	Hesab-ı Zihni	6
5	İdman	2
6	İlahi	3

Birinci sınıfın ikinci devresinde altı ders ve haftada 35 saat ders olup ders işleyişi şu şekildedir: Bazen tebeşir* ile siyah tahta üzerine, bazen kurşun kalem ile kâğıt üzerine bir heceli kelimelerden başlanarak tedrici bir surette ikişer ve daha fazla heceli kelimeler, sonra ikişer, üçer kelimededen oluşan cümleler yazdırılarak imla yoluyla yazabildikleri kelimeleri, cümleleri tebeşirle siyah tahta üzerine, bazen kurşun kalem ile kâğıt üzerine yazdırılır. Öğrencilerin doğru oturmaları ve kalemleri doğru bir şekilde tutmalarına dikkat edilir. Sesli bir şekilde küçük sureler, namaz duaları, Cenab-ı Hak ve Peygamber Efendimiz hakkında küçük manzumeler ezberlettirilerek hareke, sükûn, şedde ve tenvin gösterilir; ikişer, üçer, dörder harfli Arapça hareketli kelimelerin okutturulmasına çalışılır. Ayrıca Türkçe tek (basit) ve birleşik (toplu) kelimeler, isimler, fiiller okutturulup anlamları hakkında açıklama yapılarak her kelimenin iyi bir surette telaffuzu ve anlamı ifade etme alıştırmaları yapılır. İki, üç kelimededen oluşan cümleler çokça okutturularak, okudukları cümlelerin anlamlarına yönelik basit sorularak sorulur ve cevaplandırılmaları istenir. Birden ona, sonra da yüze kadar saydırılarak basit toplama ve çıkarma işlemleri yaptırılır. Beden derslerine devam edilerek kolay çocuk şiirleri söylettirilir.

⁴³ Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi", **Sebil'ürreşad**, C 11, S 263, İstanbul 12 Eylül 1329 (25 Eylül 1913), s.37; "Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi", **Sebil'ürreşad**, S 1038, İstanbul Mart 2019, s.7.

* Orijinal metinde taş şeklinde geçmektedir. Cümlenin tamamı değerlendirildiğinde tebeşir olması kuvvetle muhtemeldir. Bu nedenle metindeki taş kelimesi burada tebeşir şeklinde tarafımızdan kullanılmıştır.

Üçüncü Devresinde⁴⁴

Sıra No	Ders Adı	Haftalık Ders Saati
1	Yazı	7
2	Kıraat	6
3	Kur'an-ı Kerim	6
4	Hesap	4
5	Malumat-ı Diniye	7
6	İdman	2
7	İlahi	2
8	Hüsn-ü Hat	2

Birinci sınıfın üçüncü devresinde sekiz farklı dersten haftada 36 saat ders olup işleyiş şu şekildedir: Yazı çalışmalarına aynı şekilde devam edilir fakat iki, üç, dört harfli Arapça kelimeler de yazdırılır. Bir, iki üç kelimedenden oluşan Arapça cümleler okutturularak kameri ve şemsi harfler de okutturulur. Kur'an-ı Kerim dersinde tahtaya kısa bir ayetin kelimeleri yazdırılarak ayrı ayrı okutturulur, böylelikle Kur'an tilavetine başlanmış olunur. Sayılar gösterilerek birer birer ritmik sayma yapılır ve rakamlar yazdırılır. Basit toplama çıkarma işlemleri, zihinden hesaplamalar ve yüze kadar sayma yaptırılır. Namaz kıılma ve abdest öğretilerek, beden eğitimine devam edilir. Dinî, millî ilahi ve şarkıların yanında kalem tutma ve güzel yazı çalışmaları yapılır.

İkinci Sınıf,

Birinci Devresinde⁴⁵

Sıra No	Ders Adı	Haftalık Ders Saati
1	Yazı	7
2	Kıraat	6
3	Kur'an-ı Kerim	6
4	İlmihal	4
5	Hesap	5

⁴⁴ Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi", **Sebil'ürreşad**, C 11, S 263, İstanbul 12 Eylül 1329 (25 Eylül 1913), s.37; "Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi", **Sebil'ürreşad**, S 1038, İstanbul Mart 2019, s.7-8.

⁴⁵ Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi", **Sebil'ürreşad**, C 11, S.264, İstanbul 19 Eylül 1329 (2 Ekim 1913), s.50; "Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi", **Sebil'ürreşad**, S 1038, İstanbul Mart 2019, s.8.

6	İdman	2
7	Resim	2
8	Hüsn-ü Hat	2
9	Musik-i Savti ve İlahi	2

İkinci sınıfın birinci devresinde dokuz farklı ders ve toplam 36 saat ders olup işleyiş şu şekildedir: Yazı olarak iki, üç kelimedenden oluşan cümleler kâğıda yazdırılıp temizliğe, imlaya dikkat edilir. Okuma dersinde açık ve kolay cümlelerden oluşan metinler okutturulur. Basit, birleşik kelimeler ile isim ve fiil arasındaki farklar gösterilir. Öğrencinin okuduğu her cümlenin anlamını bilmesi ve açık bir şekilde ifade etmesi sağlanır. Kur'an-ı Kerim dersinde "Amme" cüzündeki küçük sureler okutturulur. Hesap dersinde sayılar saydırılır ve yazdırılır. Basit toplama ve çıkarma işlemleri yaptırılır. Beden eğitimi dersinde İsveç usulüne devam edilir. Resim dersinde geometrik şekiller, yaprak ve meyve gibi şekiller çizdirilir.

İkinci Devresinde⁴⁶

Sıra No	Ders Adı	Haftalık Ders Saati
1	Yazı	5
2	Kıraat	5
3	Kur'an-ı Kerim (Tecvit Usulüyle)	4
4	Hesap	3
5	Resim	2
6	El işleri	2
7	İdman	2
8	Lisan-ı Arabi	3
9	İlm-i Eşya	2
10	Hüsn-ü Hat	2
11	Musiki	2

İkinci sınıfın ikinci devresinde on bir farklı ders ve toplam 32 saat ders olup işleyiş şu şekildedir: Yazı ve kıraat derslerine önceki gibi devam edilir. Kur'an-ı Kerim dersine önceki usulde devam etmekle beraber küçük sureler ezberlettirilir. Hesap dersinde toplama ve çıkarma işlemlerinde Osmanlı tartı

⁴⁶ Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi", **Sebil'ürreşad**, C 11, S 264, İstanbul 19 Eylül 1329 (2 Ekim 1913), s.50; "Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi", **Sebil'ürreşad**, S 1038, İstanbul Mart 2019, s.8.

YARIM KALMIŞ BİR EĞİTİM PROJESİ: HEYBELİADA SEBİL'ÜRREŞAD MEKTEB-İ İPTİDAİSİ

ve ölçüleri verilerek öğrencilere ev ödevleri verilir. Resim dersinde ek olarak gölgelendirme yapılır. İdman aynen devam ettirilir. El işlerinde ise Frobel'i* usulde eğitim verilir. Lisan-ı Arabi (Arapça) dersinde Berliç** usulü eğitim verilir. İlm-i Eşya dersinde ise vücudumuz hakkında bilgi verilerek duyu organları ve görevleri, sağlık hakkında öğütler, hayvan ve bitkiler hakkında bilgi verilir. Hüsn-ü hat (Güzel yazı) ve musiki derslerine aynı şekilde devam edilir.

Üçüncü Sınıf⁴⁷

Sıra No	Ders Adı	Haftalık Ders Saati
1	Yazı	2
2	Kıraat	4
3	Kitabet	1
4	Kur'an-ı Kerim Maa Tecvid	5
5	Muhtasar Sarf ve Nahv-i Osmani	1
6	İlmihal	3
7	Hüsn-ü Hat***	2
8	Hesap	3
9	Lisan-ı Arabi	3
10	Tarih	1
11	İlm-i Eşya	1

* Friedrich Wilhelm August Fröbel, (21 Nisan 1782 - 21 Haziran 1852), Alman eğitimci ve filozof. Özellikle okul öncesi eğitimle ilgilendi ve 1837'de ilk çocuk bahçesini kurdu. J. J. Rousseau'nun ve Pestalozzi'nin görüşlerinden yana olan Fröbel her şeyin doğaya bırakılmasını ve çocukların gelişmesinin açık havada yapılacak alıştırmalar, oyunlar ve şarkılarla kolaylaştırılması görüşünü öne sürmüştür. <https://www.felsefe.gen.tr/fredrich-frobel-kimdir/>. Erişim Tarihi: 23.01.2023.

** **ر. ل. ح.** Metinde bu şekilde geçmektedir. Almanyalı bir öğretmen olan Berliç'in isminden hareketle Berliç usulü olarak ifade edilen yöntemde öğrencinin yakın çevresinde devamlı gördüğü eşya, şahıs ve tabiattaki manzaralarla bunlara delalet eden isimler, sıfatlar, fiiller ve edatlardan cümle ve hikâyeler üreterek dilin doğru, akıcı ve düzgün söylenmesinden ve irab kaidelerine uygun olarak öğrenmekten ibaret olan bir yöntemdir. Berliç usulünün esası, bir dili görünen eşyaları ve bilinen manaları ezberlettirmek, bunları cümleler ve hikâyeler şeklinde tekrar ve tatbik ile hafızaya nakşetmektir. Bilgi için bk. Kerim Açıık, "Tanzimat Döneminde Açılan Yeni Okullarda Arapça Öğretiminde Kullanılan Ders Kitaplarının Yöntem Açısından İncelenmesi", **Şarkiyat Mecmuası**, S 37, İstanbul 2020, s.19 ve 29.

⁴⁷ Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi", **Sebil'ürreşad**, C 11, S 264, İstanbul 19 Eylül 1329 (2 Ekim 1913), s.50-51; "Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi", **Sebil'ürreşad**, S 1038, İstanbul Mart 2019, s.8-9.

*** Metinde Hüsn-ü Hat (Güzel Yazı) dersi iki defa yazılmıştır. Sehven yazılmış olabileceği göz önüne alınarak tabloda bir defa yer verilmiştir.

12	Resim	1
13	Coğrafya	1
14	Ameli Ziraat ve Bahçivanlık Dersleri	5
15	İdman	2
16	El işleri	1
17	Musiki-i Savti	1

Tek devreden oluşan üçüncü sınıfta ders sayısının oldukça arttığı ve farklı derslere (Tarih, Coğrafya, Bahçivanlık gibi) yer verildiği görülmektedir. Üçüncü sınıfta haftada 37 saat ders olup işleyiş şu şekildedir. Yazı ve kıraat derslerine aynı şekilde devam edilir fakat okuduklarını ifade ederken nazik ve yumuşak bir dil kullanmalarına, kelimeleri açık ve iyi bir surette telaffuz etmelerine dikkat edilir. Kitabet dersinde öğrencilerin okudukları hikâye veya fıkraların ana hatları ve yazılması gereken yerleri gösterilir. Cümle yapıları hakkında bilgilendirmeler yapılır ve evlerinde yazmak üzere ödevler verilir. Kur'an-ı Kerim dersine aynen devam edilir, tecvit kurallarına (idgam, kalkale gibi) dikkat edilir. Muhtasar Sarf ve Nahv-i Osmani dersinde okuma sırasında isim, sıfat, fiil, zamirler hakkında sözlü bilgilendirme yapılarak öğrendikleri kelimelerden küçük cümleler oluşturulur. İlmihal dersinde ikinci kitap okutulur. Hesap dersinde ise dört işlem üzerinden zihinden hesaplamalar, çarpım tablosu, çarpma ve bölme öğretilir, kesirlerden yarım, üçte bir, çeyrek, sekizde bir gibi alıştırmalar yapılır. Güzel yazı (Hüsn-ü Hat), Arapça, İdman (Beden Eğitimi) derslerine aynı şekilde devam edilir. Tarih dersinde yaşadıkları olaylar açıklanarak aşamalar tahlil edilir. Bir insanın, bir ailenin tarihi gösterilir. İslamiyet'in doğuşu, Osmanlı Devleti tarihi hakkında bilgilendirmeler yapılır. İlm-i Eşya dersinde daha da açıklayıcı bilgiler verilir. Resim dersinde ikinci sınıfta öğrendiklerinin daha ayrıntılı ve düzgün bir şekli gösterilir. Coğrafya dersinde yer şekilleri, yönler, ev, köy, kasaba, şehir, yol, köprü, sokak, uzaklık, yakınlık hakkında ilk bilgiler verilerek ev, köy, mahalle planları ve coğrafi terimler öğretilir. Ameli Ziraat ve Bahçivanlık dersinde ürünler hakkında kısa bilgiler, zirai araç ve gereçler, çocukların yapabilecekleri kolay işler öğretilir. El işleri dersine aynen devam edilmekle beraber keser, balta, testere, çuvaldız, iğne kullanma öğretilerek evde küçük tamiratların yapılması öğretilir. Musiki dersinde ise dinî ilahiler ve millî şarkılar öğretilir.

Dördüncü Sınıf⁴⁸

Sıra No	Ders Adı	Haftalık Ders Saati
1	Kur'an-ı Kerim Maa Tecvid	5
2	İlmihal	3
3	Kıraat	6
4	Muhtasar Sarf ve Nahv-i Osmani	1
5	Hesap	3
6	Hendese	1
7	Arabi	2
8	Tarih	2
9	Coğrafya	1
10	Malumat-ı Medeniye ve Ahlakiye	2
11	Malumat-ı Fenniye ve Sıhhiye	2
12	Hüsn-ü Hat	1
13	Resim	1
14	Ameli Ziraat ve Bahçivanlık Dersleri	2
15	Musiki-i Savti	1
16	İdman	2
17	Kitabet	2

Tek devreden oluşan dördüncü sınıfta da ders sayısının fazla olduğu ve farklı derslere yer verildiği görülmektedir. Dördüncü sınıfta haftada 37 saat ders olup işleyiş şu şekildedir: Kur'an-ı Kerim dersinde açık ve usulüne uygun okumalarına gayret edilir. Bazı sureler, cüzler ve aşirler ezberletilir. İlmihal dersinde üçüncü kitap okutulur. Kıraat dersinde ahlaki hikâyeler, felsefi fıkralar, millî manzumelerden oluşan bir okuma kitabı okutulur. Öğrencinin doğru okumasına, Arapça-Farsça kelimelerin anlamlarını öğrenerek düzgün bir şekilde telaffuz etmesine, okuduğu metinden sebep-sonuç ilişkisi kurmasına dikkat edilir. Küçük hikâyeler, tarihî fıkralar yazdırılır. Sarf ve Nahv-i Osmani dersinde en gerekli kurallar, Arapça-Farsça kuralların kolay olanları öğretilir. Hesap dersinde üçüncü sınıf dersleri tekrar ettirilerek kesirler hakkında açıklamalar yapılır. Hendese dersinde temel bilgiler ve açılar öğretilir. Arapça (Arabi) dersinde Berliç usulüne devam edilir. Tarih

⁴⁸ Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi", **Sebil'ürreşad**, C 11, S 264, İstanbul 19 Eylül 1329 (2 Ekim 1913), s.51-52; "Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi", **Sebil'ürreşad**, S 1038, İstanbul Mart 2019, s.9-10.

dersinde ise kısa ve öz şekilde Osmanlı ve İslam tarihi okutturulur. Osmanlı ve İslam âlimleri, halifeler ve ünlü olaylar hakkında bilgi verilir. Coğrafya dersinde Osmanlı coğrafyası, harita üzerinde idari bölümler ve yönetimleri, şehir merkezleri, sancakları, önemli şehirler gösterilir. İklim, nüfus, yaşayan topluluklar hakkında açıklamalar yapılır. Haritalar çizdirilir. Coğrafya dersinde kesinlikle harita takibi gereklidir. Malumat-ı Medeniye ve Ahlakiye dersinde çocukların anne-babaya, akrabalarına, büyüklere, Müslümanlara karşı olan görevleri, büyüklerin küçüklere karşı sorumlulukları, vatana, yöneticilere, hükûmete karşı görevleri, sofr kuralları, devletin yönetim şekli, meclisleri, ilk eğitim, askerlik, vergi hakkında açıklamalar yapılır. Malumat-ı Fenniye ve Sıhhiye dersinde ise vücudun yapısı, organları ve görevleri, yiyecek ve içecekler hakkında bilgiler verilir. Hayvanlar, bitkiler ve madenler hakkında bilgiler verilir. Güzel yazı, müzik, beden eğitimi derslerine aynı şekilde devam edilirken resim dersinde cisimlerin, modellerin resimleri alınarak gölgelendirme yapılır. Ameli ziraat dersinde bağ, bahçe, bostan hakkında uygulamalı bilgiler verilir. Kitabet dersinde ise öğretmen bir hikâye anlatır, ana hatlarını gösterir, nasıl yazılacağı hakkında bilgiler verir, yazı çalışmaları yaptırır. Yapılan hatalar gösterilir ve gerekli açıklamalar yapılır. Mektup yazma öğretilir.

Derslerin içerikleri hakkında gerekli açıklamalardan sonra “Talebe kaydına başlanılmıştır” denilerek açıklamalara son verilmiştir.

Heybeliada Sebil’ürreşad Mekteb-i İptidaisi’nde okutulacak derslere bakıldığında özellikle II. Meşrutiyet sonrası hazırlanan eğitim programları doğrultusunda 1913 yılında kabul edilen “Tedrisât-ı İbtidaiye Kânûn-ı Muvakkatı”nda yer alan derslere uygunluk gösterdiği görülmektedir. Kanunun ikinci kısmına göre ilköğretim okullarında öğretim üç devreye ayrılmıştır. Bunlar: 7-8 yaşındaki çocuklar için Devre-i iptidaiye, 9-10 yaşındaki çocuklar için Devre-i vasatiye, 11-12 yaşındaki çocuklar için Devre-i aliyedir. Ayrıca 5-6 yaşındaki çocuk sayısının 20’den fazla olması durumunda bir sıbyan sınıfının açılması kararlaştırılmıştır. Kanuna göre hangi sınıfta hangi dersin okutulması gerektiği belirtilmemiş yalnızca İptidai Mektepleri’nde okutulacak dersler yazılmıştır. Buna göre okutulacak dersler şunlardır:

Kur’an-ı Kerim (Yalnızca Müslüman çocuklarına mahsustur.)

Malumat-ı Diniye (Gayr-i Müslim çocuklarına kendi dinî usulleri gösterilecektir.)

YARIM KALMIŞ BİR EĞİTİM PROJESİ: HEYBELİADA SEBİL'ÜRREŞAD MEKTEB-İ İPTİDAİSİ

Kıraat ve Hat
Lisan-ı Osmani
Hesap, Hendese
Coğrafya (Bilhassa Osmanlı Coğrafyası)
Tarih (Bilhassa Osmanlı Tarihi)
Ders-i Eşya
Malumat-ı Tıbbiye ve Tatbikatı, Hıfzısıhha
Malumat-ı Medeniye ve Ahlakiye ve İktisadiye
El İşleri ve Resim
İlahi ve Vatani Manzumeler
Terbiye-i Bedeniye ve Mektep Oyunları
Erkek Öğrencilere Talim-i Askerî
Kız Çocuklarına ev ve dikiş işleri.

Bu dersler belirlenmiş olmakla beraber Kanunun 24. maddesinde Vilayet Tedrisat-ı İptidaiye meclisinin kararı ve Maarif-i Umumiye Nezareti'nin onayı ile bölgenin ihtiyacına göre bazı derslerin programlara eklenebileceği belirtilmiştir⁴⁹. Ancak “Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi”nde okutulan derslere bakıldığında kanunda belirtilen derslerin dışında herhangi bir ders farklılığı görülmemekte, dolayısıyla 24. maddede yer alan hükmün uygulanmadığı görülmektedir.

Özel İslam okullarında kanunda belirtilen derslerin okutulduğu görülmekte ve devleti kurtaracak en önemli unsurun din ve eğitim olduğu düşüncesinden hareketle din ve ahlak derslerinin ağırlıklı olarak müfredat programlarına dâhil edildiği dikkati çekmektedir. Sebebi ise özellikle II. Abdülhamid döneminden itibaren devlete daha sadık ve itaatkâr nesiller yetiştirme arzusundan kaynaklanmaktadır. Yine bu sıralarda misyonerlik faaliyetlerinin artması ve İslam'a yönelik propagandaların yapılması Müslüman okullarında din derslerine ağırlık verilmesinin bir başka nedenini oluşturmaktadır⁵⁰.

⁴⁹ **Düstur**, İkinci Tertip, C 5, Matbaa-i Amire, Dersaadet, 1332, s.807-808.

⁵⁰ Kurt, **a.g.t.**, s.336.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde yabancı okulların varlığı çok eskilere dayanmakla birlikte Müslümanlar tarafından okulların açılması 1870'lerden sonra gerçekleşmiştir. Yapılan kanuni düzenlemeler sonrasında Müslümanlarca özel okullar açılmış ve okulların işleyişine yönelik talimatnameler hazırlanmıştır. Talimatnamelerde okulların işleyişine yönelik her ayrıntının özenle hazırlandığı dikkatleri çekmektedir. II. Meşrutiyet sonrası bu konuda birçok önemli adım atılmıştır. Bu doğrultuda açılması planlanan okullardan birisi de “Heybeliada Sebil’ürreşad Mekteb-i İptidaisi”dir.

Heybeliada Sebil’ürreşad Mekteb-i İptidaisi'nin eğitime başlaması, tüzüğü, ders programıyla ilgili olarak ne yazık ki Sebil’ürreşad dergisi dışında elimizde kaynak bulunmadığı gibi Millî Eğitim Bakanlığı arşivi dâhil olmak üzere yaptığımız çalışmalarda başka bir kaynağa ulaşma şansı da bulunamamıştır. İstanbul'da açılan özel Müslüman okulları ile ilgili yapılan arşiv çalışmalarında bazı belgelerin henüz tasnif edilmemiş olması göz önünde bulundurulacak olursa bu okula yönelik belgelerin daha sonra gün yüzüne çıkması muhtemeldir. Dolayısıyla ele alınan çalışmada bazı soruların cevapsız kaldığını ve yeterince cevaplandırılmadığını belirtmek gerekir. Bunlar okulun tam olarak hangi yıl açıldığı, ne kadar süre eğitim verdiği, okula toplamda kaç öğrenci alındığı, öğretmen kadrosunun temini gibi hususlardır. Temel dayanağımız sadece kaynakçada da belirtildiği üzere Sebil’ürreşad dergisinin ilgili sayılarıdır. Okul ile ilgili yeterli kaynağın olmaması bu çalışmayı eksik bıraktığı gibi üzerinde araştırmalar yapılmasını elzem kılmaktadır. Ancak akim kalmış bir proje olsa da M. Akif'in (Ersoy) tamamen “millî” duygularla hareket ettiğini ve arzulanan insan profilini yetiştirmek için böyle bir girişimde bulunduğunu belirtmek gerekir.

Tarihin ana belleğinde duran temel unsur eğitimidir. Bireyin toplum yaşamında önce kendisine sonra ailesi ve toplumuna sonrasında devletine ve insanlığa faydalı olabilmesi ancak eğitimle sağlanabilir. Eğitimin ilk olarak başladığı yer şüphesiz ailedir. Ancak asıl eğitimin başladığı yer ilkokuldur. Bu nedenle ilkokulda aldığı eğitim, bireyin hayatının şekillenmesinde oldukça önemli bir rol oynamaktadır.

M. Akif'e (Ersoy) göre geleceğin şekillenmesi ancak eğitimle mümkündür. Bundan dolayıdır ki Heybeliada Sebil’ürreşad Mekteb-i İptidaisi'nin müfredatına bakıldığında yeni yetişecek olan neslin İslami esaslar

çerçevesinde yetiştirilmesi ve geleceğin inşasına çalışıldığı görülmektedir. Okulda okutulan derslerin çeşitlilik gösterdiği, derslerin günün şartlarına göre belirlendiği ve her yönden gençlerin bilinçlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. M. Akif'in (Ersoy) açmayı düşündüğü okul, bugünkü İmam Hatip okullarının ilk örneği sayılabilir. Aradaki tek fark ise din ağırlıklı derslerin günümüzde genelde ortaokul seviyesinde verilmesi, Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi'nin modelinde bu derslerin ilkokul seviyesine indirgenmiş olmasıdır.

1913 yılında kabul edilen "Tedrisât-ı İbtidaiye Kânûn-ı Muvakkatı"nda yer alan derslerin okulun müfredat programında yer aldığı görülmektedir. Her ne kadar Kanun'un 24. maddesinde çevre şartlarına göre yeni derslerin programa alınabileceği belirtilmiş olsa da böyle bir yola gidilmediği açıkça görülmektedir. Yani müfredatın dışına çıkılmamıştır.

Okulun nizamnamesine bakıldığında ise kimlerin okula alınacağı, okulun bugünkü özel okul statüsünde olduğu, ödül ve cezanın uygulanacağı, veli sorumluluklarına yer verildiği, okulun ne zaman açılıp ne zaman kapanacağı, ders süreleri, sınavların zamanı ve şeklinin ayrıntılı bir şekilde belirtildiği görülmektedir. Yine okul yönetimi ve öğretmenlerinin uyması gereken kuralların da açıkça belirtildiği görülmektedir.

Ders çeşitleri ve içeriklerine bakıldığında akli ve nakli bilimlerin yer aldığı açıkça görülmektedir. Program içerikleri ise bugün açısından değerlendirildiğinde ilkokul çocuklarına göre biraz yoğunluk teşkil etmektedir.

İntihal Taraması

Plagiarism Detection

Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>)
| *This paper was checked for plagiarism. (<https://intihal.net/>)*

Etik Beyan

Ethical Statement

Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.*

Açık Erişim Lisansı

Open Access License

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License*

KAYNAKÇA

“Heybeliada Sebil’ürreşad Mekteb-i İptidaisi”, **Sebil’ürreşad**, C 11, S 263, İstanbul 12 Eylül 1329 (25 Eylül 1913), s.34-37.

“Heybeliada Sebil’ürreşad Mekteb-i İptidaisi”, **Sebil’ürreşad**, S 1038, İstanbul Mart 2019, s.4.

“Talim ve Terbiye:Sebil’ürreşad İptidai Mektebi”, **Sebil’ürreşad**, C 11, S 268, İstanbul 17 Teşrin-i evvel 1329 (30 Ekim 1913), s.119-121.

“Talim ve Terbiye:Sebil’ürreşad İptidai Mektebi”, **Sebil’ürreşad**, C 11, S 270, İstanbul 31 Teşrin-i evvel 1329 (13 Kasım 1913), s.151-152.

Acet, Mehmet, Yıldırım İbrahim, “İsveç Cimmastiğinin Dünya’da ve Türkiye’deki Gelişimi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S 2, Haziran 1999, s.291-300.

Açık, Kerim, “Tanzimat Döneminde Açılan Yeni Okullarda Arapça Öğretiminde Kullanılan Ders Kitaplarının Yöntem Açısından İncelenmesi”, **Şarkiyat Mecmuası**, S 37, İstanbul 2020, s.1-49.

Akgül, Ahmet, “Sebil’ürreşad Heybeliada Mekteb-i İptidaisi”, **Sebil’ürreşad**, S 1038, İstanbul Mart 2019, s.10-12.

Aktaran, Nesrin, “II. Meşrutiyet Dönemi İslamcı Aydınların Mekteplere Dair Görüş ve Önerileri (1908-1918)”, **Osmanlı Mektepleri (Bir Modernleşme Çabası Olarak Osmanlı Eğitiminde Yeni Arayışlar)**, Ed.Fuat Aydın vd., Dem Yayınları, İstanbul 2021, s.57-94.

Akyüz, Yahya. “Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Geçilirken Eğitim-Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler”, **Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi**, C 1, S 2, Yıl:2011, s.9-22.

Alkan, Mehmet Ö., **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924**, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 2000.

Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 134, İstanbul 2014.

Babaoğlu, Resul, **Mekteb-i Mülkiye (1859-1960)**, TTK Yayınları, Ankara 2020.

Düştur, İkinci Tertip, C 5, Matbaa-i Amire, Dersaadet (İstanbul), 1332, s.807-808.

Eren, Nüket, **Türk Milli Eğitiminde Yabancı Okullar**, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994.

Erkek, Mehmet Salih, **II. Meşrutiyet Döneminde Türk Eğitim Sistemindeki Gelişmeler ve Ethem Nejat Bey**, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2009.

Garip, Recep, “Şairin Mektebi”, **Sebil'ürreşad**, S 1038, İstanbul Mart 2019, s.5-8.

Güçtekin, Nuri, **Çerkez Teavün Mektebi (1910-1914)**, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, C 12, S 23, İstanbul 2013, s.1-21.

Güçtekin, Nuri, **İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri (1873-1922)**, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2013.

Güler, Ali, “Türkiye Cumhuriyeti Eğitim Politikasının Ana Devreleri ve Karakteristikleri”, **On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C 4, S 1, Samsun Aralık 1989, s.45-68.

Gündüz, Mustafa, “Osmanlı Son Dönem Eğitiminde “Merkezîleşme, Denetim ve Disiplin Ekseninde Şekillenen Sultanî Modernizm”, **Eğitime Bakış Dergisi**, Yıl: 11, S 33, (Nisan-Mayıs-Haziran) 2015, s.24-33.

Heybeliada Sebil'ürreşad Mekteb-i İptidaisi”, **Sebil'ürreşad**, C 11, S 264, İstanbul 19 Eylül 1329 (2 Ekim 1913), s.50-52.

<http://lugatim.com/s/%C3%9CMM%C3%8E>, Erişim Tarihi: 17.01.2023.

<http://lugatim.com/s/K%C3%9C%C5%9EAT>, Erişim Tarihi: 5.12.2023.

<http://lugatim.com/s/TAHS%C4%B0N>, Erişim Tarihi: 18.01.2023.

http://www.meb.gov.tr/baglantilar/okullar/index.php?ILKODU=34&ILCEKODU=1_, Erişim Tarihi: 03.02.2023.

<https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 31.01.2023.

<https://www.felsefe.gen.tr/fredrich-frobel-kimdir/>, Erişim Tarihi: 23.01.2023.

Kurt, Songül Keçeci, **Osmanlı Devleti'nde Özel İslam Mektepleri**, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2011.

Mehmet Akif, "Hasbihal", **Sırat-ı Müstakim**, C 5, S 108, İstanbul 16 Eylül 326 (29 Eylül 1910), s.59-60.

Nil Kıyısından Boğaziçi'ne; Kavalalı Mehmet Ali Paşa Hanedanı'nın İstanbul'daki İzleri, Yay. Haz. M. Baha Tanman, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2011.

Okur, Mehmet, "Türkiye'de Milli ve Modern Bir Eğitim Sistemi Oluşturma Çabaları (1920-1928)", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C 4, S 11, Haziran 2005, s.93-109.

Osmanlıoğlu, Mehmet, "Akif'in Rüyası Sebilürreşad Mekteb-i Alisi", **Sebil'ürreşad**, S 1038, İstanbul Mart 2019, s.32.

Somel, Selçuk Akşin, **Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)**, Çev. Osman Yener, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

Şahin, Muhammet, Tokdemir, M. Ahmet, "II. Meşrutiyet Döneminde Eğitimde Yaşanan Gelişmeler", **Türk Eğitim Bilimleri Dergisi**, C 9, S 4, Güz 2011, s.851-876.

Şinoforoğlu, Osman Tolga, **Selim Sırrı Tarcan ve İsveç Jimnastiği: Beden Eğitiminde İsveç Modelinin II. Meşrutiyet Dönemi Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonu**, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2015.

Vecdi, M.Salih, "Medaris-i Hususiyeye Muhtacız", **Sebil'ürreşad**, C 11, S 267, İstanbul 10 Teşrin-i evvel 1329 (23 Ekim 1913), s.104-105.

Ek-2. Okul ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla aylık olarak bağışta bulunanların isimleri ve ne kadar bağış yapacaklarını gösterir liste⁵²

عدد ۳۶۸	(سبیل الرشاد)	صفحه ۱۲۰
غروش	غروش	غروش
۱۰	۴۳ — امام حافظ شوکت افندی	۳ — آطه‌ار شركی مدیری یوسف بك
۱۰	۴۴ — بحریه قائمقاملاردن منیر بك	۴ — برتن عباس پاشا حنترتاری مدیر اموری كاله بك
۱۰	۴۵ — هكیملی آطه تحصیله‌دارى نورى بك	۵ — فرمان هایون قلمندن مقاعد رسم بك
۵	۴۶ — تئرفاف مدیری ابراهیم بك	۶ — دفترخانای پستانسقی قلمی مدیریتندن مستوفی ذكائی بك
۵	۴۷ — مناستر استیقاغ اعضاسندن صبری بك	۷ — خاندان مصریه‌دن برنس فاضل عیان بك افندی
۱۵	۴۸ — اناث كومه مكنتی مدیری علی شوق افندی	۸ — بحریه قائمقاملاردن مقاعد نورى بك
۵	۴۹ — هكیملی آله بیامع شریف قسبی حافظلار افندی	۹ — صبرلی میرلوا علی جلال پاشا
۵	۵۰ — بحریه یوزباشیلاردن ذكائی بك	۱۰ — بحریه میرالایندن مقاعد حسنی بك
۵	۵۱ — بحریه میرالایندن مقاعد هاشم بك	۱۱ — مكتب بحریه مدیری بیكباشی محمود بك
۵	۵۲ — هاشم بك خدیوس رمزى بك	۱۲ — دوكتور فاضل مختار بك
۵	۵۳ — بحریه بیكباشیلاردن مقاعد احسان بك	۱۳ — فریقان مصریه‌دن یوسف ضیا پاشا
۵	۵۴ — « د احمد قسبی بك	۱۴ — دوكتور بهجت بك
۵	۵۵ — بحریه بیكباشی فائق بك	۱۵ — اورمان نظاری مأمورلاردن جعفر بك
۵	۵۶ — بحریه ملازملاردن صلاح‌الدین بك	۱۶ — صبرلی عزیز عزت پاشا
۵	۵۷ — دفترخانای سندات مدیر مامولتكدن مقاعد حمدی بك	۱۷ — بحریه میرالایندن مقاعد سامی بك
۲۰	۵۸ — كوز تبه پانیسی محمد افندی زاده نیازی افندی	۱۸ — بحریه میرالاینی دوكتور شكری بك
۲۰	۵۹ — كومور معدن تجاری امیر بك	۱۹ — خارجیه ترجمه شعبه‌سی میزى فرید بك
۱۰	۶۰ — دعوی وکیل فؤاد بك	۲۰ — بحریه بیكباشیلاردن مقاعد حبیب بك
۱۰	۶۱ — لم تمهیدی زاده صبری بك	۲۱ — جبل لبنان مسموت سابقی سزائی بك
۲۰	۶۲ — بانق وکیل تیازدن محمد بك	۲۲ — اطلاعات نظامیه اجراءیه مأموری بكر بك
۳	۶۳ — بیلتی سیلانی افندی	۲۳ — مجلس اعیان كابلاردن واثق بك
۳	۶۴ — بحریه ملازملاردن حسین افندی	۲۴ — مالییه میزلكندن مقاعد رؤف بك
۵	۶۵ — محمد فرید بك	۲۵ — بحریه قول ائالاردن مقاعد خالد بك
۵	۶۶ — بیكباشی اشرف بك	۲۶ — هكیملی آطه اسلام قهوجیبسی ابراهیم افندی
۱۰	۶۷ — قول انلیی واصف بك	۲۷ — بحریه یوزباشیلاردن محمد توفیق بك
۵	۶۸ — قائمقام احمد بك زاده ملازم برهان‌الدین بك	۲۸ — هكیملی آطه‌ده ممل محمد رجب افندی
۵	۶۹ — پوسته تئرفاف عمومی مقشقلاردن علی رضا بك	۲۹ — بحریه قائمقاملاردن مقاعد طاهر بك
۳	۷۰ — حق بك دامادی مصطفی بك	۳۰ — بحریه قول آلاملاردن مقاعد حبیب افندی
۵	۷۱ — علی‌جان زاده بحریه قول اغلاردن اسماعیل بك	۳۱ — بحریه قالیون كابلاردن امین بك
۳	۷۲ — بحریه ملازملاردن قوزی بك	۳۲ — یوسف نئون بك
۱۰	۷۳ — دعوی وکیللردن مصطفی افندی	۳۳ — ارکان حربیه بیكباشیلاردن مفید بك
۳	۷۴ — بحریه ملازملاردن كمال بك	۳۴ — مكتب بحریه‌دن احمد توفیق بك
۵	۷۵ — صادق بكك همشیره‌سی خدیجه خام	۳۵ — بحریه بیكباشیلاردن مقاعد سید علی بك
۵	۷۶ — بحریه ملازملاردن خلیل بك	۳۶ — مكتب بحریه سر ملییی خیری بك
۵	۷۷ — اوقاف محاسبه‌چیلكدن مقاعد زهدی بك	۳۷ — حافظ رفعت بك
۵	۷۸ — حبیب بك زاده عرفان بك	۳۸ — بحریه قول اغلاردن مقاعد محمد افندی
۳	۷۹ — حاجی سالم افندی	۳۹ — بحریه ملازملاردن ناجی بك
۱۰	۸۰ — میرالایندن مقاعد خلوصی بك	۴۰ — بحریه بیكباشیلاردن مقاعد خورشید بك
۱۰	۸۱ — محرز شیر حسین رحمی بك	۴۱ — موسیقه هایون قول اغلاردن مقاعد حتی بك
۱۰	۸۲ — بحریه دوكتوری صلاح‌الدین بك	۴۲ — تیازت قاپودان مكنتی مدیری حمید ناجی بك

⁵² “Talim ve Terbiye: Sebül’ürreşad İptidai Mektebi”, *Sebül’ürreşad*, C 11, S 268, İstanbul 17 Teşrin-i evvel 1329 (30 Ekim 1913), s.120.

BİR ASKER VE DİPLOMAT OLARAK İSMAİL HAKKI OKDAY

ÜMİT ÖZKAN*

ÖZ

Yakın tarihin askerî ve siyasi figürlerinden biri olan İsmail Hakkı Okday, 29 Ekim 1881'de Atina'da doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Berlin'de tamamladıktan sonra Ahmet Tefvik Paşa'nın Hariciye Vekilliğine atanmasıyla 1895'te İstanbul'a gelmiştir. Burada önce Galatasaray Sultanisi'ni sonra da Harbiye Mektebi'ni bitirmiştir. Bu süreçte İkinci Abdülhamit'in yaveran sınıfına seçilen İsmail Hakkı Bey, neredeyse her yıl bir üst rütbeye yükselme ve protokol görevlerini yerine getirme gibi bazı ayrıcalıklara sahip olmuş ancak II. Meşrutiyet'in ardından yürürlüğe giren Tasviye-i Rütüb kanunuyla bunları kaybetmiştir. Babasının teşvikiyle 1910'da başladığı Berlin Harp Akademisi'nden kurmay yüzbaşı olarak mezun olan İsmail Hakkı Bey, bu okula devam ettiği sırada patlak veren Balkan Savaşları'na katılmak üzere İstanbul'a dönerek 1912'de Yanya Müstakil Kolordusu yaverliğine getirilmiştir. Bu görev onun ilk cephe deneyimi olmuştur. I. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerineyse yaklaşık üç yıl boyunca İstanbul, Bağdat, Sofya ve Filistin'de karargâh subaylığı görevlerini yürütmüştür. Sultan Vahdettin'in büyük kızı Fatma Ulviye Sultan'la 1916'da hayatını birleştiren İsmail Hakkı Bey, 1918'in Ocak ayında kayınpederinin yaverliğine getirilerek yeniden protokol ağırlıklı görevler üstlenmeye başlamıştır. İzmir'in işgali üzerine başlayan Millî Mücadele'ye dışarıdan destek vermiş ve 1922'nin Ocak ayı sonlarına doğru Ankara hareketine katılmıştır. Her ne kadar belli bir süre kuşkların gölgesinde kalsa da nisan ayında getirildiği 16. Tümen kurmay başkanlığı görevini Millî Mücadele sonuna kadar sürdürmüş ve

* Dr., MEB, Şehit Polis Mehmet Karacatıki Bilim ve Sanat Merkezi, Isparta/TÜRKİYE, umitozkan77@gmail.com.

ORCID: 0000-0002-8074-627X

gösterdiği yararlılıklardan ötürü iki İstiklal Madalyasıyla ödüllendirilmiştir. Aynı yılın kasım ayında Yarbaylığa yükselen İsmail Hakkı Bey, 1925 yılı sonunda kendi isteğiyle emekliye ayrılmıştır. Bu tarihten itibaren 22 yıl daha Anvers, Moskova, Bari, Basra, Viyana, Pire ve merkez teşkilatlarında Başkonsolos olarak görevini sürdürmüş ve 1947 yılında emekli olmuştur. Hariciye Teşkilatı'na yaptığı katkılardan ötürü 1973'te ödüle layık görülen İsmail Hakkı Okday, 96 yaşında vefat etmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden belge analizinin kullanıldığı bu çalışmada, 1900-1947 yılları arasında İsmail Hakkı Okday'ın askerî ve diplomatik faaliyetleri, telif ve hatırat eserlerin yanında ağırlıklı olarak arşiv belgeleri ışığında tartışılmıştır. Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Cumhuriyet Arşivi, Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, Millî Savunma Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü Arşiv Daire Başkanlığı ve Türk Tarih Kurumunda yer alan Osmanlıca belgeler latinize edilerek fişlenmiş, elde edilen bilgiler hatırat ve telif eserlerle tarihî hakikatler bağlamında karşılaştırılarak yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: 16. Tümen, Anvers, I. Dünya Savaşı, İsmail Hakkı Okday, Moskova, Viyana, Yanya Savunması.

ISMAIL HAKKI OKDAY AS A SOLDIER AND DIPLOMAT

ABSTRACT

Ismail Hakki Okday, one of the military and political figures of recent history, was born in Athens on October 29, 1881. After completing his primary and secondary education in Berlin, he came to Istanbul in 1895 when Ahmet Tevfik Pasha was appointed as the Minister of Foreign Affairs. Here, he graduated first from Galatasaray Sultanisi (High School) and then from the Military Academy. In this process, Ismail Hakki Bey, who was elected to the aide-de-camp of Abdulhamid II, had some privileges such as being promoted to a higher rank almost every year and fulfilling protocol duties, but these were lost with the Tasviye-i Rütüb law (law on the abolition of ranks) that came into force after the Second Constitutional Era. Ismail Hakki Bey, who graduated from the Berlin Military Academy as a staff captain, which he started in 1910 with the encouragement of his father, returned to Istanbul to participate in the Balkan Wars, which broke out while he was attending this school, and was appointed aide-de-camp of the Ioannina Independent Corps in 1912. This mission was his first front-line experience. After the outbreak of World War I, he served as a headquarters officer in Istanbul, Baghdad, Sofia and Palestine for approximately three years. Ismail Hakki Bey, who married Fatma Ulviye Sultan, the elder daughter of Sultan Vahdettin, in 1916, was appointed as his father-in-law's aide-de-camp in January 1918 and started to undertake protocol-oriented duties again. He gave external support to the War of Independence, which started after the occupation of Izmir, and joined the Ankara movement towards the end of January 1922. Although he was overshadowed by doubts for a certain period of time, he continued his duty as chief of staff of the 16th Division, to which he was appointed in April, until the end of the War of Independence and was rewarded with two Medals of Independence for his usefulness. Ismail Hakki Bey, who was promoted to Lieutenant Colonel in November of the same year, retired at his own request at the end of 1925. From this date on, he continued his duty as Consul General in Antwerp, Moscow, Bari, Basra, Vienna, Piraeus and central organizations for another 22 years and retired in 1947. Ismail Hakki Okday, who was deemed worthy of an award in 1973 for his contributions to the Foreign Affairs Organization, passed away at the age of 96. In this study, document analysis, one of the qualitative research methods, was used, İsmail Hakkı Okday's military and

diplomatic activities between 1900 and 1947 were discussed mainly in the light of archival documents, as well as copyrighted works and memoirs. In this context, the Ottoman documents in the Republic of Türkiye Presidency State Archives Directorate Ottoman Archives, the Republic Archives, the Ministry of Foreign Affairs Turkish Diplomatic Archives, the Ministry of National Defense General Directorate of Management Services Archives Department and the Turkish History Association were Latinized and filed, and the information obtained was recorded. It was interpreted by comparing memoirs and copyrighted works in the context of historical facts.

Keywords: İsmail Hakkı Okday, Ioannina Defense, World War I, 16th Division, Antwerp, Moscow, Vienna.

GİRİŞ

Osmanlı toplumunda hiçbir kuşak, son dönemdeki seksenler kuşağı kadar tarihe yön vermemiştir. Onları bu ölçüde etkili kılan şey, 1912-1922 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin girdiği savaşlarda, özellikle de Millî Mücadele'de oynadıkları rollerdi. Bu durum, rollerinin önem derecesiyle orantılı şekilde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ve teşkilatlanmasında onlara fırsatlar da sundu. Genel olarak hiyerarşik yapının tepesindekiler bu teşkilatlanmada merkezde yer alırken diğerleriye çevrede yer işgal etti. İsmail Hakkı Okday askerlik mesleğindeki 22 yıllık deneyimine rağmen Millî Mücadele'ye nispeten geç katılan biri olarak yeni devletin teşkilat yapısında çevredekiler arasında yer aldı. Kariyerinin son 22 yılında Dışişleri Bakanlığına bağlı bir diplomat olarak çeşitli ülkelerde görev yaptı.

Şüphesiz seksenler kuşağından öncü kişilerin tarihte oynadıkları askerî ve siyasi rollerin ortaya çıkarılması ya da aydınlatılması bakımından tarihçilere önemli görevler düşmektedir. *Türk İstiklâl Harbi* serisindeki biyografik eserler, çeşitli makaleler, hatırat eserler, biyografi çalışmaları ve tezlerde bunların çoğuyla ilgili çalışmalar yapılmıştır. Ancak İsmail Hakkı Okday için aynı şeyi söyleyebilmek pek mümkün değildir. Kendisiyle ilgili akademik çalışmaların nitelik ve nicelik olarak yeterli olmaması¹ ve kimi çalışmalarda bazı hatalara rastlanması² İsmail Hakkı Okday'ı konu alan çalışmaların yeniden ele alınmasını gerekli hâle getirmiştir.

Öncelikle söz konusu eksiklerin giderilmesi için kaleme alınan bu çalışmayla İsmail Hakkı Okday'ın yer aldığı savaşlarla Millî Mücadele Dönemi'nde

¹ İsmail Hakkı Bey'in faaliyetlerini ele alan çalışmalarla ilgili bk. İsmail Hakkı Okday, **Yanya'dan Ankara'ya**, Sebil Yayınevi, İstanbul 1975; Şefik Okday, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Padişah Yaveri İki Sadrazam Oğlu Anlatıyor**, Sema Matbaacılık, İstanbul 1988; Süleyman İnan, "Son Osmanlı Damatlarının Millî Mücadele'yle İlişkileri", **Erdem**, S 61, 2011.

² Bu kaynakların ilkinde, Sakarya Meydan Muharebesi'ne katılan komutanlar arasında İsmail Hakkı Okday'a yer verilmiştir. Bk. **Kurtuluş Savaşı'nda Sakarya Meydan Muharebesi, Anıtlar ve Şehitlikleri**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2007, s.79. Diğer bir kaynakta da 16. Tümen kurmay başkanı olarak İsmail Hakkı Berkok gösterilmiştir. Bk. Nusret Baycan, "Büyük Taarruz'da Komuta Kademelerinde Görev Alanlarla Üst Düzeydeki Karargâh Subayları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XIX, S 26, s.368. Ayrıca İsmail Hakkı Okday, II. İnönü Muharebesi, Aslıhanlar-Dumlupınar Muharebesi, Eskişehir-Kütahya Muharebeleri ve Sakarya Meydan Muharebesine katılan subaylar arasında gösterilmiştir. Rıdvan Bal, **Türk Kara Kuvvetlerinde Süvari Birlikleri (1920-1965)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2006, s.58-60.

oynadığı rolleri ortaya koymak ve diplomatik faaliyetlerini aydınlatmak amaçlanmıştır. Bunun için; T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Cumhuriyet Arşivi, Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, Millî Savunma Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü Arşiv Daire Başkanlığı ve Türk Tarih Kurumundan (TTK) elde edilen Osmanlıca belgeler, tarihsel metodolojiye uygun olarak Latinize edilerek fişlenmiş; elde edilen bilgiler dönemin şartları ve tarihî hakikatler bağlamında tahlil edilerek yorumlanmıştır.

I. İsmail Hakkı Bey'in Ailesi, Çocukluk ve Gençlik Yılları

İsmail Hakkı Bey, 29 Ekim 1881'de Atina'da dünyaya gelmiştir³. Osmanlı Devleti'nin Atina elçiliği görevinde bulunan Ahmet Tevfik Paşa⁴ ve İsviçreli Elisabeth Tschumi'nin⁵ dört çocuğundan biri olan İsmail Hakkı Bey'in erken çocukluk yılları Atina'da geçmiştir. Bu süreçte Victoria isimli Yunan asıllı bir dadıdan terbiye alarak Rumca öğrenmiş; babasının 1885-1895 yılları arasındaki Berlin Büyükelçiliği sırasında eğitim aldığı okullarda da Almanca ve Fransızcasını geliştirmiştir⁶. Böylece henüz on dört yaşına geldiğinde üç dil bilen entelektüel bir genç olmuştur. Buna karşın o ve kardeşleri, muhtemelen çoğu durumda bürokratik hayat tarzının belirlediği bir çerçevede çocukluklarını yaşamıştır.

Ahmet Tevfik Paşa'nın 1895 yılında İstanbul'a çağrılarak Hariciye Nazırlığına atanması, aile bireylerinin hayatında önemli değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bu durumdan en çok etkilenenlerse İsmail Hakkı ve

³ TTK, TP, Kutu No:12, Gömlek No:19.

⁴ Soyu aslen Kırım hanlarından Mengli Giray'a dayanan Ahmet Tevfik Paşa, 11 Şubat 1843'te İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası, Osmanlı ordusunda süvari ferikliğine kadar yükselmiş olan İsmail Hakkı Paşa, annesiyle Gülşinas Hanım'dır. Doğumundan çok kısa bir süre sonra annesini kaybeden Ahmet Tevfik'in yirmili yaşlara kadar eğitimiyle bizzat halası ilgilenmiştir. Yeğenini Batılı bir yaşam tarzı çerçevesinde yetiştirerek Fransızca başta olmak üzere birçok dili öğrenmesini sağlamıştır. Bu eğitim tarzıyla Ahmet Tevfik, çok genç yaşta atılacağı diplomatik görevine hazır hâle gelmiştir. Bk. Orhan Koloğlu, **Son Sadrazam Millî Mücadele Taraftarı Ahmet Tevfik Paşa**, Doğan Kitap, İstanbul 2007, s.11-12.

⁵ İsviçre'nin Wolfisberg kasabasında 24.06.1859'da doğmuştur. Oldukça eski bir geçmişe sahip bir ailenin üyesi olan Elisabeth Tschumi, Almanca ve Fransızcaya hâkimiyeti sayesinde genç yaşta o dönem çok popüler olan çocuk bakıcılığına yönelmiştir. Bu amaçla Atina'ya yerleşen Tschumi, kısa süre sonra Ahmet Tevfik Paşa'yla hayatını birleştirmiştir. Bk. Şefik Okday, **Büyükbabam Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa**, Ata Ofset, İstanbul 1986, s.13.

⁶ Ş. Okday, **a.g.e.**, 1988, s.3. İsmail Hakkı Okday, Berlin'de 1895 yılına kadar Fransız Lisesinde eğitim görmüştür. Bk. TTK, TP, Kutu No: 12, Gömlek No: 9.

Ali Ulvi kardeşler olmuştur. Hayatlarında ilk kez İstanbul'a gelmiş olan iki kardeş, özel hocalardan bir yıla yakın Türkçe, Arapça ve Farsça dersleri almış ve mükemmel Fransızcaları dolayısıyla 1896'da Galatasaray Mektebi-i Sultanisi'ne kaydolmuşlardır. Daha sonra girdikleri Harbiye Mektebi sırasında da II. Abdülhamit'in yaveran sınıfına seçilmişler ve dört yıl sonra bu okuldan mezun olmuşlardır⁷. Yaveran sınıfından subay olmaları, onlara neredeyse her yıl bir üst rütbeye yükselme gibi bir ayrıcalığı da sunmuştur⁸.

Tablo 1: İsmail Hakkı Bey'in Tekaüd Belgesi. (MSB Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü Arşivi)

S	Rütbe	Terfi Tarihleri
1	Mülazım-ı Sani (Teğmen)	20 Kanunusani 315 (20 Ocak1899)
2	Yüzbaşı	20 Kanunusani 317 (20 Ocak 1901)
3	Kolağası	2 Kanunusani 318 (2 Ocak 1902)
4	Binbaşı	19 Teşrinisani 319 (19 Ekim 1903)
5	Kaymakam	3 Teşrinisani 320 (3 Ekim 1904)
6	Miralay	26 Teşrinisani 323 (26 Ekim 1907)

İsmail Hakkı ve Ali Nuri Bey'in ayrıcalıkları bununla da sınırlı kalmamış; Harp Okulu'ndan mezuniyetlerini izleyen altı yıla yakın bir süre askerlik hayatından uzak bir dönem geçirmişlerdir. Önemli bir dizi açılışın yanında Almanya ve İspanya'daki kraliyet düğünlerine⁹ katılarak çok sayıda nişana da sahip olan¹⁰ iki kardeşin masalsı hayatı, İkinci Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra yürürlüğe giren Tasviye-i Rütbe-i Askeriye kanunuyla¹¹ alt üst

⁷ İsmail Hakkı Bey'in eğitim aldığı kurumlarla ilgili bk. **TTK, TP**, Kutu No: 12, Gömlek No: 18; **TTK, TP**, Kutu No: 12, Gömlek No: 9.

⁸ Ş. Okday, **a.g.e.**, 1988, s.4-7. Millî Savunma Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 12 Aralık 2022 tarih ve E-92375898-595.04-1863307 sayılı belgelerinden Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in Tekaüd (Emeklilik) Belgesindeki terfi bilgileri Şefik Oktay'ın kitabındakilerle tam örtüşmez.

⁹ **BEO**, 2575/193054, Hicri 9 Muharrem 1323; **BEO**, 2817/211272, Hicri 6 Muharrem 1324.

¹⁰ Bu süreçte İsmail Hakkı Bey; İspanya Meziyet-i Askeriye Nişanı, Mecidiye Nişanı, Altın Liyakat Nişanı ve Prusya Kırmızı Kartal Nişanı gibi nişanlar almıştır. Bk. **TTK, TP**, Kutu No: 21, Gömlek No: 6.

¹¹ Bu kanun II. Abdülhamit döneminde ordu personelinin seçimi ve bir üst rütbeye yükselmelerindeki usulsüzlüklerden kaynaklanan karmaşa ve huzursuzluklara son vermek için 25 Temmuz 1908'de kabul edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Sinan Yıldırım, **Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Ordusu'ndan Günümüze Rütbe Terfi Sistemi**, T.C. Harp

olmuştur. Hâlihazırda Miralaylığa kadar yükselmiş bulunan kardeşler, kanun yürürlüğe girer girmez üsteğmenliğe düşürülmüştür.

Tablo 2: İsmail Hakkı Bey'in 2. Abdülhamit'in yaverliği sırasında aldığı madalya ve nişanlar. (TTK Arşivi)

S	Aldığı Madalya ve Nişanlar	Yıl
1	Maan-Hicaz hattının resmî açılışı dolayısıyla Gümüş Sanayi Madalyası.	1320 (1904)
2	Prusya Kron Nişanının İkinci Rütbesi.	1321 (1905)
3	İspanya Meziyeti Askeriye Nişanının İkinci Rütbesi	1322 (1906)
4	Mecidiye Nişanının İkinci Rütbesi	
5	Altın Liyakat	
6	İtalya Sen Koris Lazar Nişanının İkinci Rütbesi	1323 (1907)
7	Prusya Kırmızı Kartal Nişanının İkinci Rütbesi	1324 (1908)

Bununla birlikte Meşrutiyet'in yeniden ilanı sonrası yaşanan baş döndürücü gelişmeler, Ahmet Tevfik Paşa'nın birtakım arayışlara girmesine sebep olmuştur. Özellikle İstanbul'da patlak veren 31 Mart Olayı'nın ortaya çıkardığı çalkantılar bu süreci daha ciddi ele almayı gerektirmiştir. Çünkü Paşa kısa bir süre yürüttüğü sadrazamlık görevinden istifa ederek Londra elçiliğine atanmıştı. Oğullarının gösterişli hayatlarından sıyrılarak gerçek yaşamla yüzleşmelerini, kurmaylık eğitimi olarak mesleki açıdan kendilerini geliştirmelerini ve İstanbul'da artış gösteren asayiş sorunları karşısında can güvenliklerini sağlamayı amaçlıyordu. Bu gerekçelerle İsmail Hakkı ve Ali Nuri'yi 1910'un sonlarına doğru Berlin Harp Akademisi'nde eğitim almak üzere Almanya'ya gönderdi¹².

Çocukluk yıllarını Almanya'da geçirmelerine ve ana dilleri Almanca olmasına rağmen İsmail Hakkı Bey ve kardeşi, akademi eğitimlerini birtakım zorlukların gölgesinde sürdürdü. Onlar bir taraftan kurmaylık eğitimi alırken diğer taraftan da Alman İmparatoruna bağlı hassa kuvvetlerinden İkinci Dragon Alayı'nda görev yapıyordu. Maaşlarının ihtiyaçlarına cevap vermekte yetersiz kalması da ekonomik olarak kardeşleri zorlamaktaydı. Üstelik

Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Strateji ve Stratejik Araştırmalar Ana Bilim Dalı Harp Tarihi ve Strateji Programı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016, s.56-61.

¹² BOA, İ.AS, 77/21.

rütbelerine oranla çok fazla nişan ve madalyaya sahip oluşları, kimi üst düzey Alman komutanlar arasında rahatsızlıklara yol açmıştı. Buna karşın iki kardeş bir yıl boyunca bu zorluklara bir şekilde göğüs germeyi başarmış ancak 1912'nin sonlarına doğru Balkanlar'da yaşanan gelişmeler üzerine izin alarak İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır¹³.

II. İsmail Hakkı Bey'in Balkan Savaşlarına Katılması

Rusya'nın kışkırtmasıyla 30 Eylül günü Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ve Bulgaristan'ın seferberlik ilanına Osmanlı Devleti'nin 1 Ekim'de karşılık vermesi üzerine¹⁴ iki kardeş, resmî makamlardan gerekli izinleri alarak 5 Ekim'de Almanya'dan ayrıldı¹⁵. İsmail Hakkı Bey İstanbul'a döndükten sonra Yanya Müstakil Kolordusu Erkân Yaverliği görevine atanarak¹⁶ buraya hareket etti. Esat Paşa'nın¹⁷ emrindeki kolordu, başlangıçta Selanik merkezli İkinci Ordu Komutanlığına bağlı bir tümen olsa da seferberlik sonrası kolorduya dönüştürülmüştü. Kolordunun çoğunluğu Arnavut askerlerden oluşuyordu ve bunların bir kısmının daha mücadeleler başlamadan cepheden kaçmaları önemli bir boşluk yaratmıştı. Bu olumsuz durum, zor şartlarda Anadolu'dan gelebilen Türk askerlerce giderilmeye çalışıldı. Ancak imkânsızlık ve yokluk nedeniyle bu askerlerin büyük bölümü açlıktan savaşamaz duruma gelmişti¹⁸.

Bunun yanında Yanya'nın coğrafi ve demografik özellikleri şehrin savunması veya ele geçirilmesi bakımından birtakım avantaj ve dezavantajları beraberinde getirmiştir. Söz gelimi; yüksek sıradağlar arasında ve denizden

¹³ Ş. Okday, a.g.e., 1988, s.28-35.

¹⁴ **Balkan Harbi Kronolojisi**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, s.9.

¹⁵ Ş. Okday, a.g.e., 1988, s.34-35.

¹⁶ Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Okday'a ait Nasp Belgesi. Millî Savunma Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nden 12 Aralık 2022'de temin edilmiştir. Ayrıca bk. **TTK, TP**, Kutu No: 21, Gömlek No: 6.

¹⁷ Askerî kariyeri başarılarla dolu olan Esat Paşa, 18 Kasım 1862'de Yanya'da dünyaya gelmiştir. Harp Okulu ve Akademisini birincilikle bitirdikten sonra yaklaşık dört yıl boyunca Berlin Harp Akademisi'nde eğitimini sürdüren Esat Paşa Almanca, Fransızca ve Rumca biliyordu. Ayrıntılı bilgi için bk. **Balkan Savaşı'na Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004, s.63-66.

¹⁸ **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1983, s.32; İ. H. Okday, a.g.e., s.39-40. Ayrıca bk. **TTK, TP**, Kutu No: 18, Gömlek No: 5.

yüzlerce metre yükseklikteki Yanya Gölü'nün kıyısında yer alan şehir¹⁹ müstakil kolordunun burayı savunmasını kolaylaştırırken Yunan ordusunun ele geçirmesini zorlaştırıyordu. Nüfus olarak tam tersi bir durum söz konusuydu. Yaklaşık 25.000 kişinin yaşadığı Yanya şehrinin büyük çoğunluğunu Rum, Rumlaşmış Arnavut ve Ulahlar oluşturuyordu. Buna bağlı olarak şehirde ağırlıklı konuşulan dil de Rumcaydı. Doğal olarak bu durum Hristiyanlarla neredeyse aynı orana sahip olmalarına rağmen Müslümanların çoğunun kimliklerini yitirmelerine sebep olmuştu. Bu da şehri elinde tutmak isteyen Türk tarafı için önemli bir handikaptı.

İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra yeniden göreve getirilen Alman Generali Von Der Goltz, söz konusu dezavantajlar karşısında Yanya'nın tahkim projesini ortaya attı. Paşa, Epir savunması için büyük öneme sahip olan şehrin bir askerî üs hâline getirilmesini planlıyordu. Projeye göre Yanya şehri dört tahkimat bölgesine ayrılacak ve her birinde batarya mevzileri, siperler, irtibat hendekleriyle çok sayıda kışla ve depo inşa edilecekti. Ancak Kurmay Yarbay Ahmet Tevfik başkanlığındaki bir komisyon tarafından 1910 yılı ortalarına doğru başlayan ve iki yılı aşkın bir süre devam eden proje; zaman, insan kaynakları, zorlu tabiat şartları ve komisyondaki yüksek rütbeli bir Alman subayın ihaneti gibi nedenlerle amacına ulaşamamıştır²⁰.

İsmail Hakkı Bey, bu şartlarda yaklaşık beş ay boyunca Manulasa, Lüzeç, Dristinik ve Aydonat gibi muharebelerde yer almıştır. Her ne kadar Yanya Kolordusu'na bağlı birlikler bu muharebelerde büyük yenilgiler almamış olsa da ağır kış şartları, imkânsızlıklar, Arnavut askerlerin cepheyi terk etmeleri ve gerekli desteğin sağlanamaması yüzünden Yunan Epir ordusu karşısında bir varlık da ortaya koyamamıştır. Bu durumu fırsata çevirmek isteyen Yunan komutanı Prens Konstantin'in 30 Ocak 1913 tarihinde Yanya Kolordusu'nun teslimine yönelik teklifiyse Esat Paşa tarafından kesin şekilde reddedilmiştir. İsmail Hakkı Bey, kusursuz Fransızca ve Rumcasıyla Esat Paşa'nın cevabına son şeklini vererek şubat ayının başında Prens Konstantin'e iletilmesini sağlamıştır²¹. Doğal olarak bu durum iki tarafın mücadelelerini yeniden alevlendirmiştir.

¹⁹ **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1983, s.62-63.

²⁰ **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1983, s.63-70.

²¹ **A.g.e.**, s.99-121. Ayrıca bk. İ.H. Okday, **a.g.e.**, s.120-121.

Genç üsteğmenin Yanya savunmasındaki son görevi, böylesi zor şartlarda Triyeste’de bulunan bir depodaki silah ve mühimmatın acil şekilde Türk birliklerine ulaştırılması olmuştur. Bunun için İsmail Hakkı Bey, Siegfried Wolter takma adlı Avusturya vatandaşı bir gazeteci olarak refakatindekilerle önce Adriyatik Denizi’ndeki ablukayı yararak Brindizi veya Otranto üzerinden farklı ulaşım vasıtalarını kullanarak İstanbul’a gidecek ve şifreli raporu Sadrazam Mahmut Şevket Paşa’ya iletcekti. Ardından gerekli on bin altını alarak Triyeste’ye dönecek ve bir gemiye yüklenmiş silah ve mühimmatı yine ablukayı yararak Avlonya Limanı’ndan karaya çıkaracaktı. Şayet gerekmesi durumunda bu taburun kuzeydeki muhasara hattını yarma girişimine dâhil olacak ve Garnizon komutanına teslim ettikten sonra da karargâhtaki görevine dönecekti²².

Kale kumandanı Yarbay Vehib Bey tarafından verilen ve kâğıt üzerinde bile imkânsız gibi görünen bu emir üzerine İsmail Hakkı Bey, 4 Mart 1913’te refakatindekilerle yola çıkmış ancak Avlonya’ya ulaştığı yolculuğunun ikinci gününde Yanya Kalesi’nin Yunan ordusunun eline geçtiğini öğrenmiştir. Her ne kadar bu durumda emrin ifasının bir anlamı kalmamış olsa da farklı güzergâhlar üzerinden haziran ayının ilk günlerinde ulaştığı İstanbul’da şifreli raporu Sadrazam Mahmut Şevket Paşa’ya iletmeyi başarmıştır²³. Bir süre sonra Gelibolu Umumi Kuvvetler Komutanlığı’na atanmış ve Balkan Harbi’nde gösterdiği yararlılıklardan ötürü iki sene kıdem zammıyla taltif edilmiştir²⁴.

III. İsmail Hakkı Bey’in I. Dünya Savaşı Yıllarındaki Faaliyetleri

Avusturya-Macaristan Velihtı Ferdinand’ın Saray Bosna ziyareti sırasında öldürülmesini izleyen günlerde İtilaf ve İttifak blokları arasında tırmanan gerilimin savaşa dönüşmesi, Osmanlı Devleti’ni 2 Ağustos 1914 tarihinde seferberlik ilanına zorlamıştır. Bunun üzerine Avrupa’nın birçok ülkesinde görev yapan sivil ya da askerî görevli İstanbul’a dönmüştür. Bunlardan biri de Berlin Harp Akademisi’nde süvari sınıfındaki öğrenimini tamamlayarak mezun olan ve Alman ordusunda çeşitli görevlerde bulunmuş İsmail Hakkı Bey’dir. Genç üsteğmen, I. Dünya Savaşı sırasında yaklaşık üç buçuk yılı aşkın

²² İ.H. Okday, *a.g.e.*, s.147-149.

²³ *A.g.e.*, s.149-179.

²⁴ Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey’in Nasp Belgesi.

bir süreyle çeşitli karargâhlarda kurmay subaylık görevlerini yerine getirmiştir²⁵.

Bunlardan ilki, Karadeniz Boğazı'nda bulunan Anadolu Feneri'nde görevli bir Alman istihkâm yüzbaşının tercümanlığını yapmak olmuştur. Seferberlik ilan ettiği aynı günde Osmanlı Devleti'nin Almanya ile gizli bir ittifak anlaşması imzalaması²⁶ çok sayıda üst rütbeli Alman subayın Osmanlı ordusunun çeşitli birimlerinde görev almasına kapı aralamış ve Almanca bilen Türk subayların bu birimlerde görev yapmaları kritik bir hâl almıştır. Buna rağmen İsmail Hakkı Bey'in, askerî teamüllere aykırı olduğu gerekçesiyle yaptığı girişimler sonuç vermiş, önce Amiral Friedrich Von Kühlwetter, ardından yerine geçen Victor Reclam Paşa'nın yaveri ve kurmay subayı olmuştur²⁷. Bu aşamada Alman İmparatoru tarafından 4 Haziran 1915'te Demir Salıp Nişanıyla ödüllendirilmiştir²⁸.

İsmail Hakkı Bey'in I. Dünya Savaşı'nda getirildiği bir diğer görev, 4 Ağustos 1915'te atandığı 6. Ordu Erkân-ı Harbiyesidir²⁹. Burada da Von Der Goltz Paşa'nın yaveri ve kurmay subaylığı görevini üstlenmiştir. Aslında bu görevi kısa süre öncesine kadar kardeşi Ali Nuri Bey yerine getiriyordu. Ancak Çanakkale Cephesi'ndeki bir teftiş sırasında yakalandığı ağır bir barsak hastalığı nedeniyle görevinden ayrılmak zorunda kalmış ve bunun üzerine yüzbaşı İsmail Hakkı Bey söz konusu göreve tayin edilmiştir³⁰. Karargâh, 15 Kasım 1915'te İstanbul'dan hareket etmiş ve yaklaşık üç haftalık zorlu bir yolculuğun ardından Bağdat'a ulaşarak görevini devralmıştır³¹.

Geniş bir sorumluluk alanına sahip olan 6. Ordu'ya, İran'da faaliyet gösteren Ali İhsan Paşa'ya bağlı bir Türk kolordusuyla, Alman Misyonu adlı özel bir birlik de bağlıydı. Von Der Goltz Paşa, İstanbul'dan ayrılmadan günler önce Alman Genelkurmayından İran'da İngiltere ve Rusya aleyhine faaliyet gösteren Alman birlikleriyle ilgili özel emirler almıştı³². Muhtemelen bu nedenle İran'la ilgili görevlerini yerini getirirken maiyetindeki Alman

²⁵ Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in Tekaüd Belgesi.

²⁶ Kemal Arı, **Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Ettüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1997, s.18.

²⁷ İ.H. Okday, **a.g.e.**, s.186-196. Ayrıca bk. **TTK, TP**, Kutu No: 21, Gömlek No: 6.

²⁸ Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in Nasp Belgesi.

²⁹ **A.g.k.**

³⁰ İ.H. Okday, **a.g.e.**, s.240-242.

³¹ Arı, **a.g.e.**, s.186-190.

³² **A.g.e.**, s.186.

subaylarıyla çalışmayı ve Türk subaylarını Hanikin denilen bir sınır şehrinde bırakmayı tercih etmişti³³. İsmail Hakkı Bey Irak Cephesi'nde yaklaşık altı ay görev yapmış; 16 Aralık 1915'te Muharebe Gümüş Mükâfat Madalyası, 20 Aralık 1915'te Harp Madalyası ve 26 Mart 1916'da ise Dördüncü Sınıf Kırmızı Kartal Nişan Kılıcıyla taltif edilmiştir³⁴.

Osmanlı veliahtı Vahdettin'in büyük kızı Fatma Ulviye Sultan'la yapacağı düğün hazırlıkları nedeniyle Harbiye Nezareti'nden izinli olarak nisan ayı başlarında Irak'tan ayrılan İsmail Hakkı Bey, yaklaşık beş ay boyunca herhangi bir göreve atanmamıştır³⁵. 19 Ağustos 1916 tarihindeki düğününden kısa bir süre sonra da Eylül 1916'da 2. Bulgar Ordusu karargâhında 5. Fırka haber zabıtlığı görevine tayin edilmiştir³⁶. Burada hem 2. Bulgar Ordusu'nun Fransızca yazılı emirlerini Almanca ve Türkçeye çevirmek hem de İstanbul'dan yazılan emirleri General Todoroff'a iletmekle sorumlu olmuştur. Ancak Todoroff'un bir teftiş ziyareti sırasında Alman Kurmay Subay Von Schweidnitz ile geçirdikleri bir kaza sonucu yaralanarak Sofya Askerî Hastanesi'nde tedavi altına alınmış ve bir süre sonra İstanbul'a dönmüştür³⁷.

Burada 21 Kasım 1916 tarihinde Genel Karargâh Birinci Şubesi'nde yeni görevine başlayan İsmail Hakkı Bey, çok kısa bir süre sonra da I. Dünya Savaşı'nda ilk kez kullanılmaya başlayan kimyasal silahlarla ilgili çalışmalara katılmak üzere Berlin'e gönderilmiştir³⁸. Yaklaşık dört aylık bir sürenin ardından 12 Mart 1917'de eğitimini tamamlayan İsmail Hakkı Bey, 19. Tümen erkânı harbiyesindeki bir aylık görevinin ardından 8 Mayıs 1917'de 1. Ordu emrine atanmış ve 23 Eylül 1917 tarihinde de İkinci Osmanlı Nişanıyla taltif edilmiştir³⁹.

³³ İ. H. Okday, *a.g.e.*, s.244.

³⁴ Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in Nasp Belgesi.

³⁵ İsmail Hakkı Bey İstanbul'a döndükten sonra Birinci Ordu Harekât Şubesi kısım amirliğine atandığını ve bu görevini sürdürüyorken Alman İmparatoru II. Wilhelm'in İstanbul'da Sultan Reşat'ı ziyaret ettiğini hatıratında yazmıştır. Bu ziyaretin 15 Ekim 1917'de gerçekleştiği göz önüne alınırsa, İsmail Hakkı Bey'in tarihî bir yanılgıya düştüğü söylenebilir. Bk. İ.H. Okday, *a.g.e.*, s.306.

³⁶ Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in Nasp Belgesi. Ayrıca bk. **TTK, TP**, Kutu No: 20, Gömlek No: 50.

³⁷ İ.H. Okday, *a.g.e.*, s.319-323.

³⁸ **TTK, TP**, Kutu No: 12, Gömlek No: 21.

³⁹ Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in Nasp Belgesi.

İsmail Hakkı Bey, I. Dünya Savaşı'ndaki son cephe görevine 8 Ekim 1917'de getirilmiştir⁴⁰. Ancak Filistin ve çevresinde mücadele eden 8. Ordu'ya tayini yalnızca kendisini değil, aynı zamanda bu ordunun kurmay başkanı Asım (Gündüz) Bey ve komutanı Cevat (Çobanlı) Paşa'yı da oldukça şaşırtmıştır. Çünkü yönetimleri altındaki ordu, piyadelere dayalı olduğu için, bir süvari subayının görevlendirilmesi olağan dışı bir gelişmeydi. Üstelik tezkeresinde cephe önünde mücadele etmesiyle ilgili emrin bulunması, Enver Paşa ile arasında yaşanmış muhtemel bir sorunun varlığına işaret ediyordu. Buna rağmen İsmail Hakkı Bey, Cevat Paşa tarafından ordunun harekât şubesi müdür yardımcılığına getirilerek burada iki Alman subayı ile çalışmış⁴¹ ve 23 Ekim 1917'de Üçüncü Sınıf Kılıçlı Kordon Nişanıyla taltif edilmiştir⁴².

Böylece İsmail Hakkı Bey, I. Dünya Savaşı'nın başlarından itibaren Bulgar 2. Ordusu dışındaki bütün görevlerini Alman subay veya generallerin yanında gerçekleştirmiş oldu. Balkanlar, Irak ve Filistin gibi farklı coğrafyalardaki cephelerde karargâh subayı olarak mücadele etti. Ayrıca kimyasal silahların yanında Berlin Harp Akademisi'nde aldığı istihbarat ve topoğrafya eğitimi, mesleki açıdan önemli kazanımlar elde etmesini sağladı. Tüm bunlar sonradan katılacağı Millî Mücadele için yabana atılmayacak tecrübeler demektir. Yaklaşık üç buçuk aylık son görevinin ardından 21 Ocak 1918'de Osmanlı saltanatının varisi Vahdettin'in yaverliğine atanarak İstanbul'a döndü. 25 Şubat'tan geçerli olmak üzere hizmetleri karşılığı bir sene kıdem zammı aldı⁴³.

Tıpkı 2. Abdülhamit döneminde olduğu gibi yeniden yaveran sınıfına dâhil oldu ve ağırlıklı olarak protokol hizmetlerinin yerine getirilmesinden sorumlu oldu. Bu bağlamda ilk olarak Bavyera prensine saltanat nişanının takdimi için seçilen komisyonda yer alarak Münih'e gönderildi⁴⁴. Almanya imparatoru tarafından 28 Nisan 1918'de Altıncı Sınıf Demir Salıp Nişanıyla taltif edildi. Birkaç hafta sonra Avusturya İmparatorunun Dersaadet'i ziyareti sırasında Üçüncü Sınıf Demir Taç Nişanı ve Kırmızı Yeşil Kurdeleli Fredrich Salıp

---

⁴⁰ Aynı yer.

⁴¹ İ.H. Okday, a.g.e., s.326-335.

⁴² Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in Nasp Belgesi.

⁴³ A.g.k.

⁴⁴ İ.H. Okday, a.g.e., s.344-347.

Nişanları takdim edildi. Sultan Vahdettin'in padişah olmasının ardından 14 Temmuz 1918'de padişah yaverliğine getirildi⁴⁵.

Aynı ayın sonlarına doğru binbaşılığa terfi ederek sırasıyla 1 ağustosta Muharebe Gümüş İmtiyaz Madalyası ve 15 ağustosta da Kılıçlı Birinci Mecîdî Nişanıyla taltif edildi. Ayrıca Osmanlı Devleti'ndeki saltanat değişimini müttefik devletlere tebliğ etmekle görevli komisyonda yer aldı⁴⁶. Bu bağlamda heyet; Alman İmparatoru II. Wilhelm, Avusturya-Macaristan İmparatoru Şarl ve son olarak Bulgar Kralı Ferdinand'a Vahdettin'in padişahlık makamına gelişini tebliğ ederek eylül ayının sonlarına doğru İstanbul'a döndü⁴⁷. Bu, İsmail Hakkı Bey'in I. Dünya Savaşı sürecinde üstlendiği son görev olacaktır.

Tablo 3: İsmail Hakkı Bey'in I. Dünya Savaşı sırasında aldığı madalya ve nişanlar.

S.	Aldığı Madalya ve Nişanlar	Yıl
1	Alman Demir Salıp Nişanı	4 Haziran 1915
2	Muharebe Gümüş Mükâfat Madalyası	16 Aralık 1915
3	Harp Madalyası	20 Aralık 1915
4	Alman Dördüncü Sınıf Kırmızı Kartal Nişan Kılıcı	26 Mart 1916
5	İkinci Osmanlı Nişanı	23 Eylül 1917
6	Alman Üçüncü Sınıf Kılıçlı Kordon Nişanı	23 Ekim 1917
7	Altıncı Sınıf Demir Salıp Nişanı	28 Nisan 1918
8	Üçüncü Sınıf Demir Taç Nişanı ve Kırmızı Yeşil Kurdeleli Fredrich Salıp Nişanı	Mayıs 1919
9	Muharebe Gümüş İmtiyaz Madalyası	1 Ağustos 1915
10	Birinci Mecîdî Nişanı	15 Ağustos 1915

IV. Millî Mücadele Yıllarındaki Faaliyetleri

Osmanlı Devleti, müttefikleriyle yenik ayrıldığı I. Dünya Savaşı'nın ardından 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamıştır. Her ne kadar bu antlaşmayla savaşın yaralarının sarılacağına dair Türk kamuoyunda beklentiler olsa da durumun böyle olmadığı kısa sürede ortaya çıkmıştır.

⁴⁵ Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in Nasp Belgesi.

⁴⁶ A.g.k.

⁴⁷ İ.H. Okday, a.g.e., s.356-368.

İngiltere, Fransa ve İtalya'nın Osmanlı Devleti'nin stratejik bölgelerini işgal etmesiyle orantılı olarak, Kuva-yı Milliye'nin faaliyetlerinde de artış olmuştur. Yunanistan'ın 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgalinden sonra Mustafa Kemal Paşa'nın Dokuzuncu Ordu Müfettişi sıfatıyla Samsun'a ayak basmasıyla, Kuva-yı Milliye tek merkezden yönetilen bir yapı hâline gelmeye başlamıştır. Millî Mücadele denilen ve üç yıldan fazla devam eden bu süreçte İsmail Hakkı Bey, 1922 yılı başlarına kadar Sultan Vahdettin'in maiyetinde bir kurmay subay olarak Osmanlı sarayında görev yapıyordu⁴⁸.

Buna rağmen söz konusu süreç boyunca Millî Mücadele yanlısı girişimlerde bulunmaktan çekinmemiştir. Söz gelimi Mustafa Kemal Paşa Samsun'a hareket etmek üzereyken Bandırma vapuruyla ilgili bir istihbaratı kendisine ileterek gerekli tedbirleri almasını sağlamıştır⁴⁹. Bununla birlikte Damat Ferit Paşa'nın Millî Mücadele aleyhinde bir ordu kurmaya çalıştığını Sultan Vahdettin'e bizzat iletmiştir⁵⁰. Ayrıca askerî müşavir sıfatıyla bulunduğu Londra Konferansı sırasında İstanbul hükûmetinin sergileyeceği tutumu Büyük Millet Meclisi hükûmetiyle paylaşarak⁵¹ ortak hareket edilmesine yönelik adımlar atmıştır. Kısaca İsmail Hakkı Bey, görünürde sarayda çalışan ancak akli ve gönü Ankara'da olan bir subaydı⁵². Özellikle Yunan işgallerinin genişlediği dönemden itibaren de Millî Mücadele'ye katılma konusunda büyük bir istek duymuştu⁵³.

Ne var ki İsmail Hakkı Bey, Sultan Vahdettin'in birinci yaveri durumundaydı ve büyük kızı Ulviye Sultan'la evliydi. Gerçi nikâhlı olduğu dönemde de kayınpederi Vahdettin'in bilgisi dâhilinde eşine haber vermeden Irak Cephesi'ne gitmişti. Ancak o zamanki şartlar gereği bu mazur görülebilecek bir durumdu. Çünkü İsmail Hakkı Bey, sadece Osmanlı ordusunun bir subayı olarak devletin bağımsızlığı için İstanbul'dan ayrılmamış, aynı zamanda geleceğin Osmanlı padişahı ve Müslümanların halifesi adına mücadele etmek için de gitmişti. Dolayısıyla bu durumun açıkça farkında olan Ulviye Sultan,

⁴⁸ Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in Nasp Belgesi.

⁴⁹ İ.H. Okday, **a.g.e.**, s.437-38. Mustafa Kemal Paşa da bu gelişmeyi doğrulamıştır. Bk. Falih Rıfki Atay, **Atatürk'ün Bana Anlattıkları**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık AŞ, İstanbul 1998, s.140-142.

⁵⁰ İ.H. Okday, **a.g.e.**, s.250-251.

⁵¹ İ.H. Okday, **a.g.e.**, s.432.

⁵² Ümit Özkan, **Millî Mücadele'de Kırım Türkler (1919-1922)**, Gece Kitaplığı, Ankara 2022, s.138.

⁵³ İ.H. Okday, **a.g.e.**, s.249.

bu habersiz gidişi çok da büyütmedi⁵⁴. Ancak İsmail Hakkı Bey'in Ankara'ya geçmesi durumunda aynı hoşgörüyü sergilemeyeceği de açıktı.

Ankara'ya katılma noktasında İsmail Hakkı Bey'i zorlayan başka gerekçeler de yok değildi. Her ne kadar Millî Mücadele yanlısı çizgisiyle bilinse de Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa'nın babalık hissiyle hareket ederek Anadolu'ya geçmesine engel olabileceğini zannediyordu⁵⁵. Bu nedenle son ana kadar Ankara'ya geçme niyetinden Ahmet Tevfik Paşa'ya söz etmedi. İstanbul'dan hareket ettikten birkaç gün sonra yazdığı bir mektupla ailesini bilgilendirdi⁵⁶. Bacanağı Şehzade Ömer Faruk Efendi'nin Ankara'ya geçme girişiminin Mustafa Kemal Paşa tarafından reddedilmesi⁵⁷ de kendisini oldukça düşündürüyordu. Dolayısıyla Ankara'ya geçmesi durumunda karşılaşması muhtemel sorunlara karşı Ekrem (Baydar) Bey'den⁵⁸ garanti istedi. Nihayet 1922 yılı başlarında Millî Mücadele'ye davet edilerek kendisine teminat verilmiş oldu. Ancak bu, tüm pürüzlerin bittiği anlamına gelmiyordu.

İsmail Hakkı Bey, sabahın çok erken saatlerinde Ankara'ya hareket etmek zorunda olduğu için bu durumdan evdeki hiç kimsenin haberdar olmasını istemiyordu. Bu nedenle gidişine günler kala, suni bir problem yaratıp eşi Ulviye Sultan'la odalarını ayırdığını hatıratında belirtmiştir⁵⁹. Oysa kayınvalidesi Emine Nazikeda Kadın Efendi'ye yazdığı mektubundan aslında eşler arasındaki gerginliğin daha uzun süreli olduğu ve bu durumun İsmail Hakkı Bey'i Anadolu'ya geçme konusunda daha fazla cesaretlendirdiği

⁵⁴ A.g.e., s.304-305.

⁵⁵ A.g.e., s.442.

⁵⁶ TTK, TP, Kutu No: 22, Gömlek No: 47.

⁵⁷ İnan, a.g.m., s.131.

⁵⁸ İstanbul'da 1876 yılında dünyaya gelen Ekrem Baydar, I. Dünya Savaşı sırasında İngilizler tarafından esir edilerek Mısır'a gönderilmiş ve 1919 yılı sonlarında kurtularak İstanbul'a dönmüştür. Bir süre sonra Harbiye Nezareti'ne bağlı Eğitim Dairesi'nde kısım şefliği görevine atanan Baydar, bu sıralarda Mustafa Kemal Paşa ile dirsek teması kurarak Millî Mücadele hesabına çalışmaya başlamıştır. Felâh adı verilen gizli bir teşkilatın başına getirilerek özellikle silah, mühimmat ve nitelikli insan kaynağını gizli yollarla Anadolu'ya nakletmiştir. Bu süreçle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Ekrem Baydar, **Mustafa Kemal'in Gizli Teşkilatı**, Haz. Sami Karaören, Destek Yayınevi, İstanbul 2010. İşgal sonrası İstanbul Emniyet Müdürlüğüne getirilen Ekrem Baydar, o dönem şehirde artış hâlindeki asayiş sorunlarının üstesinden büyük oranda gelmeyi başarmıştır. Söz konusu dönemle ilgili bilgi için de bk. Ekrem Baydar, **Atatürk'ün Emniyet Müdürü**, Haz. Orhan Erinç, Destek Yayınevi, İstanbul 2010.

⁵⁹ İ.H. Okday, a.g.e., s.442.

anlaşılmaktadır⁶⁰. Her ne şekilde olursa olsun, ister bir kurgu isterse de siyasi görüş ayrılıklarına dayanan uzunca süren bir kırgınlık, Nişantaşı'ndaki konağında son günler İsmail Hakkı Bey'in planladığı gibi geçmiştir.

Bu süreçte, Ekrem Bey tarafından kendisine Adapazarlı koyun tüccarı Mustafa Ağa adıyla sahte bir kimlik çıkarılmış ve Adapazarı üzerinden Ankara'ya ulaşarak Mustafa Kemal Paşa'yla görüşmesi talimatı verilmiştir⁶¹. İsmail Hakkı Bey, mürur tezkeresinin kendisine verilmesinin ardından 25 Ocak 1922 sabahı⁶² Sadaret Başyaveri Yarbay Gümülcineli Hüseyin Hüsnü Bey ve hizmetlisi Cüce Şamil Bey'le birlikte İstanbul'dan ayrılmıştır. İzmit'te bir iki gün kaldıktan sonra 27 Ocak'ta buradan hareket ederek Adapazarı ve Beypazarı üzerinden 6 Şubat 1922'de Ankara'ya ulaşmayı başarmıştır⁶³. Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in Millî Mücadele'ye katılması iç ve dış basında da yankı yaratmıştır⁶⁴.

Her ne kadar kurtuluş mücadelesine katılma noktasında bir pürüzün bulunmadığına dair kendisine teminat verilmiş olsa da İsmail Hakkı Bey yine de Ankara'da kuşkulu gözlerle karşılanmaktan kurtulamadı. Millî Mücadele lideriyle yaptığı daha ilk görüşmede bu durum açıkça ortaya çıkmıştı. Mustafa Kemal Paşa, resmî olarak kabul etmek yerine, Kurmay Yüzbaşı Neşet Bey'in evinde gizli olarak kendisiyle görüşmeyi tercih etmişti. Üstelik İsmail Hakkı Bey'in konumu itibariyle sadece Millî Mücadele'ye katılmak için Ankara'ya gelmiş olabileceğine ihtimal vermiyordu. Hâlbuki durum böyle değildi. İsmail Hakkı Bey, uzun süren görüşme sonrası Mustafa Kemal Paşa'yı zor da olsa ikna etmeyi başardı⁶⁵.

Müdafa-i Milliye Vekâleti başkanı Kazım (Özalp) Paşa'yla yaptığı ertesi günkü görüşmenin ardından da 9 Şubat 1922'de Ankara'da bulunan Sınıf-1 Muhtelif Zabitan Namzetleri Mektebi Tabiye Muallimliğine tayin edildi⁶⁶. Ancak İsmail Hakkı Bey, masa başı olarak gördüğü bu göreve itiraz ederek ısrarla cephede aktif bir görev isteyince 20 Şubat 1922'de bu kez Batı Cephesi

⁶⁰ **TTK, TP**, Kutu No: 18, Gömlek No: 33.

⁶¹ İ.H. Okday, **a.g.e.**, s.446.

⁶² İsmail Hakkı Okday, resmî kaynaklardan farklı olarak bu tarihi hatıratında 28 Ocak olarak belirtmiştir.

⁶³ **TTK, TP**, Kutu No: 22, Gömlek No: 46; **TTK, TP**, Kutu No: 22, Gömlek No: 43; **ATASE, İSH 21**, Kutu No: 1707, Gömlek No: 181.

⁶⁴ **TTK, TP**, Kutu No: 22, Gömlek No: 45.

⁶⁵ Ş. Okday, **a.g.e.**, 1988, s.118-119.

⁶⁶ Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in Nasp Belgesi.

emrine atandı⁶⁷. Bunun üzerine Yarbay Gümülcineli Hüseyin Hüsnü Bey’le Ankara’dan hareket ederek Sivrihisar ve Çay üzerinden 23 Şubat’ta Akşehir’e geldi⁶⁸. Burada da bir süvari alayı komutanlığı görevine getirilme isteği, uygun bir kadro bulunmadığı gerekçesiyle İsmet Paşa tarafından reddedildi. Bunun yerine geçici olarak Fahrettin (Altay) Paşa’nın emrindeki 5. Kolorduya gönderildi⁶⁹.

Ancak İsmail Hakkı Bey için yine değişen bir şey olmadı. Dinar bölgesinden Ilgın’a doğru hareket ederken şubat sonunda Şarkikaraağaç’ta konmaya geçen⁷⁰ 5. Süvari Kolordusu’nun komutanı Fahrettin (Altay) Paşa ile yaptığı görüşmede benzer bir muameleye maruz kaldı. Paşa, daha sonra uygun bir yere tayin edeceğini söylese de İsmail Hakkı Bey’e verdiği görevler savaş oyunlarında hakemlik yapmaktan öteye gitmedi. Doğal olarak bu durum kendisini fazlasıyla üzdü. Çünkü Anadolu’ya geçmesinin üzerinden haftalar geçmesine rağmen hâlâ bir cephe görevine getirilmemişti. Bu durumun kendisine duyulan kuşkulardan kaynaklandığına inanıyordu. Düşüncesinde haklı olduğu, bir askerî doktorun sadrazam oğlu ve padişah damadı olduğu için kendisine görev verilmediğini söylemesiyle teyit edilecekti⁷¹.

Yaşadığı bu gelişmeler, İsmail Hakkı Bey’i hayal kırıklığına uğratmış ve Mustafa Kemal Paşa’yla yeniden görüşebilmenin yollarını aramaya başlamıştı. Nihayet birkaç hafta sonra Bolşevikler tarafından teçhiz edilen 5. Kolordu’nun durumunu görmek için Ilgın’da yapılan bir programda, Mustafa Kemal Paşa’ya durumunu arz etme şansı yakaladı. Millî Mücadele lideri, İsmail Hakkı Bey’e hak verse de bir sonraki gün bizzat kendisinin tertipleyeceği harp oyununa katılmasını da istedi. Böylelikle kendisinin askerî kabiliyetlerini görmüş olacaktı. Sonuçta, Mustafa Kemal Paşa’nın aklında hiçbir şüpheye yer kalmadı ve İsmet Paşa’dan, İsmail Hakkı Bey’i hemen münhal bir kadroya atmasını istedi⁷².

⁶⁷ İ.H. Okday, a.g.e., s.451-452.

⁶⁸ TTK, TP, Kutu No: 22, Gömlek No: 38.

⁶⁹ Ş. Okday, a.g.e., 1988, s.119.

⁷⁰ **Türk İstiklâl Harbi II. Cilt Batı Cephesi 6. Kısım 1. Kitap Büyük Taarruz Hazırlık ve Büyük Taarruz**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s.131-132.

⁷¹ Aynı yer.

⁷² Ertesi gün düzenlenen harp oyununda Türk ve Yunan ordularının durumunu tespit eden bir haritada Türk ordularının başkumandanlığı Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey’e; Yunan ordularının başkumandanlığı ise bir albaya verilir. Dört saat süren bu harp oyunu sırasında Mustafa Kemal Paşa, yanlış bir taktik izlediğini düşündüğü İsmail Hakkı Bey’e emrini geri almasını ister. Bunun üzerine İsmail Hakkı Bey de doğru hareket ettiğini düşündüğünü bu

Bunun üzerine İsmail Hakkı Bey, 22 Nisan 1922’de ilk olarak 2. Ordu emrine verildi⁷³. Bir hafta sonra da 16. Fırka (Tümen) kurmay başkanlığına atandı ve tümen komutanı Aşır Bey’in talimatı doğrultusunda harp harekâtıyla ilgili işlerden sorumlu oldu. Tümene bağlı üç kumandanlıkla bir şube de kendisine bağlandı⁷⁴. Böylece Ankara hareketine katılmasından uzun bir süre sonra istediği cephe görevine atanmış oldu. Yeni görevine atanması dolayısıyla, Şehzade Abdürrahim Hayri, eski Hariciye nazırlarından Safa Bey ve Miralay Alaaddin Bey gibi bazı sivil ve askerî görevliler tarafından tebrik mektupları aldı. Şüphesiz bunlar, İsmail Hakkı Bey’in motivasyonunu olumlu etkilemiştir.

Bu süreçte Ahmet Tevfik Paşa ve kardeşi Ali Nuri Bey’le sık sık mektuplaşmayı sürdürmesi, İstanbul kaynaklı gelişmelerin İsmail Hakkı Bey’in zihnini bir şekilde meşgul etmesine de yol açmıştır. Bunlardan en önemlisi Ulviye Sultan’la ilgili olanlardır. Daha önce de belirtildiği gibi iki isim 8 Kasım 1914’te resmen evlenmişti⁷⁵. Bu evlilikte genel teamülün aksine boşanma hakkı sultana ait olduğu için, İsmail Hakkı Bey Anadolu’ya geçtikten sonra Ulviye Sultan boşanma sürecini başlatmıştı. Her ne kadar Büyük Taarruz hazırlıklarının sürdüğü dönemde yazdığı bir mektubunda Ulviye Sultan’ın girişimine güçlü argümanlarla karşı çiksa da⁷⁶ 19 Eylül 1922’de İsmail Hakkı Bey boşanmanın önüne geçemedi⁷⁷.

Böylesi şartlar altında İsmail Hakkı Bey, Millî Mücadele’nin sonuna kadar faaliyetlerini aralıksız sürdürmüş ve kırmızı şeritli iki İstiklal madalyasıyla taltif edilmiştir⁷⁸. Bu süreçte çok istemesine rağmen başından geçenleri

---

nedenle de emri geri alamayacağıını söyler ve Napolyon’un bir sözüne de atf yapar. Mustafa Kemal Paşa’nın ikinci kez çok zayıat verdiğini hatırlatması üzerine de İsmail Hakkı Okday, “Ziyanı yok; fakat harbi kazanıyorum” diye karşılık verir. Ayrıntılı bilgi için bk. Ş. Okday, *a.g.e.*, 1988, s.119-120.

⁷³ **TTK, TP**, Kutu No: 22, Gömlek No: 34; Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey’in Nasp Belgesi.

⁷⁴ **TTK, TP**, Kutu No: 22, Gömlek No: 33.

⁷⁵ **BEO**, 004320-323943-001-001.

⁷⁶ **BOA., HSD., AF.**, 6-116.

⁷⁷ **BEO**, 004720-353992-001-001

⁷⁸ İsmail Hakkı Bey, bu madalyalardan ilkinin, Dumlupınar Muharebesi ve sonrasındaki düşmanı takip harekâtı sırasında gösterdiği yararlılıklardan dolayı 6 Kasım 1922 tarihinde almaya hak kazanmıştır. Bk. **TBMM Zabıt Ceridesi (ZC)**, Devre 1, C 24, İçtima 133, 6 Kasım 1922, s.392. ve TBMM arşivinden elde edilen ve Ek 8’de sunulan İsmail Hakkı Bey’in İstiklal Madalyası Beratı. İkinci madalyasını ise İstiklal Harbi’ndeki hizmetleri vesilesiyle Hariciye Vekâleti’nin 3 Mart 1929 tarih ve 60 280/193 numaralı tezkeresine bağlı olarak almıştır. Bk. **TTK, TP**, Kutu No: 15, Gömlek No: 20.

kitaplaştırma fırsatı bulamamış, hatıratının bir kısmı yeğeni Şefik Oktay vasıtasıyla aktarılmıştır. Bunlardan en çok dikkat çekeniyse General Trikopis'in 16. Tümen tarafından esir edilmesiyle ilgili İsmail Hakkı Bey'in öne sürdüğü aşağıdaki iddialarıdır:

“Eylül’ün ilk günlerinde tümen kumandanımız Aşir Bey beni çağırdı ve Yunan Başkumandanının maiyeti ile birlikte tümenimizin istihkâm bölüğüne rastladığını ve buna teslim olduğunu, iyi Rumca bildiğimden gidip generalleri teslim almamı bana bildirdi. Yanıma bir müfreze asker alıp istihkâm bölüğümüzün olduğu yere vardığımda Yunan Başkumandanı Trikopis’i maiyeti ile birlikte yorgun ve bitkin bir halde buldum. Yunanlı kumandanlardan birinin doğum gününü tes’it etmek için karısı da karargâhına gelmiş ve o da Yunan ordularının bozgunu içine sürüklenmişti. Kadıncağız kendisine Rumca hitap ettiğimi duyunca boynuma sarıldı ve hüngür hüngür ağlamaya başladı. General Trikopis’in çok güzel bir köpeği vardı. Köpeği sevip ilgilendiğimi görünce artık meşgul olamayacağı gerekçesiyle bana verdi. Generallerle birlikte 16. Tümenin yolunu tuttuğumuz sırada üst dereceli bir subay büyükçe bir birlikle yolumuzu keserek esirleri zorla elimden aldı. Bana ise kala kala Trikopis’in köpeği kaldı⁷⁹”.

General Trikopis'in esaretiyle ilgili İsmail Hakkı Bey'in koleksiyonunda yer alan, biri 1922 yılından kalma⁸⁰ üç mektupta ileri sürülen argümanlar, Şefik Okday'ın naklettikleriyle uyum gösterir. Söz gelimi, 1950'nin ikinci yarısında Halit Akmansü ile yapılan bir röportaja gönderdiği tekzip yazısında İsmail Hakkı Okday, General Trikopis'i esir alan kişinin gerçekte 16. Fırka İstihkam Bölüğü komutanı Yüzbaşı Celal (Sorgunç) Bey olduğunu ve kendisine teslim ettiğini ileri sürmüştür⁸¹. Bu önemli olayın kahramanının kim olduğunun tartışıldığı bir başka köşe yazısına da aynı doğrultuda cevap vererek Trikopis'in Ahmet Çavuş ya da Halit Akmansü tarafından değil, Yüzbaşı Celal Bey tarafından esir alındığını belirtmiştir⁸².

Üzerinden bir asırdan fazla süre geçmesine rağmen General Trikopis ve maiyetini gerçekte kimin esir aldığı hâlâ netlik kazanabilmiş değildir. Buna karşın güncel bir çalışmada Selim Erdoğan'ın konuyla ilgili yaptığı kapsamlı analizlerden yola çıkarak bir değerlendirme yapabilmek

⁷⁹ Ş. Okday, a.g.e., 1988, s.121-122.

⁸⁰ TTK, TP, Kutu No: 22, Gömlek No: 13.

⁸¹ TTK, TP, Kutu No: 22, Gömlek No: 19.

⁸² TTK, TP, Kutu No: 22, Gömlek No: 18.

mümkündür. Erdoğan'a göre General Trikopis'in teslim olma kararının çok sayıda elçi subay vasıtasıyla muhtemelen birden fazla Türk birliğine ulaştırılması, bir kargaşaya yol açmıştır. Her ne kadar 5. Kafkas Tümeni ve 69. Alay'ın 1. Taburu bu birlikler arasında bir adım öne çıkmış olsa da harp cerideleri, kıta raporları ve coğrafi bulgular göz önüne alındığında General Trikopis'i esir alan birlik 5. Kafkas Tümeni olmalıdır⁸³.

Bu açıdan İsmail Hakkı Bey'in iddialarına bakıldığında ise, General Trikopis'in teslim olma talebinin kısa zamanda birden fazla Türk birliğine iletilmiş olma ihtimalini göz ardı etmiş olduğu söylenebilir. Bu nedenle kendilerinden sonra bölgeye gelen üst rütbeli bir komutan tarafından esirlerin elinden alındığı konusunda yakınıdır. Benzer şekilde 69. Alay 1. Tabur komutanı Yüzbaşı Nihat (Ok) Bey'in de esir protokolünü imzalamak üzere iki generali tabur emir subayıyla birlikte Uşak'ta bulunan 23. Tümen'e gönderdiğinde, 5. Kafkas Tümeni komutanlarından Yarbay Hopalı Ali Rıza Bey tarafından el konulduğunu belirtmesi⁸⁴ İsmail Hakkı Bey'in görüşünü destekler. Bu değerlendirmeler ışığında her ne kadar İsmail Hakkı Bey'in dönüm noktası niteliğindeki bu olaydaki rolünü saptayabilmek mümkün görünmese de 2 Eylül günü Kosur Vadisi'nde bulunan General Trikopis ve kolordusundan kalan birlikleri teslim alanlar arasında 16. Tümen de bulunuyordu.

Özetle İsmail Hakkı Bey, Millî Mücadele'ye iki bakımdan katkı sağlamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktığı 1919 Mayıs'ı ortalarından Londra Konferansı sonrasına kadar, İstanbul'da Millî Mücadele'yi destekleyen somut örnekler sergilemiştir. Bunun yanında, uzunca süre dirsek temasını sürdürdüğü Ankara hareketine 1922'nin ilk aylarında katılmış ve çok istediği cephe görevineyse nisan ayında atanmıştır. Her ne kadar oldukça geç denebilecek bir dönemde katılmış olsa da Millî Mücadele'ye önemli hizmetlerde bulunmuştur. Büyük Taarruz sırasında gösterdiği yararlılıklardan ötürü 1 Eylül 1922'den geçerli olmak üzere yarbaylığa terfi etmiş ve son rütbesi 13 Ocak 1923'te onaylanmıştır⁸⁵.

⁸³ Selim Erdoğan, **İstiklal Vatanımda Bir Tek Düşman Kalmamın**, Kronik Kitap, 1. Baskı, Ankara 2022, s.67-68.

⁸⁴ **Türk İstiklâl Harbi II. Cilt 6. Kısım 3. Kitap Büyük Taarruz'da Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995, s.77-78.

⁸⁵ **TTK, TP**, Kutu No: 22, Gömlek No: 10. Ayrıca bk. Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in Nasp Belgesi.

V. İsmail Hakkı Okday'ın İstihbarat Şubesindeki Faaliyetleri

Yarbaylığa terfi etmesinin ardından altı ay daha fiilî olarak askerlik hizmetini sürdüren İsmail Hakkı Bey, 18 Temmuz 1923'te önce İstanbul Neşriyat Müdürlüğü'nde memuriyete başlamış, 3 Eylül itibariyle ise Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine bağlı İstihbarat Dairesi'ne atanmıştır⁸⁶. Burada Romanya ve Rusya'nın siyasi, coğrafi ve askerî özelliklerini krokilerle destekleyerek açıklayan bir çalışmanın⁸⁷ yanında Afrika'yla ilgili bir eser⁸⁸ de kaleme alan İsmail Hakkı Bey, 29 Kasım 1925'te kendi isteğiyle askerlikten emekliye ayrılmıştır⁸⁹. Bu süreçte kız kardeşi Naile'nin barsak hastalığına yakalanarak 1925 yılının Mayıs ayında vefat etmesi, ailesini maddi ve manevi açılardan oldukça zorlamış, bu durum ataşeliğe geçme konusunda kendisini teşvik edici gelişmelerden biri olmuştur.

VI. İsmail Hakkı Bey'in Diplomatik Faaliyetleri

VI.1. Anvers Başkonsolosluğu (1926)

Üniter bir devlet olarak 1831'de bağımsızlığını elde eden Belçika'yla Osmanlı Devleti'nin diplomatik ilişkileri 1838 yılına dayansa da bu ülkenin önemli bir liman kenti olan Anvers'te Osmanlı şebenderliğinin açılması 1840'ı bulmuştur⁹⁰. Uluslararası deniz ticaretinin önemli bir kavşak noktasında bulunmasının yanında sosyal, kültürel ve sportif faaliyetleriyle de dikkatleri çeken Anvers'teki diplomatik faaliyetler, Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar sürmüştür. Diğer ülkelerdeki büyükelçilik ve konsolosluklarda olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nin Anvers'teki diplomatik faaliyetleri de Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politika teşkilatlanmasında bir temel olmuştur.

Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti Anvers'teki ilk diplomatik faaliyetlerine 1925 yılında İsmail Hulusi Bey'i konsolos tayin ederek başlamış ve yaklaşık iki yılın ardından bu göreve İsmail Hakkı Bey getirilmiştir⁹¹. İsmail Hakkı Bey'in Anvers'te yürüttüğü faaliyetler öncelikle siyasi, ekonomik, sosyal,

⁸⁶ Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in Nasp Belgesi.

⁸⁷ TTK, TP, Kutu No: 12, Gömlek No: 25.

⁸⁸ İsmail Hakkı Okday, *Afrika'da Alam-i İslam Külliyyatından Kamer Adaları 1*, Dersaadet Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1339 (1923).

⁸⁹ Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in Tekaüt Belgesi.

⁹⁰ Zeynep Bostan, *Modern Osmanlı Hariciyesinin İnşası ve II. Abdülhamit Döneminde Diplomasi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2019, s.332.

⁹¹ TTK, TP, Kutu No: 15, Gömlek No: 25.

kültürel ve bilimsel gelişmelerin takip edilmesi ve raporlaştırılmasına dayanıyordu. Ayrıca burada yaşayan Türklerin vatandaşlıkla ilgili iş ve işlemlerini de yürütüyordu. Bunlar, nüfus cüzdanlarının dönüştürülmesinin yanında medeni hukukla ilgili çeşitli muamelelerdi ve özellikle 17 Şubat 1926'da İsviçre'den alınan Türk Medeni Kanunu'nun kabul edilmesiyle ortaya çıkan yeni durumlara ilişkin işlemlerde gözle görülür bir artış olmuştu⁹². Elbette bu türden iş ve işlemler, diğer büyükelçilik ya da konsolosluklar tarafından da yapılmaktaydı.

Ancak İsmail Hakkı Bey'in diğer konsoloslardan farklı yürüttüğü faaliyetleri de yok değildi. Söz gelimi Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik bakımdan gelişmesi için birçok girişimde bulunmuş ve 5 Temmuz 1928'de İktisat Vekâleti tarafından takdirnameyle ödüllendirilmiştir⁹³. Eli kulağında olan küresel çaplı bir ekonomik kriz ve etkileri göz önüne alındığında, yakın geçmişi savaşlarla dolu olan henüz beş yıllık bir devlet için bu girişimlerin ifade ettiği önem ortadadır. Anvers'te yaklaşık iki yıl süren ilk diplomatik görevinin ardından İsmail Hakkı Bey, 23 Haziran 1928'de merkeze alınmıştır⁹⁴.

VI.2. Matbuat Umum Müdürlüğü Tercüme Şubesi Müdürlüğü (1929)

İsmail Hakkı Bey, merkez teşkilatına alınmasının ardından 7 Eylül 1929'da Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle Matbuat Umum Müdürlüğü bünyesinde kurulan Tercüme Şubesi Müdürlüğü'ne atanmıştır⁹⁵. Dört yıl hizmet ettiği bu kurumda iç ve dış basında Türkiye hakkında yabancı dillerde kaleme alınan yazıları Türkçeye çevirerek ilgili bakanlıklarla paylaşan İsmail Hakkı Bey'e kritik çalışmaları dolayısıyla İktisat Vekâleti tarafından bir teşekkür yazısı gönderilmiştir⁹⁶.

Söz konusu süreçte İsmail Hakkı Bey, Tercüme Şubesi'ndeki memuriyetiyle ilgili bürokratik işlerle de uğraşmıştır. Dışişleri Bakanlığına sunduğu 25 Haziran 1930 tarihli dilekçesinde İstiklal Harbi ve sonrasındaki hizmetleriyle Umum Memurin Kanunu, Hariciye Vekâleti Memurin Kanunu ve Devlet Memurlarının Maaşatı kanununun ilgili maddelerine atfen terfi başvurusunda

⁹² TTK, TP, Kutu No: 21, Gömlek No: 40.

⁹³ TTK, TP, Kutu No: 15, Gömlek No: 20.

⁹⁴ BCA, 30-11-1-0 /40-18-10.

⁹⁵ TTK, TP, Kutu No: 15, Gömlek No: 20.

⁹⁶ TTK, TP, Kutu No: 15, Gömlek No: 2.

bulunmuştur⁹⁷. Bunu, 26 Haziran 1932 tarihli ikinci başvurusu takip etse de⁹⁸ bir sonuç alamamıştır.

Askerlik hayatında olduğu gibi memuriyet hayatı sırasında da Ahmet Tevfik Paşa'yla sık sık mektuplaşmayı sürdüren İsmail Hakkı Bey gerek kişisel sorunlarının çözümünde gerekse mesleki kariyeri hakkında babasının deneyimlerinden hep yararlanmıştı. Ancak Ahmet Tevfik Paşa'nın 27 Mart 1932 tarihli mektubundan memuriyet meselesi hakkında baba-oğul arasında görüş ayrılıkları olduğu açıkça anlaşılır. İsmail Hakkı Bey'in yurt dışında yeniden konsolos olma fikrinin aksine son Osmanlı sadrazamı, oğlunun merkezî hükûmette bir görev almasının daha uygun olacağı görüşündedir. Onu bu düşünceye iten sebeplerden biri de İsmail Hakkı Bey'in yaşadığı ekonomik sorunlar olmalıdır⁹⁹.

VI.3. Moskova Başkonsolosluğu (1933)

Macaristan Başbakanı Gyula Gömbös'ün Balkan Antantı ile ilgili görüşmelerde bulunmak için 20 Ekim 1933'te başlayan ve beş gün süren Türkiye ziyaretinde mihmandarlık görevi sonrası¹⁰⁰ İsmail Hakkı Bey, Moskova Büyükelçiliği Konsolosluk Şubesi'ne müdür olarak atanmıştır. Ancak bir süre sonra çeşitli bürokratik sorunlarla karşılaşmış ve bunların çözümü için yoğun çaba harcamıştır.

Bunlardan ilki terfi ve kıdemle ilgili sorunlardı ve son birkaç yıldır çözmeye çalıştığı hâlde İsmail Hakkı Bey bir sonuç alamamıştı. Dışişleri Bakanlığına 1934 yılının Eylül ve Ekim aylarında iki kez daha başvursa da yine değişen bir şey olmadı. Protokole ilişkin olanlarsa Vasıf Bey'in Moskova Büyükelçiliğine atanmasının ardından baş göstermişti. Derece, kıdem ve unvan bakımından kendisinden çok geride olmasına rağmen başkâtip Nurettin Bey'in törenlerde İsmail Hakkı Bey'in önüne geçirilmek istenmesine itiraz etti. Ona göre, diğer ülkelerin aksine Sovyet hükûmeti müstakil bir konsolosluğa izin vermediği için ortaya çıkan bu sorunun başlıca iki çözümü bulunuyordu. Ya müsteşarlığa getirilmeli ya da başka bir ülkedeki elçilik veya konsolosluğa atanmalıydı. Müsteşar kadrosu boş olduğu için Sofya

⁹⁷ TTK, TP, Kutu No: 15, Gömlek No: 20.

⁹⁸ TTK, TP, Kutu No: 21, Gömlek No: 15.

⁹⁹ TTK, TP, Kutu No: 21, Gömlek No: 5.

¹⁰⁰ Macaristan Başbakanı, İsmail Hakkı Bey'in yaptığı mihmandarlık karşılığı bir hediye paketi hazırlatmış ve bu paket diplomatik bir kurye tarafından Moskova'da kendisine iletilmiştir. Bk. TTK, TP, Kutu No: 14, Gömlek No: 17.

Büyükelçiliği uygun olabilirdi¹⁰¹. Artık top, yeniden Dışişleri Bakanlığına geçmişti.

VI.4. Filibe Başkonsolosluğu (1935)

Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasındaki diplomatik ilişkiler iki aşamalı gerçekleşmiştir. Bulgaristan'ın özerkliğini elde ettiği 18 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması'ndan itibaren yaklaşık otuz yıl boyunca Osmanlı Devleti Bulgaristan'da yaşayan Türklerin hukukunu korumak ve siyasi varlığını sürdürmek için komiserlik adı altında diplomatik faaliyetler yürüttü. Bulgaristan'ın 5 Ekim 1908'de tam bağımsız bir ülke olmasından sonra ise iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler konsolosluklar tarafından yerine getirilmeye başladı. Bulgaristan'ın önemli şehirlerinden Filibe'de ise Baş Şehbenderlik kurumu diplomatik işlerin merkezinde bulunuyordu¹⁰².

Türkiye Cumhuriyeti Bulgaristan'la diplomatik ilişkilerini yine bu çerçevede sürdürmüş ve kuruluşundan itibaren Filibe'ye konsoloslar atanmıştır. Bu bağlamda 19 Kasım 1934'te yayımlanan bir kararname ile Filibe'ye Moskova Büyükelçiliği Konsolosluk Müdürü İsmail Hakkı Okday atanmıştır¹⁰³. İsmail Hakkı Okday'ın daha önceki başvurularının bunda ne kadar etkili olduğu bilinmez ama sonuçta bu atamayla protokolle ilgili sorunlarının çözüldüğü de bir gerçektir. Ancak kıdem ve derecesiyle ilgili başvurularında hâlâ bir arpa boyu yol kat edememişti.

II. Dünya Savaşı öncesi gerginliklerin arttığı bir dönemde Türkiye Cumhuriyeti, özellikle çevre ülkelerdeki gelişmeleri daha yakından takip etmeye başlamıştır. Bu süreçte İsmail Hakkı Okday, çok hassas bir dönemden geçen Bulgaristan'da yaşanan gelişmeleri doğrudan ya da İstanbul Komutanlığı kanalıyla Genelkurmay Başkanlığına iletliyordu. Ayrıca Sovyet Kızıl Ordusu ile ilgili basına yansıyan haberleri de ilgili kurumlarla paylaşıyordu¹⁰⁴. Bununla birlikte Başbakan İsmet İnönü ve beraberindekilerin 1937 yılının Mayıs ayında Belgrat'a düzenledikleri ziyaret dönüşünde

¹⁰¹ TTK, TP, Kutu No: 15, Gömlek No: 15.

¹⁰² Yasemin Zahide Erol, "Şehbender Raporlarına Göre Osmanlı-Bulgaristan Ticari İlişkileri (1910-1914)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C 34, S 57, 2015, s.224-226.

¹⁰³ TTK, TP, Kutu No: 15, Gömlek No: 16.

¹⁰⁴ TTK, TP, Kutu No: 14, Gömlek No: 13.

Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras'ın *Yug Gazetesi*'ne verdiği mülakatın tercümesini de Başbakanlığa göndermiştir¹⁰⁵.

Diplomatik açıdan sıradan olan görevlerinin dışında *Afyon Karahisar Gazeteleri*¹⁰⁶, *Adapazarı Gazeteleri*¹⁰⁷, *Ankara Vilayeti Gazete ve Mecmuaları*¹⁰⁸ ve *1911 Asir İsyanı*¹⁰⁹ başlıklı eserler de kaleme alan İsmail Hakkı Okday, Filibe Başkonsolosluğu sırasında 8 Ekim 1936'da babası Ahmet Tevfik Okday'ı kaybetmiş ve bu acı olaydan yedi ay sonra ise altıncı dereceden merkeze çekilmiştir¹¹⁰.

VI.5. Bari Başkonsolosluğu (1938)

İsmail Hakkı Okday, yaklaşık bir buçuk yıl sürdürdüğü merkez teşkilatı görevinin ardından 24 Eylül 1938'de Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle İtalya'nın güney doğusu ve Adriyatik kıyısında bulunan Bari'ye altıncı dereceden konsolos olarak atanmıştır¹¹¹. Bu süreç, bir taraftan Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün rahatsızlığının arttığı, diğer taraftan da II. Dünya Savaşı tehlikesinin iyiden iyiye hissedildiği kritik bir döneme rast gelmiştir.

Bu dönemde Almanya ve İtalya'nın dünyada yarattığı gerginlikler, Dışişleri Bakanlığına bağlı büyükelçi ve konsolos raporlarını Türkiye Cumhuriyeti açısından bir kat daha önemli hâle getirmiştir. Bu bağlamda İsmail Hakkı Okday, İtalya'nın bazı bölgelerinde çıkarılan ve oldukça geniş bir kullanım alanına sahip boksit kaynaklarını gösteren krokilerle alüminyum üretim istatistiklerini 24 Mart 1939'da Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü'ne göndermiş, bu da enstitü yönetimi tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır¹¹². Ayrıca konsolosluk görevinin son günlerinde İtalya ve Almanya'nın Trablusgarp ve Arnavutluk'taki artan askerî hareketliliğiyle ilgili Dışişleri Bakanlığına bir rapor sunmuştur¹¹³. Bu ve bunun gibi rutin

¹⁰⁵ BCA, 30-10-0-0 / 243- 640- 21.

¹⁰⁶ İsmail Hakkı Okday, *Afyonkarahisar Gazeteleri*, Tefeyyüz Matbaası, Filibe 1937.

¹⁰⁷ İsmail Hakkı Okday, *Adapazarı Gazeteleri*, Tefeyyüz Matbaası, Filibe 1937.

¹⁰⁸ İsmail Hakkı Okday, *Ankara Vilayeti Gazete ve Mecmuaları*, Tefeyyüz Matbaası, Filibe 1935.

¹⁰⁹ İsmail Hakkı Okday, *1911 Asir İsyanı*, Tefeyyüz Matbaası, Filibe 1936.

¹¹⁰ BCA, 30-11-1-0 / 112- 12- 11.

¹¹¹ BCA, 30-11-1-0 / 124-33-6.

¹¹² TTK, TP, Kutu No: 15, Gömlek No: 6.

¹¹³ TTK, TP, Kutu No: 14, Gömlek No: 19.

diplomatik faaliyetlerin dışında, Bari Konsolosluğu sırasında İsmail Hakkı Okday'ın uğraştığı birtakım kişisel sorunlar ve uğraşlar da bulunuyordu.

Her şeyden önce Ulviye Sultan'la evliliğinden dünyaya gelen kızı Hümeysra'nın Türk vatandaşlığına kabul edilmesiyle ilgili olağanüstü bir çaba sarf etmiştir. İsmail Hakkı Okday, 1922'nin Ocak ayında Millî Mücadele'ye katılmak için evinden ayrıldığında, kızı henüz beş yaşındaydı ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin (TBMM) 3 Mart 1924'te kabul ettiği 431 sayılı kanunla¹¹⁴ diğer hanedan mensuplarıyla birlikte vatandaşlıktan çıkarılarak Türkiye'den ayrılmak zorunda kalmıştı. Ailesiyle birlikte ilk olarak Paris'e, ardından İtalya'nın San Remo kasabasına yerleşen küçük Hümeysra, dedesi Vahdettin'in 1926 yılında vefatı üzerineyse sırasıyla Güney Fransa'daki Manton kasabasına ve yaşadıkları ekonomik sorunlarına çare olabilir diye son olarak Mısır'a gitmişti. Bu arada İsmail Hakkı Okday, kızıyla mektuplaşmaları sayesinde olan bitenleri yakından takip ediyordu¹¹⁵.

Her ne kadar baba-kız ayrılığı, İsmail Hakkı Okday'ın Moskova'daki görevi sırasında sona ermiş olsa da bu mutluluk tablosu uzun sürmemiştir. Hümeysra'nın eğitim hayatını sürdürebilmek ve annesini görebilmek için Mısır'a çok sık gidip gelmesi o dönemki istihbaratın dikkatinden kaçmamış ve bir kez daha sınır dışı edilmesine sebep olmuştu¹¹⁶. Bu durum genç yaştaki Hümeysra için çok acı verici olurken, İsmail Hakkı Okday için de kızının Türk vatandaşlığına alınmasını sağlama adına zorlu bir mücadelenin de başlangıcı olmuştur.

İsmail Hakkı Okday, kızının ikinci defa sınır dışı edilmesinin üzerinden yaklaşık bir ay geçtikten sonra 28 Kasım 1938'de, İçişleri Bakanı Refik Saydam ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye birer mektup gönderdi. Her iki mektubunda da güçlü argümanlar ileri sürerek kızı Hümeysra'nın Türk vatandaşlığına kabul edilmesi için çırpınıp durmasına rağmen taleplerine bir cevap alamadı. Bunun üzerine kızıyla ilgili talebini 25 Şubat 1939'da dönemin Başbakanı Refik Saydam'a bir kez daha ilettili. Nihayet TBMM'nin 5 Temmuz 1939'da kabul

¹¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi (ZC), Devre 2, C 7, İçtima 2, 3 Mart 1924.

¹¹⁵ Cemil Koçak, *Geçmiş Ayrıntıda Gizlidir*, Timaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2012, s.137-140.

¹¹⁶ A.g.e., s.141.

ettiği 3662 numaralı kanunla kızının Türk vatandaşlığına kabul edilmesini sağlamış oldu¹¹⁷.

Böylece kafasındaki en önemli sorunu çözen İsmail Hakkı Okday için hayat kısa sürede normale dönmeye başladı. Artık hem işine daha sağlıklı odaklanabiliyor hem de uzun süredir hobi olarak yaptığı ancak bir süre ertelemek zorunda kaldığı pul koleksiyonerliğine¹¹⁸ yeniden başlama fırsatı yakalamış oluyordu. Pulları ya bizzat kendisi topluyor ya da asker ve diplomat dostları vasıtasıyla temin ediyordu. Bunlardan biri de Harbiye Mektebi'nden arkadaşı, aynı zamanda Tokyo Büyükelçiliği de yapan Hüsrev Gerede idi¹¹⁹.

VI.6. Basra Başkonsolosluğu (1940)

Bari'deki yaklaşık iki yıllık görevinin ardından 28 Haziran 1940 tarihli kararnameyle önce merkeze çekilen İsmail Hakkı Okday¹²⁰ ağustos ayındaki terfiinin¹²¹ ardından da 17 Eylül 1940'ta Basra Konsolosluğuna atanmıştır¹²². Atamanın ardından gönderilen bir talimatnamede Irak ve Türkiye arasındaki dostluk ilişkilerine vurgu yapılarak özellikle iki ülke arasındaki ticari faaliyetlerin geliştirilmesinin amaçlandığı vurgulanmıştır. Ayrıca İsmail Hakkı Okday'ın sorumluluk bölgesinin Basra ve Amare olduğu ve burada yaşayan Türk vatandaşlarının her türlü menfaatlerini koruyup gözetmekle sorumlu olduğu belirtilmiştir¹²³. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü imzasıyla gönderilen bu talimatnameden Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıları aşma gayreti içinde olduğu anlaşılmaktadır.

VI.7. Viyana Başkonsolosluğu (1943)

II. Dünya Savaşı tehlikelerinden nispeten uzakta yürüttüğü Basra Başkonsolosluğu görevi sonrası İsmail Hakkı Okday, 20 Ağustos 1943 yılında bu kez tam da savaşın merkezinde yer alan başkentlerden Viyana'ya

¹¹⁷ TTK, TP, Kutu No: 17, Gömlek No: 28. Buna rağmen Hümeyra, Amerika'da evlendiği Halil Özbaş'la 1945 yılının ilk çeyreğinde Türkiye'ye ancak gelebilmiştir. Bk. Koçak, a.g.e., s.145-146.

¹¹⁸ İsmail Hakkı Okday, asker ve diplomat olmasının yanında bir filatelist olarak da bilinmektedir. Bu konuda yazdığı **Postada Kullanılmış Osmanlı, Düyunu Umumiye Pulları** başlıklı özel bir kitabı olduğu gibi, topladığı pullara mezatlarda rastlamak da mümkündür.

¹¹⁹ TTK, TP, Kutu No: 12, Gömlek No: 2.

¹²⁰ BCA, 30-11-1-0/139-20-2; TTK, TP, Kutu No: 14, Gömlek No: 20.

¹²¹ TTK, TP, Kutu No: 15, Gömlek No: 9.

¹²² BCA, 30-11-1-0/141-29-8; TTK, TP, Kutu No: 15, Gömlek No: 5.

¹²³ TTK, TP, Kutu No: 14, Gömlek No: 28.

Başkonsolos olarak atanmıştır¹²⁴. Her ne kadar bir subay olarak çok sayıda savaşa iştirak ettiği için olağanüstü koşullara aşına olsa da Viyana Başkonsolosluğunun onun en zor diplomatik görevi olduğuna şüphe yoktur.

Bu bağlamda, Başkonsolosluk görevine başladığı yılın sonlarına doğru diplomatik haberleşmenin yapılamadığı Berlin¹²⁵ ve bir sonraki yılın mart ayında Viyana'da yaşanan bombardımanlarla ilgili gelişmeleri¹²⁶ Dışişleri Bakanlığına rapor hâlinde iletmıştır. Söz konusu gelişmelerin diplomatik personellerin sağlıklı şekilde çalışmasını engellemesi üzerine Viyana'daki Türk görevliler 20 Eylül 1944'te önce Polonya'ya nakledilmiş¹²⁷ ardından da 25 Nisan 1945'te Türkiye'ye getirilmiştir¹²⁸. Görüldüğü gibi İsmail Hakkı Okday, Viyana'daki Başkonsolosluk görevini küresel ölçekli savaşın gölgesinde yürütmeye çalışmıştır.

VI.8. Atina-Pire Başkonsolosluğu (1946)

İsmail Hakkı Okday'ın, Dışişleri Bakanlığındaki son diplomatik görevi, 29 Mart 1946 tarihinde atandığı Pire Başkonsolosluğu olmuştur¹²⁹. II. Dünya Savaşı'nın ardından yeniden yapılanma çabalarının ve Soğuk Savaş'ın baskılarının arttığı dönemde çalışmalarını yürüten İsmail Hakkı Okday, bir yıllık görevinin ardından 13 Temmuz 1947'de emekliye ayrılmıştır. Annesi Afife Hanım'ı 1949 yılında kaybeden ve 1973 yılında Hariciye teşkilatına sunduğu katkılardan ötürü ödüle layık görülen¹³⁰ İsmail Hakkı Okday, 11 Ekim 1977 tarihinde 96 yaşında vefat etmiştir.

¹²⁴ BCA, 506/42718-192919-31; BCA, 506/42718-192919-28.

¹²⁵ Bu raporlardan ilki Türk vatandaşları ve elçilik binalarındaki taşınır taşınmazların durumu gibi oldukça ayrıntılı bilgiler içermektedir. Bk. DBTDA, 501/34014-132450-33.

¹²⁶ DBTDA, 506/42719-192920-141.

¹²⁷ DBTDA, 540/44548-213766-13.

¹²⁸ BCA, 30-11-1-0/174-10-17.

¹²⁹ BCA, 30-11-1-0/182-1-2.

¹³⁰ Dönemin Dışişleri Bakanı Ümit Haluk Bayülken tarafından İsmail Hakkı Okday'a 23 Aralık 1973'te Dışişleri Bakanlığı Anı ve Hizmet Şilti verilmiştir. Bk. TTK, TP, Kutu No: 14, Gömlek No: 14.

SONUÇ

İsmail Hakkı Okday'ın faaliyetlerinin ele alındığı bu çalışmada; kalıtsal özellikler, aldığı eğitimler ve memuriyette geçirdiği süreler göz önüne alındığında askerî ve siyasi yönünün hemen hemen aynı düzeyde öne çıktığı görülmüştür. Yaklaşık 22 yıllık askerlik hayatına Yanya Savunmasında ilk kez cephe görevi alarak başlayan İsmail Hakkı Bey, I. Dünya Savaşı'nda farklı coğrafyalarda üç cephede mücadele ederek askerî deneyimlerini arttırmıştır. 1922'nin başlarında katıldığı Millî Mücadele'de son kurşun atılmaya kadar 16. Tümen kurmay başkanı olarak cephelerde yer almış ve İstiklal Harbi'ne katkılarından ötürü iki madalyayla taltif edilmiştir. Askerlikten emekli olduktan sonra Hariciye Teşkilatına geçen İsmail Hakkı Bey, memuriyetinin 22 yıla yakın süren bu bölümündeysen Anvers, Moskova, Bari, Basra, Viyana ve Atina-Pire'de yürüttüğü Başkonsolosluk görevlerinin ardından 66 yaşında emekliye ayrılmıştır. Her ne kadar makalede askerî ve siyasi yönü kadar belirgin olmasa da pul koleksiyonerliği ve çok sayıda eseri kaleme alan entelektüel kişiliğiyle çağdaşlarından ayrılmıştır.

Millî Mücadele'ye kabul edilen tek hanedan üyesi olması, İsmail Hakkı Bey'in bir diğer ayırt edici özelliği olarak çalışmada göze çarpar. Bacanağı Ömer Faruk Efendi'nin birtakım gerekçelerle Ankara'ya kabul edilmemesi ve İnebolu'dan İstanbul'a dönmek zorunda kalması cesaretini kırmamış ve 1922 yılının başlarında Millî Mücadele'ye katılmıştır. Buna rağmen Mustafa Kemal Paşa, İsmet (İnönü) Paşa, Kâzım (Özalp) Paşa ve Fahrettin (Altay) Paşa gibi üst düzey komutanların, hanedan üyesi bir damat olması nedeniyle kuşkulu gözlemlerden kurtulamayan İsmail Hakkı Bey, Millî Mücadele sonuna kadar 16. Tümen kurmay başkanlığı görevini yerine getirmiştir. Bu hizmeti, hanedan mensuplarının ülkeden sınır dışı edildikleri dönemde ailesinin Türkiye'de yaşamasına olanak sağladığı gibi, kızı Hümeysra'nın Türk vatandaşlığına kabul edilmesindeki en büyük etkenlerden biri olmuştur.

İntihal Taraması
Plagiarism Detection

Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>) | *This paper was checked for plagiarism. (<https://intihal.net/>)*

Etik Beyan
Ethical Statement

Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.*

Açık Erişim Lisansı
Open Access License

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License*

KAYNAKÇA

Arı, Kemal, **Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1997.

Atay, Falih Rıfki, **Atatürk'ün Bana Anlattıkları**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık AŞ, İstanbul 1998.

Bal, Rıdvan, **Türk Kara Kuvvetlerinde Süvari Birlikleri (1920-1965)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2006.

Balkan Harbi Kronolojisi, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999.

Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1983.

Balkan Savaşı'na Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004.

Baycan Nusret, "Büyük Taarruz'da Komuta Kademelerinde Görev Alanlarla Üst Düzeydeki Karargâh Subayları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XIX, S 26, 1993, s.311-394.

Baydar Ekrem, **Atatürk'ün Emniyet Müdürü**, Haz. Orhan Erinç, Destek Yayınevi, İstanbul 2010.

Baydar Ekrem, **Mustafa Kemal'in Gizli Teşkilatı**, Haz. Sami Karaören, Destek Yayınevi, İstanbul 2010.

Bostan Zeynep, **Modern Osmanlı Hariciyesinin İnşası ve II. Abdülhamit Döneminde Diplomasi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2019.

Erdoğan, Selim, **İstiklal Vatanımda Bir Tek Düşman Kalmasın**, Kronik Kitap, 1. Baskı, Ankara 2022.

Erol, Yasemin Zahide, "Şehbender Raporlarına Göre Osmanlı-Bulgaristan Ticari İlişkileri (1910-1914)", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C 34, S 57, 2015, s.221-248.

İnan, Süleyman, "Son Osmanlı Damatlarının Millî Mücadele'yle İlişkileri", **Erdem**, S 61, 2011, s.103-146.

Koçak, Cemil, **Geçmiş Ayrıntıda Gizlidir**, Timaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2012.

Koloğlu, Orhan, **Son Sadrazam Millî Mücadele Taraftarı Ahmet Tevfik Paşa**, Doğan Kitap, İstanbul 2007.

Kurtuluş Savaşı'nda Sakarya Meydan Muharebesi, Anıtlar ve Şehitlikleri, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2007.

Millî Savunma Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 12 Aralık 2022 tarih ve E-92375898-595.04-1863307 sayılı belgelerinden Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Okday'ın Nasp Belgesi.

Millî Savunma Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 12 Aralık 2022 tarih ve E-92375898-595.04-1863307 sayılı belgelerinden Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Okday'ın Tekaüd Belgesi.

Okday, İsmail Hakkı, **Afrika'da Alem-i İslam Külliyyatından Kamer Adaları 1**, Dersaadet Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1339 (1923).

Okday, İsmail Hakkı, **Ankara Vilayeti Gazete ve Mecmuaları**, Tefeyyüz Matbaası, Filibe, 1935.

Okday, İsmail Hakkı, **1911 Asir İsyanı**, Tefeyyüz Matbaası, Filibe, 1936.

Okday, İsmail Hakkı, **Adapazarı Gazeteleri**, Tefeyyüz Matbaası, Filibe, 1937.

Okday, İsmail Hakkı, **Afyonkarahisar Gazeteleri**, Tefeyyüz Matbaası, Filibe, 1937.

Okday, İsmail Hakkı, **Yanya'dan Ankara'ya**, Sebil Yayınevi, İstanbul 1975.

Okday, Şefik, **Büyükbabam Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa**, Ata Ofset, İstanbul 1986.

Okday, Şefik, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Padişah Yaveri İki Sadrazam Oğlu Anlatıyor**, Sema Matbaacılık, İstanbul 1988.

Özkan, Ümit, **Millî Mücadele'de Kırım Türkler (1919-1922)**, Gece Kitaplığı, Ankara 2022.

Rıdvan Bal, **Türk Kara Kuvvetlerinde Süvari Birlikleri (1920-1965)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2006, s.311-394.

TBMM Zabıt Ceridesi (ZC), Devre 1, C 24, İçtima 133, 6 Kasım 1922.

TBMM Zabıt Ceridesi (ZC), Devre 2, C 7, İçtima 2, 3 Mart 1924.

Türk Tarih Kurumu (TTK), Tevfik Paşa Koleksiyonu (TP), Kutu No: 12, Gömlek No: 2; Kutu No: 12, Gömlek No: 9; Kutu No: 12, Gömlek No: 18; Kutu No:12, Gömlek No:19; Kutu No: 12, Gömlek No: 21; Kutu No: 12, Gömlek No: 25; Kutu No: 14, Gömlek No: 14; Kutu No: 14, Gömlek No: 19; Kutu No: 14, Gömlek No: 20; Kutu No: 14, Gömlek No: 28; Kutu No: 15, Gömlek No: 14; Kutu No: 15, Gömlek No: 2; Kutu No: 15, Gömlek No: 5; Kutu No: 15, Gömlek No: 9; Kutu No: 15, Gömlek No: 15; Kutu No: 15, Gömlek No: 16; Kutu No: 15, Gömlek No: 20; Kutu No: 15, Gömlek No: 25; Kutu No: 17, Gömlek No: 28; Kutu No: 18, Gömlek No: 5; Kutu No: 18, Gömlek No: 33; Kutu No: 20, Gömlek No: 50; Kutu No: 21, Gömlek No: 5; Kutu No: 21, Gömlek No: 6; Kutu No: 21, Gömlek No: 15; Kutu No: 21, Gömlek No: 40; Kutu No: 22, Gömlek No: 10; Kutu No: 22, Gömlek No: 13; Kutu No: 22, Gömlek No: 18; Kutu No: 22, Gömlek No: 19; Kutu No: 22, Gömlek No: 33; Kutu No: 22, Gömlek No: 34; Kutu No: 22, Gömlek No: 38; Kutu No: 22, Gömlek No: 43; Kutu No: 22, Gömlek No: 45; Kutu No: 22, Gömlek No: 46; Kutu No: 22, Gömlek No: 47.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Arşivi, İstiklal Harbi Klasörü (İSH 21), Kutu No: 1707, Gömlek No: 181.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10-0-0 / 243- 640- 21.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-11-1-0 / 112- 12- 11.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-11-1-0 / 124-33-6.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-11-1-0 /40-18-10.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-11-1-0/139-20-2.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-11-1-0/141-29-8.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 506/42718-192919-28.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 506/42718-192919-31.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Babı Ali Evrak Odası (BEO), 2575/193054.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), 2817/211272.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), 004720-353992-001-001.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Askerî (İ.AS), 77/21.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Satın Alınan Evrak (HSD), Ali Fuat Türkgeldi Evrakı (AFT), 6-116.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (DBTDA), 501/34014-132450-33.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (DBTDA), 506/42719-192920-141.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (DBTDA), 540/44548-213766-13.

Türk İstiklâl Harbi II. Cilt 6. Kısım 3. Kitap Büyük Taarruz'da Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995.

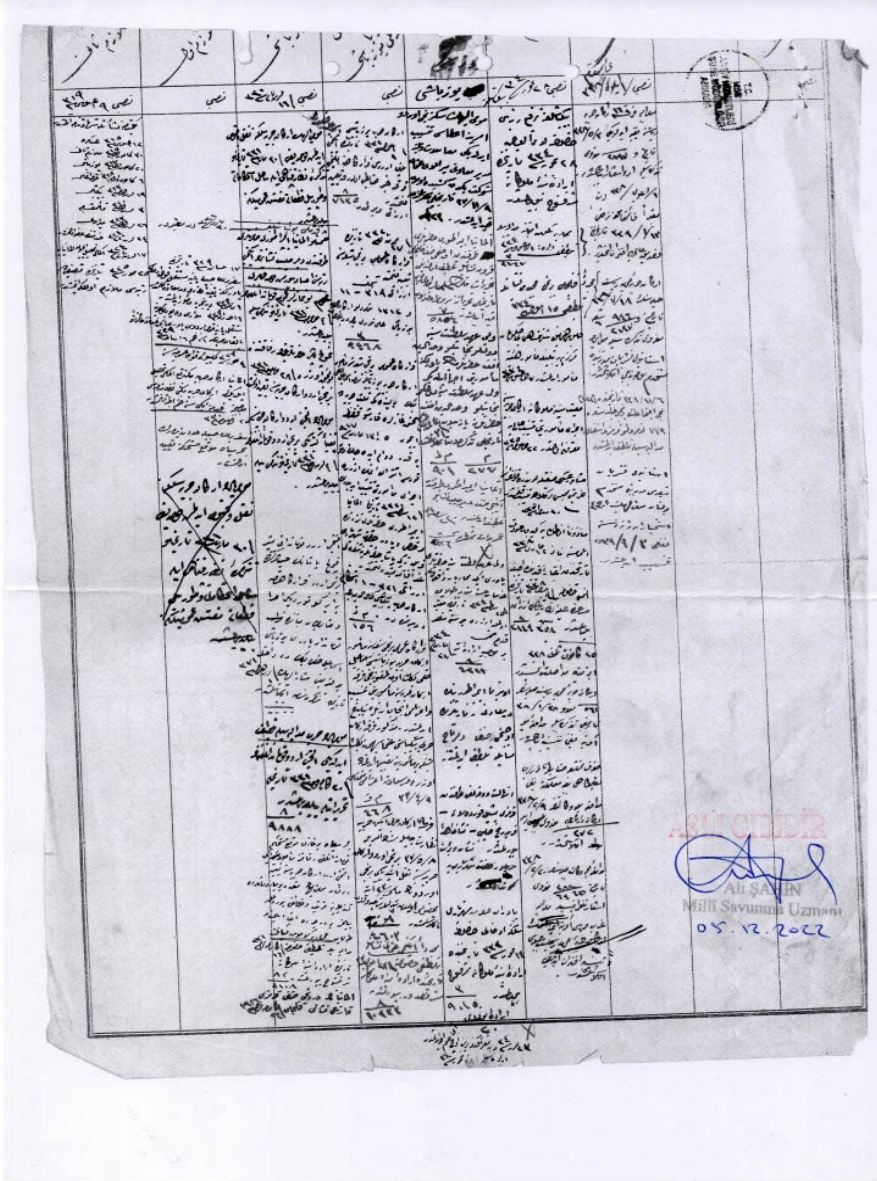
Türk İstiklâl Harbi II. Cilt Batı Cephesi 6. Kısım 1. Kitap Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994.

Yıldırım Sinan, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Ordusu'ndan Günümüze Rütbe Terfi Sistemi, T.C. Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Strateji ve Stratejik Araştırmalar Ana Bilim Dalı Harp Tarihi ve Strateji Programı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.

EKLER

Ek-1. Millî Savunma Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 12 Aralık 2022 tarih ve E-92375898-595.04-1863307 sayılı Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Okday'ın Nasp Belgesi.

Ek-3. İsmail Hakkı Okday'ın sicil özeti, TTK, TP, Kutu No:21, Gömlek No: 6.

The image shows a handwritten manuscript page, likely a record or summary, organized in a grid. The text is written in Ottoman Turkish. At the top, there are several lines of text, including a date '1318' and some names. The main body of the page is divided into a grid with approximately 4 columns and 10 rows. The text within the grid is dense and includes various entries, some of which are numbered. On the right side of the grid, there are several vertical lines of text, possibly serving as a summary or index. The handwriting is in a cursive style typical of the Ottoman era. The page is aged and shows some signs of wear.

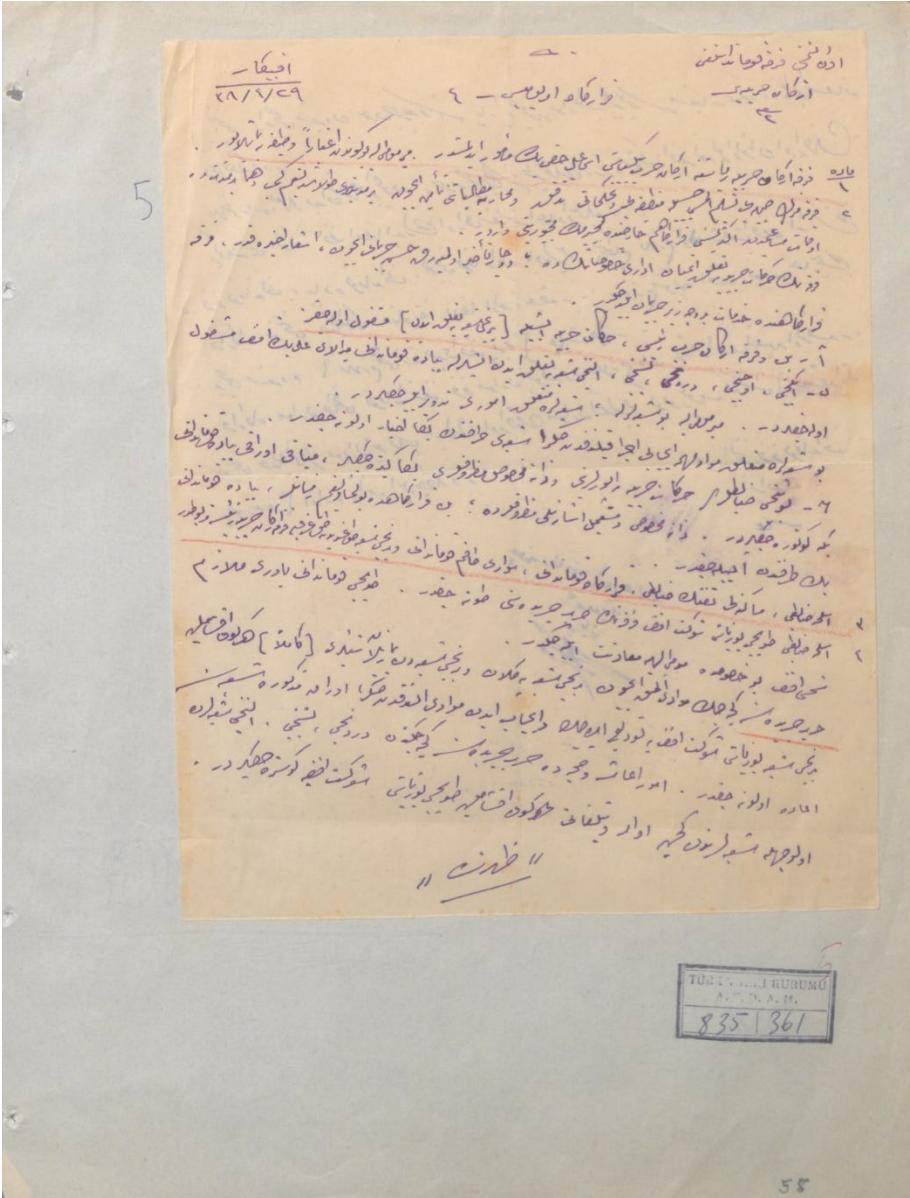

Ek-6. İsmail Hakkı Bey'in 16. Fırka Erkân-ı Harbiyesi'ne tayini, TTK, TP, Kutu No:22, Gömlek No: 33.

Ek-8. İsmail Hakkı Bey'in Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası Beratı. TBMM Arşivi'nden.

İMT	İMT
Rumuzu	T 15
Depo	B207
Kutu	-
Dosya	-
Gömlük	-
Sayfa	-
Adı	İsmail Hakkı Bey
Baba Ana Adı	Tevfik Paşa
Memleketi	Asitane
Doğum Tarihi	-
Kıtası/Rütbesi	Fırka 16 Erkan-ı Harbiye Reisi, Erkan-ı Harb Binbaşı
Milliyeti	
Cinsiyeti	Erkek
Madalya No	779
Şerit Rengi	Kırmızı
Karar No	310
Devre/Dönem	1
İçtima Yasama	3
Kabul Tarihi	06/11/1338
İçtima/Birleşim	133
Celse/Oturum	1
Veriliş Sebebi	Afyonkarahisar, Dumlupınar Muharebatında ve düşmanın takibatı esnasında asar-ı hamaset ve fedakari gösterdiğinden
Tarih	-
Konusu	-
Anahtar Kelime	Afyonkarahisar, Dumlupınar Muharebatı
Açıklama	Dosyası yoktur.

CUMHURİYET DÖNEMİ ARKEOLOJİ POLİTİKALARI VE BİR CUMHURİYET AYDINI EKREM AKURGAL

ERDAL POLAT*

ÖZ

Türkiye Cumhuriyet'inin kuruluşunun ardından Mustafa Kemal Atatürk, yeni bir devlet/yeni bir uygarlık projesi kapsamında birçok alanda bir dizi yenilik gerçekleştirmeyi ve "Bilim Cumhuriyeti" kurmayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda atılan her bir adımda "bilim, millî egemenlik, millî irade" gibi esaslar yer almıştır. Bilim Cumhuriyeti'nin esasları arkeolojiye de sirayet etmiş, hem Cumhuriyet'in bilim politikaları hem de cumhuriyetçilik ilkesinin esasları neticesinde arkeoloji alanında eğitimden uygulamaya kadar bir dizi yenilik gerçekleşmiştir. Bu dönemde söz konusu yenilikler hem 1930'lu yıllarda kurulan Türk Tarih Kurumu, Türk Arkeoloji Enstitüsü, Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi gibi kurumlarla hem de uzmanlar aracılığıyla gerçekleşmiştir. Bilim dünyasında Batı'dan yararlanma fikri arkeoloji alanında da fark edilmiş ve bu alanda yetişecek uzmanların yurt dışında eğitim alması devlet tarafından gerekli görülmüştür. Bu dönemde yurt dışına gönderilen öğrenciler arasında çalışmanın konusu olan Ekrem Akurgal da yer almıştır.

Bilindiği üzere 1911-2002 yılları arasında yaşamış olan Akurgal, Türkiye Cumhuriyeti'nde yazılı bir tezle doçentlik unvanını almış olan ilk akademisyendir. Bu çalışma Akurgal'ın hayat öyküsünü, onun arkeoloji dünyasına katkısını ve Türkiye Cumhuriyeti'nin arkeoloji politikalarını kapsamaktadır. Çalışma arkeoloji tarihine katkı sunmayı hedefleyen nitel bir araştırmadır. Araştırma boyunca ele alınan konunun seyrine bağlı olarak genel araştırma tekniklerinden, karşılaştırma, sebep-sonuç ilişkisi kurma ve tümevarım gibi bilimsel

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü,
Van/TÜRKİYE, erdalpolat@yyu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2229-9819

araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın amacı ise, söz konusu kapsam dahilinde oluşturulmuş, Atatürk'ün "Bilim Cumhuriyeti" idealinden bağımsız olmayan Türkiye Cumhuriyeti'nin arkeoloji politikalarının söz konusu arkeoloğun çalışmalarına ne denli yansıdığı araştırılmıştır. Ekrem Akurgal'ın yaptığı kazılarda ve kaleme aldığı eserlerde bir gayesi olduğu ve bu gayeyi "Bilim Cumhuriyeti" ideali ve cumhuriyetçilik ilkesi ruhuyla gerçekleştirmeyi amaçladığı saptanmıştır. Ayrıca Cumhuriyet'in kurumsallaşma politikalarını arkeolojiye uygulamış, bu alanın kurumsallaşması ve alanda istihdam edilecek uzmanların yetişmesi için girişimlerde bulunmuştur. Bu bağlamda Akurgal, millî bir kültür oluşturabilme ve bir kültürün aydınlatılabilmesinde bir arkeoloğa düşen görevin ne derece büyük olduğunun farkına varan ve çalışmalarını millî bir ruhla yapan bilim insanı olarak tanımlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arkeoloji Politikaları, Atatürk ve Arkeoloji, Cumhuriyet Dönemi, Ekrem Akurgal.

ARCHAEOLOGY POLICIES OF THE REPUBLIC PERIOD AND A REPUBLIC INTELLECTUAL EKREM AKURGAL

ABSTRACT

After the establishment of the Republic of Türkiye, Mustafa Kemal Atatürk aimed to realize a series of innovations in many fields and to establish a "Republic of Science" within the scope of a new state/new civilization project. In every step taken in line with this aim, principles such as "science, national sovereignty, and national will" took place. The principles of the Republic of Science have also spread to archaeology. As a result of both the science policies of the Republic and the principles of republicanism, a number of innovations have taken place in the field of archaeology, from education to practice. In this period, the innovations in question were realized both with institutions such as the Turkish Historical Society, Turkish Archaeology Institute, Faculty of Language and History – Geography, which were established in the 1930s, as well as through experts. The idea of benefiting from the West in the scientific world was also noticed in the field of archaeology, and it was deemed necessary by the state for experts to be trained in this field to receive training abroad. Ekrem Akurgal, the subject of this study, was among the students sent abroad during this period.

Akurgal, who lived between 1911 and 2002, was the first academic in the Republic of Türkiye to be awarded the title of associate professor with a written thesis. This study covers Akurgal's life story, his contribution to the world of archaeology and the archaeological policies of the Republic of Türkiye. The study is a qualitative research that aims to contribute to the history of archaeology. Throughout the research, depending on the course of the subject, general research techniques, scientific research methods such as comparison, establishing a cause-effect relationship and induction were utilized. The aim of the study is to investigate the extent to which the archaeological policies of the Republic of Türkiye, which is not independent from Atatürk's "Republic of Science" ideal, are reflected in the works of the archaeologist in question. It has been determined that Ekrem Akurgal had a purpose in his excavations and in the works he wrote, and that he aimed to realize this goal with the ideal of the "Republic of Science" and the spirit of republicanism. In addition, he applied the institutionalization policies of the Republic to archaeology and took

initiatives for the institutionalization of this field and the training of experts to be employed in this field. In this context, Akurgal is defined as a scientist who realizes how great the task of an archaeologist is in creating a national culture and illuminating a culture and doing his work with a national spirit.

Keywords: Republican Period, Atatürk and Archaeology, Archaeology Policies, Ekrem Akurgal.

GİRİŞ

“Türkiye Cumhuriyeti’nin temeli kültürdür.”

Mustafa Kemal ATATÜRK

Tarih, birçok krallığın/devletin varlığına şahitlik etmiş ve o krallıkları/devletleri sahnede ağırlamıştır. Tarih sahnesinde yer alan krallıklar/devletler tarih ve kültürlerini araştırarak kendilerinden sonra gelecek olan nesillere miraslarını aktarmanın gayreti içerisinde olmuşlardır. Çünkü milletler tarihleriyle var olmuş ve tarihleriyle yaşamışlardır. Yaşamış olduğumuz dünya üzerinde kurulu olan ülkeler de bu ilkeyi kendisine şiar edinmiş ve köklerini saldıkları topraklarda hep bir araştırma içerisinde olmuşlardır. Bu bağlamda yapılan bilimsel çalışmalar (tarihî okumalar, arkeolojik kazılar vs.) tarihsel sürecin üzerindeki gizemi kaldırmış ve bu durumu aşikâr kılmıştır. Söz konusu durumun en güzel örneği 29 Ekim 1923 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşudur. Cumhuriyet’in ilanıyla birçok alanda olduğu gibi sahip olunan kültürün ortaya çıkarılması için tarih ve arkeoloji alanında da bilimsel çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Cumhuriyet’in öncü kadroları, Anadolu’yu sadece yaşayacakları bir toprak parçası olarak görmemiş, aynı zamanda sahip oldukları bu topraklardaki zengin kültür birikiminin farkına varmışlardır. Mustafa Kemal Atatürk’ün önderliğindeki bu farkındalık hareketi cumhuriyeti bu şekliyle daha değerli kılmıştır. Bu çalışmanın konusu olan Ekrem Akurgal da yukarıda bahse konu olan öncü kadro içerisinde yer almış ve Anadolu’nun tarihî derinliğine ışık tutmuştur.

I. Türkiye Cumhuriyeti’nin Arkeoloji Politikaları

Altı yüz yılı aşkın bir süre geniş bir coğrafyada hüküm süren Osmanlı Devleti’nin saltanatı, 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet’in ilanı ile sona ermiştir. Bu süreç ulus devlet kavramının ortaya çıkmasına ve bu yapıdaki devletlerin kimliklerini kanıtlamak için en eski izlerini ortaya çıkarma arayışı içerisine girmesine neden olmuştur. Geçmişe duyulan ilgi insanı araştırmaya yöneltmiş ve bir kimlik arayışı içerisine sokmuştur. Bu gayretler söylentiden öteye geçmeyen, kanıtlama zorunluluğu bulunmayan, bilimden uzak bir araştırma türünün varlığını da ortaya koymuştur. Bu bağlamda arkeoloji bilimi, bu şekilde bir araştırma metodunun yanlışlığını ortaya koyarak sorgulayan, kanıtlayan, bir zaman derinliği olan ve Cumhuriyet’in ilanı sonrasında Atatürk’ün ulus devlet politikalarının en önemli aracı olan bilim

dalı olmuştur¹. Bu kapsamda arkeoloji, diğer bilim dallarıyla iş birliği içinde olan ve bu bilim dallarına kanıt toplayan, bilimsel verileri elde eden ve Türk geçmişi üzerine daha çok ağırlık veren bir disiplin olmuştur². Özdoğan'ın ifadesiyle arkeoloji, “Geçmiş dönemlerde yaşamış insan topluluklarının kültürel ve toplumsal düzenlerini, günümüze kadar gelebilen maddi kalıntılara dayanarak araştıran, belgeleyen ve gelişim süreçlerini inceleyerek yorumlamaya çalışan, diğer bilim dallarıyla ortaklaşa sürdürdüğü çalışmalarla değerlendiren, laboratuvar deneylerini kullanan bilim dalıdır”³. Bu tanım ışığında Anadolu’da yayılımcı bir eğilim içerisinde bulunan Pan-Helenistik akımına karşı bir ulus kimliği oluşturma gayreti, Bulgaristan’ın Doğu Trakya’daki emelleri, Mussolini’nin MS 2. yüzyıldan itibaren Anadolu’nun bir Roma eyaleti olduğu ifadeleri, Karadeniz’de Pontus iddialarının boşa çıkarılması gibi fikirlerin tarihî bir temele oturtulma çabası Anadolu coğrafyasında var olan imparatorlukların/devletlerin büyük ilgiyle takip edilmesine neden olmuştur. Bu fikirlere karşı en yüksek perdeden karşı bir tezin oluşturulması Türk Tarih Tezi kapsamında ülkemiz üzerinde birtakım hesaplar yapan ve emelleri olanlara bilimsel temelli, manevi gücü yüksek bir cevap verme düşüncesini doğurmuştur⁴. Bu duruma bağlı olarak eğitim alanında yapılan reformlar bu alanda var olan yeniliklerin devamına ve birçok alanda gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur⁵. Osmanlı Devleti’nde III. Selim Dönemi’nde başlayan yurt dışına öğrenci gönderme projesi,

¹ Emel Erten, “Osmanlı İmparatorluğu’nun ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Arkeolojiye Bakış Açıları”, **Ankara Hacı Bayram Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, (Özel Sayı) Nisan 2023, s.29.

² Murat Ergin, “Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye’sinde Yunan, Roma ve Bizans Dönemlerinin Algılanması ve Arkeoloji”, **Cumhuriyet Döneminde Geçmişe Bakış Açıları: Klasik ve Bizans Dönemleri**, Der. Scott Redford, Nina Ergin, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s.28.

³ Mehmet Özdoğan, **Türk Arkeolojisinin Sorunları ve Koruma Politikaları**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2001, s.50; Mehmet Özdoğan, **50 soruda Arkeoloji**, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, İstanbul 2011, s.19.

⁴ Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla, Osman Hamdi Bey’in sahip olduğu arkeolojik bakış açısıyla yoluna devam eden Ethem Bey ile Aziz Ogan’ın fikir dünyasının Mustafa Kemal Atatürk’ün düşüncesiyle uyuşması sonucunda oluşturulmak istenen ulus kimlik ve bunun bir temele oturtulma ihtiyacı tanımlı bir geçmiş arama fikrini doğurmuştur. Mehmet Özdoğan, **Arkeolojinin Politikası ve Politik Bir Araç Olarak Arkeoloji**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2006, s.53-69; Çoşkun Özgünel, “Cumhuriyet Dönemi Türk Arkeolojisi”, **Belleten**, C 50 S 198, Aralık 1986, s.898-899; Ergin, a.g.m., s.33-34.

⁵ Muazzez İlmiye Çığ, “Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye’de Arkeoloji”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi; Dün/Bugün/Yarın (Özel Sayı)**, S 108-119 (Ocak-Aralık), İstanbul 2006, s.209-212.

Tanzimat'ın öncüsü Mustafa Reşid Paşa ile devam etmiş ve Cumhuriyet'in ilanıyla bu politika 1416 sayılı kanunla resmî bir hüviyete kavuşarak zirveye ulaşmıştır⁶. “Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe” kanunu⁷ kapsamında arkeoloji, felsefe, fizik-kimya, hukuk, matematik, mühendislik, tarih-coğrafya, terbiye ve beden eğitimi gibi birçok alanda öğrenci Almanya, Amerika, Avusturya, Belçika, Çekoslovakya, Fransa, İngiltere, İsveç, İsviçre, İtalya ve Rusya gibi çok sayıda ülkede eğitim görmüştür⁸. Mustafa Kemal Atatürk, sosyal ve kültürel anlamda kalkınmayı kendine görev edinmiş, nitelikli insan yetiştirerek her alanda öncü kadrolar kurmayı amaçlamıştır⁹. Yabancı bir gazetecinin Garplılardan milletiniz için ne alacaksınız sorusuna verilen “Biz Garp medeniyetini bir taklitçilik yapalım diye almıyoruz. Onda iyi olarak gördüklerimizi kendi bünyemize uygun bulduğumuz için, dünya medeniyeti seviyesi içinde benimsiyoruz”¹⁰ cevabı Garbın taklit edilmeyeceğini ve Garba özenilmeyeceğine karşı bir duruşun olduğunu göstermiştir.

Türk halkının kültür birikiminin çağdaş toplumlar seviyesine çıkması için gerçekleştirilen toplantılar ve bu toplantılar çerçevesinde yapılan fikir alışverişleri, tarihimizi birincil kaynaklardan öğrenmemiz fikri Türk arkeolojisinin oluşmasına olanak sağlamıştır¹¹. Söz konusu bu öncü kadroları kurmak ve fikirleri hayata geçirebilmek hem kurumsallaşmayı hem de bilimsel anlamda çalışmaların yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda kurumsallaşma çalışmaları Cumhuriyet'in ilanı öncesinde ilk açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi döneminde başlamış¹² ve akabinde Ankara'da Kültür

⁶ Nezih Başgelen, **Atatürk'ün Yurt Dışına Öğrenci Gönderme Projesi ve Eskiçağ Bilimleri Alanında İlk Yetişenler**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2011, s.45-50.

⁷ Detaylı bilgi için <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1169.pdf> bakınız. Erişim Tarihi: 04.03.2023.

⁸ Cafer Ulu, “1416 Sayılı “Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun” Ve Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Uygulamaları”, **Tarih Okulu Dergisi**, S 26 Mart 2014, s.496-520.

⁹ Mustafa Özodaşık, **Cumhuriyet Eğitiminde Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çalışmaları (1923-1950)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1997, s.118.

¹⁰ Afet İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1984, s.183; Nihat Bayşu, “Atatürk, Cumhuriyet, Bilim ve Teknoloji”, **Erdem Dergisi**, C 11, S 32, s.422-423.

¹¹ Çoşkun Özgünel, “Cumhuriyet Dönemi Türk Arkeolojisi”, s.897-898; Afet İnan, “Gazi M. Kemal Atatürk ve Kültür Meseleleri”, **Bellekten**, C 20 S 80, Ekim 1956, s.558.

¹² Kurtuluş Savaşı esnasında Eskişehir-Kütahya Muharebeleri (10 Temmuz 1921-24 Temmuz 1921) sırasında Türk ordusu Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmek zorunda kalmıştır. Bu

Müdürlüğü kurulmuştur¹³. Bu müdürlük tarihî belgeleri toplama ve koruma görevlerinin yanı sıra arkeolojik eserler için müzeler açma faaliyetlerini de yerine getirmiştir¹⁴. Cumhuriyetin ilanıyla devam eden kurumsallaşma çalışmaları kapsamında birçok müzenin açılmasının¹⁵ yanı sıra 1931 yılında Türk Tarih Kurumu (TTK), 1934 yılında Türk Arkeoloji Enstitüsü, 1936 yılında Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi kurulmuştur¹⁶. Türk Tarih Kurumu, Türklerle ilgili oluşturulmuş yanlış algıyı ortadan kaldırmak, Türklerin eski çağlardan itibaren var olduğu ve medeniyete katkılarının araştırılması kapsamında çalışmalar yapmıştır¹⁷. Bu bağlamda kazı çalışmalarının daha hızlı ilerleyebilmesi için Türk Tarih Kurumunun kazı yapmasının öne açılmış ve 1932-38 yılları arasında Ahlatlıbel, Alacahöyük, Gavurkale, Trakya Tümülüsleri'nde kazılar başlamıştır¹⁸. Arkeoloji eğitimi almaları için yurt dışına gönderilen Ekrem Akurgal, Sedat Alp, Rüstem Duyuran, Afif Erzen ve Jale İnan gibi isimler ülkelerine döndükten sonra Anadolu'nun dört bir

süreçte bile eski eserlerin tespitini yapan ve toplanması işini gören bir komisyon aktif bir şekilde çalışmaktadır. Ankara Kalesi, Augustus Tapınağı ve Roma Hamamı'ndan getirilen eserler Ankara'da bir müze kurulmasına öncülük etmiştir (Erten, a.g.m., s.29). Bu durum Mustafa Kemal Atatürk ve genç cumhuriyet kadrolarının bu topraklara ait olan arkeolojik verileri olağanüstü bir durumda dahi nasıl sahiplendiğini göstermektedir.

¹³ Cumhuriyet Dönemi kültürel kalkınma kapsamında, Cumhuriyet'in ilanı sonrasında ilk 15 yıl içerisinde ülkemiz sınırları içerisinde 32 adet yeni müze kurulduğunu ve müzecilik hareketliliğiyle ilgili olarak büyük bir dinamizmin yaşandığını söylemek mümkündür. 1940'lı yıllardan sonra da söz konusu bu hareketliliğin devam ettiğini söyleyebiliriz. Halit Çal, **Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Eski Eser Politikası**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1990, s.257-268.

¹⁴ Çığ, a.g.e., s.210.

¹⁵ Detaylı bilgi için bk. Halit Çal, "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Müzeler", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C 7, S 14, 2009, s.315-334.

¹⁶ Türk Tarih Kurumu ile Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi'nin kuruluşu hakkında detaylı bilgi için bk. Afet İnan, "Türk Tarih Kurumu'nun Kuruluşuna Dair", **Bellekten**, C 11, S 12, Ankara 1947, s.173; Afet İnan, "Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi'nin Kuruluş Hazırlıkları Üzerine", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, S 1, s.1-16; M. Oluş Arık, "Türk Kültürüne Yönelik Arkeolojik Çalışmalar ve Sorunları", **Emin Bilgiç Hatıra Kitabı**, Yay. Haz. Oktay Aslanapa-Ekmeleddin İhsanoğlu, İsar, İstanbul 2000, s.150.

¹⁷ Zeynep Şen, "Türk Çağdaşlaşma Hareketinde (Cumhuriyet Döneminde) Gerçekleştirilen Atılımlar", **Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi**, S 45, Mart 2017, s.157; Afet İnan, "Türk Tarih Kurumunun Arkeoloji Faaliyetleri", **Bellekten**, C 2 S 5-6, Ocak 1938, s.5-12; Şemseddin Günaltay, "İslam Medeniyetinde Türklerin Mevkii", **I. Türk Tarih Kongresi 2-11 Temmuz 1932**, Ankara 1932, s.289-306; Aydın Sayılı, "Ortaçağ Bilim ve Tefekküründe Türklerin Yeri", **Erdem Dergisi**, C 1, S 1, Ocak 1985, s.169-186.

¹⁸ Veli Sevin, **Eski Anadolu ve Trakya Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar**, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s.25; Şükrü Ünar, "Atatürk Dönemi'nde Türk Arkeolojisi", **Anasay**, S 11, Şubat 2020, s.134; detaylı bilgi için bk. Afet İnan, "Türk Tarih Kurumunun Arkeoloji Faaliyetleri", s.5-12; Arık, a.g.e., s.151.

tarafında arkeolojik kazılar gerçekleştirmiştir. Ekrem Akurgal, Ankara Üniversitesinde Klasik Arkeoloji kürsüsünü kurarak başına geçmiştir¹⁹. Söz konusu bu isimler içerisinde yurt dışı eğitimini tamamlayarak ülkesine dönen, Anadolu arkeolojisine birçok yerde hem kazı yaparak hem de bilimsel yayınlar ile katkı sunan isimlerden biri de Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal'dır.

II. Ekrem Akurgal'ın Hayatı

Ekrem Akurgal, Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesindeki varlığı devam ederken Hayfa'nın Tulkarem kasabasında Caesareia antik kentinin yakınlarında dedesinin çiftliğinde 30 Mart 1911'de dünyaya gelmiştir. Ekrem Bey, 1935 yılında soyadı kanunun çıkmasıyla bir Sümer kralı adı olan, Sümercede A= su, kur= ülke, gal= büyük, "Büyük Su Ülkesi" anlamına gelen Akurgal'ı soyadı olarak almıştır. Akurgal, Caesareia antik kentinin yakınında doğmuş olmasını ve bebekken üzerinde altın yerine Fatih Dönemi'ne ait bir sikke taşımış olmasını bir rastlantı olarak kabul etse de ileride bu ülkeye hizmet eden değerli bir arkeolog ve bilim insanı olmuştur²⁰. Yaşadığı süre içerisinde, iki devletin varlığına şahitlik eden Akurgal, çocukluk ve ilköğrenim çağlarını Osmanlı döneminde; lise ve yüksek eğitimini Cumhuriyet döneminde geçirmiştir. İlk eğitimi için İstanbul'a giden Akurgal, Vefa Orta Okulu'nu bitirip lise öğrenimini İstanbul Erkek Lisesi'nde tamamlamıştır. Edebiyata ve yazarlığa ilgisi meslek seçiminde kendisini kararsız bırakmış ve nihayetinde kendi ifadesiyle "şimdilik" Hukuk Fakültesi'ne yazılmıştır. Akurgal, devlet hukuku ve hukuk tarihi gibi konulara olan ilgisini tarih incelemeleriyle de pekiştirmiştir. Bu durum Akurgal'ın, Atatürk'ün Türk milletine benliğini kazandırmak, şerefli bir maziye ve büyük değerlere sahip olduğunu hatırlatmak amacıyla ortaya koyduğu Türk Tarih Tezi'ne ilgi duymasına neden olmuştur²¹. Akurgal'ın lise öğrenimi sırasındaki başarısı Avrupa'ya gönderilecek öğrenciler listesine girmesini sağlamıştır. Tarih ve arkeoloji alanlarındaki sınavlara katılarak bu fırsatı

¹⁹ Başgelen, a.g.e., s.27-28; Serhan Mutlu, Meral Başaran Mutlu, "Anadolu'da Arkeolojinin Kurumsallaşma Süreci ve Gelişimi", **Academic Knowledge**, C 1 S 1 2018, s.72. Ayrıca ulusal arkeoloji kapsamında, ulus devletlerin kimliklerini kanıtlayabilmek için sahip oldukları arkeolojik ve kültürel değerleri araştırma kurumları arasında arkeolojinin bilim dalları konusunda da bir yapılanma içerisinde olunmuştur. Yakındoğu, Klasik ve Paleolitik Arkeoloji ile Avrupa Arkeolojisi ulus devletlerde bu tür bilimsel çalışmaları hızlandırmıştır. Özdoğan, a.g.e., s.50.

²⁰ Ekrem Akurgal, **Bir Arkeoloğun Anıları**, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2004, s.3-4.

²¹ Ekrem Akurgal, "Tarih İlmî ve Atatürk", **Belleten**, C 20, S 80, Ekim 1956, s.579-582.

değerlendirmiştir. Yapılan sınavda tarih alanına altı, arkeoloji alanına ise tek kişilik kontenjanın ayrılmış olması umutlarını kırmış olsa da Ekrem Akurgal'ın Atatürk'ün tarih tezine duyduğu ilgi ve sınavda vermiş olduğu cevaplar yurt dışına arkeoloji alanında gönderilen öğrenci olmasını sağlamıştır²². Yurt dışına gönderilen Ekrem Akurgal'ın hayat hikâyesinden öğrendiğimize göre, devlet tarafından yurt dışına öğrenim görmeye gönderilen öğrenciler yurt dışında buldukları süre zarfında Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından gönderilen burslarla geçimlerini rahat bir şekilde karşılayabilmişlerdir.

“1930'larda bir Türk Lirası resmi kurda ve piyasada 2,5 Mark değerindeydi. 1935'ten sonra ise nazi hükümeti Registermark'ı icat etti ve dışarıdan döviz olarak gelen bir Türk Lirası'na 6,5 Mark ödemeye başladı. Öğrenci bursumuz 96 liraydı. Alman öğrenciler ayda 100-150 Mark'la geçinirken biz 650 Mark alıyorduk. Bu para o dönemde bize bol bol yetiyordu.

İkinci Dünya Savaşı'nın öncesinde daha sonra Türk arkeolojisinin duayeni olacak isimlerle birlikte yurt dışı öğrenimine giden Akurgal, 1933-41 yılları arasında -ilerleyen dönemlerde Türkiye'nin ilk kadın arkeoloğu Jale İnan'ın da danışmanlığını yapan- Berlin Üniversitesinde Gerhard Rodenwalt'ın yanında Helen-Roma Arkeolojisi, Eskiçağ Tarihi, Klasik Filoloji, Eski Yunanca, Bizans Sanatı, Avrupa Sanatı, Türk-İslam Sanatı ve Felsefe Tarihi gibi birçok alanda dersler almıştır. Hans Ehelolf'tan Hititçe çivi yazısı dersleri almış, Klaffenback'in Helen epigrafyası seminerlerine katılmıştır. Dünya Savaşı'nın yarattığı olumsuzluklar her yere sıçramış ve bu durum Akurgal'ın doktorasını bir süre geç bitirmesine neden olmuştur. Doktora öğrenimi sonrasında ülkesine dönen Akurgal, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi'nde asistan olarak göreve başlamış ve doktora öğrenimi sırasında üzerinde çalıştığı Harpyler Anıtı'nı 1941 yılında sunarak yazılı bir tezle doçent olan ilk kişi olmuştur²³. 1949 yılında “Profesör” olmuş²⁴ 1957'de ise yapmış olduğu uluslararası çalışmalarıyla “Ordinaryüs Profesör”²⁵ ünvanı

²² Akurgal, **Bir Arkeoloğun Anıları**, s.10-17; Tuğba Gülen, “Cumhuriyet ile Birlikte Anadolu'ya Işık Tutanlar; Arif Müfid Mansel, Ekrem Akurgal, Halet Çambel ve Sedat Alp”, **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C 9, S 2, 2016, s.1021.

²³ Akurgal, **Bir Arkeoloğun Anıları**, s.47-49.

²⁴ **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, 30.11.1.0.205.15.11.

²⁵ **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, 30.11.1.0.267.33.15.

almıştır. Princeton, Berlin ve Viyana üniversitelerinde konuk öğretim üyesi olan Akurgal, çok sayıda bilimsel yayına imzasını atmış ve birçok akademinin asli üyeliğini yapmıştır²⁶.

II.1 Ekrem Akurgal'ın Arkeoloji Bilimine Katkıları

Ekrem Akurgal, yukarıda da ifade edildiği gibi 1941 yılında Türkiye'ye döndükten sonra asistan olarak göreve başlamış ve aynı yıl doçent olmuştur. Göreve başladıktan sonra bölümde görmüş olduğu eksiklikleri kısa süre içerisinde tamamlama gayreti içerisinde girmiştir. İlk iş olarak bir üniversitenin ve bölümün olmazsa olmazı olan bölüm kitaplığını zenginleştirerek işe başlamıştır. Yapılan kültürel ve arkeolojik anlamdaki çalışmaların uluslararası platformda tanıtılabilmesi için "Anatolia" adında bir derginin kurucuları arasında yer almıştır. Akurgal'ın bu gayretleri bölümde eksikliğini hissettiği diğer konularda da kendini göstermiştir. Klasik epigrafi alanındaki eksikliği Sencer Şahin, Bülent İplikçioğlu ve Ender Varinli ile çözüme kavuşturan Akurgal, bölümde Türk Sanatı kürsüsünü kurmuş, bu alanda çalışmalar yapan Alman Profesör Katarına Otto Dorn'u getirerek alana katkı sunmuştur. Akurgal, 1934-35 yıllarında Prof. Unverzagt'ın Zantoch kazısına katılmış, böylelikle arkeolojiye dair saha tecrübesi edinmiştir. Burada öğrendiği kazı tekniğini ve kazıda kullanılan teknolojiyi ilerleyen süreçte Anadolu'da yaptığı kazılarda uygulamıştır. Türk Tarih Kurumunun (TTK) isteği üzerine 1943 yılında Zile'deki kazı çalışması Akurgal'ı yapmak istediği kazı planlarından vazgeçirmemiş ve 1948 yılında planlamış olduğu kazı çalışmalarına başlamıştır. Bu tarihten sonra genellikle Anadolu'nun batısında; Eski İzmir (Bayraklı), Foça, Çandarlı (Pitane), Erythria (Ildırı), Daskyleion (Hisar Tepe) ve Sinop'ta arkeolojik kazılar gerçekleştirmiştir. Eski İzmir höyüğünde (Bayraklı/Smyrna) 1947 yılında Türk-İngiliz iş birliğiyle yapılan kazılarda Helen göçünün MÖ 1050 yılında gerçekleştiğine dair arkeolojik verilerin varlığı, ikinci dönem kazılarında MÖ 1050-300 tarihlerini kapsayan 10 yapı katına ait yerleşim alanının Helenlerin ana vatanlarında dahi olmayışı, söz

²⁶ Coşkun Özgünel, "Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal Cumhuriyet Kültürüne, Arkeoloji ve Sanatına Kişilik Kazandıran Bilge", **Tüba Günce Dergisi**, Haziran 2003, s.16; Başgelen, **a.g.e.**, s.30; Tüba, Avusturya Akademi, İngiliz Akademi, İsveç Akademi gibi kuruluşlarda asli üyelik yapan Ekrem Akurgal'ın, birçok kurum ve kuruluşta onursal üyelikleri bulunmaktadır. Kitap, makale gibi çok sayıda yayını, bilim dünyasına kazandırmıştır. Birçok ödül ve nişan sahibi olan Akurgal, yurt dışındaki üniversitelerde konuk profesör olarak ders vermiştir. Detaylı bilgi için bk. Akurgal, **Bir Arkeoloğun Anıları**, s.281-292; Başgelen, **a.g.e.**, s.30-32.

konusu höyükte batıdan-doğuya yönelen, kuzey-güney doğrultulu sokakların birbirine açılması buranın ızgara planı ile yapılmış bir kent olabileceğini ortaya koymaktadır. Akurgal'ın yapmış olduğu sistematik arkeoloji kazılarıyla bu bilgilerin ortaya çıkması Anadolu'nun batısının tarihi açısından önem arz etmektedir.

Akurgal, arkeolojiye dair geniş yelpazedeki bilimsel çalışmalarını Almanca, Fransızca, İngilizce, İspanyolca ve İtalyanca dillerinde birçok eserle taçlandırmıştır. Bu eserler arasında 1946'da yayımlanan Hitit Sanatı'nı incelediği "Remarques stylistiques sur les reliefs de Malatya", 1954'te Frig Sanatı üzerine yazdığı "Phrygische Kunst", 1961'de Hitit Sanatı üzerine üç dilde yayımlanan "Die Kunst der Hethiter", "The Art of Hittites" ve "Arte degli Ittiti" yer almaktadır. Anadolu'nun Hitit Sanatı sonrasını içeren 1961'de basımı yapılan "Die Kunst Anatoliens", Şark sanatının Yunan sanatı üzerindeki etkilerini ele aldığı "Orient und Okzident" adlı eseri 1966'da akademi dünyasına kazandırılmıştır. Ardından yoğun bir şekilde çalışmaya devam eden Akurgal'ın 1966'da "Treasures of Turkey", 1968'de "Urartaische und Altiranische Kunstzentren", 1969'da Türk turizmine büyük katkı sağlayan "Ancient Civilisations and Ruins of Turkey", 1980'de "Art and Architecture of Turkey", 1987'de "Griechische und Römische Kunts in der Türkei", 1990'da "Turquie" gibi eserlerinin basımı gerçekleştirilmiştir. Akurgal, bahsi geçen eserleri ilk olarak neden Türkçe yayımlamadığı konusunu, bürokrasinin ağır işlemesi ve maliyetler gibi nedenlerle açıklamıştır. Ancak yabancı dilde yayın yapma gerekçesinin bir başka nedenine Akurgal'a yöneltilen "beğendiği Türk arkeologlar"ın kimler olduğu sorusuna verdiği yanıt ve benimsediği Cumhuriyet ideolojisi²⁷ ile ulaşılmaktadır. Akurgal, "bence en çok beğenilecek olanlar yabancı dilde en çok yayın yapmış olan uzmanlardır" cevabıyla yabancı dilde neden çok fazla yayın yaptığını açıklamıştır. Aslında Akurgal'ın yabancı dilde bu denli yayınlar yapması, Mustafa Kemal Atatürk'ün Anadolu'luk fikrini evrensel platformda herkese duyurma çabasıdır. Bu duruma bir başka örnek de BBC televizyonunun "İlyada" eserinin yazarı Homeros'un İzmirli mi yoksa Khioslu mu (Sakız) olduğuna dair sorusudur. "İlyada" Aiol ve Ion lehçelerinden oluşan bir dille ortaya çıkmış, İzmir'de Aiol ve Ion bölgelerinde bulunduğu için Homeros'un İzmirli olduğuna dair verilen cevap Anadolu'luk

²⁷ Detaylı bilgi için bk. Aydın Sayılı, "Atatürk İdeolojisi", **Erdem Dergisi**, C 4, S 12, Eylül 1988, s. 963-993.

fikrini bilimsel olarak desteklemekte ve bu fikrin sahiplenildiğini göstermektedir. Ayrıca modern bilgi çağının temellerini atan Helen uygarlığının gelişmesinde Batı Anadolu kıyılarındaki İon ve Aiollerin katkısı da bu durumu açıklar niteliktedir²⁸.

Cumhuriyet'in kurumsallaşma politikaları ve disiplinlerin alanları için öncü kadro yetiştirme gayesi Akurgal tarafından da benimsenmiştir. Akurgal, bağlı bulunduğu disiplinin kurumsallaşmasına ve arkeoloji alanında öncü isimlerin yetişmesine dair bir dizi girişimde bulunmuştur. Bu durumun en somut örneğini arkeoloji enstitüsü kurma fikrinde görmekteyiz. Akurgal'ın, başlangıçta mütevazı bir kurumsallaşma çabası "Arkeoloji İstasyonu" ile hayat bulmuştur. İlerleyen süreçte arkeolojik çalışmaların yoğunluğu ile bu mütevazı istasyon Ege Üniversitesinin arkeoloji enstitüsüne dönüştürülmüştür²⁹. Ekrem Akurgal'ın arkeoloji bilimine katkıları içerisinde Cumhuriyet'in öncü kadrolar yetiştirme ideolojisi de önemli bir yer tutmaktadır. Akurgal bu alanda Baki Ögün, Coşkun Özgünel, Cevdet Bayburtluoğlu, Ümit Serdaroğlu, Güven ve Tomris Bakır gibi yirminin üzerinde uzman arkeolog yetiştirerek üniversitelerdeki klasik arkeoloji alanındaki boşluğu bu kadrolar ile güçlendirmiştir³⁰.

Anadolu coğrafyası insanlık tarihinin farklı dönemlerinde önemli bir yer edinmiş ve çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. Anadolu'nun jeomorfolojik yapısı bu coğrafyada var olan uygarlıkların yerleşim alanlarını belirlemiştir. Bu yerleşim alanları içerisinde kıyı uygarlıkları olduğu gibi, bozkır ve vadilere kurulan uygarlıklar da görülmüştür³¹. Neolitik dönemde Anadolu'nun güneydoğusunun önemli merkezlerle temsilini, MÖ 2500'lerde Hattiler sonrasında Hititler (MÖ 1650) takip etmiştir. Anadolu'daki dönemsel geçişleri sırasıyla Geç Hitit Beylikleri (MÖ 1200), Hellenler (MÖ 8. yy), doğuda Urartular, Batı ve Orta Anadolu'da Frig (MÖ 7. yy), Lykia (MÖ 7. yy) ve Lydia (MÖ 7. yy) izlemiştir. Anadolu'da Pers, Roma, Bizans iskânı

²⁸ Ekrem Akurgal, **Ege Batı Uygarlığının Doğduğu Yer**, İzmir Yayıncılık, İzmir 2000, s.1.

²⁹ Akurgal, **Bir Arkeoloğun Anıları**, s.63-68.

³⁰ Coşkun Özgünel, "Cumhuriyet Arkeolojisi ve Ekrem Akurgal Okulu", **Cumhuriyet Döneminde Geçmişe Bakış Açıları: Klasik ve Bizans Dönemleri**, Der. Scott Redford, Nina Ergin, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s.178

³¹ Ekrem Akurgal, "Anadolu Tarihinin Oluşmasında Jeomorfolojik Özelliklerin Rolü", **Anadolu Araştırmaları**, S 10, 1984, s.22.

Selçuk ve Osmanlı Devleti'yle devam etmiştir³². Söz konusu bu uygarlıklar Anadolu coğrafyasına sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomi gibi birçok alanda katkı sunmuştur³³. Dolayısıyla bu coğrafyaya bahsi geçen her bir uygarlığın kültürel katkısı olmuştur. Bu durum Akurgal'ın zihnini meşgul etmiş ve "Türkiye'de Kültür Sorunları" başlıklı bir makale kaleme alarak Türk Kültürü'nün Orta Asya, Eski Anadolu, Akdeniz ve Ege kökenli olduğunu, İran, Arap ve Batı etkileri taşıdığını ifade etmiştir. Halıcılık, kilimcilik, çinicilik, minyatörcülük, Selçuklu kümbetleri gibi Türk halk sanatı içerisinde olan bu özellikleri Orta Asya'dan; Anadolu uygarlıkları olan Hitit, Likya, Frig ve Karya'dan mimari, giyim ve halk ezgilerini; Akdeniz ve Ege kıyılarında olan Myken, Helen ve Romalılarından Bizans aracılığıyla köprü, su kemeri, hamam gibi mimari öğeleri almıştır. Fetih hareketlerinin daha geniş sınırlara ulaşması farklı kültürlerle birlikteliği de beraberinde getirmiş ve bunun sonucunda olan kültürel etkileşim mimariye yansımıştır. Mimari alanında kubbe, eyvan (anıtsal kapılar), sivri kemer ve süsleme sanatlarında belli ölçüde İranlılardan etkilenmiş medrese planı, çok direkli cami ve minare gibi unsurlar Arap etkisi taşımıştır. Bunun yanında Farabi, İbn-i Sina gibi Türk bilginler bilim ve felsefeye dair yapmış oldukları çalışmalarla dönemlerinin bilim algısını şekillendirmiştir. Söz konusu isimlerin çalışmaları Batı dünyası tarafından fark edilmiş ve kendi dillerine tercüme edilmiştir. Bu durum Batı'ya 12. yüzyıl Rönesansı'nı yaşatmıştır. Ancak 16. yüzyıl itibarıyla durum tersine dönmüş, bu tarihten itibaren bilim dünyasının çalışmalarına kayıtsız kalan doğu dünyası ağırlıklı olarak batı dünyasının çalışmalarını taklit etmiştir. Taklitçilikten uzaklaşarak özgün bir kültür oluşturabilmenin gerekliliğini Akurgal, sırtımızı çevirdiğimiz Orta Asya, Eski Anadolu, Selçuk ve Osmanlı kültürlerine dönüşle mümkün olduğunu ifade etmiştir³⁴. Anadolu topraklarındaki Eski Çağ uygarlıklarının bu toprakların geçmişi olarak kabul edilmesi aslında Cumhuriyet'in kuruluş ideolojisinin bir parçasıdır. Akurgal da bu fikir ve duruşu benimsemiş ve bu yönde araştırmalar yapmıştır. Ayrıca Akurgal bilim yapmanın dışında bilimin tarihi ve kökleri üzerine arkeoloji, sanat tarihi, epigrafi, edebiyat, edebiyat ve felsefe tarihi gibi çeşitli alanları

³² Detaylı bilgi için bk. Ekrem Akurgal, **Anadolu Kültür Tarihi**, 17. Baskı, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara 1997a.

³³ Ekrem Akurgal, "Anadolu'nun Dünya Tarihindeki Yeri ve Rolü", **Bilim ve Teknik Dergisi**, S 335, Haziran 1997b, s.82.

³⁴ Ekrem Akurgal, "Türkiye'nin Kültür Sorunları", **Bellekten**, C 46, S 182, Nisan1982, s.262-264.

bütüncül bir yapı içerisinde anlatarak uygarlık tarihi üzerine yaptığı konuşmalarıyla Cumhuriyet'in yetiştirdiği bilim insanına iyi örneklerden biri olmuştur³⁵. Ekrem Akurgal'ın, Berlin Üniversitesindeyken almış olduğu multidisipliner eğitim onun uygarlık tarihi çalışmalarına yansımıştır. Çalışmalarında disiplinlerarası bir araştırmanın önemini kavramış ve birçok bilim dalından yararlanarak araştırma yapmıştır. Dünyanın herhangi bir yerinde bir bilim insanının ve çalışmasının başarısı yapılmış olduğu kıtanın dışına çıkararak tüm dünyanın başarısı olarak kabul edilir³⁶. Yapılan bu çalışma başka bir bilim insanı tarafından devam ettirilir ve daha ileriye taşınır. Akurgal'ın yapmış olduğu çalışmalar, yayımladığı bilimsel eserler sadece Anadolu ile sınırlı kalmamış arkeoloji bilim dünyası tarafından da kabul görmüştür. Ayrıca kendisinin yetiştirmiş olduğu öncü kadrolar bu çalışmalarının devamını sağlamıştır.

Akurgal ile ilgili olarak anlatılan tüm bu bilgiler ışığında en doğru tasvir belki de Şengör'ün "İskenderiye Feneri" benzetmesidir. Bu benzetmeye göre: "Bu fener çok uzakları aydınlatmakla kalmıyordu; dost, düşman zorlu denizlerde yol arayan herkese yol gösteriyordu. Aynı benim tanıdığım Ekrem Bey gibi³⁷". Akurgal'ın Anadolu tarihinin ortaya çıkarılmasında verdiği uğraş, bu anlamda ekol oluşturma çabaları ve kurumsallaşma çalışmaları bir deniz feneri misali kendisinden sonraki çalışmalar için aydınlatıcı ve yol gösterici olmuştur.

³⁵ A. M. Celal Şengör, "İskenderiye Feneri ve Dostum Ekrem Akurgal", **Bilim ve Teknik Dergisi**, S 335, Haziran 1997, s.86.

³⁶ Aydın Sayılı, **Hayatta En Hakiki Mürşit İlimdir**, Gündoğan Yayınları, Ankara 1989, s.10.

³⁷ Şengör, a.g.m., s.87.

SONUÇ

Çok uluslu bir yapıdan ulus-devlete geçiş siyasal, sosyal, ekonomi alanlarında olduğu gibi eğitim alanında da yenilik getirmiştir. Cumhuriyet döneminde eğitimde gösterilen olağanüstü gayretlerin, yurt dışına öğrenci gönderme, arkeolojik kazı araştırmaları gibi girişimlerle bir devlet politikası hâline geldiğini görmekteyiz. Aslında bu devlet politikası bu topraklara köklerini salmış Türk milletinin parçası olduğunu göstermek amacıyla yapılmıştır. Bu dönemdeki tüm bu gayret ve çabalar Anadolu'da ikame etmiş imparatorlukların/devletlerin kültür birikimini ortaya çıkarmıştır.

Cumhuriyet döneminde devam ettirilen yurt dışına öğrenci gönderme projesi kapsamında Arkeoloji bilimi kendine önemli bir yer edinmiş ve daha sonra adını sıkça duyacağımız değerli bilim insanlarının yetişmesini sağlamıştır. Yurt dışı eğitiminden sonra ülkesine dönen ve Cumhuriyet ideolojisini çalışmalarına yansıtan Ekrem Akurgal bu konuda önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir. Atatürk'ün Türk Tarih Tezi'ni bilimsel temeller üzerine oturarak bir müdafaa oluşturmuştur. Anadolu'da çok sayıda arkeolojik kazı yapan Akurgal, bu çalışmalarını birçok dilde yayımla taçlandırmıştır. Yabancı dilde birçok yayının yapılma amacı, ülkemiz üzerinde emelleri olan ve hak iddia edenlere karşı, Atatürk'ün Anadoluluk, Türklük gibi tezlerinin uluslararası düzeyde yankı bulmasını sağlamaktır.

Akurgal, Almanya'da katılmış olduğu arkeolojik kazılarda öğrenmiş olduğu teknik bilgiyi ve teknolojiyi daha sonra Türkiye'de yapacağı kazılara yansıtmıştır. Ayrıca yurt dışındayken kendi alanı olan arkeoloji dışından ders ve eğitim almış olması Cumhuriyet döneminin yetiştirdiği bilim insanının sahip olduğu entelektüel yapıyı göstermektedir. Akurgal, Anadolu'da var olan ve Anadolu'yu etkileyen uygarlıklar (Hatti, Hitit, Frig, Urartu, Fenike, Likya vd.) üzerinde çalışmalar yapmıştır. Söz konusu bu uygarlıkları biçem konusunda ele alan araştırmacı, din, mitoloji, bilgi, felsefe, edebiyat, mimari, resim ve heykel açısından kapsamlı bir şekilde incelemiştir. Bu çalışmalarda Anadolu'nun diğer bölgelerle olan etkileşiminin yanı sıra Hitit eserlerinin bir bölümünün Hatti kökenli olduğunu ve ayrıca Helenlerin yukarıda ifade edilen (din, mitoloji, bilgi, felsefe vd.) konularda Doğu dünyasından etkilendiğini ve bugünkü Batı dünyasının uygarlığını bu etkiler üzerine kurduğunu doğu-batı sentezini ortaya koymuştur.

Büyük bir emeğin ürünü/sonucu olan bilimin en belirgin özelliği kümülatif olarak ilerlemesidir. Uzun yıllar süren arkeolojik kazı çalışmaları, bu kazılar esnasında ele geçen arkeolojik verilerin incelenmesi, yorumlanması ve analogisinin yapılması süreci bilimin söz konusu özelliğinin en güzel örneklerindedir. Anadolu coğrafyasını arkeoloji biliminin ışığında irdeleyen Akurgal'ın da çalışmalarında bilimin bu özelliğinden yararlandığı görülmektedir. Anadolu coğrafyasına dair yaptığı tafsilatlı çalışmalar neticesinde Akurgal, söz konusu coğrafyanın kültürlerin beşik noktası olduğunu ve bu coğrafyanın kültürlerin buluşmasında bir kavşak noktası durumunda olduğunu eserlerinde sıkça dile getirmiştir.

Cumhuriyetin arkeolojide kurumsallaşma politikaları Akurgal tarafından destek görmüş, bu konuda adımlar atılmış ve önerilerde de bulunulmuştur. 1948 yılında bu konuda atılan bir adım arkeoloji enstitüsü olarak vücut bulmuştur. Ayrıca kültür sorunlarının çözümü için sosyal bilimler alanında çağdaş zihniyet ve bilgilerin olduğu “Üstün Düzeyde Sosyal Bilimler Lisesi” ile Türk Kültürünün her alanında zengin kütüphane ve arşive sahip, Türk yazın, sanat, müzik tarihi ile Eski Anadolu arkeolojisi, dil ve kültürlerini içeren Türk Temel ve Sosyal Bilimlerinin olduğu Türk Akademisi'nin kurulmasını önermiştir. Ekrem Akurgal'ın birçok alanda kendini geliştirip yaşadığı döneme göre aksiyon almasını, Mustafa Kemal Atatürk'ün toplum faaliyetlerinin tümüne çeşitli durumlarda zihinsel bir vaziyet alan karakteriyle özdeşleştirebiliriz. Bu bağlamda Cumhuriyet döneminin yetiştirmiş olduğu birçok bilim insanı ve Ekrem Akurgal, Mustafa Kemal Atatürk'ün “Sizi bir kıvılcım olarak gönderiyorum. Volkan olup dönmelisiniz” ve “... en mühim, en esaslı nokta eğitim meselesidir. Eğitimidir ki, bir milleti ya hür, müstakil, şanlı yüksek bir cemiyet halinde yaşatır, ya da bir milleti esaret ve sefaletle terk eder.” düşünce ikliminde hareket ederek ülkesine hizmet etmiştir.

29 Ekim 1923 tarihinde tam bağımsızlık duruşuyla mücadele veren genç Cumhuriyet, yüzyıl sonra aynı ruhla bunu devam ettirmektedir. Bir medeniyet projesi olan Cumhuriyet'te Türkler, sahip oldukları kültürel değerlerdeki eserleri koruma becerisine, yorumlama bilgisine ve yayın yapacak akademik bilgi birikimine sahip, insanlık tarihinin önemli halkalarından olan Anadolu'nun bu halkadaki önem ve değerini ortaya çıkarma gayreti içindedir. Bu bağlamda T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı olarak faaliyetlerini sürdüren Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, sahip olduğumuz coğrafyada yerli ve yabancı araştırmacıların yaptığı çok sayıda arkeolojik çalışmaya izin

vermiştir. Bu çalışma kapsamında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin egemenliğini ilan ettiği topraklarda kültürel konulardaki duruşuna dair söylenenler, ilerleyen süreçlerde yapacaklarının bir göstergesidir.

İntihal Taraması
Plagiarism Detection

Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>)
| *This paper was checked for plagiarism. (<https://intihal.net/>)*

Etik Beyan
Ethical Statement

Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.*

Açık Erişim Lisansı
Open Access License

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License*

KAYNAKÇA

Akurgal, Ekrem, “Anadolu Tarihinin Oluşmasında Jeomorfolojik Özelliklerin Rolü”, **Anadolu Araştırmaları**, S 10, 1984, s.21-30.

Akurgal, Ekrem, “Anadolu’nun Dünya Tarihindeki Yeri ve Önemi”, **Bilim ve Teknik Dergisi**, S 335, Haziran 1997b, s.80-88.

Akurgal, Ekrem, “Tarih İlimi ve Atatürk”, **Belleten**, C 20, S 80, Ekim 1956, s.571-584.

Akurgal, Ekrem, “Türkiye’nin Kültür Sorunları”, **Belleten**, C 46, S 182, Nisan 1982, s.261-270.

Akurgal, Ekrem, **Anadolu Kültür Tarihi**, 17. Baskı, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara 1997.

Akurgal, Ekrem, **Bir Arkeoloğun Anıları**, 3. Baskı, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2004.

Akurgal, Ekrem, **Ege Batı Uygarlığının Doğduğu Yer**, İzmir Yayıncılık, İzmir 2000.

Arık, M. Oluş, “Türk Kültürüne Yönelik Arkeolojik Çalışmalar ve Sorunları”, **Emin Bilgiç Hatıra Kitabı**, Yay. Haz. Oktay Aslanapa-Ekmeleddin İhsanoğlu, İsar Yayınevi, İstanbul 2000, s.149-168.

Başgelen, Nezih, **Atatürk’ün Yurt Dışına Öğrenci Gönderme Projesi ve Eskiçağ Bilimleri Alanında İlk Yetişenler**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2011.

Bayşu, Nihat, “Atatürk, Cumhuriyet, Bilim ve Teknoloji”, **Erdem Dergisi**, C 11, S 32, 1998, s.409-438.

Çal, Halit, “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Müzeler”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C 7, S 14, 2009, s.315-334.

Çal, Halit, **Türkiye’nin Cumhuriyet Dönemi Eski Eser Politikası**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1990.

Çığ, İlmiye Muazzez, “Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye’de Arkeoloji”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi; Dün/Bugün/Yarın**, S 108-119, s.209-212.

Ergin, Murat, “Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Yunan, Roma ve Bizans Dönemlerinin Algılanması ve Arkeoloji”, **Cumhuriyet Döneminde Geçmiş Bakış Açıkları: Klasik ve Bizans Dönemleri**, Der. Scott Redford, Nina Ergin, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s.23-48.

Erten, Emel, “Osmanlı İmparatorluğu’nun ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Arkeolojiye Bakış Açıkları”, **Ankara Hacı Bayram Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, (Özel Sayı) Nisan 2023, s.21-33.

Gülen, Tuğba, “Cumhuriyet ile Birlikte Anadolu’ya Işık Tutanlar; Arif Müfid Mansel, Ekrem Akurgal, Halet Çambel ve Sedat Alp”, **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C 9, S 2, 2016, s.1021-1028.

Günaltay, Şemseddin, “İslam Medeniyetinde Türklerin Mevkii”, **I. Türk Tarih Kongresi 2-11 Temmuz 1932**, Ankara 1932, s.289-306.

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1169.pdf>, Erişim Tarihi: 04.03.2023

İnan, Afet, “Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi’nin Kuruluş Hazırlıkları Üzerine”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, S 1, 1957, s.1-16.

İnan, Afet, “Gazi M. Kemal Atatürk ve Kültür Meseleleri”, **Belleten**, C 20, S 80, Ekim 1956, s.557-563.

İnan, Afet, “Türk Tarih Kurumu’nun Kuruluşuna Dair”, **Belleten**, C 11, S 42, Ankara 1947, s.173-179.

İnan, Afet, “Türk Tarih Kurumunun Arkeoloji Faaliyetleri”, **Belleten**, C 2, S 5-6, Ocak 1938, s.5-12.

İnan, Afet, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1984.

Mutlu, Serhan, Mutlu Başaran, Meral, “Anadolu’da Arkeolojinin Kurumsallaşma Süreci ve Gelişimi”, **Academic Knowledge**, C 1, S 1, 2018, s.64-76.

Özdoğan, Mehmet, **50 Soruda Arkeoloji**, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, İstanbul 2011.

Özdoğan, Mehmet, **Arkeolojinin Politikası ve Politik Bir Araç Olarak Arkeoloji**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2006.

Özdoğan, Mehmet, **Türk Arkeolojisinin Sorunları ve Koruma Politikaları**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2001.

Özgünel, Coşkun, “Cumhuriyet Arkeolojisi ve Ekrem Akurgal Okulu”, **Cumhuriyet Döneminde Geçmiş Bakış Açuları: Klasik ve Bizans Dönemleri**, Der. Scott Redford, Nina Ergin, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s.169-180.

Özgünel, Coşkun, “Cumhuriyet Dönemi Türk Arkeolojisi”, **Belleten**, C 50, S 198, Aralık 1986, s.895-914.

Özgünel, Coşkun, “Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal Cumhuriyet Kültürüne, Arkeoloji ve Sanatına Kişilik Kazandıran Bilge”, **Tüba Günce Dergisi**, S 26, Haziran 2003, s.15-16.

Özodaşık, Mustafa, **Cumhuriyet Eğitiminde Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çalışmaları (1923-1950)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1997.

Sayılı, Aydın, “Ortaçağ Bilim ve Tefekküründe Türklerin Yeri”, **Erdem Dergisi**, C 1, S 1, Ocak 1985, ss.169-186.

Sayılı, Aydın, “Atatürk İdeolojisi”, **Erdem Dergisi**, C 4, S 12, Eylül 1988, ss. 963-993.

Sayılı, Aydın, **Hayatta En Hakiki Mürşit İlimdir**, Gündoğan Yayınları, Ankara 1989.

Sevin, Veli, **Eski Anadolu ve Trakya Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar**, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

Şen, Zeynep, “Türk Çağdaşlaşma Hareketinde (Cumhuriyet Döneminde) Gerçekleştirilen Atılımlar”, **Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi**, S 45, Mart 2017, s.147-164.

Şengör, Ali Mehmet Celal, “İskenderiye Feneri ve Dostum Ekrem Akurgal”, **Bilim ve Teknik Dergisi**, S 335, Haziran 1997, s.80-88.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.11.1.0.205.15.11.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.11.1.0.267.33.15.

Ulu, Cafer, “1416 Sayılı “Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun” Ve Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Uygulamaları”, **Tarih Okulu Dergisi**, S 26, 2014, s.495-525.

Ünar, Şükrü, “Atatürk Dönemi’nde Türk Arkeolojisi”, **Anasay**, S 11, Şubat 2020, s.129-148.

Makale Gönderim Tarihi : 10.02.2024

DOI: 10.33419/aamd.1480137

Makale Kabul Tarihi : 15.04.2024

SOVYET BASININDA TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN ONUNCU YIL KUTLAMALARI VE KLİMENT YEFREMOVIÇ VOROŞİLOV'UN TÜRKİYE ZİYARETİ

MEVLÜT SAMET YILDIZ*

ÇAĞATAY BENHÜR**

ÖZ

Türkler ve Ruslar yaklaşık dört asır boyunca birbirlerine karşı birçok kez savaşmıştır. İki millet arasındaki son savaş Birinci Dünya Savaşı olmuştur. Savaş sonrasında iki ülkede de rejim değişiklikleri yaşanmıştır. Yaşanan rejim değişiklikleriyle birlikte iki ülke arasında dostluk ilişkileri kurulmuş ve bu ilişki İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasının öncesine kadar dostluk ve iyi komşuluk çizgisinde sürekli pozitif yönlü olarak gelişmiştir. Bu süreçte her iki ülke temsilcilerinin karşılıklı ziyaretleri ile dostluk ilişkileri sağlamlaşmıştır. Hem Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu kuruluş yıl dönümü olması dolayısıyla hem de Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet Paşa'nın 1932 yılında gerçekleştirmiş olduğu Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ziyaretine karşılık olarak bir Sovyet Heyeti'nin 1933 yılında Türkiye'yi ziyareti planlanmıştır. Askeri ve Deniz İşleri Halk Komiseri Kliment Yefremoviç Voroşilov başkanlığında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Hükümeti'nin önemli temsilcilerinden bir heyet ziyaret için görevlendirilmiştir.

Çalışmanın konusunu Kliment Yefremoviç Voroşilov başkanlığındaki Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği heyetinin 1933 yılında

* 1. Yazar: Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara/TÜRKİYE, smtyildiz@yandex.com

ORCID: 0000-0002-6030-3965

** 2. Yazar: Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Konya/TÜRKİYE, cbenhur@selcuk.edu.tr

ORCID: 0000-0002-0962-9038

Türkiye'ye gerçekleştirmiş oldukları ziyaret oluşturmaktadır. Çalışmada söz konusu heyetin Türkiye'ye gerçekleştirmiş olduğu ziyaret ile dönem konjonktürü içerisinde iki ülke arasındaki ilişkilerin gelmiş olduğu boyut ele alınmaktadır. Ayrıca çalışmada ziyaretin Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu kuruluş yıl dönümü kutlamalarına denk gelmesiyle Sovyet kamuoyunda kutlamaların ne şekilde ele alındığı da incelenmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın temeline Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin en önemli iki gazetesi konumunda olan Pravda ve İzvestiya gazeteleri yer almıştır. Bunlara ilaveten Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Türk Diplomatik Arşivi'nden ziyaret ile ilgili belgelere de yer verilmiştir. Ayrıca SSCB Hükümeti tarafından yayınlanmış olan belge seçkisinden de faydalanılmıştır. Ziyaretin gerçekleştiği dönemin Türk-Sovyet ilişkileri üzerine yayınlanmış telif ve tetkik eserler de çalışma içerisinde kullanılmıştır. Döküman analizi çalışmanın yöntemi olarak benimsenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Onuncu Yıl, Sovyet Basını, SSCB, Türkiye, Vorosilov.

THE 10TH ANNIVERSARY OF THE REPUBLIC OF TÜRKİYE AND KLİMENT YEFREMOVICH VOROŞİLOV'S VISIT TO TÜRKİYE IN THE SOVIET PRESS

ABSTRACT

Turks and Russians have fought against each other many times for nearly four centuries. The last war between two nations was the First World War. After the war, regime changes occurred in both countries. With the regime changes, friendly relations were established between the two countries, and this relationship constantly developed positively along the lines of friendship and good neighborliness until the start of the Second World War. During this process, friendly relations were strengthened with the mutual visits of representatives of both countries. A Soviet delegation was planned to visit Turkey in 1933, both on the occasion of the tenth anniversary of the founding of the Republic of Turkey and in response to the visit of the Prime Minister of the Republic of Turkey, İsmet Pasha, to the Union of Soviet Socialist Republics in 1932. A Soviet delegation from important representatives of the Soviet government, headed by People's Commissar for Military and Naval Affairs Kliment Yefremovich Voroshilov, was assigned for the visit.

The subject of the study is the visit of the Union of Soviet Socialist Republics delegation headed by Kliment Yefremovich Voroshilov to Turkey in 1933. In our study, we tried to discuss the dimension of the relations between the two countries within the period conjuncture with the visit of the said delegation to Turkey. In addition, our study aimed to examine how the celebrations were handled by the Soviet public, as the visit coincided with the tenth anniversary celebrations of the Republic of Turkey. In this regard, the basis of the study was Pravda and Izvestia newspapers, which were the two most important newspapers of the USSR. Besides these two newspapers, documents related to the visit from the Presidential Archives of the Republic of Turkey and the Turkish Diplomatic Archives of the Presidential State Archives of the Republic of Turkey are also included. In addition, a selection of documents published by the USSR Government was also used. Original research works published on Turkish-Soviet relations of the period in which the visit took place were also used in the study.

Keywords: Soviet Press, the 10th Year of the Turkish Republic, Türkiye, USSR, Voroshilov.

GİRİŞ

Türkler ve Ruslar, tarih sahnesinde uzun yıllar savaşmışlar ve aralarındaki bu durum Birinci Dünya Savaşı itibariyle son bulmuştur. Gerek Osmanlı İmparatorluğu gerek de Çarlık Rusya'sı için yirminci yüzyıl çalkantılı başlamış, her iki devlet de Birinci Dünya Savaşı'na büyük umutlarla karşı saflarda girmiş, ancak savaşın sonucunda umduklarını bulamamışlardır.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında hem Rusya'da hem de Anadolu topraklarında monarşi yönetimleri yıkılmıştır. Bunun yerine; Rusya'da gerçekleştirilen Ekim Devrimi sonucunda Bolşevikler iktidarı ele geçirmiş ve yeni bir rejim kurulmuş, Anadolu topraklarında ise Millî Mücadele sonrasında cumhuriyet rejimi benimsenmiştir.

Bolşevikler tarafından, ortak düşman olarak addedilen emperyalizme karşı savaş doğrultusunda kabul gören Millî Mücadele Dönemi'nde iki taraf arasında diplomatik ilişkiler kurulmuş, dostluk ve iyi komşuluk çerçevesinde ikili ilişkiler uzun yıllar devam etmiştir. İki taraf arasında kurulmuş olan ve sürekli pozitif yönde gelişen ilişkilerin sağlamlaştırılması amacıyla çok sayıda karşılıklı diplomatik ziyaret gerçekleşmiştir. Söz konusu ziyaretler her iki ülke basınında da haber ve köşe yazısı olarak geniş yer bulmuştur. Bu doğrultuda çalışmanın merkezinde bulunan Sovyet basını kavramı ile *Pravda* ve *İzvestiya* gazetelerinin ortaya çıkış süreçleri ile yayın politikaları hakkında bilgi vermek çalışmanın daha iyi anlaşılabilmesine katkı sağlayacaktır.

Sovyet basını kavramının, Ekim Devrimi sonrasında oluştuğu düşünülse de *Pravda* 5 Mayıs 1912 tarihinde, *İzvestiya* ise 13 Mart 1917 tarihinde ilk sayılarını çıkarmışlardır¹. *Pravda* gazetesi, Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Ocak 1912 tarihinde toplanan kongresinde alınan karar sonucunda yayın hayatına başlamış ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin yayın organı olarak faaliyet göstermiştir. Devrim öncesi dönemde rejim tarafından birçok kez yasaklanmış, farklı isimlerle yayımlanmış, Ekim Devrimi sonrasında tekrar *Pravda* ismiyle yayınlanmaya başlamıştır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Komünist Partisinin (SSCB KP) ideolojileri doğrultusunda yayınlanan gazete, bu doğrultuda haber

¹ Elnur Ağayev, "Atatürk'ün Vefatının Sovyet Basınına Yansıması", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C 6, S 11, 2010, s132.

ve yazılar yayınlamıştır². *İzvestiya* ise Petrograd İşçi Sovyeti Haberleri başlığıyla 13 Mart 1917 tarihinde yayın hayatına başlamış, SSCB Yüksek Sovyet Prezidyumunun yayın organı olarak faaliyet göstermiştir. Gazete, Ekim Devrimi öncesinde Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisinin Menşevik hizbinin görüşlerini yansıtmış ve Bolşevik muhalifi bir çizgide yayın yapmış olsa da Ekim Devrimi sonrasında bu durum değişmiştir. Başkent in Moskova'ya taşınması ile gazete merkezi de buraya taşınmış, 46 numaralı 12 Mart 1918 tarihli nüshasını da ilk kez Moskova'dan Lenin'in *Günümüzün Ana Görevi* başlıklı baş makalesi ile yayınlamıştır. 1923 yılında SSCB Merkez Yürütme Kurulu'nun yayın organı, 1938 tarihinde ise SSCB İşçi Temsilcileri Sovyeti'nin yayın organı olmuştur. Hükûmet haberleri ile işçi ve köylü haberlerine oldukça fazla yer ayıran gazete Sovyet ideolojisi doğrultusunda yayınlar yapmıştır. Yazarları arasında önemli isimler olan gazetenin en dikkat çeken yazarı 1919-1946 yılları arasında Yüksek Sovyet Prezidyum Başkanlığı görevini yapan M.İ. Kalinin'dir³. Devrim sonrası süreçte özellikle çalışmamızı da kapsayan 1930'lu yıllarda Sovyet basın araçları ideolojik amaçlar doğrultusunda kullanılmıştır⁴.

Kliment Yefremoviç Voroşilov başkanlığındaki Sovyet Heyeti'nin 1933 yılında Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun onuncu yılı kutlamalarının Sovyet basınına ne şekilde yansıdığı çalışmanın ana konusudur. Bu bağlamda *Pravda* ve *İzvestiya* gazetelerinin ziyaretin gerçekleştiği ve haberlerin yer aldığı 24 Ekim 1933 ile 17 Kasım 1933 tarihleri arasındaki sayıları incelenmiş, ziyaretin gerçekleştiği dönem itibariyle iki ülke arasındaki ilişkilerin durumu bahsi geçen gazeteler aracılığıyla değerlendirilmiştir. Çalışmanın merkezinde yer alan her iki gazete de yayımlandıkları dönem itibariyle hem Sovyetler Birliği sınırları içerisinde çok yaygın ve yüksek tiraja sahip olmaları ile Sovyet yönetim mekanizmalarının yayın organları olması dolayısıyla seçilmiş ve çalışmada kullanılmışlardır. Ayrıca çalışmada Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Türk Diplomatik Arşivi ile Türkiye Cumhuriyeti

² S.A. Andronov ve S.V. Tsukasov, "Pravda", **Bolşaya Sovetskaya Entsiklopediya**, C 20, İzdatelstvo Sovetskaya Entsiklopediya, Moskova 1975, s.470-472.

³ M.İ. Tyurin, "İzvestiya", **Bolşaya Sovetskaya Entsiklopediya**, C 10, İzdatelstvo Sovetskaya Entsiklopediya, Moskova 1975, s.53-54.

⁴ Aslı Yurdigül ve Banu Erdoğan Çakar, "Sovyet Basınında Türkiye ve Türkiye Cumhuriyeti'nin İlanı: Pravda ve İzvestiya Gazeteleri Örneği", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S 47, 2019, s.281.

Cumhurbaşkanlığı Arşivinden konuyla ilgili belgeler tedarik edilerek değerlendirilmiştir. Sovyet arşiv kaynaklarına ise Sovyetler Birliği döneminde bizzat devlet tarafından yayımlanmış olan belge seçkisi niteliğindeki *Документы Внешней Политики СССР (SSCB Dış Politika Belgeleri / Dokumentı Vneşnyı Politiki SSSR)* üzerinden erişim sağlanmıştır. Ek olarak Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi'nden ziyaret ile ilgili fotoğraflara ulaşılmıştır.

Kliment Yefremoviç Voroşilov ve beraberindeki heyetin Türkiye'ye gerçekleştirmiş oldukları ziyaret Türkiye'de ilgili dönem Türk-Sovyet ilişkileri hakkındaki çalışmalarda kendisine yer bulmuştur. Erdal Aydoğan tarafından kaleme alınan *Kliment Yefremoviç Voroşilov'un Türkiye'yi Ziyareti ve Türkiye-Sovyet Rusya İlişkilerine Katkısı*⁵ başlıklı çalışma ile Gökser Gökçay tarafından Ege Üniversitesi'nde kaleme alınan *Türk Basınında Türkiye'yi Ziyaret Eden Sovyet Misyonları (1923-1938)*⁶ başlıklı yüksek lisans tezi konuyu doğrudan inceleyen çalışmalar olarak göze çarpmaktadır. Ancak söz konusu çalışmalar gerçekleştirilen ziyareti Türk basını üzerinden değerlendirmeleri hasebiyle çalışmamızdan ayrılmaktadırlar.

I. Ziyaret Öncesi Türk-Sovyet İlişkileri

Osmanlı İmparatorluğu ile Çarlık Rusya'sı arasında siyasi ilişkiler ilk olarak Rus Çarı III. İvan'ın, II. Bayezid'e 15. yüzyılın ortalarında göndermiş olduğu bir mektup ile başlamış ve Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar gerek savaş meydanlarında gerek de diplomasi masasında sürmüştür⁷. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Ruslar ile Türkler arasındaki savaş hali, Ekim İhtilâli sonrasında Bolşeviklerin savaştan çekilmek istemeleri üzerine 3 Mart 1918 tarihinde imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması ile son bulmuştur⁸.

Kesin olmamakla birlikte Türkler ile Sovyet Rusya arasındaki ilk temasın Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkmasının hemen akabinde Havza'da

⁵ Erdal Aydoğan, "Kliment Yefremoviç Voroşilov'un Türkiye'yi Ziyareti ve Türkiye-Sovyet Rusya İlişkilerine Katkısı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 39, 2007, s.337-357.

⁶ Gökser Gökçay, *Türk Basını'nda Türkiye Cumhuriyeti'ni Ziyaret Eden Sovyet Misyonları (1923-1938)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2007.

⁷ Musa Qasımlı, *Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği İlişkileri 1960-1980*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2007, s.3.

⁸ Çağatay Benhür, "Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S 15, 2004, s.325-326.

gerçekleşmiş olduğu ileri sürülmesine rağmen⁹, iki taraf arasındaki ilk resmî temasın Mustafa Kemal'in 26 Nisan 1920 tarihinde Sovyet lider Lenin'e gönderdiği mektup olduğu kabul edilmektedir¹⁰. Büyük Millet Meclisi'nin kurulmasından sonra oluşturulan Ankara Hükûmeti tarafından Sovyet Rusya ile bir dostluk antlaşması imzalamak amacıyla Hariciye Vekili Bekir Sami Bey başkanlığında bir heyet Moskova'ya gönderilmiştir. Heyetin Moskova'daki görüşmeleri aylarca devam etmiş, 24 Ağustos 1920 tarihinde Sovyet Rusya ile bir antlaşma tasarısı üzerinde mutabakat sağlanmış ancak iki taraf arasında antlaşma 16 Mart 1921 tarihinde imzalanabilmiştir¹¹. Sovyet Rusya tarafından Millî Mücadele Dönemi'nde Ankara'ya aynı ve nakdi çok çeşitli kalemlerde yardım gönderilmiştir. İki taraf arasında imzalanan antlaşma gereğince Sovyet Rusya, Ankara Hükûmeti'ne 10 Milyon altın ruble göndereceğini taahhüt etmiştir. Antlaşma görüşmeleri için Moskova'da bulunan Türk Heyeti'nden Yusuf Kemal Bey'e 29 Nisan tarihinde taahhüt edilen miktar içerisinde 4 Milyon altın ruble verilmiş ve Yusuf Kemal Bey Türkiye'ye dönmüştür¹².

Gelişen diplomatik ilişkiler çerçevesinde Sovyet Rusya'nın diplomatik temsilciliği 1920 yılının Ekim ayında Ankara'da teşekkül edilmiştir. Sovyet Rusya, Türkiye'de devam etmekte olan Millî Mücadele'ye önem atfetse de Sovyet Rusya'nın Doğu politikasının netlik kazanmaması dolayısıyla iki taraf arasındaki ilişkilerde belirsizlikler mevcuttur. Sovyet Rusya Hükûmeti içerisinde bazı kimseler bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkilere muhalefet etmekte, Ankara Hükûmetinin programını ve ileride Batı ile ilişkilerinin ne şekilde gelişeceğini tahmin edememekte ve Ankara Hükûmetini İttihatçıların devamı olarak görmektedir¹³. Bu düşünceye sahip olanlardan birisi de Sovyet Hükûmetinin önemli temsilcilerinden Çiçerin'dir. Türkiye'nin Sovyetlerden talep etmiş olduğu silah yardımı, Türklerin ilerleyen süreçte Batılı devletler

⁹ Kamuran Gürün, **Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010, s.8-9.

¹⁰ Aleksandr Kolesnikov, **Türk-Sovyet İlişkilerinin Kuruluşunun 90. Yılı: Atatürk Dönemi Türk-Rus İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010, s.27.

¹¹ Mehmet Gönlübol ve Cem Sar, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2014, s.19-27.

¹² Ebru Gençalp, "Sovyet Başbakanı Kosigin'in Türkiye Ziyareti'nin Basında Değerlendirilmesi", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S 30, 2019, s.57.

¹³ Gözde Somel, "Soviet Russias's Foreign Affairs with Turkey in 1923 Reports of Ambassador Surits", **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, C 22, S 2, 2018, s.223-224.

ile birleşebileceği ve bu silahların kendilerine karşı kullanılabileceği endişesi ile karşılanmış, Çiçerin silah transferi hususunda Sovyet yetkilileri ihtiyatlı olmaları hususunda uyarmıştır. Sovyet Rusya bu dönemde yapmış olduğu silah yardımlarıyla Türk halkının bağımsızlık mücadelesine önemli katkılarda bulunmuştur¹⁴. Sovyet Rusya ile Ankara Hükûmeti emperyalizm tehdidine karşı geçmişten gelen husumetlere sünger çekmiş ve ortak hareket etmeye başlamışlardır. Orta Asya ve Kafkasya üzerinde hâkimiyet konusunda birbirleri ile rekabet durumunda olsalar da Millî Mücadele sürecinde Sovyet Rusya, Ankara Hükûmetine destek vermeyi sürdürmüştür. İstanbul’da Bulgar Hükûmetini temsilen bulunan Todor Pavlov’a göre Ankara Hükûmeti, Sovyet Rusya’nın dostluğu ve desteği olmadan yürütmekte olduğu askerî harekâtları sürdüremeyeceğini fark etmiştir¹⁵.

Türkiye ile Sovyet Rusya arasında imzalanan Haziran 1923 tarihli antlaşma ile iki ülke arasındaki ticari ilişkiler düzenlenmiş ve iki taraf da birbirlerine ticari hususlarda kolaylıklar sağlamışlardır¹⁶. Sovyet Rusya ve Türkiye arasındaki ilişkilerde Lozan Antlaşması ve Türkiye Cumhuriyeti’nin ilanı sonrasında yaşanan bazı olaylar neticesinde kırılmalar yaşanmıştır. Ayrıca Sovyet Rusya’ya karşı Avrupa’da Fransa ve Almanya’nın yakınlaşması Rusya için endişe yaratmaya başlamıştır. Diğer taraftan Lenin’in ölümü sonrasında Moskova’da bir iktidar mücadelesi başlamıştır. Tüm bu gelişmeler çerçevesinde 1924 yılının Eylül ayında Sovyet Rusya’nın Türkiye Büyükelçisi Surits, Başbakan İsmet Paşa’ya daha önce imzalanmış olan 1921 tarihli antlaşmanın hükümlerini genişletmeyi teklif etmiştir. İsmet Paşa, müzakereleri başlatmaya hazır olduğunu belirtmiş ve Sovyet tekliflerinin açıklığa kavuşturulması talebinde bulunmuştur. 1925 yılının Ocak ayı sonunda Sovyet Rusya, antlaşma tasarisını Türkiye’ye sunmuş, aynı yılın aralık ayında Paris’te iki ülke arasında *Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması* imzalanmıştır¹⁷. Türkiye ile Sovyet Rusya arasında 11 Mart 1927 tarihinde *Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması* imzalanmış, yapılan bu antlaşma ile iki ülke

¹⁴ Vitaly Gennadiyeviç Tsyplin, “Sovetsko-Turetskie Kontaktı po Voennım Voprosam v Naçale 1920 Godov”, *İzvestiya Saratovskogo Universiteta Novaya Seriya İstoriya Mejdunarodnie Otnoşeniya*, C 19, S 1, 2019, s.69.

¹⁵ Tsvetelina Tsvetkova, “Soviet-Turkish Relations in 1921-1923: A Few Nuances from the Bulgarian Archives”, *Journal of Balkan and Black Sea Studies*, C 3, S 4, 2020, s.12-14.

¹⁶ Kolesnikov, *a.g.e.*, s.32.

¹⁷ Kamuran Gürün, “17 Aralık 1925 Türk-Rus Antlaşması”, *Türk Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s.181-184.

arasındaki ticari ilişkilerde düzenlemeler yapılarak ticari temsilciliklere diplomatik hüviyet kazandırılmıştır¹⁸.

Sovyetler Birliği Dışişleri Halk Komiser Yardımcısı Karahan 1929 tarihinde Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Gerçekleştirilen ziyaret öncesinde; 1926 yılında Ankara'da Sovyetler Birliği'nin yeni Büyükelçilik binasının açılması ve iki ülke arasındaki sınırların kesinleşmesini sağlayan protokolün imzalanması, SSCB ve Türkiye'nin Briand-Kellogg Paktı'nda ortak hareket etmesi gibi olumlu hadiseler yaşanmıştır. İlgili ziyaret esnasında 1925 yılında Paris'te imzalanan *Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması* 17 Aralık 1929 tarihinde yapılan bir protokol ile uzatılmıştır¹⁹.

Karahan'ın ziyareti sonrasında 1930 yılında Türk Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Bey, iki ülke arasındaki ilişkilere büyük önem addettiği Sovyetler Birliği'ne bir ziyaret gerçekleştirmiştir²⁰. Türk Dışişleri Bakanı burada SSCB hükümetinin ileri gelen temsilcileri ile görüşmüş, 1 Temmuz 1930 tarihinde Sovyetler Birliği Dışişleri Halk Komiserliği görevine getirilmiş olan Litvinov ile de bir görüşme gerçekleştirmiş ve kendilerini bizzat Türkiye'ye davet etmiştir²¹.

Sovyetler Birliği'nin Ankara Büyükelçisi Surits 1931 yılının ağustos ayında Mustafa Kemal ile Yalova'da görüşerek daha önce Tefik Rüşti Bey tarafından Türkiye'ye davet edilen Sovyetler Birliği Dışişleri Halk Komiseri Litvinov'un Türkiye'yi ziyaret edeceği bilgisini kendisine ulaştırmıştır²². Sovyet Halk Komiseri Litvinov, 26 Ekim 1931 tarihinde İstanbul'a, 27 Ekim tarihinde ise resmî ziyaretlerde bulunmak amacıyla Ankara'ya ulaşmıştır. Ankara'ya gelmesinin akabinde önce Türk mevkidaşı Tefik Rüşti Bey ile ardından da Başbakan İsmet Paşa ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüştür²³. Sovyetler Birliği tarafından Türkiye'ye bakan seviyesinde

¹⁸ Benhür, a.g.m., s.327.

¹⁹ Erel Tellal, "SSCB'yle İlişkiler", **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s.317-318.

²⁰ Gençalp, a.g.m., s.59.

²¹ Gökçay, a.g.t., s.35.

²² Mehmet Perinçek, **Atatürk'ün Sovyetler'le Görüşmeleri Sovyet Arşiv Belgeleriyle**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014, s.193-194.

²³ Mevlüt Samet Yıldız ve Çağatay Benhür, "Türk-Sovyet İlişkileri Bağlamında Litvinov'un 1931 Türkiye Ziyareti", **9. Uluslararası Atatürk Kongresi Bildiriler Kitabı**, Cilt:2, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2019, s.1388-1389; Dimitir Vandov, **Atatürk Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014, s.124.

gerçekleştirilen ve Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına denk gelen ziyaret 30 Ekim tarihinde sonlanmış, ziyaretin son gününde 1925 tarihli Paris'te imzalanan Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması ile diğer bazı antlaşmaların süreleri, varılan mutabakat sonucunda 5 yıllığına uzatılmıştır²⁴.

Sıklıkla gerçekleşen karşılıklı ziyaretler 1932 yılında da İsmet Paşa'nın resmî davetli olarak Sovyetler Birliği'ne gerçekleştirdiği ziyaret ile devam etmiştir. 25 Nisan 1932 tarihinde başlayacak, 8 Mayıs 1932 tarihine kadar devam edecek ziyaret esnasında İsmet İnönü'ye kalabalık da bir heyet refakat etmiştir²⁵. 26 Nisan sabahı Odessa'ya varacak olan İnönü, başta Moskova olmak üzere çeşitli Sovyet şehirlerinde de bazı gezi ve incelemelerde bulunmuştur. Gerçekleştirilen ziyaret esnasında iki ülke arasındaki dostluğa vurgu yapılmış, imzalanan ticaret anlaşması ile ziyaret siyasi ilişkilerden çok iktisadi ilişkiler bakımından ön plana çıkmıştır²⁶.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun onuncu yılı olan 1933 yılında ise İsmet Paşa'nın 1932 yılında SSCB'ye gerçekleştirmiş olduğu ziyarete karşılık olması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu kuruluş yıldönümü kutlamalarında dost ülkenin yanında yer almak amacıyla Sovyet hükûmeti tarafından Türkiye'ye bir ziyaret planlanmıştır. Sovyet Hükûmeti yetkililerinden oluşan bir heyet bu husus için görevlendirilmiş ve heyetin başkanlığı için Kara ve Deniz Kuvvetleri Halk Komiseri görevinde bulunan Kliment Yefremoviç Voroşilov²⁷ görevlendirilmiştir.

²⁴ Ömer Erden, "Cumhuriyet Dönemi Türkiye-Sovyet Rusya İlişkileri Çerçevesinde Sovyet Rusya Hariciye Komiseri Litvinov (Litvinoff)'un Türkiye Ziyareti", **Atatürk Dergisi**, C 5, S 4, 2007, s. 101.

²⁵ Vandov, **a.g.e.**, s.127.

²⁶ Ersin Müezzinoğlu, "İsmet Paşa'nın 1932 Sovyet Rusya Ziyareti Üzerine", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 20, S 2, 2018, s.253-258.

²⁷ **Kliment Yefremoviç Voroşilov**, 1881 tarihinde işçi bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. 1896 tarihinde Yuryevsk'te metalürji fabrikasında çalışmaya başlamış ve 1903 yılında Lugansk'ta Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi (РСДП/РСДІР) Bolşevik hizbine katılmış ve burada 1905 yılında İşçi Sovyeti'ne seçilmiştir. Birçok kez tutuklanmış ve 1908 ile 1917 yılları arasında Bakü'de, Petersburg'da parti çalışmalarında bulunmuştur. 1917 yılında Lugansk Sovyeti ve Şehir Duma'sına seçilmiştir. 1918 yılının Mart ayının başlarında Harkov'un savunması amacıyla 1. Lugansk sosyalist müfrezesini organize etmiştir. Nisan ayında ise 5. Ukrayna Ordusunun kurulmasında yer almıştır. Bu süreçte çeşitli askerî faaliyetlerde bulunmasının akabinde 1921 ile 1924 yılları arasında Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesi Güney Doğu Bürosu Kuzey Kafkasya askerî birlikleri komutanlığı görevinde bulunmuştur. 1924-1925 yıllarında ise Moskova silahlı birlikleri komutanlığı görevinde bulunmuştur. 6 Kasım 1925 tarihi itibarıyla Askerî ve Deniz İşleri Halk Komiserliği görevini 20 Haziran 1934 tarihine kadar sürdürmüştür. 1926 yılı itibarıyla

II. Sovyet Heyeti'nin Türkiye Ziyareti

II.1. Heyetin Türkiye'ye Gelişi

İsmet Paşa'nın 1932 yılında Sovyetler Birliği'ne gerçekleştirmiş olduğu ziyarete cevaben Sovyet hükûmeti, SSCB Halk Komiserleri Sovyeti Başkanı Molotov başkanlığında bir heyetin Türkiye'ye ziyaretini planlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu yıldönümüne denk gelen Cumhuriyet Bayramı kutlamalarını da kapsayan bir programla gerçekleştirilecek ziyarete Molotov'un sağlık problemleri dolayısıyla katılamayacak olması sonucunda heyete Kara ve Deniz Kuvvetleri Halk Komiseri Voroşilov'un başkanlık etmesi kararlaştırılmıştır²⁸. Türkiye'yi ziyaret edecek heyet içerisinde Dışişleri Halk Komiser Yardımcısı Karahan, Eğitim Komiseri Bubnov, Eğitim Komiser Yardımcısı Krijanovski, SSCB Süvari Kuvvetleri Komutanı Budyonni başa olmak üzere çok sayıda Sovyet yetkili ve gazeteci bulunmaktadır²⁹.

Ziyaret hakkında *Pravda* gazetesinde ilk haber 24 Ekim 1933 tarihinde *Sovyet Heyeti'nin Türkiye'ye Hareketi* başlığıyla yer almıştır. Haber içerisinde 23 Ekim tarihinde Sovyetler Birliği Merkezi Yürütme Komitesi adına Kara ve Deniz Kuvvetleri Halk Komiseri ve Devrimci Savaş Konseyi Başkanı Kliment Yefremoviç Voroşilov başkanlığında bir heyetin Moskova'dan Ankara'ya doğru yola çıktığı bilgisi verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu yıldönümü kutlamalarının olduğu 29 Ekim tarihine göre planlanmış ziyaret aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet Paşa ve Dışişleri Bakanı

Politbüro üyesi olmuş, 1934 - 1940 tarihleri arasında SSCB Savunma Komiserliği görevinde bulunmuştur. İkinci Dünya Savaşı yıllarında da Kuzey Batı Cephesi ve Leningrad Muharebeleri komutanlığı gibi önemli görevlerde bulunmuştur. 1943 yılında Tahran Konferansına katılmış, 1945-1947 yılları arasında Macaristan'da görev yapmış, 1952-1960 yılları arasında da Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Prezidyumu üyesi olmuş ve bu yıllarda Yüksek Sovyet Prezidyumu başkanlığı yapmıştır. 1961-1966 yılları arasında ise Parti'nin Merkez Komitesi üyesi olarak görev yapmıştır. Sovyet Mareşal Voroşilov, 2 Aralık 1969 tarihinde Moskova'da vefat etmiştir. (K.A. Zalesskiy, **İmperiya Stalina**, Veçe, Moskova 2000, s.98; "Kliment Yefremoviç Voroşilov", **Sovetskaya İstoriçeskaya Entsiklopediya**, Ed. E. M. Jukov, C 3, Sovetskaya Entsiklopediya, Moskova 1963, s.715; "Kliment Yefremoviç Voroşilov", **Bolşaya Sovetskaya Entsiklopediya**, Ed. A. M. Prohorov, C 5, İzdatelstvo Sovetskaya Entsiklopediya, Moskova 1971, s.371 - 372; Çağatay Benhür, Mevlüt Samet Yıldız, "Kliment Yefremoviç Voroşilov", **Atatürk Ansiklopedisi**, Atatürk Araştırma Merkezi. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/vorosilov/>)

²⁸ Perinçek, a.g.e., s.214.

²⁹ Vandov, a.g.e., s.151.

Tevfik Rüştü Bey'in Mayıs 1932'de Moskova'ya gerçekleştirdiği ziyarete karşılık konumunda olduğu gazete tarafından aktarılmıştır³⁰. Ziyarete Vorosilov'a Sovyet hükümet ve askerî yetkilileri ile bürokratlarının yanı sıra Türkiye'nin SSCB Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Bey ve SSCB'nin Ankara Büyükelçisi Surits eşlik ederken, *İzvestiya* gazetesinden Rayevski ile *Pravda* gazetesinden İzakov'da ziyareti takip edenler arasında yer almıştır. Heyetin Moskova'dan ayrılışı sırasında Kursk Garı'nda Sovyet hükümetinin üyeleri, SSCB Devrimci Savaş Konseyi üyeleri, Türk Büyükelçilik çalışanları, diplomatlar ile Sovyet ve yabancı basın temsilcileri de hazır bulunmuşlardır³¹.

Pravda gazetesinin, Sovyet Heyeti'nin Türkiye ziyaretini izlemesi amacıyla görevlendirdiği muhabiri İzakov, *SSCB Hükümet Heyeti Türkiye Yolunda* başlıklı bir haberi 24 Ekim tarihinde kaleme almış ve bu haber 25 Ekim'de *Pravda* gazetesinde yayınlanmıştır. Haberin içeriğinde İzakov, Vorosilov başkanlığındaki heyeti taşıyan trenin Harkov garında Ukrayna işçi liderleri, parti, Sovyet ve meslek kuruluşlarının temsilcileri tarafından karşılandığı, Harkov'dan ayrılış esnasında trene Hava Kuvvetlerine ait uçakların eşlik ettiği bilgisi aktarılmıştır. Haberin devamında ertesi gün heyetin, Türk hükümetinin gönderdiği İzmir adlı vapur ile Sivastopol'den ayrılacağı, gemide Sovyet Heyetini Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin askerî ve sivil yetkililerinin karşılayacağı bilgisi de yer almıştır³².

Sovyet heyetini taşıyan tren, 25 Ekim 1933 tarihinde saat 07.30'da Sivastopol'e gelmiş ve burada heyeti Türkiye'ye götürecek İzmir vapuru ile Sivastopol'e gelen Muzaffer Paşa komutasındaki Türk yetkililer ile Karadeniz Donanması yetkilileri ve yerel yöneticiler karşılaşmışlardır. Şehir ve tren garı Sovyet ve Türk ile bayrakları kaplanmış, Türkiye ve SSCB halklarının dostluğu hakkında sloganlarla tren karşılanmıştır. Vorosilov burada Karadeniz Donanması komutanı Kojanev'in raporunu aldıktan sonra Türk yetkililer ile selamlaşmış, akabinde heyet tren garı önündeki meydana işçiler, Kızıl Ordu ve Kızıl Donanma mensupları tarafından tören geçişi ile karşılanmıştır. Heyet burada Karadeniz donanmasına ait gemiler ile yeni yaptırılmış olan Lenin heykelini incelenmesinin ardından İstiklal Marşı ve Enternasyonal Marşı eşliğinde İzmir vapuruna binmiş, saat 10.15'te Karadeniz Hava Filosunun eşliğinde gemi İstanbul'a doğru yola çıkmıştır.

³⁰ **Pravda**, 24 Ekim 1933, s.1.

³¹ **İzvestiya**, 24 Ekim 1933, s.1.

³² **Pravda**, 25 Ekim 1933, s.1.

Ayrıca *İzvestiya* gazetesi adına ziyareti takip eden Rayevski de tıpkı *Pravda* gazetesi muhabiri İzakov gibi yolculuğun Harkov'daki kısmı ile ilgili bir haber kaleme almış, haberin içeriğinde meslektaşı İzakov ile benzer cümleler ile izlenimlerini aktarmıştır³³.

Voroşilov başkanlığındaki Sovyet Heyeti 26 Ekim tarihinde İstanbul'a ulaşırken hem *Pravda* hem de *İzvestiya* bu haberi ilk sayfalarından Sovyet kamuoyu ile paylaşmışlardır. İzakov imzalı *Pravda* haberinde; İzmir vapurunun sabah 8.30 sularında Boğaz'a girdiği, burada kendisine iki Türk savaş gemisinin eşlik etmeye başladığı, kıyıdaki halk ve denizdeki motorlu tekneler tarafından İzmir vapurunun içtenlikle karşılandığı bunun yanında vapura eşlik eden Sovyet kruvazörlerinin de bu karşılamaya aynı şekilde karşılık verdiği yazılmıştır. Büyükdere'de İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı, Kolordu Komutanı ve hükümet temsilcileri İzmir vapuruna binerek konukları burada karşılamışlar, vapurun limana yanaşmasının akabinde kulakları sağır eden alkışlar eşliğinde konuk heyet halk tarafından karşılanmış ve askerî tören gerçekleştiği bilgisi verilmiştir. Sovyet heyeti Pera Palas oteline götürülmüş, ardından İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı'na bir ziyaret gerçekleştirmişler, saat 2'de ise Vali ve Belediye Başkanı kendileri onuruna bir kahvaltı vermiştir. Ayrıca İstanbul gazeteleri Türk-Sovyet dostluğu hakkında makaleler kaleme alırken, Sovyet heyetinde yer alan konukların biyografilerine de yer vermiştir³⁴.

İstanbul'a gelmesinin akabinde Voroşilov, Türk basınına bir demeç vermiştir;

“Türkiye Cumhuriyeti topraklarına ayak basmaktan oldukça mutluyum, Türk halkına ve hükümetine SSCB halklarının içten selamlarını iletiyorum. Sivastopol'de İzmir vapuruna bindiğim andan itibaren şahsıma ve SSCB hükümetinin temsilcilerine gösterilen ilgiden derinden etkilenmiş bulunmaktayım. Türkiye Cumhuriyeti'nin çok saygıdeğer Başbakanı İsmet Paşa ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey'in daha önce gerçekleştirdiği SSCB ziyaretine karşılık ve büyük Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu yıl dönümü kutlamalarına katılabilmek amacıyla SSCB hükümeti adına gelen heyete liderlik etme şerefini üstlendiğim için çok sevinçliyim. Bana verilen bu görevi büyük bir memnuniyetle kabul ettim. Bu vesile ile böylesine önemli bir günde Türkiye Cumhuriyeti'nin yöneticilerini şahsen tebrik etme ve Türk

³³ *İzvestiya*, 26 Ekim 1933, s.1.

³⁴ *Pravda*, 28 Ekim 1933, s.1; *İzvestiya*, 28 Ekim 1933, s.1.

halkının sevincini paylaşabilme imkânı bulduğum için mutluyum. Ben ve heyetin geri kalanı, yeni Türkiye'yi kendi gözlerimizle görmekten ve SSCB halklarının dikkatle ve sempati ile takip ettiği kültürel ve ekonomik alanlardaki başarılarını yakından tanıyacak olmaktan mutluluk duyuyoruz. Özellikle yeni Türkiye'nin çok saygıdeğer Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, onun seçkin yol arkadaşı geçen yıl ülkemizde konuk ettiğimiz Başbakan İsmet Paşa, eski dostumuz Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ve yeni Türkiye'nin diğer önde gelen kişileriyle şahsen tanışma fırsatından dolayı heyecan duyuyorum³⁵.”

İstanbul'daki temaslarının ardından Sovyet Heyeti 19.20'de özel bir trenle Ankara'ya doğru yola çıkmışlardır. Saat 17.00'dan itibaren gar ve gara giden yol İstanbul halkı tarafından doldurulmuştur. Sovyet bayrakları ile kaplanmış bir gemi ile heyet, trenin ayrılacağı Haydar Paşa kıyısına getirilmiş, burada halkın yoğun ilgisinin yanında askerler, izciler ve Kuleli Askerî Lisesi öğrencilerinin geçit töreni ile karşılanmış, bando Enternasyonal Marşı'nı çalmıştır. Kendileri için özel olarak tahsis edilmiş trenden halka seslenen Vorosilov; “Sizlere SSCB halklarının en içten ve sıcak selamlarını getirdim, kardeş SSCB Kızıl Ordusu'nun yenilmez Türk ordusuna selamını getirdim” demiş, Budyonni de Sovyet gençliği adına Türk gençliğini selamlamış ve tren yoğun tezahüratlar eşliğinde hareket etmiştir³⁶.

SSCB'nin Ankara Büyükelçisi Surits tarafından 28 Ekim 1933 tarihinde SSCB Dışişleri Halk Komiserliği'ne ziyaret ile ilgili görüşlerinin yer aldığı bir telgraf gönderilmiştir. Söz konusu telgrafta Surits İstanbul'da Sovyet heyetine yapılan karşılama töreninin beklentilerinin oldukça üzerinde olduğunu belirtmiş, Türkiye'de geçirmiş olduğu 10 yıllık süreçte böyle bir törenle daha önce karşılaşmadığını, Sovyet heyetine gösterilen ilginin sadece Türkiye'yi resmî ziyarete gelmiş misafirler olarak değil, halkların halklara temsilcisi olarak kabul edildiklerini ve halkın Sovyet heyetine olan ilgisinin bir organizasyonla sağlanmadığı yönündeki görüşünü aktarmıştır. Surits telgrafının sonunda ise Türk Hükûmetinin Sovyet heyeti ile gerçekleştirilen toplantıları oldukça ciddiye aldıklarını ve mümkün olan en geniş katılımı sağladıklarını yazmıştır³⁷.

³⁵ **Dokumenti Vneşney Politiki SSSR**, C 10, İzdatelstvo Politiceskoy Literaturı, Moskova 1970, s.583; **Pravda**, 28 Ekim 1933, s.1; **İzvestiya**, 28 Ekim 1933, s.1.

³⁶ **İzvestiya**, 28 Ekim 1933, s.1; **Pravda**, 28 Ekim 1933, s.1.

³⁷ **Dokumenti Vneşney Politiki SSSR**, s.592-593.

II.2. Heyetin Ankara'ya Gelişi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. Yılı Kutlamaları

İzvestiya gazetesi, 28 Ekim tarihinde Türkiye hakkındaki haber ve makalelere oldukça geniş yer vermiştir. Gazetenin ilk sayfasında *Türkiye Cumhuriyeti'nin 10 Yılı* başlığıyla 3 sütun halinde verilen imzasız makalede; Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu esnasında geçirmiş olduğu olaylara atıflar yapılarak iki ülke arasında dönem konjonktürü çerçevesinde gelişen ilişkilerin tarihsel süreci hakkında kronolojik bilgiler verilmiştir. Ayrıca kaleme alınan bu yazıda Türkiye Cumhuriyeti'nin göstermiş olduğu modernleşme hareketleri hakkında da bilgiler verilmiştir. Yazıda dikkat çeken bir husus da iki ülke arasındaki ilişkilere atfedilen büyük önemdir. Zira bu husus henüz yazının ilk paragrafının sonunda “bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. yıl kutlamaları sadece Türk halkı için değil aynı zamanda Türk halkı ile dostluk ve iş birliği bağları ile bağlı olan Sovyet halkları için de bir bayramdır” şeklinde vurgulanmıştır.³⁸

İzvestiya gazetesi 28 Ekim 1933 tarihinde yayınlamış olduğu nüshasında ilk sayfada Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. yılı ve ziyaret ile ilgili dört habere yer vermişken, *Bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'ne Merhaba* ana başlığı altında ikinci sayfasını ise tamamen Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. yılına ayırmıştır. *İzvestiya* söz konusu sayfasında ilk olarak *Yeni Türkiye'ye* başlığı altında SSCB Bilimler Akademisi Başkanı A.P. Karpinski'nin, Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığına göndermiş olduğu tebrik mesajına yer vermiştir. Karpinski; Cumhuriyetin kurulması ile Türk halkının boyunduruk altında bulunduğu eski rejimden ve emperyalizmden kurtulduğunu belirtmiş, Gazi Mustafa Kemal öncülüğünde bilim ve kültürün gelişmesi için temellerin atıldığını bu doğrultuda iş birliğini güçlendirmek için gayret sarf edeceklerini beyan etmiştir. Ayrıca Sovyet akademisyen Samoyloviç ile gerçekleşmiş bir mülakata da aynı bölüm içerisinde yer verilmiştir. Söz konusu mülakatta Samoyloviç yakında Ankara ve İstanbul'da kurulacak olan arşiv ile devlet kütüphanesi ve kültür tarihi müzesi için Leningrad Bilimler Akademisi bünyesinde oluşturulan komisyon ile envanter taraması yapıldığını, Türkiye ve SSCB arasında bilimsel ve kültürel iş birliğinin giderek daha da güçleneceğine olan inancını belirtmiştir. Antropoloji ve Etnografya Enstitüsü tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıldönümü kutlamaları

³⁸ *İzvestiya*, 28 Ekim 1933, s.1.

dolayısıyla dünyada sadece SSCB’de bulunan Altay koleksiyonundan 240 parça obje gönderildiğini, İskit ve Sasani dönemlerine ait objelerin fotoğraflarını içeren albümlerin de gönderildiği söz konusu mülakat içerisinde aktarılmıştır³⁹.

Gazetede aynı ana başlık altında L. Karahan imzalı *Sovyetler Birliği ve Türkiye* başlıklı bir yazı kaleme alınmıştır. Karahan yazısına Marx ve Engels’in geçmişte yaşanmış Türk-Rus savaşına dair görüşlerini bir prolog olarak aktararak başlamıştır. Devamında ise “Türk köylüsünün, dolayısıyla Türk halkının kahramanca mücadelesi” sözü ile Türk halkının vermiş olduğu mücadeleye atıf yapılmış, yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin gerçekleştirmiş olduğu siyasi ve kültürel reformlar vurgulanmıştır. Karahan yazısında SSCB’nin Türkiye’nin gerçek dostu olduğunu vurgulayarak, SSCB’nin ve Türkiye’nin ekonomik olarak ilerlemesinin iki ülke arasında iş birliğinin farklı alanlarda da arttığını, Türkiye’nin böylece emperyalizm karşısında bağımsızlığını giderek güçlendirdiğini belirtmiştir. Son olarak da iki ülke arasındaki kültürel ve bilimsel iş birliğine dikkat çekmiş, iki ülke arasında söz konusu alanlarda karşılıklı ziyaretler ile iş birliğinin güçlendiğini vurgulamıştır. Bilimsel alandaki iş birliğine örnek olarak da Profesör Jukovski tarafından kaleme alınan *Türkiye Tarımı* isimli kitaba atıf yapılmıştır⁴⁰. Aynı sayfada *Yeni Türkiye* başlığı altında Millî Eğitim ile taşımacılık, telgraf ve telefon ağları üzerine cumhuriyetin ilanı sonrasında yaşanan gelişmelere değinilmiştir. Millî eğitim alanında geçen on yıllık süreçte okul ve öğrenci sayılarındaki artışa değinilirken, Cumhuriyet’in ilanı ile 543 olan kız öğrenci sayısının on yılda 7511’e yükseldiği vurgulanmıştır. Ulaşım alanında ise Türkiye’nin tamamen kendi imkanları ile 1985 km uzunluğunda demiryolu inşa ettiği belirtilmiştir. Posta hizmetleri konusunda ise 158 olan postane sayısının 493’e ulaştığı, 2339 km yeni telgraf hattının döşendiği, Cumhuriyet’in ilanı öncesinde hiç olmamasına karşı geçen on yıllık süreçte 23 ülkeye hava posta hizmetinin başladığı belirtilmiştir⁴¹. Aynı nüshada Lev Nikulin tarafından kaleme alınmış olan *Ankara* başlıklı yazı da neşredilmiştir. Nikulin genel olarak Ankara betimlemesi yaparken, yazı içerisinde

³⁹ *İzvestiya*, 28 Ekim 1933, s.2.

⁴⁰ L. Karahan, “Sovetskiy Sayuz i Turtsiya”, *İzvestiya*, 28 Ekim 1933, s.2.

⁴¹ *İzvestiya*, 28 Ekim 1933, s.2.

Ankara'nın tarihine de değinmiş ve Türkiye Cumhuriyeti ile yeni Ankara'nın benzer gelişimine vurgu yapmıştır⁴².

Askerî ve Deniz İşleri Komiseri Voroşilov ve beraberindeki Sovyet Heyeti 27 Ekim 1933 tarihinde kendilerine tahsis edilmiş özel bir trenle 10.35'te Ankara'ya gelmişlerdir. Planlanmış olduğu üzere Sovyet heyeti garda Başbakan İsmet Paşa, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Paşa, Milli Savunma Bakanı, Dışişleri Bakanı, Milli Eğitim Bakanı ve eşleri ile Halk Partisi Genel Sekreteri, Birinci Ordu Müfettişi Said Paşa, Ankara Valisi ve Belediye Başkanı ile çok sayıda bürokrat, ordu ve parti mensubu tarafından karşılanmıştır. Konuk heyetin Ankara Palas'ta konaklamaları planlanmış, gar ile konaklanacak otel arasındaki mesafe ise Türk ve Sovyet bayrakları ile donatılmıştı. Ankara Palas'ta kısa bir dinlenmenin ardından ise Sovyet Heyeti önce Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Bey'i, akabinde ise sırasıyla Başbakan İsmet Paşa'yı, Meclis Başkanı Kazım Paşa'yı ve Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Paşa'yı ziyaret etmiştir. Daha sonra ise Voroşilov ile Budyonni birlikte Milli Savunma Bakanına, Bubnov ise Milli Eğitim Bakanı'na bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Sovyet Heyeti diğer bakanlıklara da kısa bir ziyaret gerçekleştirdikten sonra, Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Bey tarafından Anadolu Kulübünde kendileri onuruna verilen yemekte Türk protokolü ile bir araya gelmişlerdir⁴³.

Sovyet Heyeti, Tefik Rüştü Bey tarafından kendi onurlarına verilen yemeğin akabinde saat 17.00'da Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilmişlerdir. Yaklaşık 3 saat süren görüşmede Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Bey ile SSCB'nin Ankara Büyükelçisi Surits ve Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Bey de hazır bulunmuşlardır⁴⁴.

Akşam saatlerinde ise Başbakan İsmet Paşa tarafından Voroşilov başkanlığındaki Sovyet Heyeti onuruna Ankara Palas'ta bir akşam yemeği verilmiştir. Yemeğe Türk Hükümetinin temsilcileri, Halk Partisi Genel Sekreteri, Parti meclis grubu liderleri ile SSCB'nin Ankara Büyükelçisi ve Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi katılmıştır. İsmet Paşa konuk heyete yönelik bir hoş geldiniz konuşması gerçekleştirmiş, Millî Mücadele döneminden itibaren Türkiye'nin SSCB ile dostluk ilişkisinin var olduğunu

⁴² Lev Nikulin, "Ankara", *İzvestiya*, 28 Ekim 1933, s.2.

⁴³ *İzvestiya*, 29 Ekim 1933, s.2; *Pravda*, 29 Ekim 1933, s.2; *T.C. Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, 01016864/47/632841, s.2-3.

⁴⁴ *İzvestiya*, 29 Ekim 1933, s.2; *Pravda*, 29 Ekim 1933, s.2.

belirtmiş ve Türkler adına böylesine önemli bir günde Ankara’da bulunmaları dolayısıyla teşekkür ederek sözlerine başlamıştır. Konuşmasının devamında ise iki ülke arasındaki ilişkilerin sürecine değinmiş ve bir yıl önce yani 1932 yılında SSCB’ye gerçekleştirmiş olduğu ziyarete dair anılarından bahsetmiştir. Konuşmasını, iki ülke arasındaki ilişkilerin geleceğine dair olan inancına ve konuk heyet onuruna kadeh kaldırarak sonlandırmıştır. Konuk heyete başkanlık eden Voroşilov da yemekte bir konuşma gerçekleştirmiş, konuşmasında Türkiye’de bulunduğu andan itibaren görmüş olduğu yakın ilgiden duyduğu memnuniyeti dile getirmiş ayrıca iki ülke arasındaki ilişkilerin tarihi sürecinin yanı sıra sadece politik değil, aynı zamanda ekonomik ve kültürel ilişkilerin de gelecekte daha da artacağına olan inancına değinmiştir. Türk protokolü şerefine kadeh kaldırmasının ardından “Yaşasın Türk-Sovyet dostluğu, yaşasın Cumhuriyetin onuncu yılı, yaşasın büyük Türk halkı” diyerek konuşmasını sonlandırmıştır⁴⁵.

İzvestiya gazetesi tarafından ziyareti takip etmesi amacıyla görevlendirilen gazetenin muhabiri Rayevski, heyetin İstanbul yolculuğunu ve burada gerçekleşen karşılama üzerine oluşan izlenimlerini *Sovyet Türk Dostluğunun Göstergesi Sovyet Heyetine Türkiye’de Sıcak Karşılama* başlığıyla kaleme alarak Sovyet kamuoyuna aktarmıştır. Aynı şekilde *Pravda* gazetesi adına ziyareti takip eden İzakov da *Dostane İlişkilerin Etkileyici Görüntüsü* başlıklı bir yazı yazmış ve heyet tarafından gerçekleştirilen ziyaretin hem İstanbul hem de Ankara’daki karşılama üzerine izlenimlerini okuyucusuyla paylaşmıştır. Her iki gazete de ayrıca ziyaretle ilgili olarak Türk basınından *Akşam*, *Hâkimiyet-i Milliye*, *Milliyet* ve *Vakit* gazetelerinde yayınlanmış olan köşe yazıları ile haberlere de sayfalarında yer vermişlerdir⁴⁶.

Sovyet Hükûmetinin yetkilileri de Türkiye Cumhuriyeti’nin onuncu yıl dönümü dolayısıyla Türk Hükûmetinden mevkidaşlarına birer tebrik telgrafi göndermişlerdir. İlk olarak SSCB Merkez Yürütme Kurulu Başkanı Kalinin, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal’e bir telgraf göndermiştir. Söz konusu telgrafta Kalinin, Mustafa Kemal’i cesur ve ileri görüşlü olarak tanımlamış ve Kurtuluş Savaşının kazanılması ile takip eden süreçte Türkiye’nin ekonomik ve kültürel gelişmeleri dolayısıyla başta

⁴⁵ **Dokumentı Vneşney Politiki SSSR**, s.584-588; **Vneşnyaya Politika SSSR Sbornik Dokumentov**, Ed. S. A. Lazovski, C:3, Moskova 1945, s.673-676; **İzvestiya**, 29 Ekim 1933, s.2; **Pravda**, 29 Ekim 1933, s.2.

⁴⁶ **İzvestiya**, 29 Ekim 1933, s.2; **Pravda**, 29 Ekim 1933, s.2.

Mustafa Kemal'in şahsı olmak üzere Cumhuriyetin onuncu yıl dönümünü tebrik etmiştir⁴⁷. SSCB Dışişleri Halk Komiserliğine vekalet etmekte olan Nikolay Krestinskiy de Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Tefrik Rüşti Bey'e Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu yıl dönümü dolayısıyla, iki ülke arasındaki ilişkilerin geçmişine ve bugünkü durumuna atıf yapan bir tebrik telgrafı göndermiştir. SSCB Halk Komiserleri Kurulu Başkanı Vyaçeslav Molotov da Türkiye Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Başkanı İsmet Paşa'ya günün anlam ve önemine binaen tebrik telgrafı göndermiştir. Söz konusu telgraf içerisinde Molotov, Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuş aşamasında yaşadığı sıkıntılar ve aynı dönemde iki ülke arasında başlayan dostluk ilişkilerine değinmiş, akabinde Türkiye'nin ekonomik, kültürel ve uluslararası politikada göstermiş olduğu başarılar dolayısıyla hükûmeti adına tebriklerini sunmuştur. Molotov, İsmet Paşa'ya da gerek hükûmetin önemli temsilcilerinden birisi olması gerek de kurtuluş mücadelesinin önde gelen komutanlarından olması hasebiyle şahsen tebriklerini iletmıştır⁴⁸.

İzvestiya 30 Ekim tarihinde *Türkiye Cumhuriyeti'nin Onuncu Yıl Kutlamaları* ana başlığı altında ziyaret ve kutlamalarla ilgili haberlerini Sovyet kamuoyuna aktarmaya devam etmiştir. *İzvestiya* adına ziyareti takip eden Rayevski *Ankara'da Sıcak Bir Resepsiyon* başlığıyla ziyaretin Ankara etabının ilk günü izlenimlerini aktarmıştır. "Bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni başkenti Sovyet misafirlerini ağırladı" cümlesiyle başladığı yazıda Ankara Garı'ndaki karşılamanın çok değerli ve önemli olduğuna, heyetin Ankara Palas'ta konaklamaktan duyduğu memnuniyete vurgu yapmıştır. Ziyaretin resmî kısmının "Gazi'nin" vermiş olduğu ve yaklaşık olarak üç saatlik resepsiyonla başladığı, akşam saatlerinde Başbakan İsmet Paşa ve Voroşilov arasında geçen diplomatik geleneklerin çok dışında dostça gerçekleşmiş olan görüşme ile devam ettiği belirtilmiştir. Yazar bu görüşmeyi Türkiye Cumhuriyeti'nin Sovyetler Birliği ile olan sarsılmaz dostluğunun en iyi garantisi olarak vurgulamıştır⁴⁹. Rayevski aynı sayfa içerisinde *Bağımsız Türkiye'nin İnşası* başlığı altında ise dört yıl önce gerçekleştirmiş olduğu ziyaret ile şimdiki ziyareti arasında Ankara'daki farklılıklara değinerek Ankara'nın şehirleşme anlamındaki gelişmelerini okuyucusuna aktarmıştır⁵⁰.

⁴⁷ **Dokumenti Vneşney Politiki** SSSR, s.588-589.

⁴⁸ **İzvestiya**, 29 Ekim 1933, s.2; **Pravda**, 29 Ekim 1933, s.2.

⁴⁹ **İzvestiya**, 30 Ekim 1933, s.2.

⁵⁰ Rayevski, "Stroitelstvo Svobodnoy Turtsii", **İzvestiya**, 30 Ekim 1933, s.2.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun onuncu yıldönümü kutlamaları hazırlıkları hakkında da *İzvestiya* detaylı bilgilere *Ankara'daki Kutlamalar* başlıklı haberinde yer vermiştir. Ankara'nın zafer kemerleri, bayraklar, aydınlatmalar, sloganlar, posterler, maketler ile donatıldığını böylece yeni Türkiye'nin emperyalizmin boyunduruğundan ve Sevr Antlaşması'ndan Lozan ile kurtulduğu vurgulanarak siyasi, ekonomik ve kültürel yaşamın tüm alanlarındaki başarılarının açıkça gösterildiği aktarılmıştır. Törenlere yurtiçinden yaklaşık 80 bin kişinin katılacağı belirtilirken, buna ilaveten Bulgaristan, Yunanistan, Macaristan ve Almanya'dan heyetlerin kutlamalar için Ankara'ya geldiği bilgisi paylaşılmıştır. Avrupalı ve Amerikalı çok sayıda gazetecinin de kutlamaları takip edeceği haberde yer almıştır. *İzvestiya*, Anadolu Ajansı'ndan almış olduğu Sovyetler Birliği'nin Türkiye Büyükelçisi Surits tarafından resepsiyon verildiği haberini de kendi sayfalarına taşımıştır⁵¹.

Sovyet Heyeti'nin Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret öncesinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Hükûmetinin, Türkiye Cumhuriyeti'ne uçak hediye etmesi gündeme gelmiştir. Söz konusu durum 19 Ekim 1933 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'ndan Genelkurmay Başkanlığı'na bildirilmiştir. Söz konusu belgede Moskova Büyükelçiliğinden gelen 16 Ekim 1933 tarihli telgraf doğrultusunda Sovyetlerin 3 askerî uçak ile sivil bir uçak hediye etmek arzusunda oldukları, söz konusu uçakların Odesa'dan gemi ile İstanbul'a montajı yapılmadan gönderileceği, heyetin Türkiye'ye gelmesi sonrasında ise Ankara'ya uçurulacağı bilgisi aktarılmıştır. Ayrıca belgede söz konusu uçakların Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında resmî geçide iştirak etmesi talebi iletilmiştir⁵².

Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi tarafından 16 Ekim 1933 tarihinde gönderilmiş olan telgrafa 24 Ekim 1933 tarihinde cevap göndermiştir. Söz konusu cevapta Sovyet heyeti tarafından Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetine hediye edilmek üzere gönderilen uçakların yerleştirilmesi ve kurulum resmî geçide katılmaları için Ankara'ya uçurulmaları ve bunları getiren Sovyet personel için gerekli hazırlıkların yapılacağı bilgisi yer almıştır⁵³.

⁵¹ *İzvestiya*, 30 Ekim 1933, s.2.

⁵² TDA, 571/34993-138037-5.

⁵³ TDA, 571/34993-138037-1.

İzvestiya gazetesi de Sovyetler Birliği tarafından hediye edilen uçakların Ankara'ya uçtuğunu, Sovyet pilotlarının havaalanında Havacılık Birliği başkanı Fuat Bey ile Genelkurmay Başkan Yardımcısı ve Millî Savunma Bakanlığı personelleri tarafından karşılandığını, Türk uçaklarının ise Sovyet pilotlara havada eşlik ettiğini yazmıştır⁵⁴.

Bu süreçte, Sovyet hükümet temsilcileri Türk mevkidaşlarına Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu yıl dönümünü tebrik amacıyla telgraf göndermeye devam etmişlerdir. İlk olarak Sovyetler Birliği Merkez Yürütme Komitesi Sekreteri Enukidze, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Kazım Paşa'ya bu minvalde bir telgraf göndermiş, diğer telgraflar ile benzer şekilde iki ülke dostluğuna vurgu yapmış ve Cumhuriyet'in yıl dönümü dolayısıyla Kazım Paşa'yı tebrik etmiştir. Diğer telgraf ise Sovyetler Birliği Dışişleri Halk Komiseri Litvinov tarafından, kendisinin Amerika Birleşik Devletleri yolculuğu esnasında Türk mevkidaşı Tefvik Rüştü Bey'e gönderilmiştir. Söz konusu telgrafta böylesi önemli bir günde Türkiye'de olamamaktan duymuş olduğu üzüntüyü dile getirmiş, iyi niyet temennileri ile Tefvik Rüştü Bey nezdinde Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'ya da tebriklerini iletmiştir⁵⁵.

Pravda gazetesi adına ziyareti yakından takip eden İzakov, 29 Ekim günü izlenimlerini gazetesine *Kutlama Gününde Ankara* başlığıyla aktarmıştır. Ankara'yı bayraklarla ve sloganlarla bezenmiş ve akşamdan ışıklandırılmış bir şekilde betimledikten sonra kutlamalara katılmak için Ankara'ya gelecek olanlara tren tarifelerinde yüzde 50 indirim uygulandığı ve katılımcılara konaklamaları için yerler ayarlandığı bilgisini paylaşmıştır. 80 bin nüfusa sahip olan Ankara'nın kutlamalar esnasında nüfusunun bir buçuk kat arttığı da gazeteye İzakov tarafından aktarılmıştır. Yazının devamında ise Türkiye'nin cumhuriyet ile dışa bağımlılıktan ve "çürümüş" saltanat rejiminden tamamen kurtulduğunu, ekonomik ve kültürel gelişimde oldukça ilerlediğini yazmıştır. Örnek olarak da Türkiye Cumhuriyeti'nin 4 bin kilometrelik bir demiryolu ağı devraldığı ve bu devralınmış ağın neredeyse tamamının yabancılara ait olduğu, bugün ise bu sayının 6 bin kilometreye ulaştığı ve yaklaşık olarak 4 bin kilometresinin devlete ait olduğu bilgisini vermiştir. Kutlamalarla ilgili görüşlerini aktaran yazar, sabahın erken saatlerinden itibaren yaya ve atlı olarak geçide katılımın sağlandığını

⁵⁴ *İzvestiya*, 30 Ekim 1933, s.2.

⁵⁵ *Pravda*, 30 Ekim 1933, s.2.

belirtmiştir. Devamında ise Voroşilov başkanlığındaki Sovyet heyetinin güne Meclis'in yeni binasında Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı ziyaret ederek başladığını, bu ziyaretin ilk gün gerçekleşen 3 saatlik görüşmeden sonra ikinci görüşme olduğunu belirtmiş akabinde de heyetin cumhurbaşkanı ile geçit törenine katıldıklarını aktarmıştır⁵⁶.

Ertesi gün, *Pravda* gazetesi Cumhuriyet Bayramı kutlamaları ile ilgili haberlerini *Türkiye'deki Kutlamalarda Sovyet Heyeti* ana başlığıyla sayfalarına taşımaya devam etmiştir. Ana başlığın hemen altında ise yine İzakov tarafından kaleme alınmış olan *Sovyet Heyetine Karşılama Gösterisi* başlıklı Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu kuruluş yıl dönümü kutlamaları hakkındaki izlenimlerinin olduğu makale paylaşılmıştır. İzakov yazısına resmî geçit töreninin gerçekleştiği alanın tasviriyle başlamış ve Gazi Mustafa Kemal Paşa, Mareşal Fevzi Paşa ve Başbakan İsmet Paşa'nın resmî askerî birlikler ve göstericilerin geçit törenini Voroşilov ile izlediklerini belirtmiştir. Sovyet delegasyonunun ise tribünde Cumhurbaşkanının sağ eli tarafında yer aldıkları da makale içerisinde ayrıca vurgulanmıştır. Metnin devamında Cumhurbaşkanının cumhuriyetin onuncu yılında elde etmiş olduğu kazanımlar ile gelecek hedeflerini içeren bir konuşma gerçekleştirdiği, Sovyet film endüstrisinden Soyuzfilm'in bu konuşmayı kesintisiz bir şekilde kaydeden tek kuruluş olduğu bilgisi ile geçit töreni ile ilgili detaylara yer verilmiştir. Yazının ikinci bölümüne de yazar şehrin akşam saatlerindeki tasvirini yaparak başlamış devamında ise Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından verilen yemekte iki ülke arasındaki dostane ve samimi ilişkilere vurgu yapılmıştır. Ankara Palas'ta gerçekleşen ve tamamı diplomatik çevrelerden oluşan yaklaşık 2 bin davetlinin yer aldığı resepsiyonda Türk hükûmet temsilcileri Sovyet temsilcileri ile yer almışlardır. Yazı içerisinde resepsiyonda iki ülke arasındaki yakınlığa vurgu yapılmış, Mustafa Kemal Paşa'nın salona Voroşilov ile girdiği belirtilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu yıl dönümü dolayısıyla yapmış olduğu konuşma da Anadolu Ajansı aracılığıyla aynı ana başlık altında Sovyet okuyucu ile paylaşılmıştır⁵⁷. Resepsiyonda Voroşilov ile Mustafa Kemal arasında gerçekleşen görüşmeler esnasında Voroşilov, Mustafa Kemal'e yeni bir dünya savaşının yaklaşmakta olduğunu ve doğu ordularının başkomutanlık görevinin de Mustafa Kemal tarafından yapılacak olduğunu

⁵⁶ İzakov, "Ankara v Dni Prazdnestv", *Pravda*, 30 Ekim 1933, s.2.

⁵⁷ *Pravda*, 31 Ekim 1933, s.2.

kendisine söylemesi dikkate değer bir husustur. Ayrıca Sovyet basınına göre gece hakkındaki önemli izlenimlerden biri de Mustafa Kemal'in Voroşilov'a oldukça yakın davrandığı, Batılı diplomatlara ise mesafeli olduğudur⁵⁸.

İzvestiya gazetesinden Rayevski de İzakov ile benzer şekilde onuncu yıl kutlamaları ile ilgili görüşlerini kendi gazetesinde kaleme almış olduğu yazısıyla okuyucusuna aktarmıştır. Rayevski tarafından kaleme alınan makalenin içeriği İzakov tarafından kaleme alınmış olan makale ile benzerlikler göstermesinin yanı sıra Mustafa Kemal Paşa'nın Onuncu Yıl Nutku'na da yazısı içinde yer vermiş olması ve 29 Ekim kutlamaları hakkında daha çok detay vermesi bakımından farklılık göstermektedir. Ayrıca Rayevski *Göz Alıcı Geçit Töreni* başlıklı yazısında Türk-Sovyet ilişkilerinin önemine de değinmiştir⁵⁹.

Sovyet Heyeti 31 Ekim tarihinde Ankara'da birtakım incelemelerde ve ziyaretlerde bulunmuştur. Heyet ilk olarak ticaret lisesi tarafından düzenlenmiş olan endüstri sergisini ziyaret etmiştir. *Pravda* gazetesi sergiyi, yeni Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığı için vermiş olduğu mücadelenin bir tezahürü olarak vurgulamıştır. Sergi ziyaretinin sonunda anı defterini imzalayan Voroşilov da bu hususa dikkat çekerek Türkiye'nin nitelikli bir eğitime ihtiyaç duyduğunu ve bu sergi vasıtasıyla da buna tanıklık ettiğini yazmıştır. Daha sonra heyet İsmet Paşa'nın adını taşıyan kız lisesini ziyaret etmiştir. Heyet aynı gün içerisinde yine İsmet Paşa'nın adını taşıyan 240 yataklı sanatoryumu da içeren hastane açılışına katılmışlardır. Açılıшта Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı, Dışişleri Bakanı ve hükümet temsilcileri ile Halk Partisi Genel Sekreteri de hazır bulunmuştur. 1 Kasım tarihinde ise Sovyet heyeti, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın açılış konuşmasını gerçekleştirdiği Türkiye Büyük Millet Meclisinin dördüncü dönem üçüncü yasama yılı açılışına katılmak amacıyla Türkiye Büyük Millet Meclisine gelmişlerdir. Voroşilov, cumhurbaşkanlığı locasından yasama yılı açılışını takip etmiştir. Akşam saatlerinde ise Sovyet heyetinin kendilerine tahsis edilmiş özel bir tren ile Ankara'dan İzmir'e yola çıkmaları planlanmıştır⁶⁰.

Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu yıl dönümü kutlamaları için Türkiye'de bulunan Sovyet film endüstrisi temsilcileri tarafından, Türkiye'nin

⁵⁸ Perinçek, a.g.e., s.216.

⁵⁹ *İzvestiya*, 1 Kasım 1933, s.1.

⁶⁰ *Pravda*, 2 Kasım 1933, s.2; *İzvestiya*, 2 Kasım 1933, s.2.

bağımsızlık mücadelesine adanması amacıyla onuncu yıl kutlamaları geniş kapsamlı ve sesli bir şekilde filme alınmıştır. Filmin yapımcılığını Soyuzfilm ile Türkiye'nin Millî Eğitim Bakanlığı üstlenmiştir. Ayrıca Sovyet film uzmanları Sovyetler tarafından yeni üretilmiş olan “Kinap” cihazı sayesinde Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın geçit resmi esnasında gerçekleştirmiş olduğu 8 dakikalık konuşmasını sesli bir filme çekmeyi de başarmışlardır⁶¹.

Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Kasım 1933 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin dördüncü dönem üçüncü yasama yılı açılış konuşması da hem *Pravda* hem de *İzvestiya* gazetelerinde yer almıştır. Konuşmasında Mustafa Kemal Paşa Sovyetler Birliği hakkında “Bu yıl seçkin bir Sovyet Heyeti'nin karşı ziyaretini kabul ettik. Bu ziyaretin onuncu yıl bayramına rastlaması iki ülke arasındaki ilişkilerinin derin samimiyetini gösteren mutlu bir neden olmuştur. İki ülkenin zor zamanlarında kurulmuş olan, beş yıldır türlü sınavlardan daha güçlenerek çıkmış bir dostluğun her zaman yüksek değer taşıdığı ve uluslararası barış için değerli ve önemli bir etken olduğu da kabul edilmelidir” demiştir⁶².

II.3. Heyetin Anadolu Gezisi Ve Türkiye'den Ayrılmaları

Daha önce planlanmış olduğu üzere Sovyet Heyeti 30 Ekim 1933 saat 22.00'da kendilerine tahsis edilmiş olan özel tren ile Ankara'dan Eskişehir, Kütahya ve Balıkesir'i takiben İzmir'e doğru hareket etmiştir. Tren garında Sovyet yetkilileri uğurlamak için kalabalık bir grup toplanmıştır. Heyeti uğurlamak amacıyla garda hazır bulunan Türk hükümet yetkilileri; Cumhurbaşkanlığı makamı birinci yardımcı tarafından temsil edilirken, Başbakan İsmet Paşa, TBMM Başkanı Kazım Paşa ile tüm bakanlar, diplomatlar ve bürokratlar da uğurlama da yer almıştır. Tren “Enternasyonal Marşı” eşliğinde uğurlanmış, heyete Dışişleri Bakanı, Savunma Bakanı ile birkaç general ve subay eşlik etmiştir. Trenin 1 Kasım 1933 saat 09.00'da İzmir'de olması planlanmış olmasına rağmen heyet İzmir yolu üzerinde Eskişehir'de konaklamış, burada hizmete yeni açılmış olan şeker fabrikasını, havaalanını ve Devlet Demiryolları Atölyesini ziyaret etmiştir. Her yerde

⁶¹ *Pravda*, 2 Kasım 1933, s.2; *İzvestiya*, 2 Kasım 1933, s.2.

⁶² *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D. IV, C 18, s.2; *Pravda*, 3 Kasım 1933, s.1; *İzvestiya*, 3 Kasım 1933, s.2.

olduğu üzere burada da heyeti kalabalık bir halk topluluğu karşılamıştır. Saat 11.30'da heyet Balıkesir'e doğru yola çıkmıştır⁶³.

Sovyet Heyeti'ni taşıyan özel tren 3 Kasım 1933 tarihinde İzmir'e ulaşmıştır. Tren garı Türk ve Sovyet bayrakları ile donatılmıştır. İzmir'de tren yerel makamlarca istasyon peronunda karşılanmış ve tören kıtası tarafından "Enternasyonal Marşı" çalınmıştır. Heyet konaklayacakları Gazi Mustafa Kemal Köşkü yolunda binlerce kişi tarafından selamlanmıştır. Akabinde heyet resmî ziyaretlerine başlamış ve şehri tanıma fırsatı bulmuştur⁶⁴.

Bu süreçte Sovyet Heyeti'nin Türkiye ziyareti hakkında Türk hükûmeti tarafından resmî bir açıklama yapılmıştır. Açıklamaya Başbakan İsmet Paşa'nın Moskova'ya gerçekleştirmiş olduğu ziyarete karşılık olarak Sovyet Heyeti'nin Ankara'yı ziyaret ettiği ve bu kapsamda Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun onuncu yıl dönümü kutlamalarına katıldıkları, böylece iki ülke arasındaki 1921 yılından itibaren süregelen dostluk ilişkileri ve gelecek durumlar hakkında farklı bakış açıları üzerine fikir teatisinde bulunduğu belirtilmiştir. Açıklamanın devamında ise Türkiye ile SSCB arasında uluslararası arenadaki yakın iş birliği ile barışın güçlenmesinin sağlandığı kaydedilmiştir. Onuncu yıl kutlamalarına Sovyet heyetinin dostane katılımının Türk halkı tarafından mutlulukla karşılandığı böylece yakın ve giderek gelişen iki ülke dostluğu açısından bu ziyaretin büyük öneme haiz olduğu kamuoyu ile paylaşılmıştır. Ayrıca Gazi Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa ve Tevfik Rüştü Bey'in Sovyet mevkidaşlarının kendilerine göndermiş olduğu tebrik telgraflarına karşılık olarak gönderdikleri teşekkür telgrafları da Sovyet basınında yer almıştır⁶⁵.

Voroşilov başkanlığındaki Sovyet Heyeti 4 Kasım tarihinde İzmir Valisi eşliğinde Bergama'ya bir gezi düzenlemiş burada tarihi kalıntıları ve yapılmakta olan kazıları incelemiştir. Halk Partisi İzmir Teşkilatı tarafından heyet onuruna bir yemek organize edilmiş, dönüş yolunda köylerin yakınından ve bir tekstil fabrikasının yanından geçmişler, yerel halk ile

⁶³ T.C. Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 01016864-47-632841, s.4; Pravda, 3 Kasım 1933, s.1; İzvestiya, 3 Kasım 1933, s.1; İzvestiya, 4 Kasım 1933, s.1.

⁶⁴ Pravda, 4 Kasım 1933, s.1.

⁶⁵ Pravda, 5 Kasım 1933, s.1; İzvestiya, 5 Kasım 1933, s.1.

tanışmışlardır. Aynı gün akşam ise Sovyet Heyeti İzmir'den ayrılarak İstanbul'a doğru yola çıkmışlardır⁶⁶.

Sovyet Heyeti ve kendilerine eşlik eden Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ile SSCB'nin Ankara Büyükelçisi ve Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi 5 Kasım 1933 sabah saatlerinde Çanakkale'ye gelmişlerdir. Heyet saat 08.00'da kıyıya ulaşmış ve burada karşılama komitesi tarafından karşılanmıştır. Çanakkale Valisi tarafından heyet onuruna bir davet verilmiş ve akabinde heyet Çanakkale'den ayrılıp, 6 Kasım 1933'te İstanbul'a ulaşmıştır⁶⁷.

Sovyet Heyeti'nin Türkiye ziyareti esnasında Sovyetler Birliği'nde Ekim Devrimi'nin 16. yıl dönümü kutlamaları yapılmaktaydı. Bu sebeple Mustafa Kemal Paşa ile Kalinin arasında ve Tevfik Rüştü Bey ile Krestinskiy arasında karşılıklı tebrik ve teşekkür telgrafları gönderilmiştir⁶⁸.

Kliment Yefremoviç Voroşilov başkanlığındaki Sovyet Heyeti 10 Kasım 1933 tarihinde saat 02.00'da Odessa'ya doğru yola çıkmak üzere İzmir Vapuru ile İstanbul'dan ayrılmışlardır. İstanbul'dan ayrılmadan bir gün önce Voroşilov tarafından Türk ve yabancı basına ziyaret hakkında bir beyanat verilmiştir. Açıklamada Voroşilov, Türkiye'nin eğitim, kültür, sanayi ve tarım alanında göstermiş olduğu gelişime yakinen şahit olmaktan duyduğu mutluluğu dile getirmiş ve Türkiye'nin iktisadi anlamda da bağımsız bir hüviyete sahip olma yolundaki mücadelesini takdir etmiştir. Ziyaret ile iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da sağlamlaştığı ve birlikte uluslararası arenada barışın sürdürülmesi hususundaki çalışmaların daha da kuvvetlenerek devam edeceğini belirtmiş, Türk-Sovyet dostluğunun sadece iki ülke halkının değil tüm dünyada barıştan taraf olanlar için önemine değinmiştir. İsmet Paşa da yapmış olduğu açıklamada Sovyet heyetini Türkiye'de ağırlamaktan duydukları memnuniyeti dile getirmiş ve heyetin Türkiye'de sadece resmî görüşmelerde değil halk arasında da dostane bir tavır sergilediğini ayrıca Ankara'da Cumhurbaşkanı ile birkaç kez gerek resmî gerek gayriresmî görüşmelerde iki ülkeyi de ilgilendiren meseleler hakkında fikir alışverişinde bulduklarını beyan etmiştir. Gerçekleşmiş olan ziyaret ile Türk-Sovyet

⁶⁶ **Pravda**, 6 Kasım 1933, s.1.

⁶⁷ **Pravda**, 7 Kasım 1933, s.5; **İzvestiya**, 7 Kasım 1933, s.5; Heyetin Anadolu gezisi hakkında detaylı bilgi için bk. Gökser Gökçay, *Türk Basını'nda Türkiye Cumhuriyeti'ni Ziyaret Eden Sovyet Misyonları (1923-1938)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2007.

⁶⁸ **İzvestiya**, 10 Kasım 1933, s.4.

SOVYET BASININDA TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN ONUNCU YIL
KUTLAMALARI VE KLİMENT YEFREMOVİÇ VOROŞİLOV'UN TÜRKİYE ZİYARETİ

ilişkilerinin daha da sağlamlaştığına ve barışın sağlanması hususunda iki ülkenin gayretlerinin önemine dikkat çekmiştir. Ayrıca İzmir Kent Konseyi tarafından, İzmir'e gerçekleştirmiş olduğu ziyaretin unutulmaz anısı olarak SSCB Askerî ve Deniz İşleri Halk Komiseri Kliment Yefremoviç Voroşilov'a İzmir şehrinin fahri hemşerisi unvanının verildiği bilgisi *Pravda* ve *İzvestiya* gazetelerinde yer almıştır⁶⁹.

Kliment Yefremoviç Voroşilov başkanlığındaki Sovyet heyetinin Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu kuruluş yıl dönümü kutlamaları için gerçekleştirmiş olduğu resmî ziyaret heyetin 26 Ekim 1933'te İstanbul'a gelmesi ile başlamış ve 10 Kasım 1933'te İstanbul'dan ayrılmaları ile son bulmuştur. Sovyet basınında devam eden süreçte ziyaret hakkında haberler yer almaya devam etmiş, söz konusu haberlerin içeriğinde Sovyet heyetinin Türkiye'de kendilerine gösterilen ilginin yakınlığından ve Türk-Sovyet ilişkilerinin "sarsılmaz" gücünden bahsedilmiştir.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Merkez Yürütme Kurulu Başkanı M. İ. Kalinin tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu yıldönümü dolayısıyla Türkiye'de bulunan Sovyet Heyeti'nin Moskova'ya gelmiş olmaları akabinde Türk Hükûmeti ve Türk milleti tarafından heyete gösterilmiş olan iyi kabul ve dostane yaklaşım dolayısıyla teşekkürlerini Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'e ilettiği bir telgraf gönderilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'da Kalinin'e bir cevap telgrafi göndermiş ve heyeti Türkiye'de iki ülke dostluğuna uygun bir şekilde ağırlamaktan duymuş oldukları memnuniyeti dile getirmiştir⁷⁰.

⁶⁹ *Pravda*, 11 Kasım 1933, s.1; *İzvestiya*, 11 Kasım 1933, s.1.

⁷⁰ *TDA*, 571/ 34993-138025-2; *Pravda*, 16 Kasım 1933, s.1; *İzvestiya*, 16 Kasım 1933, s.1; *Pravda*, 17 Kasım 1933, s.1, *İzvestiya*, 17 Kasım 1933, s.1.

SONUÇ

Yüzyıllar boyunca karşılıklı birçok cephede savaşmış olan Türkler ve Ruslar için yirminci yüzyıl büyük değişiklikler ile başlamış ve her iki ulusun varlığını sürdürdüğü coğrafyalarda monarşi yönetimleri yıkılarak rejim değişiklikleri yaşanmıştır. Türkiye'nin vermiş olduğu Milli Mücadele, Sovyetler tarafından emperyalizmle mücadele olarak addedilmiş ve iki ülke arasında yakınlaşma anlamında ilk temaslar sağlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı öncesine kadar da bu yakınlaşma ve dostluk sürekli pozitif yönlü olarak ilerlemiştir.

İki ülke ilişkilerinin dostluk ve iyi komşuluk ilişkileri çerçevesinde gelişmesinde en önemli hususlardan birisi şüphesiz ki karşılıklı gerçekleştirilen diplomatik ziyaretlerdir. 1930'lu yılların henüz başında gerçekleşmiş olan ilişkiler ise temsil edilen heyetlerin makamları dolayısıyla büyük öneme haizdir. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu kuruluş yıl dönümü kutlamalarını da kapsayacak şekilde Kliment Yefremoviç Vorosilov'un Türkiye'ye gerçekleştirmiş olduğu ziyaret, gerek ziyaretin gerçekleşmiş olduğu tarih açısından gerek de ziyareti gerçekleştiren heyetin kalabalık ve Sovyet Hükûmetinin önemli temsilcilerinden oluşması hasebiyle incelemeye değerdir.

Sovyet Heyeti'nin Türkiye ziyareti 26 Ekim 1933 tarihinden 10 Kasım 1933 tarihine kadar sürmüş ve sadece Ankara'da resmî temaslarda bulunulmasıyla değil Anadolu'nun birçok şehrine de ziyaret gerçekleşmesiyle kapsamlı bir gezi olmuştur. Ancak Anadolu'nun diğer şehirlerine gerçekleştirilen ziyaretlerin ve gezilerin Sovyet basınında kendisine yer bulmaması, Ankara'da gerçekleştirilen ziyaretler ile Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu yılı dolayısıyla kaleme alınan haber ve yazıların kapsamı göz önüne alındığında dikkatlerden kaçmamıştır.

Gerçekleştirilmiş olan kapsamlı gezi hakkında Sovyet basınında haberler, heyetin Moskova'dan yola çıkmasıyla başlamış ve heyetin geziyi sonlandırıp Moskova'ya dönmesiyle son bulmuştur. İncelenen *Pravda* ve *İzvestiya* gazeteleri ziyarete büyük önem vermişler ve her iki gazetede heyetin gerçekleştirmiş olduğu ziyareti takip etmek amacıyla muhabir görevlendirmişlerdir. Bunun yanı sıra her iki gazetede de Sovyet TASS Haber Ajansının Anadolu Ajansı tarafından sağladığı haberlere de sayfalarında yer verdiği görülmüştür.

SOVYET BASININDA TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN ONUNCU YIL
KUTLAMALARI VE KLİMENT YEFREMOVİÇ VOROŞİLOV'UN TÜRKİYE ZİYARETİ

Ziyaretin Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu kuruluş yıl dönümüne denk gelmesi sebebiyle özellikle *İzvestiya* gazetesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren katetmiş olduğu yol hakkında oldukça detaylı yazılara yer vermiş olduğu dikkate değer bir husus olmuştur.

Sovyet basınının hükûmet kontrolünde olduğu düşünüldüğünde, haberlerde ve Voroşilov'un açıklamalarında sürekli olarak iki ülke arasındaki dostluğun ve iş birliğinin önemine değinilmesi Moskova hükûmetinin de aynı düşüncede olduğu çıkarımını yapmamızı sağlamaktadır.

Ayrıca dikkate değer bir başka hususta; haberlerde, yayınlanan yazılarda, Sovyet yetkililer tarafından gönderilmiş olan telgraflarda ve Sovyet heyetine başkanlık eden Voroşilov'un açıklamalarında sürekli olarak iki ülke arasındaki ilişkilerin tarihsel sürecine yapılan atıf olmuştur. Gerçekleştirilmiş olan ziyaret süresince özellikle Ankara'daki temaslarda başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Türk Hükûmet yetkililerinin diğer ülke diplomatik temsilcilerine nazaran Sovyet heyetine oldukça yakın olmaları da gözlerden kaçmayan bir husus olmuştur.

Sonuç olarak; Kliment Yefremoviç Voroşilov başkanlığındaki Sovyet Heyeti'nin Türkiye'ye gerçekleştirmiş olduğu ziyaret ile iki ülke arasında sürekli gelişmekte olan ilişkilerin karşılıklı ziyaretler bağlamında zirve noktalarından birisinin yaşandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

İntihal Taraması

Plagiarism Detection

Bu makale intihal taramasından geçirildi.
(<https://intihal.net/>) | *This paper was checked for plagiarism.*
(<https://intihal.net/>)

Etik Beyan

Ethical Statement

Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.*

Yazar Katkıları

Author Contributions

MSY (% 50)

ÇB (% 50)

Açık Erişim Lisansı

Open Access License

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License*

KAYNAKÇA

“Kliment Yefremoviç Vorosilov”, **Bolşaya Sovetskaya Entsiklopediya**, Ed. A. M. Prohorov, Cilt:5, İzdatelstvo Sovetskaya Entsiklopediya, Moskova 1971.

“Kliment Yefremoviç Vorosilov”, **Sovetskaya İstoriçeskaya Entsiklopediya**, Ed: E. M. Jukov, Cilt:3, Sovetskaya Entsiklopediya, Moskova 1963.

Ağayev, Elnur, “Atatürk’ün Vefatının Sovyet Basınına Yansıması”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C 6, S 11, 2010, s.31-156.

Andronov, S.A. ve Tsukasov, S.V., “Pravda”, **Bolşaya Sovetskaya Entsiklopediya**, C 20, İzdatelstvo Sovetskaya Entsiklopediya, Moskova 1975.

Aydoğan, Erdal, “Kliment Yefremoviç Vorosilov’un Türkiye’yi Ziyareti ve Türkiye-Sovyet Rusya İlişkilerine Katkısı”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 39, 2007, s.337-357.

Benhür, Çağatay ve Yıldız, Mevlüt Samet, “Kliment Yefremoviç Vorosilov” **Atatürk Ansiklopedisi**, Ed. Yasemin Doğaner, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/vorosilov/>.

Benhür, Çağatay, “Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S 15, 2004, s.325-337.

Dokumentı Vneşney Politiki SSSR, Cilt 10, İzdatelstvo Političeskoj Literaturı, Moskova 1970.

Erden, Ömer, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye-Sovyet Rusya İlişkileri Çerçevesinde Sovyet Rusya Hariciye Komiseri Litvinov (Litvinoff)’un Türkiye Ziyareti”, **Atatürk Dergisi**, C 5, S 4, 2007, s.87-105.

Gençalp, Ebru, “Sovyet Başbakanı Kosigin’in Türkiye Ziyareti’nin Basında Değerlendirilmesi”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S 30, 2019, s.55-77.

Gökçay, Gökser, **Türk Basını’nda Türkiye Cumhuriyeti’ni Ziyaret Eden Sovyet Misyonları (1923-1938)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2007.

Gönlübol, Mehmet ve Sar Cem, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2014.

Gürün, Kamuran, “17 Aralık 1925 Türk-Rus Antlaşması”, **Türk Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

Gürün, Kamuran, **Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010.

İzakov, “Ankara v Dni Prazdnestv”, **Pravda**, 30 Ekim 1933.

İzvestiya (24 Ekim 1933 – 17 Kasım 1933).

Karahan, L., “Sovetskiy Sayuz i Turtsiya”, **İzvestiya**, 28 Ekim 1933.

Kolesnikov, Aleksandr, **Türk-Sovyet İlişkilerinin Kuruluşunun 90. Yılı: Atatürk Dönemi Türk-Rus İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D. IV, C 3.

Müezzinoğlu, Ersin, “İsmet Paşa'nın 1932 Sovyet Rusya Ziyareti Üzerine”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 20, S 2, 2018, s.249-260.

Nikulin, Lev, “Ankara”, **İzvestiya**, 28 Ekim 1933.

Perinçek, Mehmet, **Atatürk'ün Sovyetler'le Görüşmeleri Sovyet Arşiv Belgeleriyle**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014.

Pravda (24 Ekim 1933 – 17 Kasım 1933).

Qasımlı, Musa, **Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği İlişkileri 1960-1980**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2007.

Rayevski, “Stroitelstvo Svobodnoy Turtsii”, **İzvestiya**, 30 Ekim 1933.

Somel, Gözde, “Soviet Russias's Foreign Affairs with Turkey in 1923 Reports of Ambassador Surits”, **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, C 22, S 2, 2018, s.222-239.

T.C. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE Arşivi), FK29G60B60001.

T.C. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE Arşivi), FK34G21B21-1001.

T.C. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE Arşivi), K4G40B40001.

T.C. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE Arşivi), K8G57B57001.

T.C. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE Arşivi), K9G49B49001.

Tellal, Erel, “SSCB’yle İlişkiler”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

Tsvetkova, Tsvetelina, “Soviet-Turkish Relations in 1921-1923: A Few Nuances from the Bulgarian Archives”, **Journal of Balkan and Black Sea Studies**, C 3, S 4, 2020, s.11-34.

Tsyplin, Vitaly Gennadiyevič, “Sovetsko-Turetskie Kontaktı po Voennım Voprosam v Naçale 1920 Godov”, **İzvestiya Saratovskogo Universiteta Novaya Seriya İstoriya Mejdunarodnie Otnoşeniya**, C 19, S 1, 2019, s.69-75.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 01016864/47/632841.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 571/34993-138037-5.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 571/34993-138037-1.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 571/ 34993-138025-2.

Tyurin, M.İ., “İzvestiya”, **Bolşaya Sovetskaya Ensiklopediya**, C 10, İzdatelstvo Sovetskaya Ensiklopediya, Moskova 1975.

Vandov, Dimitır, **Atatürk Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014.

Vneşnyaya Politika SSSR Sbornik Dokumentov, Ed. S. A. Lazovski, Cilt 3, Moskova 1945.

Yıldız, Mevlüt Samet ve Benhür, Çağatay, “Türk-Sovyet İlişkileri Bağlamında Litvinov’un 1931 Türkiye Ziyareti”, **9. Uluslararası Atatürk**

SOVYET BASININDA TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN ONUNCU YIL
KUTLAMALARI VE KLİMENT YEFREMOVİÇ VOROŞİLOV'UN TÜRKİYE ZİYARETİ

Kongresi Bildiriler Kitabı, Cilt 2, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,
Ankara 2019.

Yurdigül, Aslı ve Erdoğan akar Banu, “Sovyet Basınında Türkiye ve
Türkiye Cumhuriyeti'nin İlanı: Pravda ve İzvestiya Gazeteleri Örneği”,
Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S 47, 2019, s.273-294.

Zalesskiy, K.A., **İmperiya Stalina**, Vee, Moskova 2000.

EKLER

Ek-1. Pravda, 31 Ekim 1933 tarihli kupürü

СОВЕТСКАЯ ДЕЛЕГАЦИЯ В СОРЖЕСТВАХ В ТУРЦИИ.

Приветственная демонстрация советских делегатам.

Анкара, 29 октября. Люди по случаю... 10-летия Турецкой республики... приветствие на обширной демонстрации...

ПРИЕМ У ПРЕЗИДЕНТА.

Речь тов. Сурица.

Анкара, 29 октября. (ТАСС). Советская делегация... приема у президента... речь тов. Сурица...

Тов. СУРИЦА.

Речь Гази Мустафа Кемаль-паша.

Анкара, 29 октября. (ТАСС). Вы... Мустафа Кемаль-паша... речь о независимости Турции...

Утром... Мустафа Кемаль-паша... речь о независимости Турции...

Ответ Кемаль-паша.

Мустафа Кемаль-паша в ответ... на речь тов. Сурица... отклик на советскую речь...

ОТКЛИКИ АНГЛИЙСКОЙ ПЕЧАТИ.

Лондон, 29 октября. (Спек). Империализм... отклик английской печати на турецкие события...

В японской... А. Хамадан, Г. Смольников. Японская делегация...

SOVYET BASININDA TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN ONUNCU YIL KUTLAMALARI VE KLİMENT YEFREMOVİÇ VOROŞİLOV'UN TÜRKİYE ZİYARETİ

Ek-2. İzvestiya 28 Ekim 1933 tarihli kupürü

КОНСТАВЛЯ ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМПЬЮТЕРНОГО КОМИТЕТА СОЮЗА ССР И ВЕРХОВНОГО ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМПЬЮТЕРНОГО КОМИТЕТА СЕРБИИ

СМЕТКА 28 ОКТЯБРЯ 1933 Г. № 164 А

ПРИВЕТ НЕЗАВИСИМОЙ ТУРЕЦКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

П. КАРАХАН

Советский Союз и Турция

«Эта новая республика явилась плодом неслыханно быстрого успеха турецкой революции — успеха, который достигнут в результате тесного сотрудничества с Советским Союзом. Советский Союз оказал Турции материальную и моральную помощь, способствуя ее освобождению от иностранного влияния и созданию независимого государства. Советский Союз и Турция являются друзьями и союзниками, и мы приветствуем ее как новую республику, которая вносит свой вклад в дело освобождения Востока от империализма и в дело установления дружбы и сотрудничества между народами Востока и Востока.»

1918, 1919, 1920, 1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941, 1942, 1943, 1944, 1945, 1946, 1947, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1954, 1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973, 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026, 2027, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2035, 2036, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041, 2042, 2043, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049, 2050, 2051, 2052, 2053, 2054, 2055, 2056, 2057, 2058, 2059, 2060, 2061, 2062, 2063, 2064, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2072, 2073, 2074, 2075, 2076, 2077, 2078, 2079, 2080, 2081, 2082, 2083, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089, 2090, 2091, 2092, 2093, 2094, 2095, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2102, 2103, 2104, 2105, 2106, 2107, 2108, 2109, 2110, 2111, 2112, 2113, 2114, 2115, 2116, 2117, 2118, 2119, 2120, 2121, 2122, 2123, 2124, 2125, 2126, 2127, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2133, 2134, 2135, 2136, 2137, 2138, 2139, 2140, 2141, 2142, 2143, 2144, 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2151, 2152, 2153, 2154, 2155, 2156, 2157, 2158, 2159, 2160, 2161, 2162, 2163, 2164, 2165, 2166, 2167, 2168, 2169, 2170, 2171, 2172, 2173, 2174, 2175, 2176, 2177, 2178, 2179, 2180, 2181, 2182, 2183, 2184, 2185, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2191, 2192, 2193, 2194, 2195, 2196, 2197, 2198, 2199, 2200, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2212, 2213, 2214, 2215, 2216, 2217, 2218, 2219, 2220, 2221, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2231, 2232, 2233, 2234, 2235, 2236, 2237, 2238, 2239, 2240, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2293, 2294, 2295, 2296, 2297, 2298, 2299, 2300, 2301, 2302, 2303, 2304, 2305, 2306, 2307, 2308, 2309, 2310, 2311, 2312, 2313, 2314, 2315, 2316, 2317, 2318, 2319, 2320, 2321, 2322, 2323, 2324, 2325, 2326, 2327, 2328, 2329, 2330, 2331, 2332, 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2353, 2354, 2355, 2356, 2357, 2358, 2359, 2360, 2361, 2362, 2363, 2364, 2365, 2366, 2367, 2368, 2369, 2370, 2371, 2372, 2373, 2374, 2375, 2376, 2377, 2378, 2379, 2380, 2381, 2382, 2383, 2384, 2385, 2386, 2387, 2388, 2389, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2396, 2397, 2398, 2399, 2400, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406, 2407, 2408, 2409, 2410, 2411, 2412, 2413, 2414, 2415, 2416, 2417, 2418, 2419, 2420, 2421, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2431, 2432, 2433, 2434, 2435, 2436, 2437, 2438, 2439, 2440, 2441, 2442, 2443, 2444, 2445, 2446, 2447, 2448, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455, 2456, 2457, 2458, 2459, 2460, 2461, 2462, 2463, 2464, 2465, 2466, 2467, 2468, 2469, 2470, 2471, 2472, 2473, 2474, 2475, 2476, 2477, 2478, 2479, 2480, 2481, 2482, 2483, 2484, 2485, 2486, 2487, 2488, 2489, 2490, 2491, 2492, 2493, 2494, 2495, 2496, 2497, 2498, 2499, 2500, 2501, 2502, 2503, 2504, 2505, 2506, 2507, 2508, 2509, 2510, 2511, 2512, 2513, 2514, 2515, 2516, 2517, 2518, 2519, 2520, 2521, 2522, 2523, 2524, 2525, 2526, 2527, 2528, 2529, 2530, 2531, 2532, 2533, 2534, 2535, 2536, 2537, 2538, 2539, 2540, 2541, 2542, 2543, 2544, 2545, 2546, 2547, 2548, 2549, 2550, 2551, 2552, 2553, 2554, 2555, 2556, 2557, 2558, 2559, 2560, 2561, 2562, 2563, 2564, 2565, 2566, 2567, 2568, 2569, 2570, 2571, 2572, 2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2579, 2580, 2581, 2582, 2583, 2584, 2585, 2586, 2587, 2588, 2589, 2590, 2591, 2592, 2593, 2594, 2595, 2596, 2597, 2598, 2599, 2600, 2601, 2602, 2603, 2604, 2605, 2606, 2607, 2608, 2609, 2610, 2611, 2612, 2613, 2614, 2615, 2616, 2617, 2618, 2619, 2620, 2621, 2622, 2623, 2624, 2625, 2626, 2627, 2628, 2629, 2630, 2631, 2632, 2633, 2634, 2635, 2636, 2637, 2638, 2639, 2640, 2641, 2642, 2643, 2644, 2645, 2646, 2647, 2648, 2649, 2650, 2651, 2652, 2653, 2654, 2655, 2656, 2657, 2658, 2659, 2660, 2661, 2662, 2663, 2664, 2665, 2666, 2667, 2668, 2669, 2670, 2671, 2672, 2673, 2674, 2675, 2676, 2677, 2678, 2679, 2680, 2681, 2682, 2683, 2684, 2685, 2686, 2687, 2688, 2689, 2690, 2691, 2692, 2693, 2694, 2695, 2696, 2697, 2698, 2699, 2700, 2701, 2702, 2703, 2704, 2705, 2706, 2707, 2708, 2709, 2710, 2711, 2712, 2713, 2714, 2715, 2716, 2717, 2718, 2719, 2720, 2721, 2722, 2723, 2724, 2725, 2726, 2727, 2728, 2729, 2730, 2731, 2732, 2733, 2734, 2735, 2736, 2737, 2738, 2739, 2740, 2741, 2742, 2743, 2744, 2745, 2746, 2747, 2748, 2749, 2750, 2751, 2752, 2753, 2754, 2755, 2756, 2757, 2758, 2759, 2760, 2761, 2762, 2763, 2764, 2765, 2766, 2767, 2768, 2769, 2770, 2771, 2772, 2773, 2774, 2775, 2776, 2777, 2778, 2779, 2780, 2781, 2782, 2783, 2784, 2785, 2786, 2787, 2788, 2789, 2790, 2791, 2792, 2793, 2794, 2795, 2796, 2797, 2798, 2799, 2800, 2801, 2802, 2803, 2804, 2805, 2806, 2807, 2808, 2809, 2810, 2811, 2812, 2813, 2814, 2815, 2816, 2817, 2818, 2819, 2820, 2821, 2822, 2823, 2824, 2825, 2826, 2827, 2828, 2829, 2830, 2831, 2832, 2833, 2834, 2835, 2836, 2837, 2838, 2839, 2840, 2841, 2842, 2843, 2844, 2845, 2846, 2847, 2848, 2849, 2850, 2851, 2852, 2853, 2854, 2855, 2856, 2857, 2858, 2859, 2860, 2861, 2862, 2863, 2864, 2865, 2866, 2867, 2868, 2869, 2870, 2871, 2872, 2873, 2874, 2875, 2876, 2877, 2878, 2879, 2880, 2881, 2882, 2883, 2884, 2885, 2886, 2887, 2888, 2889, 2890, 2891, 2892, 2893, 2894, 2895, 2896, 2897, 2898, 2899, 2900, 2901, 2902, 2903, 2904, 2905, 2906, 2907, 2908, 2909, 2910, 2911, 2912, 2913, 2914, 2915, 2916, 2917, 2918, 2919, 2920, 2921, 2922, 2923, 2924, 2925, 2926, 2927, 2928, 2929, 2930, 2931, 2932, 2933, 2934, 2935, 2936, 2937, 2938, 2939, 2940, 2941, 2942, 2943, 2944, 2945, 2946, 2947, 2948, 2949, 2950, 2951, 2952, 2953, 2954, 2955, 2956, 2957, 2958, 2959, 2960, 2961, 2962, 2963, 2964, 2965, 2966, 2967, 2968, 2969, 2970, 2971, 2972, 2973, 2974, 2975, 2976, 2977, 2978, 2979, 2980, 2981, 2982, 2983, 2984, 2985, 2986, 2987, 2988, 2989, 2990, 2991, 2992, 2993, 2994, 2995, 2996, 2997, 2998, 2999, 3000, 3001, 3002, 3003, 3004, 3005, 3006, 3007, 3008, 3009, 3010, 3011, 3012, 3013, 3014, 3015, 3016, 3017, 3018, 3019, 3020, 3021, 3022, 3023, 3024, 3025, 3026, 3027, 3028, 3029, 3030, 3031, 3032, 3033, 3034, 3035, 3036, 3037, 3038, 3039, 3040, 3041, 3042, 3043, 3044, 3045, 3046, 3047, 3048, 3049, 3050, 3051, 3052, 3053, 3054, 3055, 3056, 3057, 3058, 3059, 3060, 3061, 3062, 3063, 3064, 3065, 3066, 3067, 3068, 3069, 3070, 3071, 3072, 3073, 3074, 3075, 3076, 3077, 3078, 3079, 3080, 3081, 3082, 3083, 3084, 3085, 3086, 3087, 3088, 3089, 3090, 3091, 3092, 3093, 3094, 3095, 3096, 3097, 3098, 3099, 3100, 3101, 3102, 3103, 3104, 3105, 3106, 3107, 3108, 3109, 3110, 3111, 3112, 3113, 3114, 3115, 3116, 3117, 3118, 3119, 3120, 3121, 3122, 3123, 3124, 3125, 3126, 3127, 3128, 3129, 3130, 3131, 3132, 3133, 3134, 3135, 3136, 3137, 3138, 3139, 3140, 3141, 3142, 3143, 3144, 3145, 3146, 3147, 3148, 3149, 3150, 3151, 3152, 3153, 3154, 3155, 3156, 3157, 3158, 3159, 3160, 3161, 3162, 3163, 3164, 3165, 3166, 3167, 3168, 3169, 3170, 3171, 3172, 3173, 3174, 3175, 3176, 3177, 3178, 3179, 3180, 3181, 3182, 3183, 3184, 3185, 3186, 3187, 3188, 3189, 3190, 3191, 3192, 3193, 3194, 3195, 3196, 3197, 3198, 3199, 3200, 3201, 3202, 3203, 3204, 3205, 3206, 3207, 3208, 3209, 3210, 3211, 3212, 3213, 3214, 3215, 3216, 3217, 3218, 3219, 3220, 3221, 3222, 3223, 3224, 3225, 3226, 3227, 3228, 3229, 3230, 3231, 3232, 3233, 3234, 3235, 3236, 3237, 3238, 3239, 3240, 3241, 3242, 3243, 3244, 3245, 3246, 3247, 3248, 3249, 3250, 3251, 3252, 3253, 3254, 3255, 3256, 3257, 3258, 3259, 3260, 3261, 3262, 3263, 3264, 3265, 3266, 3267, 3268, 3269, 3270, 3271, 3272, 3273, 3274, 3275, 3276, 3277, 3278, 3279, 3280, 3281, 3282, 3283, 3284, 3285, 3286, 3287, 3288, 3289, 3290, 3291, 3292, 3293, 3294, 3295, 3296, 3297, 3298, 3299, 3300, 3301, 3302, 3303, 3304, 3305, 3306, 3307, 3308, 3309, 3310, 3311, 3312, 3313, 3314, 3315, 3316, 3317, 3318, 3319, 3320, 3321, 3322, 3323, 3324, 3325, 3326, 3327, 3328, 3329, 3330, 3331, 3332, 3333, 3334, 3335, 3336, 3337, 3338, 3339, 3340, 3341, 3342, 3343, 3344, 3345, 3346, 3347, 3348, 3349, 3350, 3351, 3352, 3353, 3354, 3355, 3356, 3357, 3358, 3359, 3360, 3361, 3362, 3363, 3364, 3365, 3366, 3367, 3368, 3369, 3370, 3371, 3372, 3373, 3374, 3375, 3376, 3377, 3378, 3379, 3380, 3381, 3382, 3383, 3384, 3385, 3386, 3387, 3388, 3389, 3390, 3391, 3392, 3393, 3394, 3395, 3396, 3397, 3398, 3399, 3400, 3401, 3402, 3403, 3404, 3405, 3406, 3407, 3408, 3409, 3410, 3411, 3412, 3413, 3414, 3415, 3416, 3417, 3418, 3419, 3420, 3421, 3422, 3423, 3424, 3425, 3426, 3427, 3428, 3429, 3430, 3431, 3432, 3433, 3434, 3435, 3436, 3437, 3438, 3439, 3440, 3441, 3442, 3443, 3444, 3445, 3446, 3447, 3448, 3449, 3450, 3451, 3452, 3453, 3454, 3455, 3456, 3457, 3458, 3459, 3460, 3461, 3462, 3463, 3464, 3465, 3466, 3467, 3468, 3469, 3470, 3471, 3472, 3473, 3474, 3475, 3476, 3477, 3478, 3479, 3480, 3481, 3482, 3483, 3484, 3485, 3486, 3487, 3488, 3489, 3490, 3491, 3492, 3493, 3494, 3495, 3496, 3497, 3498, 3499, 3500, 3501, 3502, 3503, 3504, 3505, 3506, 3507, 3508, 3509, 3510, 3511, 3512, 3513, 3514, 3515, 3516, 3517, 3518, 3519, 3520, 3521, 3522, 3523, 3524, 3525, 3526, 3527, 3528, 3529, 3530, 3531, 3532, 3533, 3534, 3535, 3536, 3537, 3538, 3539, 3540, 3541, 3542, 3543, 3544, 3545, 3546, 3547, 3548, 3549, 3550, 3551, 3552, 3553, 3554, 3555, 3556, 3557, 3558, 3559, 3560, 3561, 3562, 3563, 3564, 3565, 3566, 3567, 3568, 3569, 3570, 3571, 3572, 3573, 3574, 3575, 3576, 3577, 3578, 3579, 3580, 3581, 3582, 3583, 3584, 3585, 3586, 3587, 3588, 3589, 3590, 3591, 3592, 3593, 3594, 3595, 3596, 3597, 3598, 3599, 3600, 3601, 3602, 3603, 3604, 3605, 3606, 3607, 3608, 3609, 3610, 3611, 3612, 3613, 3614, 3615, 3616, 3617, 3618, 3619, 3620, 3621, 3622, 3623, 3624, 3625, 3626, 3627, 3628, 3629, 3630, 3631, 3632, 3633, 3634, 3635, 3636, 3637, 3638, 3639, 3640, 3641, 3642, 3643, 3644, 3645, 3646, 3647, 3648, 3649, 3650, 3651, 3652, 3653, 3654, 3655, 3656, 3657, 3658, 3659, 3660, 3661, 3662, 3663, 3664, 3665, 3666, 3667, 3668, 3669, 3670, 3671, 3672, 3673, 3674, 3675, 3676, 3677, 3678, 3679, 3680, 3681, 3682, 3683, 3684, 3685, 3686, 3687, 3688, 3689, 3690, 3691, 3692, 3693, 3694, 3695, 3696, 3697, 3698, 3699, 3700, 3701, 3702, 3703, 3704, 3705, 3706, 3707, 3708, 3709, 3710, 3711, 3712, 3713, 3714, 3715, 3716, 3717, 3718, 3719, 3720, 3721, 3722, 3723, 3724, 3725, 3726, 3727, 3728, 3729, 3730, 3731, 3732, 3733, 3734, 3735, 3736, 3737, 3738, 3739, 3740, 3741, 3742, 3743, 3744, 3745, 3746, 3747, 3748, 3749, 3750, 3751, 3752, 3753, 3754, 3755, 3756, 3757, 3758, 3759, 3760, 3761, 3762, 3763, 3764, 3765, 3766, 3767, 3768, 3769, 3770, 3771, 3772, 3773, 3774, 3775, 3776, 3777, 3778, 3779, 3780, 3781, 3782, 3783, 3784, 3785, 3786, 3787, 3788, 3789, 3790, 3791, 3792, 3793, 3794, 3795, 3796, 3797, 3798, 3799, 3800, 3801, 3802, 3803, 3804, 3805, 3806, 3807, 3808, 3809, 3810, 3811, 3812, 3813, 3814, 3815, 3816, 3817, 3818, 3819, 3820, 3821, 3822, 3823, 3824, 3825, 3826, 3827, 3828, 3829, 3830, 3831, 3832, 3833, 3834, 3835, 3836, 3837, 3838, 3839, 3840, 3841, 3842, 3843, 3844, 3845, 3846, 3847, 3848, 3849, 3850, 3851, 3852, 3853, 3854, 3855, 3856, 3857, 3858, 3859, 3860, 3861, 3862, 3863, 3864, 3865, 3866, 3867, 3868, 3869, 3870, 3871, 3872, 3873, 3874, 3875, 3876, 3877, 3878, 3879, 3880, 3881, 3882, 3883, 3884, 3885, 3886, 3887, 3888, 3889, 3890, 3891, 3892, 3893, 3894, 3895, 3896, 3897, 3898, 3899, 3900, 3901, 3902, 390

Ek-3. Ziyaret ile ilgili fotoğraflar

TİTE Arşivi FK29G60B60001

Ek-4. Ziyaret ile ilgili fotoğraflar

TİTE Arşivi FK34G21B21-1001

SOVYET BASININDA TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN ONUNCU YIL
KUTLAMALARI VE KLİMENT YEFREMOVİÇ VOROŞİLOV'UN TÜRKİYE ZİYARETİ

Ek-5. Ziyaret ile ilgili fotoğraflar

TİTE Arşivi K4G40B40001

Ek-6. Ziyaret ile ilgili fotoğraflar

TİTE Arşivi K8G57B57001

Ek-7. Ziyaret ile ilgili fotoğraflar

TİTE Arşivi K9G49B49001

TÜRK DIŞ TEMSİLCİLİKLERİNDE CUMHURİYET KUTLAMALARI (1923-1933)

EROL EVCİN*

ÖZ

29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilanı Türkiye'de siyasal alanda köklü bir değişimi ve dönüşümü beraberinde getirmiştir. Türk Milleti'ne idarede kayıtsız şartsız hâkimiyet hakkını teslim eden Cumhuriyet rejimi gelişime açık yönüyle Türkiye'de hayata geçirilen inkılap hareketinin de merkezinde yer almıştır. Gazi Mustafa Kemal ile arkadaşları yeni rejimin varlığını ülkeye ve dünyaya kabul ettirmek ve kökleşmesini sağlamak üzere çetin bir mücadele vermiştir. Bu nedenle özellikle ilk 10 yıllık zaman dilimi içinde icra edilen Cumhuriyet kutlamaları ayrı bir anlam ve önem taşımıştır.

Bu çalışma münasebetiyle yeni rejimin ilk 10 yılında Türkiye'nin Dış Temsilciliklerinde icra edilen Cumhuriyet kutlamaları özgün bilgi ve belgeler ışığında incelenmiştir. Türk diplomatların ev sahipliğinde yabancı diplomatların, önde gelen devlet yetkililerinin, bilim, sanat, edebiyat ve basın dünyasından tanınmış simaların ve Türk tebaanın katılımıyla icra edilen bu etkinlikler Türkiye'de siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel hayatta görülen değişikliklerin ve gelişmelerin ülke dışına aksettirilmesi açısından önem arz etmiştir.

Türkiye'deki Cumhuriyet kutlamalarına ilişkin çokça araştırma varken Türk Dış Temsilcilikleri vasıtasıyla yurt dışında düzenlenen kutlamalara ilişkin müstakil bir çalışmanın olmaması alan yazınında önemli bir eksiklik teşkil etmektedir. Bu çalışma ile söz konusu eksikliği gidermek amaçlanmıştır. Çalışmanın başlıca kaynakları arasında T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

* Doç. Dr., T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara/TÜRKİYE, evcin.erol@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-2433-5134

Cumhuriyet Arşivi (BCA)'ndeki belgeler, TBMM Zabıt Ceridesi, Resmî Gazete ve Düstur önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra Hâkimiyet-i Milliye, Ulus, Cumhuriyet, Akşam, Vakit, İkdam ve Tanin gazetelerinden geniş ölçüde istifade edilmiştir. Konuyla ilgili muhtelif telif tetkik eserler ile güncel süreli yayınlardan da yararlanılmıştır.

Temin edilen bilgiler tasnif ve tahlil edilerek tenkit süzgecinden geçirilmiş ve özgün bir yorumla terkip yoluna gidilmiştir. Bu doğrultuda çalışmada nitel araştırmalarda sıklıkla başvurulan "Doküman Analizi Yöntemi" tercih edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk Dönemi, Cumhuriyet Bayramı, Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Millî Bayramlar, Türkiye'nin Dış Temsilcilikleri.

REPUBLIC CELEBRATIONS AT TURKISH FOREIGN REPRESENTATIVES (1923-1933)

ABSTRACT

The declaration of the Republic on October 29, 1923 brought about a radical change and transformation in the political field in Türkiye. The Republican regime, which handed over the unconditional right of sovereignty to the Turkish nation in the administration, was at the center of the revolutionary movement implemented in Türkiye with its eagerness to development. Ghazi Mustafa Kemal and his friends fought a tough struggle to impose the existence of the new regime on the country and the world and to ensure that it took root. For this reason, the Republic celebrations held especially in the first 10 years had a special meaning and importance.

On the occasion of this study, the Republic celebrations held in Türkiye's Foreign Representatives in the first 10 years of the new regime were examined in the light of original information and documents. These activities, hosted by Turkish diplomats with the participation of foreign diplomats, leading government officials, prominent figures from the world of science, art, literature and the press, as well as Turkish citizens, were important in terms of reflecting the changes and developments in Türkiye's political, economic, social and cultural life abroad.

While there is a lot of research on the Republic celebrations in Türkiye, the lack of an independent study on the celebrations organized abroad through Turkish Foreign Representatives is a significant deficiency in the literature. This study aimed to eliminate this deficiency. Among the main sources of the study are the documents in the Presidential State Archives Directorate Republic Archive (BCA), the Grand National Assembly of Türkiye Minutes, the Official Gazette and the Code are of importance. In addition, *Hâkimiyet-i Milliye*, *Ulus*, *Cumhuriyet*, *Akşam*, *Vakit*, *İkdam* and *Tanin* newspapers were widely used. Various copyright research works and current periodicals on the subject were also used.

The information provided was classified and analyzed, passed through a critical filter, and an original interpretation was made. In this regard,

the “Document Analysis Method”, which is frequently used in qualitative research, was preferred in the study.

Keywords: Atatürk Era, Ghazi Mustafa Kemal Atatürk, National Holidays, Republic Day, Türkiye’s Foreign Representatives.

GİRİŞ

Devlet idaresinde halkın kayıtsız ve şartsız olarak hâkimiyetini esas alan Cumhuriyet rejiminin Türk topraklarındaki köklerinin Asya Hun Devleti'ne kadar uzandığını söyleyebiliriz. Bununla birlikte çağdaş anlamıyla Cumhuriyet fikrinin izlerine Fransız İhtilali'nin akabinde Osmanlı Devleti'nde siyasal alanda görülen yenileşme hareketlerinde rastlamak mümkündür. Bu bağlamda ülkede 1876'da Kanun-ı Esasi'nin yürürlüğe girerek Meşrutiyetin ilan edilmesi Cumhuriyete uzanan yolda atılan en önemli adımlardan biri olmuştur. Hürriyet, eşitlik, anayasa, adalet, halk iradesi gibi kavramları bünyesinde barındıran Meşrutiyet idaresi 93 Harbi'nin yarattığı sorunların da etkisiyle II. Abdülhamit'in Meclis-i Meb'ûsân'ı süresiz olarak tatil ederek Kanun-ı Esasi'yi rafa kaldırmasıyla sekteye uğramıştı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çabaları neticesinde ülkedeki birlik ve beraberlik anlayışını kuvvetlendirmek üzere Meşrutiyet'in 10 Temmuz 1908'de ikinci kez ilanı yeni siyasi gelişmeleri beraberinde getirmişti.

Çöküş içinde bulunan Osmanlı Devleti'nde Meşrutî idare ağır aksak da olsa devam etmiş, buna karşılık Mondros Mütarekesi'nin ardından Sultan Vahdettin'in Meclis-i Meb'ûsân'ı kapatmasıyla ülkedeki demokratikleşme süreci bir kez daha darbe almıştı. Mütareke sonrasında Anadolu toprakları İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmeye başlanmıştı. Osmanlı Sarayı ve Hükûmeti bu durum karşısında teslimiyet politikasını tercih ederken¹, Anadolu'da vatanperverler tarafından teşkil edilen Kuvâ-yı Milliye işgallere karşı yerel direniş hareketleri başlatmıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da 9. Ordu Kıtaatı Müfettişliği görevi ile Samsun'a çıkmasıyla Millî Mücadele hareketi teşkilatlanma aşamasına geçmişti. 23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında toplanan Erzurum Kongresi'nde Doğu Anadolu'daki millî cemiyetler "Şarkî Anadolu Müdafaa-ı Hukûk Cemiyeti" unvanı altında birleştirilmişti. 4-11 Eylül 1919 tarihli Sivas Kongresi'nde teşkil edilen "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti" (ARMHC) ise Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde işgale direnmek amacıyla kurulan "Müdafaa-ı Hukûk Cemiyetleri"nin tek merkezden idaresini mümkün kılmıştı². Osmanlı Meclis-i Meb'ûsânı'nın tekrar açılması da Mustafa Kemal

¹ **Türk İstiklâl Harbi, İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)**, Cilt VI, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları Seri No:1, Ankara 1974, s.32-40.

² Yücel Özkaya, **Türk İstiklâl Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi**, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayını, Ankara 1981, s.38 vd.

Paşa'nın riyasetindeki ARMHC'nin icra organı olan "Hey'et-i Temsiliye"nin çalışmalarıyla mümkün olmuştu. Mecliste 28 Ocak 1920'de Türk yurdunun asgari sınırlarını tayin eden Misâk-ı Millî'nin kabul edilmesini kendileri için bir tehdit olarak gören İtilaf kuvvetleri İstanbul'u resmen işgal etmiş ve bu nedenle çalışamaz hâle gelen Meclis 11 Nisan 1920'de Padişah Vahdettin'in iradesiyle kapatılmıştı³.

Mustafa Kemal Paşa'nın devam eden çalışmaları neticesinde Ankara'da 23 Nisan 1920'de TBMM açılmıştı. Böylece Mecliste beliren millî irade fiilen ülkenin mukadderatına el koymuş, TBMM'nin üstünde bir güç olmadığı kabul edilmişti. 20 Ocak 1921'de kabul edilen "*Teşkilat-ı Esasiye Kanunu*"nda ise: "Hâkimiyet bilâ kaydû şart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bi'l-fiil idare etmesi esasına müstenittir. Türkiye Devleti BMM tarafından idare olunur." maddeleri yer almıştı⁴.

Mustafa Kemal Paşa, Mecliste muhtelif düşüncelere sahip grupları millî hedefler doğrultusunda bir araya getirmek amacıyla 10 Mayıs 1921'de "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Grubu" (ARMHG) adı ile bir grup kurmuştu. Buna rağmen devam eden fikir ayrılıkları 1922'de TBMM'de ARMHG'nin içinde Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde yenilikçi fikirlere sahip "Birinci Grup" ile öncülüğünü Erzurum Milletvekili Celalettin Ârif Bey ile Hüseyin Avni (Ulaş) Bey'in üstlendiği hilafet ve saltanatın devamından yana tavır koyan "İkinci Grup"un oluşmasına zemin hazırlamıştı. Bu dönemde işgal kuvvetlerine karşı elde edilen askerî ve diplomatik başarılar ve Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanması İkinci Grup'un etkinliğinin azalmasına yol açmıştı. Bu gelişmeler yaşanırken saltanat 1 Kasım 1922'de kaldırılmış, 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Muahednamesi ise Anadolu'daki Türk varlığını bütün dünyaya kabul ettirmişti. Bu gelişmeler Mustafa Kemal Paşa ile önderliğini üstlendiği Birinci Grup'un saygınlığının daha da artmasına neden olmuştu.

Mustafa Kemal Paşa ARMHG'nin siyasal programı durumunda olan ve millî hâkimiyete bağlılık, saltanatın kaldırılması kararının değişmezliği, iç güvenliğin ve asayişin temini gibi ilkeleri dile getiren "9 Umde"yi 8 Nisan 1923 tarihi itibarıyla kamuoyunun dikkatine sunmuştu. Bu doğrultuda 28

³ Fahir Armaoğlu, "İngiliz Belgelerinde İstanbul'un İşgali (16 Mart 1920)", *Bellekten*, C 62, S 234, 1998, s.471 vd.

⁴ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Cilt I, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2000, s.215 vd.

Haziran 1923'te yapılan TBMM 2. Dönem Seçimleri, Birinci Grup'un üstünlüğü ile sonuçlanmıştı. Seçim başarısının ardından 9 Eylül 1923'te "Halk Fırkası Nizamnamesi" kabul edilmiş ve Mustafa Kemal Paşa 11 Eylül 1923'te söz konusu firkanın reisliğine seçilmişti⁵.

Başvekil Fethi (Okyar) Bey'in 27 Ekim 1923'te istifası ile ortaya çıkan Hükûmet bunalımı ve Meclis Hükûmeti sisteminde İcra Vekilleri Heyetini oluşturmada karşılaşılan güçlükler artık "Kabine Sistemi"ne geçme zamanının geldiğini gösteriyordu. Nihayetinde Mustafa Kemal Paşa'nın çalışmalarıyla TBMM tarafından 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmişti. Akabinde yapılan anayasa değişikliği içinde: "Türkiye Devleti'nin şekli-i hükûmeti Cumhuriyettir." ifadesi yer almıştı. Mustafa Kemal Paşa Cumhuriyetine seçilmiş, İsmet (İnönü) Bey Başvekilliğe getirilmiş, Fethi (Okyar) Bey ise TBMM Reisliği görevini üstlenmişti⁶. 3 Mart 1924'te Hilafetin İlgası ile Şeriye ve Evkâf Vekâleti'nin kapatılması ise laik idare düzenine geçişi sağlamak ve Cumhuriyet anlayışını kuvvetlendirmek üzere önemli birer adım olmuştu⁷.

I. Cumhuriyetin İlanının Yabancı Ülkelerdeki İlk Yankıları

Türk Hükûmeti, Ankara'nın 13 Ekim 1923'te başkent ilan edilmesinin akabinde İstanbul'daki yabancı sefaretlerin Ankara'ya nakillerini talep etmişti⁸. Buna karşılık çeşitli sebeplerden dolayı İstanbul'da kalmayı tercih eden sefirler ile temas kurmak üzere Hükûmet tarafından Hariciye Vekâleti İstanbul Murahhaslığının bir süre daha görevine devam etmesi kararlaştırılmıştı⁹. Hükûmet şeklinin Cumhuriyet olarak kabulüne, Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhuriyetine seçildiğine ve bu doğrultuda Teşkilatı Esasiye'de yapılan değişikliklere dair haber 30 Ekim 1923'te Hariciye Murahhası Doktor Adnan (Adivar) Bey tarafından Türkiye'de mümessili bulunan devletlere nota verilmek, diğerlerine de uygun vasıtalarla tebligat

⁵ Zeki Çevik, **Millî Mücadele'de Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na Geçiş (1918-1923)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002, s.470 vd.

⁶ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk (1919-1927)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1991, s.533 vd.

⁷ Durmuş Yalçın ve Diğerleri, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002, s.38-42.

⁸ "Ecnebi Sefaretleri", **İkdam**, S 9551, 4 Teşrin-i Sâni 1339, s.1.

⁹ "Hariciye Murahhaslığının İbkası", **Tanin**, S 382, 5 Teşrin-i Sâni 1339, s.1

yapılmak suretiyle duyurulmuştu¹⁰. İstanbul'da bulunan Fransız, İngiliz ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Mümessilleriyle İran, İsveç, İspanya, Felemenk ve Danimarka Sefirleri, Sırbistan ve Romanya başta olmak üzere bütün Hey'et-i Murahhasalar bu yöndeki haberi ilk alan dış temsilcilikler meyanında bulunmuştu¹¹.

Bu gelişmeler üzerine basına yansıyan bazı haberlerde yabancı mahfillerden alınan ilk bilgilere temas edilmişti. Buna göre Lozan Muahedenamesi, ilgili birçok büyük devletin Meclisinden henüz geçmemişti. Bu nedenle bahse konu ülkelerin muahedenamenin Meclisleri tarafından tasdikinden önce itimatname vermeleri beklenmiyordu. Tarafsız ülke sefirlerinin de Hükûmet şeklinin kesin bir şekilde tayin edilmesi, açıklanması ve hatta halkın yeni rejimi kabulüne dair edinecekleri ilk izlenimler neticesinde itimatnamelerini Cumhuriyet reisi Gazi Mustafa Kemal'e verecekleri doğrultusunda duyular alınmıştı¹².

Bütün bu duyum ve gelişmelerle birlikte Türkiye'de Cumhuriyet rejiminin ilanı ile meydana gelen Hükûmet şekli değişikliği özellikle Cumhuriyetle idare edilen demokrasiyi benimseyen Batılı ülkelerde olumlu bir izlenim uyandırmıştı. Fransa, Almanya, Avusturya, Çekoslovakya ve ABD bu minvaldeki devletler arasında idi. Türkiye'ye komşu olan Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve Sırbistan gibi Balkan ülkelerinde de Hükûmetler Türkiye'deki gelişmelere olumlu bir yaklaşım sergilemişti¹³. Bu doğrultuda Ankara'daki yabancı sefir ve mümessiller: "Türkiye'nin Cumhuriyet ilan etmekle en son devlet sistemini kabul ettiğini göstermiş olduğu ve bu hadisenin uluslararası alanda ülkenin itibar ve muvaffakiyetini takviye ve tahkim edeceğini" söylüyordu¹⁴. Nitekim İstanbul'daki Mümessillikler, Sefaretler ve Hey'et-i Murahhasanın çoğunluğu Adnan Bey'in sunduğu notayı alır almaz buldukları binalarda kendi bayraklarının yanına Türk Bayrağı da çekmişti. Adnan Bey'e ve diğer Türk devlet yetkililerine de tebrik mektup ve mesajları göndermişti¹⁵. Ayrıca Amerikan Siyasi Mümessili Amiral Mark

¹⁰ "Türk Cumhuriyeti", **Vakit**, S2101, 3 Teşrin-i Sâni 1339, s.1; "Ecnebilerin Tebriki", **Tanin**, S 379, 2 Teşrin-i Sâni 1339, s.1.

¹¹ "Cumhuriyet Kararı ve Gazi Paşa'nın Reisliği", **İkdam**, S 9547, 31 Teşrin-i Evvel 1339, s.1.

¹² "Ecnebi Devletler Sefaretleri", **Vakit**, S 2102, 4 Teşrin-i Sâni 1913, s.2; "Süfera Ne Zaman Tayin Olunacak", **Tanin**, S 382, 5 Teşrin-i Sâni 1339, s.1.

¹³ "Cumhuriyetimiz ve Komşular", **İkdam**, S 9550, 3 Teşrin-i Sâni 1339, s.1.

¹⁴ "Cumhuriyetimiz ve Ecnebi Mahfili", **İkdam**, S 9548, 1 Teşrin-i Sâni 1339, s.2; "Cumhuriyet Ecânîbi de Memnun Etmiş", **Tanin**, S 378, 1 Teşrin-i Sâni 1339, s.3.

¹⁵ "Sefarethanelerde Şanlı Bayrağımız", **İkdam**, S 9548, 1 Teşrin-i Sâni 1339, s.1.

Lambert Bristol, İran Sefiri İshak Han ile Düvel-i Müttefike Baş Tercümanları Adnan Bey'i bizzat ziyaret ederek Cumhuriyetin ilanını kutlamış, millet ve ülke adına hayırlı olması yönündeki dileklerini bildirmişti¹⁶. Diğer yabancılar da rejimin Cumhuriyete dönüştürülmesiyle devlete esaslı bir idari şekil verilmiş olduğu kanaatini taşıyordu. Dahası dış düşmanlarına karşı bağımsızlığını koruyan Türklerin bunu her ne pahasına olursa olsun devam ettirmek istediğini ve bu doğrultuda Cumhuriyetin ilanıyla ülke için yeni bir çıkış açıldığını ifade etmişti¹⁷.

Demokratik anlayışa en uygun idare şekli olan Cumhuriyetin benimsenmesi nedeniyle Türkiye'ye yakın ilgi gösteren ülkeler arasında Fransa öne çıkmıştı. Fransız devlet yetkilileri bu değişikliği Türklerin geleceği için hayırlı bir gelişme olarak değerlendirmiş ve: "3. Napolyon'un zamanında düşmanlarına serfuru etmek mecburiyet-i elimesinde bulunan Fransızlar 1871 Harbi'ni müteakib suret-i kat'iyede ilan etmiş oldukları Cumhuriyet sayesinde bugün hâkim ve hür, istediğini ika'a kâdir bir mevkide bulunuyorlar... Türklerin bugün ilan etmiş oldukları Cumhuriyet sayesinde cidden pek çok istifadeler temin edeceklerine şüphe yoktur. Mütareke ile mağlup olan Türkleri Mütarekeden sonra galip mevkiine getiren Mustafa Kemal Paşa'nın Reis-i Cumhur oluşunda isabet var" demişti¹⁸. Cumhuriyetin ilk yıl dönümünde kutlamalara katılan ülkeler arasında da Fransa ön saflarda yer almıştı. Bu münasebetle Fransa Başvekili ve Hariciye Nazırı Édouard Marie Herriot 29 Ekim 1924'te Başvekil ve Hariciye Vekili İsmet Paşa'ya: "Türk Milleti'nin ilân-ı Cumhuriyetin sene-i devriyesi merasimini icra ettiği esnada Fransa'nın meveddet ve muhabbeti ile ananevi hissiyât-ı dostanemizin te'minâtını vesatetenizle kendisine tecdid eylemeye bahtiyarım" şeklinde bir telgrafname göndermişti. İsmet Paşa'nın buna cevabı: "Müessesât-ı Cumhuriyeyi kabul ettiği günün sene-i devriyesini tes'id eden Türk Milleti, Fransa'nın ananevi dostluğu te'minâtını vesatetenizle ahz etmekle kendisini bahtiyar addediyor. Hükûmetinizin meveddet ve muhabbetine bu yeni delilden dolayı kendi namıma ve Hükûmet-i Cumhuriye namına hararetle zat-ı âlilerine teşekkür etmekliğime müsaade buyurunuz." şeklinde olmuştu¹⁹.

¹⁶ "Ecnebilerin Tebrikleri", **İkdam**, S 9549, 2 Teşrîn-i Sâni 1339, S.2; "Cumhuriyet Münasebetiyle Tebrikât", **Tanin**, S 381, 4 Teşrîn-i Sâni 1339, s.1.

¹⁷ "Yeni Cumhuriyetimiz", **İkdam**, S 9548, 1 Teşrîn-i Sâni 1339, s.1.

¹⁸ "Yeni Cumhuriyetimiz", **İkdam**, S 9548, 1 Teşrîn-i Sâni 1339, s.1.

¹⁹ "Fransa'nın Tebrikleri", **Cumhuriyet**, S 173, 31 Teşrîn-i Evvel 1340, s.3.

Türkiye'deki rejim değişikliğini soğukkanlılıkla karşılayan ülkeler de vardı. Bu hususta İngiltere başı çekiyordu. Esasen İngiliz halkının tasvip ettiği bu değişiklik Hükûmet mahfilinde olumsuz bir gelişme olarak değerlendirilmişti. Krallıkla idare edilen Balkan ülkelerinde halkın Cumhuriyete doğru ilerlemek için gösterdiği çabalar Meşrutî Monarşi ile idare edilen İngiliz Hükûmetini uzun zamandır rahatsız ediyordu. Benzer bir idari yapı arz eden bazı Avrupa Hükûmetlerinde de Türkiye'deki inkılap hareketi temkinli karşılanmıştı. Bu hususta yeterince bilgi alma imkânına sahip olmayan söz konusu ülkelerdeki halk ise olaya tamamen ilgisiz kalmıştı²⁰.

II. Cumhuriyetin İlanının Millî Bayram Olarak Kabul Edilmesinden Önce Yapılan Kutlamalar

Cumhuriyetin ilan edildiği 29 Ekim 1923 tarihini takip eden yıl Riyaset-i Cumhurluk makamının onayıyla resmî ve askerî erkân tarafından yapılacak özel kutlama programları ilan edilmişti. Bu doğrultuda 26 Ekim 1924'te İcra Vekilleri Heyeti tarafından çıkarılan bir kararname ile Cumhuriyetin ilanının 101 pare top atışı eşliğinde özel bir merasimle kutlanması kararlaştırılmıştı. Cumhuriyet kutlamaları bu şekilde henüz "Bayram" ilan edilmemekle birlikte bütün ülke sathında bir "Bayram" havasında geniş çaplı bir katılımı gerçekleştirilmişti. Yurt dışındaki Türk Temsilciliklerinde de muhtelif kutlama programları icra edilmişti.

Muvazene-i Maliye Encümeninde Hariciye Vekâletinin 1923 bütçesi müzakere edilip, 1924 bütçesi görüşülürken Türkiye Cumhuriyeti'ne "Sefir-i Kebir" gönderecek olan devletlere aynı düzeyde bir görevlendirme yapılması esası üzerinde mutabık kalınmıştı²¹. Hâlihazırda yurt dışında bulunan Türk Siyasi Mümessillerine ise daha önce TBMM tarafından verilmiş olan itimatnamelerin bu kez Türkiye Cumhuriyeti adına yeniden gönderilmesi kararlaştırılmıştı²². Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılın sonlarından itibaren

²⁰ "Türk Cumhuriyeti", **Vakit**, S 2101, 3 Teşrin-i Sâni 1339, s.1; "Ecnebilerin Tebriki", **Tanin**, S 379, 2 Teşrin-i Sâni 1339, s.1.

²¹ "Hangi Devletlere Sefir-i Kebir Göndereceğiz", **Vakit**, S 2104, 6 Teşrin-i Sâni. 1923, s.1; "Sefir-i Kebir İ'zâmı", **Tanin**, S 383, 6 Teşrin-i Sâni 1339, s.1.

²² "Harîçteki Mümessillerimize", **İkdam**, S 9548, 1 Teşrin-i Sâni 1339, s.2; "Siyasî Mümessillerimize Yeniden İtimadname", **Tanin**, S 378, 1 Teşrin-i Sâni 1339, s.3; Basına yansıyan şekliyle rejim değişikliği neticesinde kimlerin Türkiye Cumhuriyeti Sefiri olarak tayin edileceği hususunda kısa bir belirsizlik havası hissedilmiş olsa da ("Ecnebi Devletler Sefaretleri", **Vakit**, S 2102, 4 Teşrin-i Sâni 1913, s.2; "Süfera Ne Zaman Tayin Olunacak", **Tanin**, S 382, 5 Teşrin-i Sâni 1339, s.1); Selanik Başşehbenderliğine Hariciye

açılmaya başlanan Diplomatik Temsilciliklerin sayısı ağırlıklı olarak Avrupa ülkeleri olmak üzere 20. yy. başlarında 20'ye ulaşmıştı. Türkiye'de Cumhuriyetin ilanını takip eden süreçte bu temsilciliklerin sayısı değişik kıtalarda olmak üzere 37'ye çıkmıştı. İlk defa Cumhuriyet Dönemi'nde açılan Arjantin, Brezilya, Çin, Japonya, Meksika ve Şili gibi ülkelerdeki Dış Temsilcilikler, yeni rejimin ve idarenin dış politikadaki küresel yaklaşımını ifade ediyordu²³. Bu süreçte Türk Dış Temsilcileri temsil yeri, derecesi ve görev durumuna göre Büyükelçi, Orta Elçi, Şehbender, Mümessil ve Maslahatgüzar; Dış Temsilcilikler ise Büyükelçilik, Orta Elçilik, Şehbenderlik, Mümessillik veya Maslahatgüzarlık şeklinde çeşitli sıfatlarla faaliyetlerini yürütüyordu.

Cumhuriyetin ilanının ilk yıl dönümü olan 1924'te Türkiye'nin Dış Temsilciliklerinde kapsamlı kutlama programları icra edilmişti. Anadolu Ajansı Brüksel muhabirinin 29 Ekim 1924 tarihli haberine göre Türkiye Cumhuriyeti'nin yıl dönümü münasebetiyle Türkiye'nin Brüksel Maslahatgüzarı Enver Bey tarafından Mümessillik binasında bir resmî kabul icra edilmişti²⁴. Saat 10'dan 12'ye devam kadar eden resmî kabul sırasında Hariciye Nezareti Şark Şubesi Müdürü Tubiyani, Hariciye Nazırı Henri Jaspar ve Belçika Hükûmeti adına tebriklerini iletmişti. Türkiye'den gelen bazı gazetecilerle Belçika'nın birçok saygın ismi de Mümessillik binasına gelerek tebriklerini sunmuştu. Merasime katılamayan bir kısım sefir ile ülkenin önde gelen gazetecileri de kartvizit göndermek suretiyle tebriklerini iletmiş ve Cumhuriyet kutlamalarına ortak olmuştu²⁵.

Türkiye'nin Marsilya Şehbenderhanesinde icra edilen resmî kabulde Türk tebaası hazır bulunmuş ve tebriklerini arz etmişti. Etkinlik münasebetiyle Marsilya Musevi Cemiyeti adına reis ve iki azadan oluşan bir heyet tarafından Cumhuriyet Hükûmeti'nin yükselmesi ve başarılarının devamı temennilerini içeren bir beyanname okunmuştu. Ayrıca Armatör Kırzâde Şevki ve

---

Memurlarından Fahreddin Hayri (Ülgen), Roma Başşehbenderliğine Suad (Davas) ve Londra Başşehbenderliğine ise Ahmet Ferit (Tek) Bey tayin edilmesi ve söz konusu tayinlerin devam etmesiyle bu hava derhal dağılmıştı ("Yeni Şehbenderlerimiz", **İkdam**, S 9552, 5 Teşrin-i Sâni 1339, s.1).

²³ Bilal Şimşir, "Cumhuriyetin İlk Çeyrek Yüzylında Türk Diplomatik Temsilcilikleri ve Temsilcileri (1920-1950)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2006, S 64-66, s.16-18.

²⁴ "Brüksel Maslahatgüzarlığımızda Resmî Kabul", **Tanin**, S 736, 31 Teşrin-i Evvel 1340, s.3; "Brüksel'de Resmî Kabul", **Cumhuriyet**, S 173, 31 Teşrin-i Evvel 1340, s.3.

²⁵ "Brüksel", **Hâkimiyeti Milliye**, S 1271, 31 Teşrin-i Evvel 1340, s.2.

ortaklarına ait olup Marsilya Limanı'nda bulunan Teşvikiye Sefinesi de kutlamalar vesilesiyle süslenmiş ve misafirler için hazır hâlde bulundurulmuştu²⁶.

Bern Sefarethanesinde de resmî kabul icra edilmek ve gece ziyafet verilmek suretiyle kutlamalar yapılmıştı²⁷. Burgaz Şehbenderhanesinin içi ve çevresi de günün şerefine rengârenk çiçek ve bayraklarla donatılmıştı. Düzenlenen kutlama programı gereğince bir orkestra Türk musikisi çalmıştı. Bulgar mülki memurları ve askerleri ile katılımcı diğer devletlerin konsoloslarının tebrikleri Şehbender tarafından kabul edilmişti. Söz konusu katılımcılar tarafından “Türkiye Cumhuriyeti'nin payidar olması” temennisi dile getirilmişti. Eşraf ve belediye çalışanlarının da içinde bulunduğu Türk tebaa ve Müslüman ahali de Şehbenderhaneye gelerek Cumhuriyet Hükûmeti'ne sadakatlerini teyit ile tebriklerini arz etmişti. Şehbenderhane binası gece vakitlerinde aydınlatılmıştı. Limanda bulunan Türk gemileri ise alay bayraklarını açarak kutlamalara eşlik etmişti²⁸.

III. Cumhuriyetin İlanının Millî Bayram Olarak Kabul Edilmesinden Sonra Yapılan Kutlamalar

29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilanı Türk Milleti için kutlu bir hadise olarak değerlendirilmişti. Millî duygular ve heyecan içinde bu millî hatırayı taze tutarak gelecek nesillere taşımak üzere TBMM tarafından 19 Nisan 1925'te çıkarılan bir yasa ile Cumhuriyetin ilan edildiği 29 Ekim günü “Millî Bayram” olarak kabul edilmişti. Yeni devleti, rejimi ve dahası inkılap hareketini temsil eden bu bayram bundan böyle ülke sathında icra edilen millî kutlama programlarının merkezinde yer almıştı. Bayram münasebetiyle yurt içinde ve dışında düzenlenecek merasimlerin icra tarzı İcra Vekilleri Heyeti tarafından tayin ediliyordu. Bu doğrultuda kutlamaların ülke sathında her geçen yıl daha da artan bir coşkuyla ve genişleyen etkinlik programları çerçevesinde icra edildiği görülmektedir. Resmî kabul, resmigeçit, suare, balo ve gece düzenlenen fener alayları icra edilen belli başlı etkinlikler arasında idi. Cumhuriyetin ilan edildiği günün millî bayram olarak kabul edilmesi Türkiye Hariciye Vekâleti tarafından yabancı devletlere bildirilmişti²⁹. Söz konusu

²⁶ “Marsilya”, *Hâkimiyeti Milliye*, S 1271, 31 Teşrîn-i Evvel 1340, s.2.

²⁷ “Bern”, *Hâkimiyeti Milliye*, S 1271, 31 Teşrîn-i Evvel 1340, s.2.

²⁸ “Burgaz”, *Hâkimiyeti Milliye*, S 1271, 31 Teşrîn-i Evvel 1340, s.2.

²⁹ Örnek olarak Fransa ve İngiltere'nin Türkiye'deki Sefarethanelerine yazılan yazılar için bk. *BCA, HR.IM.._147-56; BCA, HR.IM.._181-86.*

gelişmeler ışığında Türkiye'nin yurt dışındaki temsilcilikleri de kutlama programları içinde yer almıştı.

III.1. 1925 Yılı Kutlamaları

15 Ekim 1925'te Hariciye Vekâletinden Sefaretlere gönderilen bir tamime göre Cumhuriyet Bayramı kutlamaları için öğleden sonra bir resmî kabul düzenlenmesi öngörülmüştü. Sefir ve şebenderlerin yanı sıra Türk tebaasından ileri gelenlerin de etkinlikte yer alması arzu ediliyordu. Tebriklerin kabulünün ardından akşam bir suare verilecekti. Bu nedenle davetlilerin etkinlikte frak giymeleri istenmişti. Söz konusu Dış Temsilciliklerde Türk bayrağı 29 Ekim günü güneşin doğuşundan batışına kadar göndere çekili vaziyette duracaktı³⁰.

Söz konusu tamim doğrultusunda Cumhuriyet Bayramı'nı kutlamak üzere Türkiye'nin Roma Sefarethanesinde yapılan resmî kabul geç vakte kadar devam etmişti. “Faşist Bayramı” nedeniyle Milano'da bulunan Faşist Lider Benito Mussolini, Ayandan Hariciye Kâtibi Umumisi Salvatore Contarini vasıtasıyla Türk Sefire tebriklerini iletmişti³¹.

Kutlama etkinlikleri çerçevesinde 28 Ekim'de Viyana Sefaretinden Hariciye Vekiline gönderilen tebrik telgrafında: “Millî Bayramımız vesilesiyle gerek zat-ı samilerini gerek Vekâlet-i Celile erkân ve memurini bütün rûfeka-yı mesaim ile beraber arz-ı tebrikât eder ve aziz vatanımız ve milletimiz için saadet temenni eyeriz efendim hazretleri” denilmiştir³². Cumhuriyetin 2. yıl dönümü ilgili telgrafta geçtiği şekliyle “Türk millî şerefi”ne yakışacak bir şekilde kutlanmıştır. Prens Eugene Caddesi'nde bulunan Türk Sefaretinde Merasim Dairesi uzun bir hazırlık sürecinden sonra büyük bir özenle düzenlenmiştir. Gazetelere verilen bir ilan ile bütün Türk tebaası 29 Ekim sabahı Sefarete davet edilmiş, buna ek olarak tanınmış Türk vatandaşları için de ayrıca bir davetname hazırlanmıştır. Söz konusu günde sabah vakti başlayan merasime 100 kadar Türk vatandaşı katılmıştır. Orkestranın İstiklal Marşı'nı çalmasının ardından Büyükelçi Mehmet Hamdi (Arpağ) Bey misafirlere: “Cumhuriyet Hükûmetinin teâlî-i millet hakkındaki mesaisinden ve idare-i haziranın müstenid olduğu esas-ı faziletten” bahsetmiştir. Bir yandan davetliler Viyana'nın en meşhur müessesine hazırlatılan büfeye davet edilirken diğer

³⁰ BCA, 506 / 42807-193059-31.

³¹ “Roma Sefaretinde”, **Vakit**, S 2815, 1 Teşrin-i Sâni 1925, s.3.

³² BCA, 506 / 42807-193059-32.

yandan da bir çay ziyafeti verilmişti. Öğleden sonra yapılan merasimde ise kendilerine özel davetiye gönderilen mahalli rical, İtalya, Romanya, Macaristan Sefirleri, İngiltere, Almanya, İsveç Maslahatgüzar ve Kâtipleri ile tanınmış gazeteciler yer almıştı. Sefaretin resmî kabulü misafirlerin memnuniyetine sebep olmuştu. Büyükelçi günün anlam ve önemini belirten bir konuşma yapmış ve bu konuşma misafirlerden bolca alkış almıştı. Akşam ziyafette Avusturya Hükûmeti adına Başvekil Rudolf Ramek ile Eski Başvekil ve hâlihazırdaki Polis Dairesi Reisi Johann Schober, Hariciye Umur-ı Siyasiye Müdürü Mösyö Yattar bulunuyordu. Hariciye Nazırı Heinrich Mataja tutulduğu difteri hastalığı nedeniyle ziyafete katılamasa da Sefirlerden Kalem-i Mahsusî Müdürü Emil Yenkar'ı temsilci olarak göndermişti. Ziyafette Avusturyalılardan başka eşleriyle birlikte Rus, ABD, Japon ve Bulgar Sefirleri, Cemiyeti Akvamın Avusturya nezdindeki temsilcisi de yer almıştı. Etkinlik Viyana matbuatında takdirle karşılanmış ve geniş bir yer bulmuştu. Başvekil Ramek: “Her şeyden evvel zat-ı devletlerinin bana ve Avusturya'ya ve Avusturya Milleti'ne teveccüh buyurmak lütfunda bulunduğu iltifattan dolayı teşekkürümü arz ederim. Türkiye'de Cumhuriyetin tesisi bayramı olan bu mühim günde zat-ı âlileri tarafından vaki olan davet vesilesiyle Avusturya Hükûmeti ile milletinin saadet temenniyâtını arz-ı ıblağ eylemekten mutluluk duyarım.” şeklinde başlayan bir nutuk söylemişti. Bu arada Türkiye'deki Avusturya ve Avusturya'daki Türk Sefareti aracılığıyla her geçen gün iki ülke arasındaki ilişkinin ilerleme kaydettiğini belirtmişti. Başvekile göre bu durum ticari ilişkiler için de önemli bir zemin hazırlıyor ve gelecek için ümit vaat ediyordu. Resmî kabulü takip eden günlerde Viyana gazetelerinde Viyana Sefaretinin Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına temas edilmişti. Düzenlenen resmî kabulde Büyükelçi Mehmed Hamdi (Arpağ) Bey ile eşinin ve Sefaret görevlilerinin büyük bir nezaket gösterdiği ve davetlilerin samimi bir şekilde ağırlandığı ifade edilmişti³³.

Cumhuriyet gazetesi hususi muhabiri Fikret Bey de aynı gün Bükreş'ten verdiği bir haberde Cumhuriyetin yıl dönümü nedeniyle Bükreş Sefarethanesinde parlak bir resmî kabul icra edildiğini bildirmişti. Bu münasebetle Sefarethaneye önce Türk tebaa sonra da yabancılar kabul edilmişti. Romanya Kralı, nezdinde düzenlenen bir suare nedeniyle kutlama programına katılamamış, bu hususta duyduğu üzüntüyü belirtmek suretiyle

³³ BCA, 506 / 42807-193059-34.

resmikabule Başvekil Kalemî Mahsus Müdürünü, Hariciye Nazırı Müsteşarını ve Sefaret Yaverini göndererek hususi tebrik ve temennilerini iletmişti. Romanya Hükümeti'nin tebriklerine ilave olarak Romen Hariciye Nazırı da şahsi tebrik ve temennilerinin Türk Hariciye Vekili Tevfik Rüşdü (Aras) Bey'e ulaştırılması hususunu Sefir Hüseyin Ragıb (Baydur) Bey'den rica etmişti. Bükreş'teki bütün sefir, maslahatgüzar ve ataşemiliterler Sefarethaneye gelerek tebrik ve başarı temennilerini dile getirmişti. Romen-Türk Talebesi Dostluk Cemiyeti, Hüseyin Ragıb Bey'e hususi bir tebrikte bulunmuştu. Günün akşamında Sefarethanede mükellef bir ziyafet verilmişti³⁴.

Budapeşte'de Türkiye Başşehbenderliği 1925'te Türk Cumhuriyeti'nin "sene-i devriye-i tesisini" parlak bir şekilde kutlamıştı. Şehbenderlik tarafından düzenlenen öğle yemeğine Türk tebaanın yanı sıra Ahmed Ragıb Harun, Ahmed Nadir Bey ve Budapeşte Müslüman Cemaati Dinî Lideri İmam Abdullatif (Tanrısever) Efendi iştirak etmişti. Hazır bulunan Macar ricali arasında özellikle Turan Cemiyeti Reisi Gyula Pekár, Şark Akademisi Eski Müdürü Profesör Ignác Kúnos dikkat çekmişti. Şehir ve eyalet temsilcileri ile Macar Fen ve Edebiyat Cemiyetleri murahhasları da etkinlikte yer almıştı³⁵.

Atina'da Türk Sefarethanesinde düzenlenen gösterişli kutlama programında Türkiye Sefiri Cevad (Ezine) Bey misafirleri ağırlamıştı. Tamamen aydınlatılan Sefarethane içinde icra edilen resmikabulde Yunanistan Başvekili General Theodoros Pangalos, Hariciye Nazırı Vekili Hacı Kiryakos, Hariciye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdürü Nektanci Argulu ve birçok sefir hazır bulunmuş ve tebriklerini iletmişti³⁶.

Anadolu Ajansı'nın haber kaynaklarına göre Türkiye Cumhuriyeti'nin yıl dönümü münasebetiyle Moskova'da Türk Sefaretinde gösterişli bir resmikabul icra edilmişti. Sovyetler Birliği Diplomatlarından Maksim Maksimoviç Litvinov, Lev Mihayloviç Karahan, Lev Troçki ve Hariciye

³⁴ "Bükreş ve Peşte Sefarethanelerimizde Resmî Kabul Hariçteki Cumhuriyetimizin Yıl Dönümünün Tes'idi", **Cumhuriyet**, 31 Teşrin-i Evvel 1341, S 531, s.1-3; "Vatan Haricinde Cumhuriyet", **Vakit**, S 2814, 31 Teşrin-i Evvel 1925, s.2.

³⁵ "Bükreş ve Peşte Sefarethanelerimizde Resmî Kabul Hariçteki Cumhuriyetimizin Yıl Dönümünün Tes'idi", **Cumhuriyet**, 31 Teşrin-i Evvel 1341, S 531, s.1-3; "Vatan Haricinde Cumhuriyet", **Vakit**, S 2814, 31 Teşrin-i Evvel 1925, s.2.

³⁶ "Ecnebi Memleketlerde", **İkdam**, S 10260, 31 Teşrin-i Evvel 1341, s.2.

Komiserliği memurları, Sovyet Hükümet ricali ve Sefirler Heyeti resmîkabilde hazır bulunmuştu. Bu münasebetle Tiflis, Bakü ve Batum Türk Şehbenderliklerinde de resmîkabuller yapılmıştı³⁷. 30 Ekim 1925 tarihli Moskova İzvestiya gazetesinde de Türkiye’de Cumhuriyetin ilanının yıl dönümünden bahisle yeni Türkiye’nin gerek askerî gerek barışçıl yollarla elde ettiği zaferlerin bütün Doğu halklarına hayat verdiğini, bu nedenle söz konusu bayramın bütün Doğu’nun Bayramı gibi gurur ve güven duyguları içinde kutlanması gerektiğini dile getirmişti. Gazeteye göre, Türk-Sovyet ilişkileri aynı duygular çerçevesinde devam ediyordu. Gazete Türkiye’nin ilerleme ve gelişme sahasında muzaffer olduğu başarıları saydıktan sonra: “Türk ruhu mazisinin heyulasından yakasını kurtarmıştır. Türk Milleti başında Mustafa Kemal Paşa olduğu hâlde şerefli bir atıya doğru yürüyor. Bu yolda ona müstakbel muvaffakiyetler temenni edelim” şeklinde bir yorumda bulunmuştu³⁸.

Cumhuriyet Bayramı Türkiye’nin Halep Şehbenderliği tarafından da kapsamlı bir merasimle kutlanmıştı. Türk Şehbenderhanesi özenli bir şekilde süslenmişti. Şehbender Talat Kayaalp Bey, Türk tebaasının tebriklerini kabul etmişti. Halepli Türkler bu merasimi ancak Yeni Köprü civarından seyredebilmiş, Suriye güvenlik görevlileri söz konusu unsurların Şehbenderhane civarına yaklaşmalarına engel olmuştu³⁹.

III.2. 1926 Yılı Kutlamaları

Cumhuriyetin yıl dönümü Türkiye’nin Roma Sefareti tarafından düzenlenen parlak bir merasimle kutlanmıştı. 29 Ekim günü saat 11’de resmî kıyafet içinde Sefir Suad (Davas) Bey beraberinde bulunan eşi ile sefirlerin ve Roma’daki Türk tebaasının tebriklerini kabul etmişti. Bu münasebetle Cumhuriyet Hükümetinin ülke saatinde her geçen gün artan hizmetlerini ve Cumhuriyetin Türk Milleti’nin kurtuluş ve mutluluğu için yegâne vasıta olduğunu dile getiren bir nutuk söylemişti. Bu suretle Türk Milleti’nin kurtarıcısı Gazi Mustafa Kemal alkışlar içinde yâd edilmişti. Akşam saatlerinde ise Sefarete geniş ölçekli bir resmîkabil yapılmıştı⁴⁰. Eşleri

³⁷ “Sefaretlerimizde Cumhuriyet Bayramı”, **Cumhuriyet**, S 533, 2 Teşrin-i Sâni 1341, s.2; “Harîçte Cumhuriyet Bayramı”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 1568, 2 Teşrin-i Sâni 1341, s.2; “Moskova Sefaretimizde Cumhuriyet Bayramı”, **Vakit**, S 2816, 2 Teşrin-i Sâni 1925, s.2.

³⁸ “Cumhuriyet Bayramı ve İzvestiya”, **Cumhuriyet**, S 532, 1 Teşrin-i Sâni 1341, s.2.

³⁹ “Haleb’te Cumhuriyet Bayramının Tes’idi”, **Vakit**, S 2818, 4 Teşrin-i Sâni. 1925, s.2.

⁴⁰ “Roma’da”, **Cumhuriyet**, S 891, 1 Teşrin-i Sâni 1926, s.1-2.

beraberinde olarak İngiliz, Fransız, Alman, Japon Sefirleri dâhil birçok sefir, sefaret memurları, nazırlar, ayanlar, mebuslar, maliye müdürleri, Roma Aristokrasisinin seçkin şahsiyetleri ve basın yayın mensupları nadir çiçeklerle donatılan Sefarethanenin gösterişli salonlarında ağırlandı. Misafirler geç vakte kadar seçkin bir orkestra eşliğinde dans etmişti. Davetliler bu parlak resmî kabulden dolayı Türk misafirperverliğini bütün inceliğiyle temsil eden Sefire samimi teşekkürlerini ifade etmişti. Türk millî bayramı nedeniyle icra edilen bu merasimin Roma’da söz konusu dönemde görülen en parlak resmî kabul olduğu yönünde ortak bir görüş bildiren davetliler Türk Milleti’nin ve onun kurtarıcısı Cumhur reisi Gazi Mustafa Kemal’in saadetine dair temennide bulunmuştu⁴¹.

Anadolu Ajansının Viyana’daki hususi muhabirinden alınan bilgilere göre Cumhuriyet Bayramı’nı kutlamak üzere Viyana Sefaretinde öğle vakti 200 kişilik bir resmî kabul yapılmış, gece ise 300 kişilik bir suare verilmişti. Etkinlikleri takip eden Cumhuriyet gazetesi hususi muhabiri yurt dışındaki Cumhuriyet kutlamalarında duyulan kıvancın tarif ve izahının mümkün olmadığını, gurbet havası içinde de olsa bayram vesilesiyle Türk vatandaşlarıyla bir araya gelmenin mutluluk verici olduğunu ifade etmişti. Türk Cumhuriyeti’nin maziye bir sene daha arkasında bırakan yıl dönümü Viyana’nın görkemli Türk Sefarethanesinde mütevazı bir kişiliğe sahip Sefir Hamdi Bey’in misafirleri onurlandırıcı iltifatları eşliğinde kutlanmıştı. Cumhuriyet muhabirinin tabiriyle: “Vatanı istikbaline doğru kutlu adımlarla yürüten Cumhuriyetin evlatları” saat 11’e doğru otomobille, tramvayla veya yaya olarak dört bir yandan Sefarethaneye gelmişti. Misafirler Prens Eugene Caddesi’nde bulunan 40 numaralı Sefaret binasında Sefir Hamdi Bey ile eş tarafından karşılanmıştı. Etkinliğe Musevi vatandaşların da yoğun bir ilgisi söz konusu olmuştu. Viyana’nın meşhur bankerleri ile milyonerleri de merasimde hazır bulunmuştu. Merasime katılamayan tanınmış simalar da kartvizitlerini göndermek suretiyle tebriklerini iletmişti. Ana salonda bir süre sohbet eden misafirler yan salonda tertip edilen büfeye davet edilmişti. Bisküvi, pasta, sandviç ve daha birçok yiyecek ve içeceğin bulunduğu büfe Viyana’nın en meşhur gazinosu tarafından hazırlanmış ve servis edilmişti. Türk tebaasının hasret çektiği Türk sigaraları özellikle hazır edilmişti. Akşam düzenlenecek suare için dans, konser, büfe ve istirahat için uygun duruma

⁴¹ “Roma”, **Vakit**, 1 Teşrin-i Sâni 1926, S 3173, s.2; “Roma Sefarethanemizde”, **İkdam**, S 10605, 1 Teşrin-i Sâni 1926, s.1.

getirilen Sefarethaneye davetliler saat 21'e doğru gelmeye başlamıştı. Çin ve Japon Sefarethane mensuplarına kadar herkes merasime uygun bir şekilde frak giyerek gelmişti. Orkestra Avusturya Marşı'nı çalmaya başladığı sırada Avusturya Cumhuriyeti Michael Hainisch kapıdan içeri girmişti. İhtiyar Cumhuriyeti birçok daveti reddettiği hâlde Türk Sefirinin davetini kabul ederek büyük bir nezaket göstermişti. Onu Hariciye Nazırı, Başvekil Müsteşarı takip etmişti. Suarede eşleriyle bütün sefirler ile birçok siyasetçi de hazır bulunmuştu. Zarif sandalyelerin yerleştirildiği konser salonunda müzik dinletisi başlamıştı. Gerek Hamdi Bey'in gerekse Sefarethane İkinci Kâtibi Cevad Bey'in misafirleri en iyi şekilde ağırlayabilme gayretiyle tatlı bir telaş içinde olduğu gözlemlenmişti. Viyana'nın en ünlü sanatçıları merasim için buldukları Sefarethanenin salonlarında Estaros, Beethoven ve Schubert'in klasik eserlerini icra etmişti. Misafirlerin büyük memnuniyet duyduğu konser saat 23'e kadar sürmüştü. Takiben dans salonunun kapısı açılmış ve misafirleri dansa teşvik etmek üzere Türk tebaasından 2 genç çift bir süre dans etmişti. Misafirler yavaş yavaş dansa iştirak etmeye başlamış ve bu sırada garsonlar dondurma, limonata, likör gibi latif ikramlarda bulunmuştu. Kutlamalar misafirlerin samimi tebessümleri içinde sabaha doğru saat 3 gibi sonlanmıştı⁴².

Türkiye'nin Berlin Sefarethesinde Sefir Kemaleddin Sami (Gökçen) Paşa da bir resmî kabul düzenlemiş, yabancı sefirler, Türk tebaası, Hariciye Nezareti mümessilleri etkinlikte hazır bulunmuştu. Resmî kabulü balo takip etmişti⁴³. Anadolu Ajansı'nın Bükreş'teki hususi muhabirinin verdiği bilgilere göre Türk Sefarethesinde 29 Ekim günü resmî kabul, akşamı ise ziyafet tertip edilmişti. Cenevre Konsoloshanesinde yapılan resmî kabulde bütün Türk tebaası hazır bulunmuştu. Konsolos Sadullah Ferid Gören tarafından bir nutuk söylenerek günün anlam ve önemine temas edilmişti. Davetliler arasında yer alan Haham Eskenazi de bir nutuk irat ederek Musevilerin anavatanı olan bağılıklarından bahsetmiş ve Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya sağlık ve afiyet temennisinde bulunmuştu⁴⁴. Anvers Şehbenderliğinde Şehbender İsmail

⁴² "Viyana'da", **Cumhuriyet**, S 891, 1 Teşrin-i Sâni 1926, s.1-2; "Cumhuriyet Bayramı'nda Viyana Sefarethanemizdeki Balo", S 894, 4 Teşrin-i Sâni 1926, **Cumhuriyet**, s.3; "Viyana", **Vakit**, S 3173, 1 Teşrin-i Sâni 1926, s.2.

⁴³ "Berlin Sefarethanemizde", **İkdam**, S 10604, 31 Teşrin-i Evvel 1926, s.2; "Sefarethanelerimizde Resmî Kabul", **Hâkimiyeti Milliye**, S 1909, 31 Teşrin-i Evvel 1926, s.3.

⁴⁴ "Sefarethanelerimizde Resmî Kabul", S 1909, **Hâkimiyeti Milliye**, 31 Teşrin-i Evvel 1926, s.3.

Memduh Bey tarafından düzenlenen resmî kabule Erkân-ı Harbiye Generali ile bazı konsoloslar ve bütün Türk tebaası iştirak etmişti. Cumhuriyet reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın iradesi ve ileri görüşlülüğüyle Türkiye'nin medeniyet yolunda attığı hızlı adımlar şükran, minnet ve övgüyle anılmıştı. Ardından misafirlere mükellef bir çay ziyafeti verilmişti. Toplantının sonunda Türk tebaası adına Şehbender tarafından Gazi Mustafa Kemal'e şükran ve tebrik telgrafı çekilmişti⁴⁵.

Aynı gün Atina Ajansı'ndan Cumhuriyetin Türkiye Sefaretinde parlak bir şekilde kutlandığına dair bir bilgi alınmıştı. Öğle üzeri Türkiye Sefiri Cevad (Ezine) Bey bir resmî kabul düzenlemişti. Bu etkinlikte bir araya gelen Yunan Hariciye Nazırı Arkipoulos, siyasi ve resmî erkân, sefirler ile Türkiye tebaası tarafından Cevad Bey'e tebrikte bulunulmuştu. Sefarethanede akşam saatlerinde başlayan balo, musiki ve dans eşliğinde sabaha kadar devam etmişti. 300 kişinin hazır bulunduğu bu etkinlikte Yunanistan Başvekili, bakanlar, nazırlar, sefirler, cumhur reisinin yaverleri, üst düzey askerî erkân ile maliye ve siyaset dünyasının ileri gelen isimleri yer almıştı. Yunan gazeteleri bu vesileyle Türkiye'nin Cumhuriyet idaresi altında kaydettiği atılımlara dikkat çekmişti. Örneğin Elefthero Vima gazetesi sütunlarında: "Bütün bir milletin yeniden kesb-i hayat ve teceddüd uğrunda sarf ettiği cehd ve gayret diğer serbest milletlerin hürmet ve muhabbetine layıktır. Terakkiperverane idarenin tahkimini ve Balkanların sulh ve selamet dairesinde inkişaf ve tekâmülünü kemâl-i hulus ile arzu eden Yunanistan Türkiye ile dostane münasebetin bir kat daha inkişaf edeceğini ümit ve Türkiye'ye yeni hayatında tam bir muvaffakiyet temenni eyler"⁴⁶ ifadelerine yer vermişti.

Cumhuriyet gazetesinin Moskova Hususi Muhabiri Sırrı Bey'in verdiği bilgilere göre Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle Türkiye'nin Moskova Sefaretinde geniş ölçekli ve gösterişli bir resmî kabul icra edilmişti. Bu münasebetle Sefarethaneye gelen misafirlere mahsus mükellef bir büfe hazırlanmıştı. Sovyetler Birliği Dışişleri Halk Komiseri Georgi Çiçerin, Moskova'daki bütün sefirler, önde gelen memurlar ve Türk tebaası etkinlik için belirlenen saatte Sefarethaneye gelerek Sefir Zekai (Apaydın) Bey'e

⁴⁵ BCA, 508_44427-212504-88.

⁴⁶ "Atina'da", Cumhuriyet, S 891, 1 Teşrin-i Sâni 1926, s.1-2; "Sefarethanelerimizde", Vakit, 31 Teşrin-i Evvel 1926, S 3173, s.2; "Taşrada Tes'idad", Akşam, S 2892, 1 Teşrin-i Sâni 1926, s.3.

tebriklerini iletmişti. Sefirin eşi gerek özenle seçilmiş kıyafeti ve gerekse asil duruşu ile takdir toplamış ve etkinlikte bulunanlar üzerinde Türk kadınına karşı büyük bir hürmet hissi uyandırmıştı. Gece Sefarethane “gözleri kamaştırır bir şekilde” aydınlatılmıştı. Düzenlenen baloya iştirak eden yüzlerce misafir orkestranın ahenkli musikisi eşliğinde sabaha kadar dans etmişti. Bu münasebetle Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın büyük hasımlarına karşı galip gelen azmi, askerî kudreti ve sosyal alanda vücuda getirdiği inkılaplar hususundaki dehası hürmet ve şükran hisleriyle anılmış ve alkışlanmıştı⁴⁷.

Cumhuriyet Bayramı vesilesiyle Kabil Elçiliğinde de muhtelif etkinlikler düzenlenmiş, Elçi Nebil Batı’nın tabiriyle bayram “Cumhuriyetin şanına layık bir şekilde” kutlanmıştı. Saat 11’den 13’e kadar Afganistan’da bulunan Türk tebaasının tebrikleri kabul edilmişti. Sefarethanede saat 21’den itibaren başlayan suare vesilesiyle Afgan ricali, yabancı sefirler ve Türk tebaası gelenekleri çerçevesinde ağırlanmıştı. Elektrikle aydınlatılan suare salonunda 150 kadar misafir bulunuyordu. Misafirlere yiyecek ve talebe göre şampanya, şarap ve çay olmak üzere içecek ikramında bulunulmuştu. Misafirlerden bir kısmı gramofondan çalan müzik eşliğinde dans etmişti. Gece dağılan misafirler söz konusu suarenin Afganistan’da daha önce düzenlenen benzer etkinliklerden çok daha başarılı olduğunu ifade ederek ev sahiplerini kutlamıştı. Özellikle Afgan misafirler memnuniyetlerini defalarca dile getirmişti. Misafir sefirler bu vesileyle Cumhuriyetin kurucusu Gazi Mustafa Kemal’i ve arkadaşlarını başarılarından ötürü kez daha takdir etmişti. Afgan Hariciye Vekili Muhammed Veli Han Darvazi de tebriklerini arz ederek Türk inkılabını vücuda getirenlerin bütün İslam âlemi için önem arz ettiğini belirtmişti. Türk Hükûmetini temsil eden Kabil’deki Türk Sefaret yetkililerinin düzenledikleri bu anlamlı suarenin Avrupalılara medeni kabiliyetlerini göstermek hususunda bir örnek teşkil ettiğini vurgulamıştı⁴⁸.

III.3. 1927 Yılı Kutlamaları

Türk millî bayramı münasebetiyle Berlin’de Türkiye Sefiri Kemaleddin Sami Paşa ve eşi bir resmî kabul düzenlemişti. Misafirler arasında Almanya Hariciye Nazırı Gustav Stresemann ve eşi, Harbiye ve Bahriye Nazırları, Hariciye

⁴⁷ “Sefaretlerimizde Cumhuriyet Bayramı Tes’idi”, **Cumhuriyet**, S 891, 1 Teşrin-i Sâni 1926, s.1-2.

⁴⁸ **BCA**, 500.8234.53926.1.

Nezaretinden birçok memur, Fransa, İspanya, İtalya, Rusya Sefirleri, Berlin Hükûmeti nezdindeki bütün Orta Elçiler, Alman Hükûmeti Matbuat Müdürü, bilim insanları, matbuat ve sanayi mümessilleri ve banka müdürleri bulunmuştu⁴⁹.

Stockholm Sefaretinde de Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle Sefir Ali Haydar (Aktay) Bey tarafından öğleden önce bir resmî kabul icra edilmişti. Günün gecesinde ise 100 kişilik bir suare verilmişti. Davetliler arasında eşleriyle birlikte Hariciye Nazırı ile bütün Hariciye erkânı, maiyetleriyle 20'yi aşkın sefir, Stockholm'ün mümtaz simaları ve Türk tebaası hazır bulunmuştu. Seçkin bir orkestra tarafından müzik icrasında bulunmuş ve bunun ardından başlayan dans geç vakte kadar devam etmişti. Misafirler Sefir tarafından yakın bir ilgiyle ağırlandı. Konuşmalar sırasında Gazi Mustafa Kemal ile Türk Cumhuriyeti'nin şan ve şerefi dile getirilmiş ve yeni devletin her alanda yükselmesi için temennilerde bulunulmuştu⁵⁰.

Türkiye'nin Cenevre Şehbenderhanesinde düzenlenen resmî kabul münasebetiyle Şehbender Cumhuriyetin feyzlerine ve Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi'nde kaydedilen gelişmelere ilişkin bir nutuk söylenmişti. Benzer şekilde Bern Sefaretinde de bir resmî kabulün yapıldığı anlaşılmaktadır⁵¹. Türkiye'nin Bükreş Sefarethanesinde icra edilen resmî kabul ise bir ziyafetle devam etmişti⁵². Türkiye'nin Yunanistan Sefaretinde yapılan etkinlikler çerçevesinde Yunan Hariciye Vekili Andreas Michalakopoulos da 29 Ekim günü Türkiye Sefiri Cevad Bey'i ziyaret ederek, Hükûmet adına tebrik dileklerini iletmişti⁵³.

İtalya'da Trieste Türk Şehbenderliğinde saat 9'dan 13'e kadar resmî kabul yapılmıştı. Saat 11'e kadar Türk tebaası kabul edilmiş, 13'e kadar da mülkî ve askerî erkân, Hükûmet memurları, yabancı konsoloslar, maliye, ticaret ve sanayi heyetleri, muteber simalar, spor, kültür ve diğer alanlarda faaliyet gösteren muhtelif cemiyet temsilcileri tebriklerini sunmuştu. Şehbenderin ifadesiyle: "İki dost milletin ikbali şerefine bâdenûş" olunmuştu. Vali, Kumandan, Belediye Reisi, üst düzey askerî erkân, Matbuat Reisleri, Ticaret Odası Reisi, Polis Müdürü, Gümrük Başmüdürlü, Faşist Fırkası Müdürü,

⁴⁹ "Berlin Sefaretimizde Yapılan Resmî Kabul", **Cumhuriyet**, S 125, 1 Teşrin-i Sâni 1927, s.3.

⁵⁰ "İstokholm Sefaretinde", **Vakit**, S 3527, 1 Teşrin-i Sâni. 1927, s.2.

⁵¹ "Cenevre Şehbenderliğinde", **Vakit**, S 3526, 31 Teşrin-i Evvel 1927, s.2.

⁵² "Bükreş Sefarethanemizden", **Vakit**, S 3526, 31 Teşrin-i Evvel 1927, s.2.

⁵³ "Atina Hükûmetinin Tebriki", **Vakit**, S 3526, 31 Teşrin-i Evvel 1927, s.2.

Darülfünun Emini ile İstinaf Mahkemesi adına bir temsilci ve Tabipler Birliği temsilcileri katılmıştı. İngiltere, ABD, Avusturya, İspanya, İsviçre, Fransa, Uruguay dâhil birçok ülke bu etkinlikte üst düzey rical tarafından temsil edilmişti. Gece Şehbenderin Hanımı Saime Haşim tarafından verilen baloya resmî kabulde bulunanlardan başka Trieste'nin tanınan birçok ismi de katılmıştı. Davetliler Türkiye Cumhuriyeti'nin "ikbal ve saadeti" temennisinde bulunmuştu. Türk tebaası tebrik mesajlarının Şehbender kanalıyla Cumhuriyet Hükûmeti'ne iletilmesini rica etmişti. Hanımlar kavyelerinin fraklarına Türk ve İtalyan millî renklerinden oluşan kokartlar takmıştı. Misafirlerin hoşnutluğu içinde balo sabaha kadar eğlenceli bir şekilde devam etmişti. Şehbenderin raporundaki ifadelerle göre Türkiye'nin nüfuzu, kudreti ve şerefine layık bir merasim gerçekleştirilmişti⁵⁴.

29 Ekim 1927'de Cenova Şehbenderliğinde düzenlenen resmî kabulde başta Cenova Podestası Porro ve yardımcısı olduğu hâlde Merkez Kumandanı ile yanında bir Miralay, kumandanlar, gümrük umum müdürü, liman reisi, ticaret ve sanayi odası umumi komiseri ile konsolosların büyük bir çoğunluğu merasimde hazır bulunmuştu. Davetliler hürmet ve himmetleri ile Türkiye hakkında iyi dileklerini ilettikleri Şehbender Vekilini Türkiye Cumhuriyeti'nin temsilcisi olarak bizzat tebrik etmişlerdi. Davete gelemeyen birkaç konsolos da yazdıkları telgraflarla tebriklerini arz etmişti. Davetlilere pasta, likör ve şampanya ikramında bulunulmuştu. Şehbender Vekili, Hariciye Vekâletine gönderdiği yazı ile: "Kemâl-i iftiharla büyük Türk Bayramının kutlandığını, sevgili ve aziz vatan ve Cumhuriyetin daima terakki ve tealisi temenniyât-ı kalbiyye ve halisanesini yâd ve tezkâr edildiğini" arz etmek suretiyle tebriklerini bildirmişti⁵⁵.

Aynı yıl Avusturya'da Mösyö Tavnenhay tarafından imal edilen ve bir tarafı Gazi Mustafa Kemal'i at üstünde, diğer tarafı ise büst şeklinde tasvir eden küçük boyutlu madalyonun Cumhuriyet Bayramı öncesinde Cumhur reisine ulaştırılması ricasıyla Viyana Sefaretine gönderildiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu hediye ve ilişigindeki zarf yine Gazi Mustafa Kemal'e ulaştırılmak üzere Sefaret tarafından Hariciye Vekâletine takdim edilmişti⁵⁶.

⁵⁴ BCA, 541_44123-208998-2.

⁵⁵ BCA, 541_44123-208998-18.

⁵⁶ BCA, HR.IM._223-52.

III.4. 1928 Yılı Kutlamaları

Berlin Sefiri Kemaleddin Sami (Gökçen) Paşa ile eşi Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanının yıl dönümü münasebetiyle 29 Ekim 1928 gecesinde geniş kapsamlı bir kutlama merasimi düzenlemişti. Merasime iştirak edenler arasında Başvekil Hermann Müller ile eşi, Hariciye Nazırı Gustav Stresemann, diğer nazırlar, memurlar, hemen bütün sefirler, Papalık Elçisi, İspanya, İtalya, Fransa ve Rusya Sefirleriyle bilim, fen, sanat, maliye, iktisat ve basın-yayın dünyasından muhtelif şahsiyetler bulunmuştu⁵⁷. Türk millî bayramının yıl dönümü nedeniyle Viyana'da 29 Ekim 1928'de öğleden sonra Türkiye Sefiri Hamdi Bey de bir resmî kabul yapmış, etkinlik vesilesiyle bir Nazır ile Eski Başvekil Karl Renner, Sefirler, Polis Şube Müdürü, bilim ve sanayi muhitine mensup birçok kişi hazır bulunmuştu⁵⁸. Benzer şekilde Cenevre'de Türk Şehbenderhanesinde de parlak bir merasim yapılmış, burada bulunan Türkler Türk Hükûmetine kutlama dileklerini iletmek üzere Şehbenderhaneye gelmişti. Etkinlik münasebetiyle Şehbender Kemal Bey tarafından günün anlam ve önemine ilişkin bir nutuk söylenmişti⁵⁹.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanının yıl dönümü münasebetiyle Peşte'deki Türkiye Sefiri Vasıf (Çınar) Bey sefarethanede bir çay ziyafeti vermişti. Ziyafette siyasi ve idari cenahlardan birçok önemli sima hazır bulunmuştu⁶⁰. Sofya'daki Türkiye Sefarethanesinde bir resmî kabul icra edilmişti. Hükûmetleri adına Bulgaristan Hariciye Nazırı ile Teşrifat Umum Müdürü, Türkiye Sefiri Hüsrev (Gerede) Bey'e tebriklerini arz etmişti⁶¹. Moskova'da Türkiye Sefaretinde Türk tebaasının tebrikleri kabul edilmişti. Akşam Sefarethanede Litvinof, Karahan ve Sefirler Heyetinin iştirakiyle özel bir resmî kabul yapılmıştı⁶².

III.5. 1929 Yılı Kutlamaları

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıl dönümü münasebetiyle Roma Sefiri Suad Bey Sefarethanede mükellef bir ziyafet vermişti. Ziyafette eşleriyle

⁵⁷ “Berlin Sefarethanemizdeki Müsamere”, **Vakit**, S 3886, 1 Teşrin-i Sâni 1928, s.2.

⁵⁸ “Avrupa'daki Sefarethanelerimizde”, **İkdam**, S 11323, 31 Birinci Teşrin 1928, s.3; “Viyana Sefarethanemizdeki Resmî kabul”, **Vakit**, S 3886, 1 Teşrin-i Sâni 1928, s.2.

⁵⁹ “Cenevre'de”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 2627, 1 Teşrin-i Sâni 1928, s.2; “Cenevre'de”, **Vakit**, S 3885, 31 Teşrin-i Evvel 1928, s.4.

⁶⁰ “Peşte'de”, **Vakit**, S 3885, 31 Teşrin-i Evvel 1928, s.4; “Avrupa'daki Sefarethanelerimizde”, **İkdam**, S 11323, 31 Birinci Teşrin 1928, s.3.

⁶¹ “Sofya'da”, **Vakit**, S 3885, 31 Teşrin-i Evvel 1928, s.4.

⁶² “Moskova'da”, **Vakit**, S 3885, 31 Teşrin-i Evvel 1928, s.4.

Hariciye Nazırı Dino Grandi, Ankara Sefiri Orsini Baroni ve daha birçok muteber şahsiyet hazır bulunmuştu. Ziyafetten sonra bir resmî kabul yapılmıştı. Bu merasime Roma'nın tanınmış aileleri iştirak etmişti. Davetlilerin ağırlanması hususunda Suad Bey'e eşi ve kızı da yardımcı olmuştu⁶³. Cenevre Konsoloslüğunda ise başta Türk tebaa olmak üzere bütün davetliler saat 14.30'dan itibaren toplanmaya başlamıştı. Türkiye'nin Cenevre Konsoloslüğunun bulunduğu Maison Royal binası İsviçre'nin en güzel mimari yapılarından biri idi. Cenevre şehrinin misafiri olan üst düzey görevliler burada misafir ediliyordu. Resmî kabul vesilesiyle Cenevre'de yaşayan Türkler bir araya gelme ve memleket hasreti giderme imkânı bulmuştu. Davetliler arasında özellikle İsviçre'de diplomatik görevlerde bulunan Hintli Müslümanlar dikkat çekmişti. 2-3 saatlik bir hasbihâlden sonra davetliler için hazırlanan büfeye geçilmişti⁶⁴.

Peşte'deki Türk Sefaretinde de bir resmî kabul yapılmıştı. Peşte'deki Türkler ve Macar Mümessiller, Türkiye Maslahatgüzarı Vahit Bey'i tebrik etmişti. Merasime katılmak üzere Turan ve Leh-Macar Cemiyetleri de birer "Heyet-i Murahhasa" göndermişti. Sofya'daki Türkiye Sefaretinde de büyük merasim düzenlenmişti. Kral 3. Boris adına Seryaverleri Kurtoklief, Müsteşarı Groeff ve Protokol Müdürü, Hükûmet adına da Başvekil Andrey Lyapçev Türkiye Sefaretindeki kutlama merasiminde hazır bulunmuş ve Sefir Hüsrev (Gerede) Bey'e tebriklerini arz etmişti. Hüsrev Bey öğleden sonra Sofya'daki Türkleri Sefarethanede kabul etmişti. Aynı şekilde Moskova'daki Türk Sefaretinde de bir resmî kabul yapılmıştı. Sovyet Diplomatlarından Litvinof, Karahan, Rotean, Mikoyan, Kinstohuk ile Sıhhiye Nazırı Kurz, Maarif Nazırı Muavini Lunaçarski, Ticaret Nazırı Muavini Semaşko ve Yabancı Diplomatlar Heyeti merasimde hazır bulunmuştu⁶⁵.

III.6. 1930 Yılı Kutlamaları

Cumhuriyet Bayramı'nın yıl dönümü münasebetiyle Stockholm Sefaretinde gündüz vakti kapsamlı bir resmî kabul ve gece bir ziyafet tertip edilmişti. Sayısı 300'ü bulan davetli grubu arasında Sefirler Heyeti ile İsveç Hariciye erkânı da bulunuyordu. Söz konusu davetliler merasim vesilesiyle Cumhuriyet reisi Gazi Mustafa Kemal hakkındaki saygı ve hürmet duygularını samimi bir

⁶³ "Roma Sefarethanemizde Ziyafet", **Akşam**, S 3970, 1 Teşrin-i Sâni 1929, s.2.

⁶⁴ "Cenevre Konsoloshanemizde Cumhuriyet Bayramı", **Akşam**, S 3973, 4 Teşrin-i Evvel 1929, s.2.

⁶⁵ "Hariçte", **Hâkimiyeti Milliye**, S 2983, 31 Teşrin-i Evvel 1929, s.6.

şekilde Sefir Ragıp Bey'e iletme fırsatı bulmuştu. Birinci Dünya Savaşı'nda esir düşen, sonrasında vatanlarına dönerken İsveç'te hayatını kaybeden malul Türk şehitlerinin hatırasını ihya etmek üzere İsveç Hükûmeti tarafından büyük bir kadirşinaslıkla Trelleborg'ta bir heykel diktirilmişti. Bu heykele Cumhuriyet Bayramı vesilesiyle Stockholm Sefareti yetkilileri tarafından Türkiye'nin Malmö Fahrî Konsolosu vasıtasıyla bir çelenk konulmuştu⁶⁶.

Peşte'de Turan Cemiyeti tarafından tertip edilen merasime Türk Sefaret Heyeti ile burada bulunan Ticaret Vekâleti Mümessili ve diğeri birçok Türk ve Macar iştirak etmişti. Eski Nazırlardan Gyula Pekár bir nutuk söyleyerek Türk-Macar ilişkileri tarihi hakkında bilgi vermiş ve bu ilişkilerin arz ettiği önemden bahsetmişti⁶⁷. Atina'da ise Yunan Hariciye Nezareti Müdürlerinden Ksidekis Türkiye Maslahatgüzarını ziyaret ederek Yunan Hükûmeti adına Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıl dönümünü tebrik etmişti⁶⁸.

Cumhuriyet gazetesi hususi muhabirinin verdiği haberlere göre 29 Ekim 1930'da Cumhuriyet Bayramı nedeniyle Türkiye Seyrisefain İdaresi tarafından İskenderiye'de Ege Vapuru'nda bir merasim düzenlenmişti. Geminin her tarafı Türk ve Mısır bayrakları ile Yalova'dan getirilen çiçek ve yeşilliklerle süslenmişti. Merasime başta Kahire Sefiri General Muhiddin (Akyüz) Bey ile İskenderiye Sefiri Kemal (Köprülü) Bey olmak üzere Türk Sefarethane ve Konsoloshanesi erkânı, Yabancı Konsoloslar, Kahire ve İskenderiye'nin yerli ve yabancı üst düzey simaları, Kralın Saray Teşrifatçısı, Mısır Matbuat Müdürü ve bürokratlar davetli olarak katılmıştı. Davetliler karada gemi zabitanı ve vapurda ise Süvari Cemal Bey, Burhaneddin Bey, Emin Yahya Paşa ve Seyrisefain İdaresi Temsilcisi tarafından karşılanmıştı. Merasim Türk Sefaret ve Seyrisefain yetkililerinin bayram nedeniyle tebrik edilmesiyle başlamıştı. Misafirler telgrafla Seyrisefain Müdür-i Umumisi Sadullah Bey'i de tebrik etmişti. Tebrikleşmeden sonra İşletme Müdürü Burhaneddin Bey'in organize ettiği bir balo verilmişti. Baloda Burhaneddin

⁶⁶ "Stokholm'de", **Vakit**, S 4602, 31 Teşrin-i Evvel 1930, s.2

⁶⁷ "Peşte'de Cumhuriyet Bayramı", **Hâkimiyeti Milliye**, S 3342, 1 Teşrin-i Sâni 1930, s.3; "Peşte'de Cumhuriyetimiz Hararetle Tes'it Edildi", **Vakit**, S 4603, 1. Teşrin-i Sâni. 1930, s.2

⁶⁸ "Yunan Hükümetinin Tebrikâtı", **Cumhuriyet**, S 2329, 31 Teşrin-i Evvel 1930, s.5.

Bey'in gösterdiği nezaket davetlileri memnun etmişti. Balo ve eğlence sabah vakitlerine kadar devam etmişti⁶⁹.

III.7. 1931 Yılı Kutlamaları

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıl dönümü münasebetiyle 29 Ekim 1931'de Sefir Hamdi Bey tarafından Viyana Sefarethanesinde parlak bir resmî kabul düzenlemiştir⁷⁰. Benzer şekilde Brüksel Maslahatgüzarlığı tarafından da bir resmî kabul icra edildiği anlaşılmaktadır⁷¹.

Peşte'de Turan Cemiyeti tarafından organize edilen merasim de coşkun bir şekilde geçmiştir. Merasimde Peşte Türkiye Sefareti Müsteşarı Cevad Bey ile Macaristan Meclisi Hariciye Komisyonu Reisi Julsteku da hazır bulunmuştu⁷².

III.8. 1932 Yılı Kutlamaları

Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla 29 Ekim 1932'de Bükreş'te Türk Sefaretinde bir resmî kabul yapılmış ve Romen Hükûmeti yetkilileri ile sefirler Sefir Hamdullah Suphi Bey'i tebrik etmiştir. Romen basın-yayını da Türkiye Cumhuriyeti'nin yıl dönümü nedeniyle takdir duygularını dile getiren makaleler kaleme almıştır⁷³.

Aynı gün Türkiye'nin Viyana Orta Elçisi Hamdi Bey bir öğle yemeği vermişti. Yemekte Cumhuriyet reisi, Başvekil, Nazırlar, Sefirler Heyeti ve Avusturya'nın eski Ankara Elçisi Agust (Ritter von) Kral eşleriyle birlikte hazır bulunmuştu. Hamdi Bey yemeğin ardından Viyana'daki Türklerin tebriklerini kabul etmişti⁷⁴.

Türkiye'nin Stockholm Sefarethanesinde ise kutlama programı çerçevesinde Türk tebaaya öğle yemeği verilmişti. Saat 15'ten itibaren Sefir Ragıp Raif Bey şahsî ve resmî dostlarının tebriklerini kabul için bir çay ziyafeti tertip etmişti. Akşam Sefarete verilen büyük ziyafette İsveç Hariciye erkânı ile

⁶⁹ "Hariç Memleketlerde 29 Teşrin-i Evvel", **Cumhuriyet**, S 2329, 31 Teşrin-i Evvel 1930, s.5.

⁷⁰ "Viyana", **Cumhuriyet**, S 2688, 31 Teşrin-i Evvel 1931, s.5.

⁷¹ **BCA**, Y..EE..KP..43.4246.

⁷² "Peşte'de Cumhuriyet Bayramı Münasebetile Yapılan Bayram", **Cumhuriyet**, S 2688, 31 Teşrin-i Evvel 1931, s.5.

⁷³ "Bükreş Sefaretimizde Cumhuriyet Bayramı", **Cumhuriyet**, S 3049, 1 Teşrin-i Sâni 1932, s.3.

⁷⁴ "Viyana'da", **Akşam**, S.5050, 31 Te 1932, s.2; "Viyana Sefarethanemizde", **Vakit**, S 5320, 31 Teşrin-i Evvel 1932, s.2.

Stockholm'deki sefirler hazır bulunmuştu. Samimi bir havada geçen ziyafet esnasında Gazi Mustafa Kemal'in Türk Milleti'nin kurtarıcısı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olarak başarıları yâd edilmişti⁷⁵.

Budapeşte merkezli olarak faaliyet gösteren Turan Cemiyeti, Cumhuriyet Bayramı nedeniyle 28 Ekim 1932'de saat 18'de merkez bürosunda bir toplantı gerçekleştirmişti. Önce Cemiyet Reisi Gyula Pekár millî bağımsızlık hususunda bir açıklamada bulunarak Gazi Mustafa Kemal'in yeni Türkiye'yi bu esaslar üzerine kurduğunu ve Türkiye'nin ancak asırlara sıgacak bir inkılap hareketini son 10 sene zarfında başardığını ifade etmişti. Ardından Cemiyetin İkinci Reisi Petér Móricz Türk tarihi çalışmaları hususunda Gazi Mustafa Kemal'in Türk tarihçilere yeni ufuklar açtığını, bu doğrultuda yapılan çalışmalar neticesinde bilim dünyasının ilgisinin Türkiye'ye döndüğünü belirtmişti. Emekli General Glock ise Türk İstiklal Savaşı'nın önemli bir safhasını teşkil eden Sakarya Muharebeleri hakkında bir konferans vermişti. Aynı isimler ve onlara eşlik eden erkân 29 Ekim'de icra edilen resmîkabil için Budapeşte Sefaretine gelmiş ve Pekár tarafından burada da günün anlam ve önemine ilişkin bir nutuk irat edilmişti. Bu vesileyle beyan edilen temenni ve tazimatın Sefaret vasıtasıyla Cumhur reisi Gazi Mustafa Kemal'e iletilmesi arz edilmişti⁷⁶.

Türkiye'nin Erivan Konsolosluğunda yapılan resmîkabilde de davetli bütün Murahhas Komiserler ve Hükûmet erkânı hazır bulunmuştu. Söz konusu dönemde Kafkasya Cumhuriyeti Reisliğini yürütmekte olan Ermenistan Cumhuriyeti Reisi Yoldaş Ahanyan'a bu sırada ülke dışında olması nedeniyle Ermenistan Hariciye Murahhası Yoldaş Taşloyan vekâlet etmiş ve kutlamalara katılmak üzere Türk Konsolosluğunda hazır bulunmuştu. Hükûmet erkânından başka İran Konsolosu, banka müdürleri, mali ve iktisadi müessese reisleri, matbuat erkânı, edebiyat ve güzel sanatlar birliği mümessilleriyle ülkenin diğer ileri gelenleri de davette yer almıştı. Davetli sayısı burada bulunan Türklerle beraber 50 civarındaydı. Taşloyan'ın Konsolosluğa gelişiyile birlikte misafirler büfeye davet edilmiş ve Taşloyan burada gelişmekte olan Türk-Ermeni ilişkileri hususunda coşkun ve samimi bir nutuk irat etmişti. Bunu diğer konsolosların ve meslek temsilcilerinin nutukları takip etmişti. Konsolos tarafından bu konuşma ve tebriklere

⁷⁵ "Stokholm Sefarethanemizde", **Vakit**, S 5320, 31 Teşrin-i Evvel 1932, s.2.

⁷⁶ **BCA**, 030.10.0.0.232.565.4.

teşekkürle karşılık verilmişti. Nutuklarda Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal ile Başvekil İsmet Bey'in inkılapçı ruh ve icraatı, Hükûmet ricalinin idaredeki kudreti ve faaliyetleriyle son senelerde Türkiye'nin büyük bir ilerleme ve gelişme kaydetmesi, inkılap hareketinin Doğu ve Batı Medeniyetindeki değeri, önemi ve etkilerinden bahsedilmişti. Merasimden sonra Taşloyan, Ermenistan Cumhuriyeti Hükûmeti'nin tebrik ve hürmetlerinin Gazi Mustafa Kemal ile Türkiye Hükûmeti'ne bildirilmesini rica etmişti. Türkiye'de Cumhuriyetin ilanının yıl dönümü nedeniyle Ermenistan matbuatı önemli makaleler neşretmişti. Ermenistan Komünist Fırkası Merkezi Komitesi ile Ermenistan Sosyalist Şura Cumhuriyeti Merkezi İcra Komitesi'nin organı olan Horurtayin Hayastan (Sovyet Ermenistanı) gazetesi ilk sayfalarını "Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. Devir Senesi Münasebetiyle", "Cumhuriyet Türkiyesi'nin Yükselişi", "Türkiye Cumhuriyeti'nin Millî Bayramı" ve "Türkiye Cumhuriyeti'nin Devir Senesi Türkiye'deki Sovyet Mütahassısları" başlıklı içeriği zengin makale ve resimlere hasretmişti. Küçük bir hacimle çıkan ve yine Ermenistan Merkezi İcra Komitesi'nin Türkçe gazetesi Kızıl Şafak ilk sayfasını resimlerle ve "Dost Türkiye Cumhuriyeti'nin Millî Bayramı" başlığıyla tezyin etmişti. Söz konusu makalelerde Türk Milleti'nin varlığı ve istiklali için giriştiği Millî Mücadele'ye temas edilmiş ve zaferle neticelenen bu mücadele Şuralar İttifakı'nın "Emperyalizm ve Çar istibdadına karşı verdiği mücadele" ile özdeşleştirilmişti. Ardından kurulan Cumhuriyet ile Türkiye'ye modern bir çehre kazandıran inkılap ve iktisadi kalkınma hareketinin arz ettiği öneme değinilmişti. Türkiye ile Sovyet Birliği arasındaki dostluk ilişkileri ve bu ilişkilerin gelecekte daha da kuvvetleneceği vurgulanmıştı⁷⁷.

IV. Cumhuriyetin 10. Yıl Dönümü Kutlamaları / 29 Ekim 1933

Cumhuriyetin 10. yıl dönümü bütün Türkiye'de önceki yıllara göre daha özel ve geniş kapsamlı etkinliklerle kutlanmıştı. Cumhuriyet idaresi 10 yıl gibi kısa bir süre içinde siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda önemli başarılarla imza atmış, dış politikada ise barış yanlısı tutumuyla takdir toplamıştı. Bu başarıların ülkeye kazandırdığı uluslararası güvenilirlik ve saygınlığın bütün ülkede idrak edilmesi ve dünya kamuoyuna duyurulması isteği Cumhuriyetin ilanının 10. yılı kutlamalarına farklı bir anlam kazandırmıştı. Gazi Mustafa Kemal'in "En Büyük Bayram" olarak

⁷⁷ BCA, 030.10.0.0.250.689.31.

nitelendirdiği Cumhuriyetin 10. yıl dönümünde belirttiği üzere Türk Milleti birlik ve beraberlikle güçlüklerin üstesinden gelmesini bilmişti. Artık daha büyük hedeflere yönelme zamanı idi⁷⁸.

Bütün bu gelişmeler doğrultusunda TBMM’de yapılan görüşmeler neticesinde 11 Haziran 1933’te “Cumhuriyetin İlanının 10. Yıl Dönümü Kutlulama Kanunu” yürürlüğe girmişti. Bu doğrultuda yapılacak etkinlikler için bütçe imkânları genişletilmişti. 3 gün kutlanacak bayram için bütün resmî ve hususi müesseseler tatil edilecekti. Vilayetlerde kutlama programını tespit ve uygulamak üzere komite ve heyetler oluşturulacaktı. Bu kutlamalarda her kesimden halka ülkede kaydedilen gelişmeler ile Cumhuriyet rejiminin devlete ve millete kazandırdıkları izah edilecekti⁷⁹. Yukarıda bahsi geçen kanun çerçevesinde teşkil edilen “Kutlama Yüksek Komisyonu”nun da talepleri doğrultusunda günün anlam ve önemine uygun olarak Şair Faruk Nafiz (Çamlıbel) ile Behçet Kemal (Çağlar) tarafından Türk Milleti’nin azim ve dirayetini dile getiren “10. Yıl Marşı” kaleme alınmış ve bu eser Cemal Reşit (Rey) tarafından bestelenmişti⁸⁰.

Cumhuriyet Bayramı’nda yabancı diplomatlar Gazi Mustafa Kemal’e TBMM’de tebriklerini arz etmişti. Bu münasebetle Gazi Mustafa Kemal’in ifade ettiği şu cümleler önem arz etmektedir:⁸¹

“Efendiler, haricî siyasetimiz bidayette kendisine çizdiği hattihareketten asla inhiraf etmemiştir. Haricî siyasetimiz daima milletler refahının müvellidi olan sulh içinde memleketin inkişafını istihdaf etmiştir. Bu inkişafı tam ve mutlak olarak bütün milletlere temenni ederiz. Efendiler, burada bana yapılan temennilerden dolayı bununla sizi tavzif eden Hükûmetlerinize Türk Milleti’nin teşekkürleriyle birlikte bütün minnettarlığımın ifadesini bildirmenizi rica ederim... Efendiler, Türk inkılâbı kurucudur. Türk ihtilâli yüksek bir insanî ülkü ile birleşmiş vatanperverliğin eseridir. Çocuklarına bütün güzellikleriyle bütün büyüklükleri görmek ve aynı zamanda bütün sefaletlere acımak sanatını öğretmektedir. Bu inkılâbın hararetli

⁷⁸ **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, C.I-III, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997, s.318.

⁷⁹ “Cumhuriyet İlanının Onuncu Yıl Dönümü Kutlulama Kanunu”, **Resmî Gazete**, 26 Haziran 1933, Kanun No.2305, Kabul Tarihi:11.5.1933, S 2437.

⁸⁰ Bengül Salman Bolat, **Millî Bayram Olgusu ve Türkiye’de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923-1960)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2012, s.163.

⁸¹ “Büyük Gazi’nin Dünkü Hitabeleri”, **Vakit**, S 5680, 30 Birinci Teşrin 1933, s.1.

ve imanlı bir yapıcısı sıfatıyla dünyaya açık yürekle, hulûsla ve dostlukla bakıyorum. Bu heyecan ve büyük sevinç gününde size bu samimî teminatı vermekleedir ki memleketlerinize karşı olan hissiyatımı en iyi bir tarzda ifade etmiş oluyorum.”

Gazi Mustafa Kemal bu sözleriyle Türkiye Cumhuriyeti'nin demokrasiye, barışa ve uluslararası iş birliğine verdiği önemi net bir şekilde dile getirmişti.

10. yıl kutlamalarını yalnız yurt içinde değil, yurt dışında da büyük bir coşkuyla gerçekleştirmek için hazırlıklara girişilmişti. Buralarda yapılacak kutlamaların gösterişli olmasına özen gösterilmesi istenmiş, öğrenci veya iş adamlarının da katılımıyla ilgili ülkelerde bayram heyecanının yaşatılmasının “memleket ve inkılap vazifesi” olduğu özellikle vurgulanmıştı. Bu münasebetle CHP Kâtib-i Umumiliği tarafından dış ülkelerde Türkiye'yi anlatmak ve tanıtmak üzere konferanslar hazırlanmıştı. Aynı zamanda CHP Kâtib-i Umumiyesi olan 10. Cumhuriyet Bayramı Kutlulama Yüksek Komisyonu Reisi Recep Peker tarafından yabancı ülkelerde neşredilmek üzere örnek bir konferans metni hazırlanmıştı. Bunlar Diplomatik Temsilciliklerce ilgili ülke diline çevrilerek muhtelif vasıtalarla yayınlanmıştı. Örneğin etkinlikler vesilesiyle hazırlanan Fransızca özetli *Onuncu Yıl Kitabı* ve ilişigindeki Türkiye fotoğrafları Sefaretler tarafından dağıtılmıştı. 10. yıl kutlamaları Bükreş, Brüksel, Washington, Peşte, Varşova, Stockholm, Londra, Kahire, Bern ve Lahey'deki radyo istasyonlarında yarım saatlik birer programla anılmıştı. Programın ilk kısmında Türk Millî Mücadelesi anlatılmış, ikinci kısmında da İstiklal Marşı, türküler ve muhtelif Türk musiki eserleri yer almıştı. Yabancı basında Türkiye'den gönderilen resim ve grafikler yayımlanmış, 10 yıllık Cumhuriyetin başarıları izah edilmişti⁸². Konferansların kalabalık salonlarda, profesyonel konferansçılar veya o yerin tanınmış kişileri aracılığıyla gerçekleştirilmesine olabildiğince özen gösterilmişti. Konferanslarda Türkiye'ye dair yabancıların bilmesinde fayda görülen hususlara temas edilmişti. Bunun yanı sıra sefirlere ek birçok bilgi kaynağı gönderilmiş, konferans metnini bu bilgiler doğrultusunda genişletme veya daraltma imkânı tanınmıştı. 10. yıl kutlamalarının anlamının daha iyi kavranması için konferanslarda ilk olarak Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyete Türk İnkılabı'nın geçirdiği evrelere değinilmişti. Bu bağlamda anlatım şu şekilde kurgulanmıştı: Teokratik bir saltanat idaresine sahip olan

⁸² Yasemin Doğaner, “Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Kutlamaları”, *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, S 9, Şubat 2007, s.133.

Osmanlı Devleti'nde padişah siyasi olduğu kadar halife unvanı nedeniyle dini bir otoriteyi de temsil ediyordu. Ülkede Maarif Nezaretinin idaresindeki okulların dışında “Medrese” adı altında dinî bir mektep, Adliyeye bağlı mahkemelerden başka da Şer’iyye Mahkemeleri bulunuyordu. Halk “taassup girdabı” içindeydi. Erkekler cüppe ve şalvar giyerken, kadınlar çarşaf ve peçe içinde kafes altında yaşamak zorunda kalmıştı. Bu idare ve yaşam tarzı Türk Milleti'nin karakterine uygun değildi. 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa Türk Milleti'nin millî hüviyetini bulmasını sağlamıştı. 23 Nisan 1920'de millî hâkimiyetin tek kaynağı olan TBMM Ankara'da açılmıştı. TBMM Reisi ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa 30 Ağustos 1922'de yabancı istilacılara son ve etkin bir darbe vurmuştu. Türkiye'de hâkimiyet kayıtsız şartsız olarak millete geçmişti. Kanun yapma ve icra yetkisi Meclis tarafından kullanılıyordu. Hak, hürriyet ve görevler Teşkilat-ı Esasiye ile tespit edilmişti. Adli işler bağımsız mahkemelerde görülüyordu. 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiş, Türkiye laik ve halkçı bir devlet kimliğine bürünmüştü. Saltanat ve hilafet kaldırılmıştı. Kadın erkek modern kıyafetlere kavuşmuştu. Latin karakterli yeni harfler benimsenmiş ve tesis edilen Millet Mektepleri ile okuma yazma oranı hızla yükselmişti. Köylerden şehirlere ilköğretimden yükseköğretime okullaşma ve eğitim faaliyetleri nitelik ve nicelik olarak hızla artmıştı. Sosyal ve kültürel hayatta canlanmaya sebep olan özgün bir teşkilat olarak Halkevleri kurulmuştu. Türk diline ve tarihine yönelik bilimsel çalışmalarla millî kimliğe sahip çıkmıştı. Medeni Kanun kabul edilmişti. Kadınlar hürriyete kavuşmuş, toplum içinde eşit imkân ve şartlarla yer almaya başlamıştı. Toplumsal ilişkileri düzenleyen kanunlar çağın gerektirdiği şekilde yenilenmişti. Kapütüasyonlar kaldırılmış; tarım, hayvancılık, ticaret ve sanayide temin edilen himaye ve teşviklerle iktisadi hayatta büyük bir gelişme görülmüştü. Cumhuriyet Hükûmetleri malî seneleri denk bütçe ile kapatmayı başarmıştı. Ulaştırma faaliyetleri devletin başlıca iştigal alanlarından birini teşkil etmiş ve ülke bayındır hâle gelmeye başlamıştı. Belediyeler yeni kanunlarla takviye ve organize edilmişti. Sağlık ve sosyal yardım işleri neticesinde yaygın hastalıklar tehlike olmaktan çıkmıştı. Devletin yüklendiği eski ve yeni borçlar düzenli bir şekilde ödenmiş, yabancı sermaye güven duyduğu Türkiye'ye yatırım yapmaya başlamıştı. İç ve dış politikada “yurtta sulh cihanda sulh” ilkesi benimsenmiş, muhtelif anlaşmalarla bu ilkeye hayat veren Türkiye uluslararası organizasyonlarda güven telkin etmişti. Milleti en kısa zaman içinde refaha kavuşturmak azminde olan iktidardaki CHF; Cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık,

devletçilik, laiklik ve inkılapçılık prensiplerini düstur edinmişti. Bütün bu bilgilerin akabinde konferans metni: “Millî bir enerji ile mazinin bütün kötü miraslarından sıyrılarak eylemekte olduğu diriltici prensiplerle medeniyet dünyasında hakikî bir varlık olmak yolunda Türkiye Cumhuriyeti her gün yeni ve geniş adımlar atıyor.” ifadesiyle bitiyordu. Bunun yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti’ne dair şiir ve destanların da dağıtılmak üzere Dış Temsilciliklere gönderildiği anlaşılmaktadır⁸³. Bu faaliyetler vesilesiyle yabancı ülkelerde Türkiye’ye duyulan ilgiyi artırmak ve ilişkilerin kuvvetlendirilmesi hedeflenmişti.

Anadolu Ajansı hususi muhabirinin verdiği bilgilere göre New York’taki Türk-Amerikan Muhipleri Cemiyeti tarafından Türkiye’nin Washington Büyükelçisi Ahmet Muhtar Bey’in de iştirakiyle 29 Ekim 1933 gecesi büyük bir balo düzenlenmişti. ABD’nin bütün teşekküllerine mensup 350 mümtaz şahsiyetin iştirak ettiği baloda ABD Cumhur reisi Franklin D. Roosevelt ile Gazi Mustafa Kemal’in tebrik mesajları okunmuştu. Her iki mesaj da sürekli alkışlarla karşılanmıştı. Takiben Roosevelt’in bizzat Gazi Mustafa Kemal’e gönderdiği tebrik telgrafi okunmuştu. Gerek bu telgraflar gerekse diğer mesaj ve nutuklar radyo vasıtasıyla bütün ABD’ye duyurulmuş ve her tarafta büyük bir ilgi ile dinlenmişti. Bu faslı yine alkışlar eşliğinde Muhtar Bey’in, Yunan Sefirinin ve ABD Hariciye Nezareti Hususi Mümessilinin nutukları takip etmişti⁸⁴. Benzer şekilde 31 Ekim gecesi Washington’da Türkiye Sefarethanesinde bir resmî kabul icra edilmişti. ABD Hariciye Nazırı Cordell Hull ile ABD Hükûmeti’nin bütün üyeleri, Sefirler Heyeti ve üst düzey şahsiyetler dâhil olmak üzere 800’den fazla misafir resmî kabulde hazır bulunmuştu. Bu yönüyle Washington Türkiye Büyükelçiliği eşine az rastlanır bir etkinliğe ev sahipliği yapmıştı. Buna ek olarak ABD’deki Türk Konsoloslukları tarafından resmî kabuller, muhtelif şehirlerdeki Türkler tarafından da toplantılar düzenlenmiş ve ziyafetler verilmişti. New York Times, Herald Tribune ve Baltimore, The Sun gibi ABD’nin önde gelen gazeteleri Cumhuriyetin 10. yılı nedeniyle Türkiye’de yapılan ıslahat ve icraata dair dostça yayımlar yapmıştı. ABD’nin birçok şehrinde faaliyet gösteren radyolarda seçkin hatipler verdikleri konferanslar vesilesiyle

⁸³ BCA, 490.1.1.227.898.2.

⁸⁴ “Cihan Matbuatı İnkılabımızı Alkışlıyor/Amerika’da”, *Cumhuriyet*, S 3411, 3 Teşrin-i Sâni 1933, s.7; “Nevyork’ta Büyük Bir Balo”, *Hâkimiyeti Milliye*, S 4416, 3 İkinci Teşrin 1933, s.2.

Türkiye’de 10 yıl zarfında gerçekleştirilen inkılap hareketi ve ilerici hamleler hakkında halka bilgi vermişti⁸⁵.

Türkiye’nin dış politikada ağırlık merkezlerinden birini çeken Avrupa’da da kutlamalara önem verilmişti. Türkiye Cumhuriyeti’nin 10. yıl dönümü kutlamaları çerçevesinde Berlin’deki Türk Sefiri, Birinci Dünya Savaşı’nda Alman askerlerinin hatırasına hürmet eseri olarak dikilen abideye bir çelenk koymuştu. Çelengin üzerinde: “Büyük Harpte ölen Türk askerleri namına Alman kardeşlerine” ibaresi bulunuyordu. Berlin’de eğitim görmekte olan Türk talebeleri adına murahhas bir heyet de bu abideye bir çelenk bırakmıştı⁸⁶. Berlin’deki Volf Ajansı’ndan Anadolu Ajansı’na intikal eden bilgilere göre bayram günü Hitler’in milis kuvvetlerine mensup bir müfreze Türkiye Sefareti önünde mevki almıştı. Öğleye doğru Milliyetperver Sosyalist Hücum Kıtıatı Erkan-ı Harbiye Reisi Richmond, refakatinde Milis Kuvvet Kumandanları olduğu halde Türk Sefaretine gelerek sefire eski muharıplerin ve Hücum Kıtıatının tebrikini bildirmişti. Sefir Kemalettin Sami Paşa’nın eşine, üzerine kırmızı ay ve milliyetperver sosyalistlerin remzi bulunan salıp işlenmiş kurdele içinde bir buket takdim edilmişti. Bu sırada Sefarethane önüne bayrak ve bando ile bir Hücum Kıtıatı Müfrezesi gelmiş ve Kemalettin Sami Paşa refakatinde Türk Ataşemiliteri Cevad Bey ile Richmond olduğu hâlde müfrezeyi teftiş etmişti⁸⁷. Ardından Landwehr Kasını’da Türk talebesi şerefine bir ziyafet verilmişti. Saat 19’da Sefarethanede Türk tebaaya çay ikram edilmiş ve akşam resmîkabal yapılmıştı⁸⁸. Havas Ajansı’ndan alınan bilgilere göre Türkiye Sefarethanesinde yapılmış olan resmîkabalde Başvekil Yardımcısı Von Papen, Hariciye Nazırı Von Neureth, diğer nazırlar, sefirler, ordu ve donanma mensupları, siyasi ve iktisadi mahfil, sanat ve basın-yayın temsilcileri ile Ecnebi Memleketlerdeki Alman Birliği ve Asya Cephesi Eski Muharıpleri Federasyonu Mümessilleri bulunmuştu⁸⁹. Von Papen, Gazi Mustafa Kemal’in general ve devlet adamı olarak meydana getirdiği eserden övgü ile bahsetmiş, TBMM’nin 1920’de menfur Sevr Muahedesi’ni reddetmiş

⁸⁵ “Sefarethanemizde Yapılan Resmîkabal”, **Cumhuriyet**, s 3411, 3 Teşrin-i Sâni 1933, S 7; “Washington’da Resmîkabal”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 4416, 3 İkinci Teşrin 1933, s.2.

⁸⁶ “Berlin’de Sefirimiz Meçhul Asker Abidesine Çelenk Koydu”, **Cumhuriyet**, S 3410, 2 Teşrin-i Sâni 1933, s.3: “Berlin’de Bir Hürmet Nişanesi”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 4415, 2 İkinci Teşrin 1933, s.5.

⁸⁷ “Berlin’de”, **Cumhuriyet**, S 3408, 31 Teşrin-i Evvel 1933, s.1, 7.

⁸⁸ “Berlin Elçiliğimiz”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 4413, 31 Birinci Teşrin 1933, s.2.

⁸⁹ “Berlin’de”, **Cumhuriyet**, S 3409, 1 Teşrin-i Sâni 1933, s.1, 5; “Almanya’da Bayramımız”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 4414, 1 İkinci Teşrin 1933, s.2.

olduğunu hatırlatarak: “Türk Milleti’nin dostu olan Alman Milleti bugün biliyor ki zorla koparılan imzalarla bir milletin haysiyet ve şerefi elinden alınamaz ve müstakil bir milletin bu hayati prensipleri hilafında hiçbir muahede zorla imza ettirilemez”⁹⁰ demişti. Konuşmasının devamında Cumhuriyetin ilan edildiği 29 Ekim 1923 tarihinin yıl dönümüne yaptığı atıfla şunları söylemişti:

“Alman Milleti bu mesut günü hususi bir alaka ile kutulamaktadır. Kahraman Türk Milleti’nin parlak vasıflarını ve tarihin uzun seyri esnasında mevcudiyetini idame için yaptığı fedakârlıkların azametini Almanlar kadar hiç kimse bilemez. Fakir düşmüş ve meyus olmuş bir memlekette yeni Türkiye’nin Büyük Reisi tarafından ihya olunan enerjilere yine Almanlar kadar hiç kimse hayran olamaz. Türk Milleti’nin irki kıymetinden cihanşümul tarihî bir şuur doğmuştur. Türkiye’nin fen ve medeniyet sahalarındaki terakkileri çok caziptir. Milliyetperver sosyalistlik Alman Milleti’ne dâhilde vifak ve hariçte sulhu temin için girişmiş olduğu yolda Türkiye’nin şahsında kıymetli bir yardımcı bulacaktır.”

Bu konuşmaya Sefir Kemalettin Sami Paşa Türk Milleti adına teşekkür ederek cevap vermişti. Türk Milleti’nin Almanlarla Birinci Dünya Savaşı yıllarında yaptığı silâh arkadaşlığına dair hatıralara atıfta bulunmuş ve bu nedenle Alman Milleti ile samimî dostluk ilişkilerini idame etmek arzusunda bulduklarını ifade etmişti⁹¹.

Paris’teki Türkiye Sefiri Suad Bey de Türk tebaayı kabul etmiş ve bu vesileyle büyük ilgi toplayan şenlikler düzenlenmişti⁹². Sefir irat ettiği nutukta Cumhuriyetin tesisinden itibaren kat edilen merhaleleri ve Cumhuriyet reisi Gazi Mustafa Kemal ile Başvekil İsmet Paşa’nın idarelerinde elde edilen başarıları açıklamıştı. Türk-Fransız dostluğunun devamının ve bu iki demokratik ülke arasındaki ortak mesainin Yakın Şark’ta ve bütün dünyada barışın desteklenmesine ciddi bir katkı sağlayacağını özellikle kaydetmişti⁹³. Suad Bey tarafından bir akşam ziyafeti verilmiş ve bunu parlak bir resmî kabul takip etmişti. Ziyafete katılan Fransa Reiscumhuru Albert Lebrun, Cumhuriyetin 10. yıl dönümü münasebetiyle Türkiye’ye duyduğu muhabbet ve samimiyetini dile getirmiş ve Suad Bey’in nezdinde bütün Fransa Milleti adına Gazi

⁹⁰ “Almanya’da”, **Cumhuriyet**, S 3410, 2 Teşrin-i Sâni 1933, s.6

⁹¹ “Dışarda Bayram”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 4415, 2 İkinci Teşrin 1933, s.5.

⁹² “Paris’te”, **Cumhuriyet**, 31 Teşrin-i Evvel 1933, S 3408, s.7.

⁹³ “Paris Elçiliğimizde Kutulama”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 4413, 31 Birinci Teşrin 1933, s.3.

Mustafa Kemal'i ve Türk Milleti'ni tebrik etmişti. Başvekil Albert Sarraut, Hariciye Nazırı Paul Boncour, Millî Terbiye Nazırı De Monzie, diğer nazırlar, bütün büyük ve orta elçiler, yabancı ataşemiliterler, Paris Askerî Valisi General Guro, bahriye erkânı, Harbiye-i Umumiye Reisi Amiral Du Randviel, ayan ve mebuslardan birçok kişi de resmî kabulde hazır bulunmuştu. Etkinlikte yer alanlar arasında Belçika, İspanya, Lehistan, Almanya, Litvanya, İtalya ve Avusturya Büyükelçileri; İngiltere Maslahatgüzarı; Kanada, Yunanistan, Guatma, Estonya, Çin, Meksika, Finlandiya, Paraguay, Macaristan, İsveç, Haiti, İran, Siyam/Tayland Orta Elçileri ve Eski Başvekil Théodore Steeg, Eski Nazırlardan Renault, Umur-ı Siyasiye Müdürü Bargeton, Hariciye Nezareti Afrika ve Şark İşleri Müdür Muavini Saint Quentin de vardı. Eşi seyahatte olan Suad Bey misafirleri kızı ile yeni tamir ve tefriş edilmiş Sefarethanenin salonlarında ağırlamıştı. Misafirler salonun girişinde karşılanmış, daha önce planlanan balo Eski Başbakan Paul Painlevé'nin vefatı nedeniyle bir nezaket eseri olarak Suad Bey tarafından programdan çıkarılmıştı. Buna mukabil suare geç vakitlere kadar devam etmişti⁹⁴. Bu zaman dilimi içinde genç bir Türk talebesi tarihsel açıdan Türk İnkılabı'nı ayrıntılı bir şekilde açıklamış ardından diğer talebeler bir piyes temsil etmiş, vatan şarkıları söylemiş ve Türk halk oyunlarından örnekler sunmuştu⁹⁵. Basın ve yayın mensupları Türklerin Cumhuriyet Bayramı'nı kutlamış ve söz konusu etkinlik gecesinde icra edilen merasime ilişkin takdir duygularını beyan etmişti. Bu yazılar arasında Başvekil Albert Sarraut'ın Fransız-Türk tarihî-siyasi ilişkilerini ve dostluğunu dile getiren uzun makalesi özellikle dikkat çekmişti⁹⁶. Cumhuriyetin 10. yıl dönümü Marsilya'daki Türk Konsoloshanesinde de merasimle kutlanmıştı. Marsilya gazeteleri Sefarethanedeki Cumhuriyet kutlamalarına ilişkin yazılara yer vermişti. Örneğin "Le Petit Marseillais" gazetesi sütunlarında: "Türk Milleti iki günden beri muhteşem bayramlarla Cumhuriyetin yıl dönümünü tes'it ediyor. Dünyanın dört tarafındaki Türk vatandaşları bütün kalpleriyle bu nümâyişlere iştirak ediyorlar. Bu cümleden olarak Marsilya Konsolosu Kudret Bey, dün Konsoloshane salonunda Türk vatandaşlarının ve şehrimiz şahsiyetlerinin

⁹⁴ "Memleket Dışındaki Merasim, Tezahürat/Paris", **Cumhuriyet**, S 3409, 1 Teşrin-i Sâni 1933, s.1.

⁹⁵ "Paris Elçiliğimizde Kutlulama", **Hâkimiyeti Milliye**, S 4413, 31 Birinci Teşrin 1933, s.3; "Fransa'da Bayramımız", **Hâkimiyeti Milliye**, S 4415, 2 İkinci Teşrin 1933, s.5.

⁹⁶ "Fransa Cumhur Reisi, Sefarethanemize Gelerek Gazi'yi ve Türk Milleti'ni Tebrik Etti", **Hâkimiyeti Milliye**, S 4416, 3 İkinci Teşrin 1933, s.2.

hazır buldukları bir ziyafet verdi. Saat 11'de Konsolosluk bahçesinde Türkiye Turing Kulübü'nün asri tarzda inşa edilmiş bir pavyonu açıldı. Bundan sonra Fransa'nın ve Türkiye'nin bahtiyarlıkları şerefine şampanyalar içildi." şeklinde bir habere yer vermişti. Haberde de dile getirildiği üzere kutlamalar sırasında Konsoloshane bahçesinde tesis edilen Turing Kulüp pavyonu açılmıştı. Cumhuriyet gazetesinin Nis Muhabiri Emiroğlu Ziya Bey'in girişimi ve Türk Konsolosu Kudret Bey'in destek ve gayretiyle vücut bulan bu pavyonda Türkiye'ye seyahat etmek isteyen seyyahlara ihtiyaç duydukları bilgiler verilecekti. Türk mahsulat ve mamulatinin da teşhir edileceği pavyon bu özelliğiyle yalnız Türkiye'ye gelecek seyyahlara bilgi vermekle ve turizm faaliyeti gösterilmekle kalmayacak, bir nevi Türk Ticaret Müzesi vazifesini de yerine getirecekti. "La Petit Provençala" gazetesi de: "Türkiye Başkonsolosu Kudret Bey, Türk Cumhuriyeti'nin 10. yıl dönümünü tes'it için Konsoloshanede küçük bir bayram tertip etti. Bütün Türk kolonisi, şehrimizde pek çok olan Türk dostlar, ticaret ve sanayi âlemine mensup şahsiyetler bu toplantıya davetliyidiler. Başkonsolos Kudret Bey bir nutuk irat ederek Türkiye ile Fransa'yı birbirine yaklaştırmayı istihdaf eden gayelerden bahisle Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. senesi ve Türk-Fransız milletlerinin saadeti şerefine kadehini kaldırdı." şeklinde bilgi vermişti. Gazetede ayrıca bayram vesilesiyle konsolosluk binasının yanında Türkiye Turing Kulübü'nün bir pavyonunun resmî açılışının yapıldığı bildirilmişti. Habere göre bu zarif binada Turing Kulübü tarafından Türk ürünleri teşhir edilecek ve Türkiye'ye gidecek seyyahlar için gerekli bilgiler verilecekti. Bir diğer Fransız gazetesi Marseille-Matin de Türk Konsoloshanesindeki Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına ve resmî açılışı yapılan pavyona dair ayrıntılı bilgiler vermişti⁹⁷.

Anadolu Ajansı hususi muhabirinin verdiği bilgilere göre Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. yıl dönümü münasebetiyle Büyükelçi Münir (Ertegün) Bey'in de iştirakiyle Orta Şark İngiliz Siyasi Cemiyeti tarafından Londra'da büyük bir toplantı düzenlenmişti. Bazı sefirler ile kalabalık bir halk grubunun da hazır bulunduğu bu toplantıda cemiyet reisinin Gazi Mustafa Kemal'e gönderdiği tebrik telgrafı okunmuş ve telgraf coşkun bir şekilde alkışlanmıştı⁹⁸. Ardından Türk dostu olarak tanınan Müşir Walker, Gazi Mustafa Kemal ve yeni Türkiye hakkında mühim konulara temas eden bir konferans vermişti. Walker, konferansında Gazi Mustafa Kemal'in Birinci

⁹⁷ "Marsilya'da Bayram", **Cumhuriyet**, S 3417, 9 Teşrin-i Sâni 1933, s.6.

⁹⁸ "İngiltere'de", **Cumhuriyet**, S 3411, 3 Teşrin-i Sâni 1933, s.7.

Dünya Savaşı'nda ülkesi için Çanakkale Cephesi'nden itibaren gösteregeldiği üstün hizmetleri ve meydana getirdiği dâhice eserleri saymıştı. Türklerin Millî Mücadele sırasındaki ilk barış girişimini o zamanki İngiliz Hükûmeti'nin soğuk karşılama sebeplerini izah etmişti. Türk millî zaferinin Mudanya Mütarekesi ve Lozan Sulh Muahedesi ile nasıl perçinlendiği, Cumhuriyet idaresinin geniş ıslahat hareketi ve icraatı hakkında kapsamlı bir bilgi vermişti. Gazi Mustafa Kemal ve Türkiye Cumhuriyeti hakkında Londra'da verilen en samimi ve başarılı konferans olarak değerlendirilen bu sunum birçok defa alkışlarla kesilmiş ve halk üzerinde derin bir ilgi uyandırmıştı. Münir Bey söz alarak cemiyete, Müşir Walker'a ve etkinlikte hazır bulunanlara teşekkür ettikten sonra Türk-İngiliz dostluğunun gelişmesinden ve bu suretle özellikle imzalanan iktisadi muahedelerin vadettiği umut verici semerelerden bahsetmişti⁹⁹. Kutlamaları takip eden günlerde İngiltere'de The Times Saturday'deki "Türkiye'de Cumhuriyet Reformunun 10 Yılı" başlıklı yazıda Türkiye'de kısa bir zaman dilimi içinde köylerden şehirlere iyileştirilen yaşam koşullarına, iktisadi hamlelere, İngiltere ve Türkiye arasında dostça gelişen ilişkilere atıfta bulunularak olumlu değerlendirmelerde bulunulmuş ve 3 gün devam edecek bayram kutlamalarına temas edilmişti. The Manchester Guardian ise "Eski ve Yeni Türkiye" başlıklı yazısında devletin Ermeni, Rum ve Kürt unsurlara yönelik başarılı politikasına değinmiş ve Cumhuriyetin 10. yılının ülkede coşkuyla kutlandığını belirtmişti. Daily Telegraph "Türkiye: 10 Olağanüstü Yılın Mucizeleri, Mustafa Kemal'in Dehası ile Yeniden Doğuş" başlıklı yazısıyla özellikle kadın hakları hususunda atılan ilerici adımlara ve Türk kadınının sosyal yaşamda yükselen statüsüne değinmişti. Aynı gazetenin bir başka nüshasında "Türkiye'nin Yeniden Doğuşu" başlıklı yazıda Türkiye'deki gelişmelerin Atatürk'ün eseri olduğuna, son 10 yılda yaşanan bu büyük değişimden dolayı Mustafa Kemal'in dünyanın en büyük devlet adamlarından ve liderlerinden biri olarak anıldığına temas edilerek, milliyetçi kimliğiyle yürüttüğü barışçıl politikalara atıfta bulunulmuştu¹⁰⁰.

Cumhuriyet gazetesi Brüksel hususi muhabirinin ifadelerine göre Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. yıl dönümü münasebetiyle Brüksel'deki Türk vatandaşları müstesna bir gün yaşamıştı. Hava yağmurlu olmasına rağmen

⁹⁹ "Londra'da Bayramımız İçin Büyük Bir Toplantı ve Güzel Bir Konferans", **Hâkimiyeti Milliye**, S 4416, 3 İkinci Teşrin 1933, s.2.

¹⁰⁰ Mustafa Yılmaz, **İngiliz Basını ve Atatürk'ün Türkiye**, Phoneix Yayınları, Ankara 2002, s.67-71.

Brüksel’de ve Belçika’nın diğer şehirlerinde bulunan tüccar, talebe ve diğer vatandaşlar Türk Sefarethanesinde toplanarak yeni tayin edilen Maslahatgüzar Emin Âli (Sipahi) Bey’e tebriklerini arz etmişti. Sefarethane Kâtibi Hilmi Bey vatandaşları karşılayarak Emin Âli Bey’e takdim etmişti. Saat 17’de Sefarethanenin mükellef salonları 100’ü aşkın vatandaş ve Türk muhibbi Belçikalılarla dolmuştu. Türkler arasında Tüccar İzmirli Kadayıfçızâde Hakkı Bey, Halı Tüccarı Edip Bey, Gazeteci Mümtaz Bey, Belçika’nın muhtelif şehirlerinde eğitim görmekte olan talebelerden Kudsiye, Melek, Saadet, Fezahat, Adalet, Kâmuran, Lâtife, Mihriban, Hacer Hanım ve Rükneddin, Ömer, Suat, Mümtaz, Salâhattin, Muammer Kazım Bey vardı. Saat 18’de Brüksel Radyosu’nda Türkiye Cumhuriyeti hakkında bir konferans verilmişti. Ardından Türk İstiklal Marşı okunmuştu. Alkışlar eşliğinde zeybek havaları ve diğer Türk şarkıları dinlenmişti. Gerek radyo vasıtasıyla verilen konferans gerek Türk musikisi bütün Belçika’da ilgi ile takip edilmişti. Bu şekilde Belçikalıların Türkiye Cumhuriyeti hakkında küçük çaplı da olsa bir fikir edinmesi mümkün olmuştu. Radyo yayınının bitiminde Emin Âli Bey heyecanlı bir nutukla vatandaşlara teşekkürlerini beyan etmişti. Resmikabul saat 19’a kadar devam etmişti. Ertesi gün Belçika gazeteleri Türkiye Cumhuriyeti’nin 10. yıl dönümünden bahseden birçok makale ve resim neşretmişti. Belçika’nın en çok takip edilen günlük gazetesi *Le Soir* Türkiye Cumhuriyeti hakkında ayrıntılı bilgiler verdiği gibi Türk Sefarethanesindeki resmikabulün tafsilatını da aynen yayınlamıştı. *Le Soir* muhabirinin bayrama tahsis ettiği makalesinde özetle şunlar dile getirilmişti:

“Türk Milleti pazar günü Cumhuriyet rejiminin 10. yıl dönümünü tes’it etti. Filhakika TBMM İstanbul’daki son padişahı da kovduktan sonra Osmanlı İmparatorluğu’na 29 Teşrinievvel 1923’te nihayet vermiş ve Gazi Mustafa Kemal’in reisliği altında Cumhuriyeti ilan etmişti. O zamandan beri Türkiye’de hakikî inkılaplar mazi ile mevcut bütün rabitaları ve eski ananeleri kırarak çok cüretkâr ıslahatlar vücuda getirdi. 10 senede akıllara hayret verecek yenilikler elde edildi. Türkiye’nin çehresi tamamıyla değişti ve yavaş yavaş en asrî garp milletleri sırasına geçti...”

Le Soir muhabiri söz konusu makalesi çerçevesinde Türkiye’de gerçekleştirilen inkılapları hayranlıkla saymış ve bayram münasebetiyle Türk

Sefarethanesinde yapılan resmî kabulü ayrıntılarıyla okuyucularına aktarmıştı¹⁰¹.

Aynı gün Bern Sefiri ve Türkiye'nin Cemiyeti Akvam nezdindeki Daimi Murahhası Cemal Hüsni (Taray) Bey tarafından öğleden evvel Otel de Paix'te bir resmî kabul yapılmıştı. Bu merasimde Cenevre Mahalli Hükûmeti erkânı, Cemiyeti Akvam ve Beynelmîlel Mesai Bürosu memurları ile milletler arası ve mahalli matbuat erkânı, Cenevre ve Lozan Türk Talebe Cemiyetlerinin de içinde yer aldığı Türk tebaası hazır bulunmuştu. Samimi bir havada geçen merasimde Cumhuriyetin temin ettiği ilerlemelerden övgüyle bahsedilmişti. Öğleden sonra Cemal Hüsni Bey, Bellevue Oteli'nde 300 kişilik bir çay ziyafeti vermişti. Ziyafette nazırlar, meclis azaları, sefir ve sefaretler erkânı, mahalli matbuat, darülfünun ve Bern'in tanınmış simaları yer almıştı. Bu başarılı etkinliğin ardından İsviçre'nin Cenevre, Lozan, Basel, Zürih ve Bern gazeteleri Cumhuriyetin 10. yıl dönümü nedeniyle Türkiye lehine uzun makaleler neşretmişti. Cenevre Radyosu'nda ise Cumhuriyet Hükûmeti'nin 10 senelik çalışmaları hakkında bir konferans verilmişti¹⁰².

Viyana'daki Türk Sefarethanesinde 29 Ekim 1933 Pazar günü Türk tebaası için bir resmî kabul tertip edilmişti. Sefir, irat ettiği nutukta Gazi Mustafa Kemal'in en büyük eseri olarak temas ettiği Türkiye Cumhuriyeti hakkında bilgi vermişti. Viyana'nın en güzel caddelerinden birinde bulunan sefaret binası özenli bir şekilde süslenmişti. Her pencereden Türk bayrağı sarkıtılmış, elektrik ışığıyla yazılan ve binayı baştanbaşa kaplayan "10 Senelik Türkiye Cumhuriyeti" ibaresi caddeyi aydınlatmıştı. Viyana'da bulunan Türkler Sefarethanenin merasim salonunu doldurmuştu. Viyana Radyosu, Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle akşamki yayın akışının önemli bir kısmını Türk İnkılabı'na tahsis etmişti. Türk İstiklal Marşı ile başlayan bu yayın bir saat kadar sürmüştü. Avusturya'da Türkiye'yi başarılı bir şekilde temsil eden ve Viyana'nın diplomatik çevrelerinde nezaketi ve zekâsıyla mühim bir mevki kazanan Sefir Hamdi Bey Viyana Radyosu'nda yayınlanan Türk programında saat 17.30'da vatandaşlara hitaben bir nutuk irat etmişti¹⁰³. Hamdi Bey

¹⁰¹ "Belçika'daki Bayram Nasıl Tes'it Edildi?", **Cumhuriyet**, 1933, s.3.

¹⁰² "Cenevre'de", **Cumhuriyet**, S 3409, 1 Teşrin-i Sâni 1933, s.5; "Bern'de", **Cumhuriyet**, S 3409, 1 Teşrin-i Sâni 1933, s.5. "İsviçre'de Bayramımız", **Hâkimiyeti Milliye**, S 4414, 1 İkinci Teşrin 1933, s.2; "Cenevre'de Bayramımız", **Hâkimiyeti Milliye**, S 4415, 2 İkinci Teşrin 1933, s.5.

¹⁰³ "Viyana Elçiliğimizde Kutlulama", **Hâkimiyeti Milliye**, S 4413, 31 Birinci Teşrin 1933, s.3.

nutkunda 10 sene zarfında Cumhuriyet idaresinin dâhilde ve hâriçte elde ettiği başarıları dile getirmişti. Gazi Mustafa Kemal'in dehası ve Türk Milleti'nin üstün kabiliyeti ile yükselen medeni seviyeye işaret etmişti. Türk Devleti'nin amacının hiçbir zaman yıkıcılık olmadığını, medeniyet yolunda ilerleyebilmek için “yurtta sulh, cihanda sulh” prensibini takip ettiğini ve edeceğini söyleyerek sözlerine nihayet vermişti. Kuvvetli bir belagatle söylenen bu nutku heyecan içinde dinleyen vatandaşlar takdir duygularını dakikalarca süren şiddetli alkışıyla göstermişti. Bu münasebetle Sefarethane İkinci Kâtiplerinden Bedri Tahir Bey de akıcı bir Almanca ile Gazi Mustafa Kemal'in yaptığı inkılapların mahiyetini anlatmaya çalışmıştı. İsmet Paşa Hükûmetinin elde ettiği başarıları izah etmişti. Bundan sonra gramofonla birkaç alaturka parça çalınmıştı. Eğitimini Viyana'da tamamlayan Vahdet Nuri (Esmen) Hanım, Prof. Dr. Schulhof'un refakatinde olarak çağdaş Türk bestekârlarından Cemal Reşid (Rey) ve Necil Kazım (Akses) Bey'in eserlerinden örnekler sunmuştu. 30 Ekim günü öğleden sonra Sefir Hamdi Bey ve eşi Mediha Hanımefendi tarafından Sefarethanede Viyana'nın en yüksek tabakasını bir araya getiren diplomatik bir çay ziyafeti verilmişti. Hiçbir çay davetine iştirak etmediği bilinen Cumhuriyet reisi Wilhelm Miklas da dâhil olmak üzere Başvekil Engelbert Dollfuss, nazırlar, Hükûmet erkânı, sefirler, askerî ve mülki erkân da ziyafete katılmıştı. Cumhuriyet reisi Miklas, Sefarethanede saat 19'a kadar kalmak suretiyle Türkiye'ye karşı duyduğu sempatiyi göstermişti. Cumhuriyetin 10. yılı şerefine yine Sefaretin desteğiyle birkaç gün sonra Ticaret Müzesi tarafından büyük bir çay ziyafeti verilmişti¹⁰⁴. Türk Cumhuriyeti'nin 10 sene zarfında elde ettiği “baş döndürücü muvaffakiyetler” Viyana basın-yayın ve kamuoyunda günlerce ele alınmıştı. Yunus Nadi: “Hiçbir ecnebi bayramı Avusturya'da bu kadar büyük ve candan bir alaka ile karşılanmamıştı” diyerek Avusturyalıların kutlamalara gösterdiği ilgiyi dile getirmişti. Bir haftadan beri 170 civarında gazete ve dergi Türk İnkılabı hakkında sayfalar dolusu incelemelere yer vermiş ve takdir edici bir yayın faaliyetinde bulunmuştu. Fraye Prese ve Rayapost gibi Avrupa'nın en tanınmış gazeteleri mühim devlet adamlarının yeni Türkiye'ye dair makalelerine yer vermişti. Bu suretle başta gençler olmak üzere bütün Avusturyalılar Türkiye'yi çok yakından tanıma fırsatı bulmuştu¹⁰⁵. Bu

¹⁰⁴ “Viyana'da”, **Cumhuriyet**, S 3409, 1 Teşrin-i Sâni 1933, s.5; “Viyana'da Bayramımız”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 4414, 1 İkinci Teşrin 1933, s.2.

¹⁰⁵ Yunus Nadi, “Bayramımız Viyana'da Tezahüratla Tes'it Edildi”, **Cumhuriyet**, S 3414, 6 Teşrin-i Sâni 1933, s.1-2.

münasebetle Yunus Nadi: “Avrupa’da inkılabımıza karşı gösterilen hayret ve takdir tezahüratı inkılabımızın azametini ölçen en doğru bir miyardır. Bununla ne kadar iftihar etsek azdır.” diyerek Viyana Sefareti tarafından gerçekleştirilen merasim münasebetiyle bu hususta edindiği izlenimi dile getirmişti¹⁰⁶. Büyük çaplı bir merasim ve bu çerçevede bir resmî kabul de Türkiye’nin Roma Sefaretinde icra edilmişti¹⁰⁷.

Türkiye’nin Budapeşte Sefaretinde bir resmî kabul tertip edilmiş ve merasime Macar mümtaz şahsiyetlerinin yanı sıra Türk tebaası ve Turan Cemiyeti Heyeti iştirak etmişti. Turan Cemiyeti İkinci Reisi Petér Móricz, Türkiye’de Cumhuriyetin ilanı ve meydana gelen gelişmeler hakkında bir nutuk irat etmişti. Orkestra *10. Yıl Marşı*’nı çalmak suretiyle merasimde hazır bulunanların coşkunluğunu artırmıştı¹⁰⁸. Sayfalarında söz konusu yıl dönümüne dair makalelere yer veren gazeteler yeni ve mühim bir devlet teşkili hususunda başarılı olan Gazi Mustafa Kemal’in tarihî şahsiyetinden övgüyle bahsetmişti¹⁰⁹.

Varşova’da Türkiye Büyükelçisi Ahmet Ferit (Tek) Bey ve eşi 29 Ekim 1933’te Cumhuriyet Bayramı vesilesiyle Reiscumhur Ignacy Mościcki ile eşinin şerefine bir akşam ziyafeti vermişti.¹¹⁰ Ziyafette eşleriyle birlikte Başvekil Janusz Jędrzejewicz, Hariciye Nazırı Józef Beck, Hariciye Müsteşarı Jan Szembek, Polonya’daki Fransa ve İtalya Büyükelçileri, Cumhur reisi Sarayı’nın sivil ve askerî erkânı, Hariciye Nezareti Şark Şubesi Müdürü, Protokol Müdürü Kont Romer, Prens ve Prenses Züislas Lubominski, Kont Renand ve Türkiye Sefareti Müsteşarı Kadri Rıza Bey hazır bulunmuştu. Yemeğin ardından resmî kabul gerçekleştirilmişti. Söz konusu merasimde Sefirler Heyeti, Hükûmet erkânı, Diyet Meclisi mareşalleri, Hariciye Nezareti erkânı, siyasi, malî, askerî ve matbuat mahfilleriyle yüksek sosyete mensup birçok kişinin bulunduğu 400 davetli ağırlanmıştı. 30 Ekim’de ise yine Ferit Bey’in ev sahipliğinde parlak bir suare tertip edilmişti. Suarede Hariciye Müsteşarı Jan Szembek ile Teşrifat Müdür Muavini Trezdzick gibi birçok mümtaz şahsiyet ile Türk tebaası da hazır bulunmuştu. Tayyare İşleri Reisi Miralay Rayski aynı zamanda reisliğini yürüttüğü Türk-Leh Cemiyeti adına

¹⁰⁶ “Viyana’da Bayramımız”, *Hâkimiyeti Milliye*, S 4414, 1 İkinci Teşrin 1933, s.2.

¹⁰⁷ “Roma Elçiliğimizde”, *Akşam*, S 5410, 31 Teşrin-i Evvel 1933, s.1.

¹⁰⁸ “Budapeşte’de”, *Hâkimiyeti Milliye*, S 4413, 31 Birinci Teşrin 1933, s.2-3.

¹⁰⁹ “Peşte’de”, *Cumhuriyet*, S 3408, 31 Teşrin-i Evvel 1933, s.7.

¹¹⁰ “Varşova’da”, *Cumhuriyet*, S 3409, 1 Teşrin-i Sâni 1933, s.1, 5.

bir nutuk söyleyerek Türkiye ile Lehistan arasındaki dostluk bağlarından ve Türkiye Cumhuriyeti reisi Gazi Mustafa Kemal'in büyük meziyetlerinden bahsetmişti. Bundan sonra Varşova Şark Enstitüsü Müdürü Profesör Olgierd Górka, Türkiye ile Lehistan arasındaki tarihî ilişkiler hakkında bir konferans vermişti. Meşhur Tiyatroculardan Zelwerowicz suarenin bitimine doğru Gazi Mustafa Kemal'in 1927'de TBMM'de söylemiş olduğu nutkun son fıkralarını okumuştur¹¹¹. Türkiye'nin millî bayramı münasebetiyle Polonya basın-yayını da Türkiye'nin son senelerde göstermiş olduğu hızlı gelişmeyi ve Türk-Polonya dostluğunu kaydetmişti¹¹².

Cumhuriyetin 10. yılı İskandinav ülkelerinde mukim Türk Temsilciliklerinde de parlak bir şekilde kutlanmıştır. 27 Ekim'de Türk-İsveç Cemiyeti bir Türk akşamı düzenlemiş ve bu toplantıya İsveç Kabinesi ve Hariciye Nezareti erkânı ve eşleri, kordiplomatik, İsveç'in yüksek tabaka şahsiyetleri ile Darülfünun profesörlerinin de bulunduğu 500 civarında davetli iştirak etmişti. Toplantı İsveç-Türk Cemiyeti Reisi Arkeolog Ture Johnsson Arne tarafından açılmıştı. Arne davetlilere toplantının maksadına dair kısa bir konuşma yapmıştı. Ardından İstiklal Marşı çalınmış, davetliler marşı ayakta hürmetle dinlemişti. Takiben Ulvi Cemal'in "Beş Damla" adındaki eseri çalınmış ve muhtelif zamanlarda Türkiye'yi ziyaret eden Mühendis Cyren tarafından bir konferans verilmişti. Cyren Cumhuriyet Hükûmeti'nin 10 yıldan beri ülkenin imarı ve milletin refahı ve saadeti için yaptığı icraatı, ıslahatı ve Cumhuriyet Reisi Gazi Mustafa Kemal'in "iradât-ı münevveraneleri" ile milletin geçirdiği sosyal inkılabı uzun uzun izah etmişti. Bu sırada saltanat ve Cumhuriyet dönemleri arasındaki büyük farkları projeksiyonla göstermişti. Bu minvalde Arap harfleri ve yeni Latin harfleri ile birer gazete başlığı, eski ve yeni mahkemeler, kız ve erkek öğrencilere bir arada eğitim veren mektepler, beden terbiyesine dair modern jimnastikhaneler, yeni Türk kadınlığına dair resimler, CHF'nin esas prensiplerini gösterir bayrak, Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, Mersin, Burdur, Isparta, Kayseri, Afyonkarahisar, Çanakkale ve diğer şehirlerin görülmeye değer mahalleri, eski eserler, harabeler, camiler, müzeler, çeşmeler, tarihî eserler projeksiyonla gösterilmişti. Konferanstan sonra Cemal Reşit'in bestelediği "10. Yıl Marşı" çalınmıştı. Konferans derin bir ilgi ile takip edilmişti. 29 Ekim Pazar günü ise İsveç Radyosu'nda saat 15.20'den itibaren Türkiye'ye tahsis edilen yarım saatlik süre içinde İsveçli

¹¹¹ "Varşova'da Bayramımız", **Hâkimiyeti Milliye**, S 4414, 1 İkinci Teşrin 1933, s.2.

¹¹² "Millî Bayramın Hariçteki Akisleri / Varşova", **Vakit**, S 3526, 31 Teşrin-i Evvel 1927, s.2.

Diplomat Paul Mohn Türkiye-İsveç ilişkileri hakkında bir konferans vermişti. Bu vesileyle radyoya gönderilen Türk musiki plakları da çalınmıştı. Aynı gün başta Sovyetler Birliği Norveç Elçisi Madam Aleksandra Kollontay olduğu hâlde Sovyet Sefareti erkânı Türk Sefaretine tebrik ziyaretinde bulunmuştu. Şimal ülkeleri Hariciye Nazırlarından da tebrik telgrafları gelmişti. Sefarete mükellef bir resmî kabul ve çay ziyafeti verilmişti. Davette Hariciye Nezareti erkânı, kordiplomatik, İsveç'in muteber şahsiyetleri ve eşrafi ile Türk tebaası da hazır bulunmuştu. Başta sefirler ve Hariciye erkânı başta olmak üzere Sefarethaneye gelen bütün davetliler Türkiye Cumhuriyeti ve Cumhuriyet reisi Gazi Mustafa Kemal hakkındaki hürmet hislerini ve Türkiye'nin hızlı bir şekilde "terakki ve itila"ya yürüyüşünü büyük bir ilgi ile takip ettiklerini, bu çerçevede sarf olunan insanüstü mesai ve gayreti takdir ettiklerini söyleyerek Türk Büyükelçisi Ragıp Raif (Kösearif) Bey'i tebrik etmişlerdi. 200 kadar davetlinin iştirak ettiği resmî kabul geç vakte kadar samimi ve neşeli bir hava içinde devam etmiş, misafirler ayrı ayrı "izaz" edilmiş ve kendilerine ikramda bulunmuştu. Bu münasebetle İskandinav ülkeleri gazete ve mecmualarında yüzlerce makale yayınlanmıştı. Türkiye'nin Göteborg Fahri Başkonsolosu Adolf Bratt şehir civarındaki şatosunda büyük çaplı bir akşam ziyafeti vermişti. Ziyafette Cumhuriyet reisi Gazi Mustafa Kemal'in şerefine kadeh kaldırılmıştı. Bu sırada şato civarına konmuş merasim topraklarıyla atış yapılmış ve akabinde davetlilerin akışları arasında Türk Bayrağı göndere çekilmişti. Malmö'ye trenle yarım saat mesafede olup İsveç Hükümeti tarafından Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'da esir iken maluliyetlerine binaen vatanlarına iade esnasında İsveç'te vefat eden müttefik askerleri adına Trelleborg şehrinde dikilmiş olan ve bir tarafında Türk şehit isimlerinin bulunduğu abideye 29 Ekim'de Türkiye'nin Malmö Fahri Başkonsolosu Ragnar Hedberg tarafından özel bir merasimle çelenk konulmuştu. Yine Haparanda'da diktirilmiş olan ve bir tarafında 2 Türk şehidinin ismi bulunan abideye Sefaret tarafından Salib-i Ahmer aracılığıyla özel bir merasimle bir çelenk koydurulmuştu. Bu münasebetle Salib-i Ahmer Reisi bir nutuk söylemişti. Türkiye'nin Kopenhag Fahri Başkonsolosu A.B.C. Hansen de 29 Ekim'de mükellef bir resmî kabul ve çay ziyafeti ile kutlamalara katılmıştı. Söz konusu etkinliğe kabine erkânı ve muteber şahsiyetler katılmıştı. Hansen bu münasebetle yeni Türkiye hakkında bir konferans vermiş ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhuriyet reisi şerefine ve Türk Milleti'nin refah ve saadetine kadeh kaldırmıştı. Aynı zamanda Filolog Profesör Johannes Elith Østrup radyoda Türkiye ve Türk Dili

hakkında bir konferans vermişti. Radyo programı Türk musikine ait plaklarla devam etmişti¹¹³.

Balkan Ülkeleri arasında bir ittifak anlaşmasının gündemde olduğu söz konusu dönemde Balkan ülkelerinde icra edilen kutlama faaliyetleri de önem arz etmişti. Bu doğrultuda Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. yıl dönümü münasebetiyle Türkiye Sefiri, Orta Elçilik binasında Hükümet azası, Sefirler Heyeti, birçok mümtaz şahsiyet ve Belgrat'ın tanınmış ailelerinin katılımıyla parlak bir resmî kabul yapmıştı¹¹⁴. Anadolu Ajansı Balkan Hususî Muhabirinin verdiği bilgilere göre Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. yıl dönümü Bükreş'te takdir toplayan bir merasim ve tezahüratla kutlanmıştı. Millî bayram münasebetiyle 29 Ekim sabahı Türk Sefarethanesinde resmî kabul düzenlenmişti. Saat 16'ya kadar büyük bir neşe içinde devam eden merasime Türk vatandaşları, Romanyalı Türkler ve tanınmış birçok Romanyalı katılmıştı. Romen Radyosu gece programının tamamını Türk Millî Bayramının kutlanmasına hasretmiş ve yayına Bükreş Radyosu tarafından çalınan "Türk İstiklal Marşı" ile başlanmıştı. Bunu Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey'in akıcı bir Fransızca ile aksettirdiği Türkiye'ye ve Cumhuriyete ilişkin hitabesi takip etmişti. Hitabeden sonra Romanya'nın önde gelen hatiplerinden biri olan Romen Radyo Neşriyat Müdürü tarafından Gazi Mustafa Kemal'in hayatı ve onun büyük eseri durumunda olan Türkiye Cumhuriyeti hakkında muteber belgelere dayandırılmış bir konferans verilmişti. Bundan sonra özel olarak seçilmiş Türk musiki parçaları çalınmak suretiyle programa devam edilmişti. Akşam saat 22'de ise Romanya Başvekili, Hariciye, Maliye ve Münakalat Nazırları, kordiplomatik, nezaretlerin yüksek erkânı, ilim ve sanat âlemine mensup güzide şahsiyetler ile Bükreş sosyetesinden birçok kişinin hazır bulunduğu bir resmî kabul icra edilmişti. Bu vesileyle sefire tebrik mesajları iletilmişti. Bayram nedeniyle Romanya'nın dört bir tarafındaki cemaat, cemiyet ve mektepler adına Sefarethaneye tebrik telgrafları gönderilmişti. Ayrıca Romen Millet Meclisi Reisi, Fırka Reisleri, mebuslar, muharrirler telgrafla tebriklerini iletmışti. Romen Millet Meclisi Reisi Stefno Çitçepop telgrafnamesindeki: "Türk Milleti'nin dostu olan Romen Milleti kendisini idare eden devlet adamlarının akılâne ve devamlı mesaisi sayesinde büyük bir sulh ve medeniyet amili teşkil

¹¹³ BCA, 539.220601.214197.148.

¹¹⁴ "Sefaretimizde Parlak Bir Kabul Resmî", **Hâkimiyeti Milliye**, S 4415, 2 İkinci Teşrin 1933, s.5.

eden Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin tahakkuk ettirdiği eserleri büyük bir coşkunluk ve hayranlıkla takip etmektedir.” şeklindeki ifadeleriyle Türkiye-Romanya arasındaki dostluk ilişkilerine ve Türkiye'nin demokrasi alanında gerçekleştirdiği hamlelerle birçok ülke için örnek teşkil ettiğine temas etmişti. Bayram münasebetiyle Türkiye'nin Köstence Konsolosluğu'nda da resmî bir kutlama yapılmıştı. Tutrakan, Silistre, Pazarcık Türkleri de kendi aralarında muhtelif şenlikler düzenlemişti¹¹⁵. Türkiyat alanında çalışmalar yapmak üzere Rumen Darülfünunu'nda kürsü ihdasına ilişkin bir toplantı da Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. yıl dönümü şerefine Avrupa Fikir Cemiyeti tarafından Karol müessesesinde 29 Ekim günü yapılmıştı. Bu toplantıda eski Nafia Nazırı Basaryef ve Bükreş'in tanınmış hatiplerinden Kuzaleski yeni Türkiye'ye ve Tiyatro Müellifi Viktor Estimyu ise Türk edebiyat ve sanatına dair konferans vermişti. Kordiplomatığın de dâhil olduğu salonda belgelerle desteklenen bu konferanslar ilgiyle dinlenmiş ve dinleyiciler tarafından sürekli alkışlanmak suretiyle adeta “Türkiye lehine nümayış” mahiyetini almıştı. Gece aynı müessesede Türk muhibbi darülfünun gençleri tarafından tertip edilen ikinci toplantıda Tarih Profesörü Tiyresko, Romanya'nın kuzeyden ve güneyden gelen Türk kavimleriyle 1400 sene zarfında siyasi, iktisadi, askeri, sosyal ve kültürel ilişkilerini ve bu ilişkilerin Romen toplumunda ahlâk ve âdet, güzel sanatlar ve aile isimleri üzerindeki etkilerini kapsamlı bir şekilde izah etmişti. Ardından Gazi Mustafa Kemal'in yeni Türkiye'yi nasıl meydana getirdiğini anlatmıştı. Gazi Mustafa Kemal'in adı zikredilince bütün salonda uzun ve coşkun bir alkış tufanı kopmuştu. Hatip konferansını bitirdikten sonra her iki milletin gelişmesine imkân tanıyacak dostluk anlayışından bahsetmişti. Müteakiben: “Ankara'da Hariciye Nazırımızın Türk zimamdarlarıyla imzaladığı Dostluk Misâkı tarihî ve ahlâki bir istinatgâha maliktir.” diyerek genç Türk Cumhuriyeti'ne ve onun kurucusu Gazi Mustafa Kemal'e refah ve saadet dilemişti¹¹⁶. 29 Ekim gününe ait bütün Romen gazeteleri Türkiye'deki Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle Gazi Mustafa Kemal'in ve Türk inkılabının muhtelif safhalarına ait resimler ve 10 yıldan beri Türkiye'nin çeşitli alanlarda kaydettiği ilerlemeleri tespit ve tahlil eden, Türkiye'ye komşu ülkelerin bu gelişmeleri dikkatli bir şekilde takip ettiğini gösteren kapsamlı makalelere yer vermişti. Bu makalelerde Türkiye

¹¹⁵ “Romanya'da Onuncu Yıl Dönümümüz Nasıl Karşılandı”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 4413, 31 Birinci Teşrin 1933, s.2.

¹¹⁶ “Romanya'da Kutlulama”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 4412, 30 Teşrin-i Evvel 1933, s.3.

Cumhuriyeti’ni kuran Gazi Mustafa Kemal’e karşı Romen Milleti’nin duyduğu derin hayranlığı açık bir şekilde görmek mümkündür. Söz konusu gazeteler takip eden günlerde ise Cumhuriyetin Ankara ve İstanbul’da nasıl kutlandığını anlatan ayrıntılı yazılara yer vermişti¹¹⁷.

Türk Cumhuriyeti’nin 10. yıl dönümü Bulgaristan’da faaliyet gösteren Türk-Bulgar Cemiyeti’nin girişimleri ve Türk Sefirinin katılımıyla düzenlenen geniş kapsamlı bir toplantıda coşkunun bir şekilde kutlanmıştır¹¹⁸. Cemiyetin Reisi Prof. Stoyanof, mevcudiyetinin ilk 10 yılı zarfında bütün sahalarda ilerici hamleler yapan ve millî teşekkülü için sağlam temeller atmayı başaran Genç Türk Devleti tarafından vücuda getirilen eserleri izah etmişti. Özellikle maliyenin ıslahında elde edilen başarı hakkında övgüler düzerek: “Türkiye Cumhuriyeti, bütçesi mütevazın nadir memleketler meyanında sayılmaktadır.” demişti. Profesör, bütün milletlerin hürmetini kazanan yeni devletin bünyesindeki idarecilerin millet idaresinde tam bir yetkinlik ve resmîyet çizgisinde hareket ettikleri hususundaki tespitine yer vermişti. Türkiye Sefiri ise toplantıya davet edilmesi nedeniyle yapılan davete teşekkürlerini beyan ettikten sonra: “Dâhi Şefin milleti sultanların sürüklediği uçurumdan nasıl kurtararak yeni bir idare ile teşhiz ettiğini” hatırlatmıştı. Sefir Bey ayrıca Cumhuriyet rejimi altında maddi ve özellikle fikrî alanda elde edilen başarıları saymış ve Türklerin eski zamanlarda şerefini temin eden “müsallah fütuhât” kadar “muslihane fütuhât” hususundaki maharetini de açık bir şekilde gösterdiğini ifade etmişti. Hatip, nihayet cemiyetin teşebbüsünden ve Bulgar matbuatının Cumhuriyetin “müsalemetperverane” olan eserini tanıtmak için yaptığı yayınlardan dolayı minnettarlığını dile getirmişti. Sefir konuşmasını: “Türkiye, sulh ve tek mil milletlerin dostluğunu istiyor. Bulgar siyaseti de aynı gayeyi istihdaf ettiği için cemiyet mensuplarının mülhem oldukları gayelerin tahakkuk edeceğine şüphem yoktur.” sözleriyle alkışlar içinde tamamlamıştı. Cemiyetin Reis Muavinlerinden Mehmet Clilof: “Milliyetperver Türkiye’nin selamet ve istiklâli için mücadele ettiği en müşkil anlarında tezahür eden Türk-Bulgar dostluğundan” bahsetmişti. Aynı zamanda Bulgar Kooperatif Merkez Bankası Müdürü olan diğer Reis Muavini Pandoff ise Türkiye’de ve Bulgaristan’da kooperatiflerin gayeleri arasındaki benzerliği izah etmişti. Cemiyet Reisinin teklifi üzerine Gazi Mustafa

¹¹⁷ “Romanya’da Onuncu Yıl Dönümümüz Nasıl Karşılandı”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 4413, 31 Birinci Teşrin 1933, s.2.

¹¹⁸ “Sofya’da”, **Cumhuriyet**, 31 Teşrin-i Evvel 1933, S 3408, s.7.

Kemal'e ve Ankara'daki Türk-Bulgar Cemiyeti Reisine birer tebrik telgrafi çekilmesine karar verilmişti. Bu etkinliğin ardından Türk Sefaretine geçilmiş ve burada yapılan resmî kabulde Dâhiliye Nazırı Girgîlof, Hariciye Nezareti Kâtibi Umumî Radef ve Protokol Müdürü Stoilof Bulgar Hükûmeti'nin tebriklerini Türk Sefire bildirmişti. Takiben sefir de merasime katılan Sefirler Heyetinin, Türk-Bulgar Cemiyeti'nin ve Türk tebaasının tebriklerini kabul etmişti¹¹⁹.

Türkiye'nin Cumhuriyet Bayramı nedeniyle Yunanistan Hükûmet ve Meclis Reisleri ile Hariciye Nazırı tarafından Türkiye Cumhuriyeti reisi Gazi Mustafa Kemal'e, Başvekil İsmet Paşa'ya ve Dış İşleri Bakanı Tevfik Rüşti Bey'e tebrik telgrafları çekmişti¹²⁰. Türk-Yunan Dostluğu Birliği İdare Heyeti Saat 11'de Türkiye Sefiri Mehmet Enis (Akaygen) Bey'i ziyaret etmişti. Birlik Reisi George Merkuris sefire hitaben bir nutuk söylemiş ve samimiyet arz eden tebrik ve temennilerini kabul etmesini rica etmişti. Merkuris, Türk-Yunan Dostluğu Birliği'nin iki millet arasında yakınlık fikrini yaymak maksadıyla birkaç sene önce kurulmuş olduğunu söyleyerek: "Hiçbir vakit bir birlik bizimki kadar mesut olmuş değildir." demiş ve ardından böyle bir birliğin Türkiye'de de tesis edildiğini ifade etmişti. Konuşmasını şu şekilde sonlandırmıştı:

"Bugünkü bayramınızı biz aynı zamanda bizim de bayramımız telâkki ediyoruz. Nerede kaldı ki bu bayram büyük komşu devletin yeniden doğuşunun timsalidir ve bu komşu terakki ve refahını Devlet Reisiniz Büyük İlhamcı Gazi Mustafa Kemal'e borçludur. Ve mademki bugün bir sulh ve içtimâî adalet ülküsü uğrunda el ele yürüyoruz, bu bayramın bizim memleketimiz için de mesut akisleri olacaktır."

Türkiye sefiri verdiği cevapta Türkiye'nin Yunanistan'a karşı samimi dostluk hislerini teyit etmiş, zikredilen temennilere teşekkür ederek bunları bizzat Gazi Mustafa Kemal'e bildirme vaadinde bulunmuştu. Takiben Türk-Yunan samimî dostluğunun gelecek yıllarda daha kuvvetlenmesi temennisini dile getirmişti¹²¹. Enis Bey 11.15'te Sefaret ve Konsolosluk erkânı ile Ticaret ve Sanayi Odası'na girmişti. Orada Pire ve Atina'nın yüksek sınıfına mensup

¹¹⁹ "Bulgaristan'da Onuncu Yıl Dönümümüz", **Hâkimiyeti Milliye**, S 4413, 31 Birinci Teşrin 1933, s.2.

¹²⁰ "Yunanistan, Bayramımız", **Vakit**, S 5681, 31 Birinci Teşrin 1933, s.10.

¹²¹ "Yunan Hükümet ve Meclis Reisleri Elçimize Tebriklerde Bulunmuştur", **Hâkimiyeti Milliye**, S 4413, 31 Birinci Teşrin 1933, s.2.

şahsiyetler, siyasetçiler, muharrir ve edipler toplanmıştı. Oda Reisi Cambiras bütün Yunan müstahsillerinin kardeş Cumhuriyetin yıl dönümünü sevinçle kutladıklarını söyleyerek sefiri selamlamış ve: “Yaşasın Gazi, Yaşasın Türk Cumhuriyeti” temennisiyle sözlerine nihayet vermişti. Sefir Mehmet Enis Bey kürsüye gelmiş ve buna cevap olarak Cumhuriyet rejimi ile yeniden doğan ve gençleşen Türkiye’nin Gazi Mustafa Kemal’in eseri olduğunu vurgulamıştı. Bu eserin siyasi ve sosyal etkileri itibarıyla sahip olduğu öneme temas etmişti. Geçmişin batıl itikatlarıyla ilgisini kesmiş olan Cumhuriyet rejiminin köklü bir tarihe sahip olan Türk Milleti’ne medeni dünya milletleri arasında yer alma imkânı tanımış olduğunu belirtmişti. Bu münasebetle: “Cumhuriyet rejimi; öteden beri medeniyetlerin hayat verici aydınlıklarını bütün kıtalara verebilmek için birbirlerini tamamlamış ve inkişaf ettirmiş bu büyük coğrafyada sulhun bir terakki ve medeniyet unsuru olarak kabul görmesine zemin hazırlamıştır. Cumhuriyet rejiminin, şeflerinin aydınlatici hız vermeleriyle elde ettiği en büyük muvaffakiyetlerden biri hiç şüphesiz Türk-Yunan dostluğudur.” diyerek dünyaya barış ve medeniyet taşımak üzere Yunanistan ve Türkiye coğrafyasının oynayacağı etkin rol üzerinde durmuştu. İki ülke arasındaki dostluğun siyasi ve iktisadi gerekçelerle karşılıklı menfaat ilkeleri çerçevesinde ortak bir mesai ile devam ettiğini vurgulamıştı. Nitekim bu ortak mesai 1933’te Ankara’da imzalanan “Samimi Anlaşma Misakı” ile kesin şeklini almıştı. Sefir bu ifadelerden sonra Ticaret Odası Reisine teşekkür etmiş ve: “Zito Ellas, zito Ellino Tourkikî filia” şeklinde haykırarak sözlerini bitirmişti. Yoğun bir şekilde alkışlanan Mehmet Enis Bey bundan sonra Türk Ticaret Ataşesi Halil Mithat Bey’e söz vermişti. Halil Mithat Bey de çokça alkış alan nutkunu Rumca dile getirmiş ve kardeşliğe vurgu yapan bu hitap tarzı dinleyiciler arasında iyi bir etki bırakmıştı. Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu içler acısı durumu, bu durum içinde Gazi Mustafa Kemal’in ülkede Cumhuriyeti tesis etme sürecini ve yeni rejimin birçok alanda elde ettiği başarıları dile getirmişti. Türk ordusunun Birinci Dünya Savaşı’ndan büyük bir tecrübe birikimi ile çıktığını ve Türkiye’nin kurtuluşu yolunda millî ordunun tesisi hususunda bu tecrübeden istifade edildiğini vurgulamıştı. Türkiye’nin 17, Yunanistan’ın 7 milyon nüfusu ile barışı kesin olarak temin etmek esasına dayanan Türk-Yunan Misakı’ndan sonra hayat ve mücadele kabiliyetleriyle Balkanlarda yalnız başlarına barışı temin etmeye kadir olacaklarını ve böylece Avrupa’daki dengelerin bozulmamasına katkı sağlayacaklarını ifade etmişti. Mithat Bey de çok alkışlanan bu nutkunu: “Yaşasın Türk-Yunan Dostluğu” şeklindeki sözlerle bitirmişti. Akşamüzeri

Atina Radyo Merkezi tarafından hazırlanan program vesilesiyle Türkiye hakkında birçok nutuk söylenmiş ve Türk musikisi dinletilmişti¹²². Türk Sefaretinde yapılan resmî kabul samimi bir hava içinde geçmişti. Bu merasimde Başvekîl, bütün nazırlar, siyasi şahsiyetler, yabancı sefirler ve yüksek sınıfa mensup şahsiyetler hazır bulunmuştu¹²³. Kutlama etkinlikleri çerçevesinde Gazi Mustafa Kemal'in Selanik'te dünyaya geldiği eve 4 Kasım 1933'te Yunan Hükûmeti ve Selanik Belediyesi adına bir hatıra levhası konulmuştu. Buna dair merasimin 29 Ekim günü Cumhuriyet Bayramı'nda yapılması planlanırken bu sırada düzenlenecek olan IV. Balkan Konferansı için Yunanistan'a gelecek Türk delegeleri beklenmiş, bu durum da açılış merasimi için birkaç günlük bir gecikmeye yol açmıştı. Beyaz mermerden levhaya Türkçe, Yunanca ve Fransızca: "Türk Milleti'nin Büyük Müceddidi ve Balkan İttihadının Müzahiri Gazi Mustafa Kemal bu evde dünyaya gelmiştir. Bu levha Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. yıl dönümü münasebetiyle konulmuştur. 29 Teşrinisani 1933" yazılmıştı. Merasime katılanlar arasında Balkan Konferansı Başkanı ve Yunanistan Başdelegesi Aleksandros Papanastasiu, Yunan Ayan Azasından Eski Nazır Yuvanites, Makedonya Umumi Valisi, Selanik Kumandanı, Yunan Üniversitesi profesörleri, Türkiye'nin Atina Sefiri Enis Bey ve konferansa iştirak etmek üzere gelen Türk ve Yunan delegeleri de bulunuyordu. Askerî bir kıtanın da eşlik ettiği merasim "Türk Millî Marşı" ile başlamış, bunu "Cumhuriyet Marşı" takip etmişti. Papanastasiu ve Selanik Üniversitesi adına Prof. Dr. Stavropulos ve Umumi Vali coşkun nutuklarla bu tarihî levhanın önemine temas etmişti. Papanastasiu: "Türk hürriyetinin ve içtimai ıslahat hareketlerinin beşiği olan Selanik, Mustafa Kemal'in doğmuş olduğu şehir olmakla iftihar eyler. Balkan İttihadı'nın Kahraman Hamisi, Balkanlıdır. Bütün Balkanlılar onu kendisinden kendi ırkından ve kendi milliyetinden addeyleyler. Gazi Hazretleri Balkanları birleştiren kuvvettir." demişti. Umumi Vali, Yunan Milleti ile Hükûmetinin Türk Milleti'ne ve büyük reisine karşı olan hayranlığından bahsetmişti. Selanik Üniversitesi adına konuşan profesör de levhanın mahiyetini anlatarak "Gazi Mustafa Kemal'in müceddidliği"ni ve Balkan İttihadı hususundaki desteklerini şükranla dile getirmişti. Enis Bey bu nutuklara mukabele ile katılımcılara teşekkürlerini sunmuştu. Levha

¹²² "Atina'daki Tezahürat", *Cumhuriyet*, S 3408, 31 Teşrin-i Evvel 1933, s.7.

¹²³ "Yunan Hükümet ve Meclis Reisleri Elçimize Tebriklerde Bulunmuştur", *Hâkimiyeti Milliye*, S 4413, 31 Birinci Teşrin 1933, s.2.

üzerindeki kurdeleyi Yunanistan'ın Rodop Mebusu Bakalbaşı kesmiş ve bir hatıra olarak Ruşen Eşref Bey'e vermişti. Ardından levha üstündeki örtü açılarak merasime son verilmişti¹²⁴.

Türkiye'nin yakın ilişki içinde bulunduğu Asya topraklarındaki komşu ülkelerde de icra edilen Cumhuriyet kutlamaları da özel bir öneme sahipti. Gerek Cumhuriyet gazetesi hususi muhabirinin Moskova'dan telsizle bildirdiği haberlere gerekse TAS Ajansı vasıtasıyla Anadolu Ajansı'ndan elde edilen bilgilere göre 29 Ekim 1933'te Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanının 10. yıl dönümü münasebetiyle SSCB'de basın ve yayın organları "samimi ve yoğun" bir neşriyatta bulunmuştu. Bayram günü Türk Sefaretinde bir resmî kabul düzenlenmiş ve buradaki Türk tebaasına çay ikram edilmişti. Müsteşar Mehmet Ali Bey, Türk mensucat talebesiyle diğer misafirlere hitaben alkışlar eşliğinde bir nutuk irat etmişti. Burada eğitim gören talebeler ile Millî Eğitim Bakanı Reşit Galip (Baydur) Bey'in küçük kızı millî şarkılar söylemiş ve halk oyunları oynamıştı. Burada bulunan Türk işçileri de merasime iştirak etmiş ve başarılı bir müsamere vererek kutlamalara renk katmıştı¹²⁵. Aynı gün Türk İnşaat ve Sanayi Mühendisi Turgut Bey tarafından Sovyet Rusya sanayi erkânının hazır bulunduğu bir suare tertip edilmişti. Suarede nutuklar söylenmiş, ardından da bir konser verilmişti. Günün akşamında Sovyet Rusya Telsiz Telefon Komitesi, Türkiye'de Cumhuriyetin ilânının 10. yıl dönümü için hususî bir konser tertip etmişti. Moskova'nın önde gelen sanatçıları tarafından hayata geçirilen programda genç Türk bestekârları Ulvi Cemal (Erkin) ile Ekrem Zeki (Ün) Bey'in eserleri icra edilmişti. Bunlardan Cemal Reşit (Rey) Bey'in bestelediği "10. Yıl Marşı" özellikle dikkat çekmişti. Basın ve yayın organları bu konserin Türk musikisinin geldiği başarılı noktayı göstermek suretiyle önem arz ettiğini kaydetmişti. Öyle ki Türk musikisiyle ilgilenen muhtelif Sovyet bestekârları bundan sonra Türk halk şarkıları ile meşgul olmayı düşündüklerini beyan etmişti. Bunun yanı sıra "Sovyet Rusya'nın Ecnebi Memleketlerle Harsî Münasebatı Cemiyeti"nin yeni bülteni doğrudan Türk Cumhuriyeti'nin 10. yıl dönümüne tahsis edilmişti¹²⁶.

¹²⁴ "Selanik'teki Merasim", **Cumhuriyet**, S 3413, 5 Teşrin-i Sâni 1933, s.1-2.

¹²⁵ "Bütün Dünya Cumhuriyetimizin 11 Yaşına Basmasile Meşgul/Moskova", **Cumhuriyet**, 31 Teşrin-i Evvel 1933, S 3408, s.1.

¹²⁶ "Moskova'da Bayramımız için Konferans ve Konserler", **Hâkimiyeti Milliye**, S 4416, 3 İkinci Teşrin 1933, s.2.

Türkiye'nin Batum Konsolosluğunda bir resmî kabul tertip edilmiş ve merasimde Azerbaycan Hükûmet erkânı, Hariciye Komiserliğinin siyasi mümessili, kara ve deniz kumandanları, Türk tebaası, İtalya ve İran Konsolosları, Macaristan Hükûmet Temsilcisi Motstobibi ile Hariciye Komiserliği mümessili hazır bulunmuştu. Türk Konsolos bu münasebetle bir nutuk irat etmişti¹²⁷.

Cumhuriyetin 10. yılını parlak bir şekilde kutlamak üzere Tahran Sefarethanesinde de hazırlıklara girişilmişti. Büyükelçi Rıdvan Hüsrev (Gerede) Bey tarafından 15 Ağustos 1933'te kutlama hazırlıkları için Hariciye Vekâletine gönderilen bir yazıda "ziyafet tahsisatı" adıyla gönderilen meblağ yeterli görülmemişti. İran'da gösterişe meyilli bir yapının olduğu, bu nedenle muhtelif devletlerin Tahran'daki dış temsilcilikleri aracılığıyla millî bayramlarını "debdebe ve şaşâ" içinde kutladığı, bu hususta Türkiye gibi İran coğrafyasıyla yakın bir şekilde ilgilenen SSCB ile İngiltere'nin başı çektiği ifade edilmişti¹²⁸. Bu bilgiler doğrultusunda Türkiye'nin İran Sefarethanesinde de kapsamlı bir kutlama etkinliğinin icra edildiği anlaşılmaktadır.

¹²⁷ "Batum Konsolosluğumuzda Resmî kabul", **Hâkimiyeti Milliye**, S 4416, 3 İkinci Teşrin 1933, s.2.

¹²⁸ **BCA**, 030.10.0.0.198.352.11.

SONUÇ

Türk Milleti, emperyalist hedefleri doğrultusunda Anadolu'yu işgal eden İtilaf Devletleri ile bu devletlerin aciz iş birlikçisi durumundaki Osmanlı idaresini Gazi Mustafa Kemal'in önderliğinde yürüttüğü Millî Mücadele neticesinde kanı ve canı pahasına bertaraf etmesini bilmiştir. Bu gelişmelerin akabinde Türkiye'de 29 Ekim 1923'te ilan edilen Cumhuriyet rejimi bir yandan dayandığı "İstiklal-i Tam" ve "Hâkimiyet-i Milliye" düsturları ile emperyalist teşebbüslerin panzehiri olmuş, diğer yandan bünyesinde barındırdığı çağdaş ve evrensel ilkelerle Türk milletine taze kan aşılamıştır. Bu nedenle Cumhuriyet rejimi Türk Milleti için büyük bir anlam ve öneme sahiptir. Ülke sathında büyük bir sevinç ve heyecanla karşılanan ve kutlanan yeni rejim, Türk milletinin medeni dünyada var olma mücadelesinin bariz bir delili olduğu için yabancı ülkeler nezdinde de saygınlık hissi uyandırmıştır.

Türkiye'de Cumhuriyetin ilk 10 yılı içinde icra edilen kutlama programları devlet ve millet hayatında millî bir moral ve motivasyon kaynağı olarak önem arz etmiştir. Türk Hükûmeti'nin talimatıyla yurt içinde olduğu gibi Türk Dış Temsilciliklerinde de Cumhuriyet kutlamaları büyük bir coşku ve heyecan içinde icra edilmiştir. Sefirler kutlamalara büyük bir ihtimamla hazırlanmış, icra edilen resmî kabuller, suareler ve muhtelif etkinlikler vesilesiyle gerek ilgili ülkelere Türk tebaa gerekse yabancı ülke misyonları ortak bir sevinç etrafında birleşmişlerdir.

Kutlamalar Türkiye'deki yeni rejimin ve bu suretle büyük bir ivme kazanan demokratik anlayışın, gerçekleştirilen inkılapların, hızla değişim gösteren medeni çehrenin, siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel alanlarda kat edilen mesafenin, barışçıl iç ve dış politikanın ve en nihayetinde Türk kültürünün yabancı ülkelere aksettirilmesi hususunda önem arz eden etkinlikler silsilesini ifade etmiştir. Türkiye'nin Dış Temsilciliklerindeki Cumhuriyet kutlamaları Türkiye ile yabancı ülkeler arasında cereyan eden ikili ve çoklu ilişkileri geliştirmek üzere umut vaat edici bir ortam yaratmıştır. Kutlamalarda Cumhurbaşkanlığı Gazi Mustafa Kemal başta olmak üzere yeni rejimin tesisinde emeği geçenler saygı ve hürmet duyguları ile yâd edilmiştir. Kutlama etkinliklerine üst düzey katılımlar, bu sırada ifade edilen samimi düşünceler, katılım sağlayamayanların tebrik dilekleri ve kutlamaların dış basın ve yayındaki yansımaları Türkiye'nin dış politikada ve dünyada edinmiş olduğu saygın yere ve yeni rejime duyulan güvene işaret etmesi bakımından önemlidir.

İntihal Taraması

Plagiarism Detection

Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>)
| *This paper was checked for plagiarism. (<https://intihal.net/>)*

Etik Beyan

Ethical Statement

Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.*

Açık Erişim Lisansı

Open Access License

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License*

KAYNAKÇA

“Almanya’da Bayramımız”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 4414, 1 İkinci Teşrin 1933, s.2.

“Almanya’da”, **Cumhuriyet**, S.3410, 2 Teşrin-i Sâni 1933, s.6.

Armaoğlu, Fahir, “İngiliz Belgelerinde İstanbul’un İşgali (16 Mart 1920)”, **Bellekten**, C 62, S 234, 1998, s.467-494.

Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk (1919-1927)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1991.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I-III, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997.

“Atina Hükümetinin Tebriki”, **Vakit**, S 3526, 31 Teşrin-i Evvel 1927, s.2.

“Atina’da”, **Cumhuriyet**, S 891, 1 Teşrin-i Sâni 1926, s.1-2.

“Atina’daki Tezahürat”, **Cumhuriyet**, 31 Teşrin-i Evvel 1933, S.3408, s.7.

“Avrupa’daki Sefarethanelerimizde”, **İkdam**, S 11323, 31 Birinci Teşrin 1928, s.3.

“Batum Konsolosluğumuzda Resmikabul”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 4416, 3 İkinci Teşrin 1933, s.2.

“Belçika’daki Bayram Nasıl Tes’it Edildi?”, **Cumhuriyet**, 1933, s.3.

“Berlin Elçiliğimiz”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 4413, 31 Birinci Teşrin 1933, s.2

“Berlin Sefarethanemizde”, **İkdam**, S 10604, 31 Teşrin-i Evvel 1926, s.2.

“Berlin Sefaretimizde Yapılan Resmikabul”, **Cumhuriyet**, S 125, 1 Teşrin-i Sâni 1927, s.3.

“Berlin’de Bir Hürmet Nişanesi”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 4415, 2 İkinci Teşrin 1933, s.5.

“Berlin’de Sefirimiz Meçhul Asker Abidesine Çelenk Koydu”, **Cumhuriyet**, S 3410, 2 Teşrin-i Sâni 1933, s.3.

“Berlin’de”, **Cumhuriyet**, S 3408, 31 Teşrin-i Evvel 1933, s.1, 7.

“Berlin’de”, **Cumhuriyet**, S 3409, 1 Teşrin-i Sâni 1933, S.1, 5.

“Berlin Sefarethanemizdeki Müsamere”, **Vakit**, S 3886, 1 Teşrin-i Sâni 1928, s.2.

“Bern”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 1271, 31 Teşrin-i Evvel 1340, s.2.

“Bern’de”, **Cumhuriyet**, S 3409, 1 Teşrin-i Sâni 1933, s.5.

Bolat, Bengül Salman, **Millî Bayram Olgusu ve Türkiye’de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923-1960)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2012.

“Brüksel Maslahatgüzarlığımızda Resmî Kabul”, **Tanin**, S 736, 31 Teşrin-i Evvel 1340, s.3.

“Brüksel’de Resmî Kabul”, **Cumhuriyet**, S 173, 31 Teşrin-i Evvel 1340, s.3.

“Brüksel”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 1271, 31 Teşrin-i Evvel 1340, s.2.

“Budapeşte’de”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 4413, 31 Birinci Teşrin 1933, s.2-3.

“Bulgaristan’da Onuncu Yıl Dönümümüz”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 4413, 31 Birinci Teşrin 1933, s.2.

“Burgaz”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 1271, 31 Teşrin-i Evvel 1340, s.2.

“Bükreş Sefarethanemizden”, **Vakit**, S 3526, 31 Teşrin-i Evvel 1927, s.2.

“Bükreş Sefaretimizde Cumhuriyet Bayramı”, **Cumhuriyet**, S 3049, 1 Teşrin-i Sâni 1932, s.3.

“Bükreş ve Peşte Sefarethanelerimizde Resmî Kabul Hariçteki Cumhuriyetimizin Yıl Dönümünün Tes’idi”, **Cumhuriyet**, 31 Teşrin-i Evvel 1341, S 531, s.1-3.

“Bütün Dünya Cumhuriyetimizin 11 Yaşına Basmasile Meşgul/Moskova”, **Cumhuriyet**, S 3408, 31 Teşrin-i Evvel 1933, s.1.

“Büyük Gazi’nin Dünkü Hitabeleri”, **Vakit**, S 5680, 30 Birinci Teşrin 1933, s.1.

“Cenevre Konsoloshanemizde Cumhuriyet Bayramı”, **Akşam**, S 3973, 4 Teşrin-i Evvel 1929, s.2.

“Cenevre Şehbenderliğinde”, **Vakit**, S 3526, 31 Teşrin-i Evvel 1927, s.2.

“Cenevre’de Bayramımız”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 4415, 2 İkinci Teşrin 1933, s.5.

- “Cenevre’de”, **Cumhuriyet**, S 3409, 1 Teşrîn-i Sâni 1933, s.5.
- “Cenevre’de”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 2627, 1 Teşrîn-i Sâni 1928, s.2.
- “Cenevre’de”, **Vakit**, S 3885, 31 Teşrîn-i Evvel 1928, s.4.
- “Cihan Matbuatı İnkılabımızı Alkışlıyor/Amerika’da”, **Cumhuriyet**, S 3411, 3 Teşrîn-i Sâni 1933, s.7.
- “Cumhuriyet Bayramı ve İzvestiya”, **Cumhuriyet**, S 532, 1 Teşrîn-i Sâni 1341, s.2.
- “Cumhuriyet Bayramı’nda Viyana Sefarethanemizdeki Balo”, S 894, 4 Teşrîn-i Sâni 1926, **Cumhuriyet**, s.3.
- “Cumhuriyet Bayramının Ulvi Tezahürâtı”, **Hâkimiyet-i Milliye**, S 1566, 30 Ekim 1340, s.1.
- “Cumhuriyet Ecânîbi de Memnun Etmiş”, **Tanin**, S 378, 1 Teşrîn-i Sâni 1339, s.3.
- “Cumhuriyet İlanının Onuncu Yıl Dönümü Kutlulama Kanunu”, **Resmî Gazete**, 26 Haziran 1933, Kanun No.2305, Kabul Tarihi:11.5.1933, S 2437.
- “Cumhuriyetin Tarih-i İlanı Olan 29 Teşrîn-i Evvel Yevm-i Mezkûr Zevalinde 101 Pare Top Endahtı Suretiyle ve Merasim-i Mahsusa ile Tesidi Hakkında Kararname”, **Düstur**, 3. Tertip, C.5, 26 Teşrîn-i Evvel 1340, s.666.
- “Cumhuriyet Kararı ve Gazi Paşa’nın Reisliği”, **İkdam**, S 9547, 31 Teşrîn-i Evvel 1339, s.1.
- “Cumhuriyet Münasebetiyle Tebrikât”, **Tanin**, S 381, 4 Teşrîn-i Sâni 1339, s.1.
- “Cumhuriyetimiz ve Ecnebi Mahfili”, **İkdam**, S 9548, 1 Teşrîn-i Sâni 1339, s.2.
- “Cumhuriyetimiz ve Komşular”, **İkdam**, S 9550, 3 Teşrîn-i Sâni 1339, s.1.
- “Cumhuriyetin İlanı Devr-i Senevisi”, **Cumhuriyet**, S 173, 31 Teşrîn-i Evvel 1340, s.1-2, 4.
- Çevik, Zeki, **Millî Mücadele’de Müdafaa-i Hukuk’tan Halk Fırkası’na Geçiş (1918-1923)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002.
- “Dışarda Bayram”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 4415, 2 İkinci Teşrin 1933, s.5.

Doğaner, Yasemin, “Cumhuriyet’in Onuncu Yıl Kutlamaları”, **Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi**, S 9, Şubat 2007, s.119-143.

“Ecnebi Devletler Sefaretleri”, **Vakit**, S 2102, 4 Teşrîn-i Sâni 1913, s.2.

“Ecnebi Memleketlerde”, **İkdam**, S 10260, 31 Teşrîn-i Evvel 1341, s.2.

“Ecnebi Sefaretleri”, **İkdam**, S 9551, 4 Teşrîn-i Sâni 1339, s.1.

“Ecnebilerin Tebriki”, **Tanin**, S 379, 2 Teşrîn-i Sâni 1339, s.1.

“Ecnebilerin Tebrikleri”, **İkdam**, S 9549, 2 Teşrîn-i Sâni 1339, s.2.

“Fransa Cumhur Reisi Sefarethanemize Gelerek Gaziyi ve Türk Milleti’ni Tebrik Etti”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 4416, 3 İkinci Teşrin 1933, s.2.

“Fransa’da Bayramımız”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 4415, 2 İkinci Teşrin 1933, s.5.

“Fransa’nın Tebrikleri”, **Cumhuriyet**, S 173, 31 Teşrîn-i Evvel 1340, s.3.

“Haleb’te Cumhuriyet Bayramının Tes’idi”, **Vakit**, S 2818, 4 Teşrîn-i Sâni 1925, s.2.

“Hangi Devletlere Sefir-i Kebir Göndereceğiz”, **Vakit**, S 2104, 6 Teşrîn-i Sâni 1923, s.1.

“Hariciye Murahhaslığının İbkası”, **Tanin**, S 382, 5 Teşrîn-i Sâni 1339, s.1

“Haric Memleketlerde 29 Teşrîn-i Evvel”, **Cumhuriyet**, S 2329, 31 Teşrîn-i Evvel 1930, s.5.

“Haricte Cumhuriyet Bayramı”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 1568, 2 Teşrîn-i Sâni 1341, s.2.

“Haricte”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 2983, 31 Teşrîn-i Evvel 1929, s.6.

“Haricteki Mümessillerimize”, **İkdam**, S 9548, 1 Teşrîn-i Sâni 1339, s.2.

“İngiltere’de”, **Cumhuriyet**, S 3411, 3 Teşrîn-i Sâni 1933, s.7.

“İstokholm Sefaretinde”, **Vakit**, S 3527, 1 Teşrîn-i Sâni 1927, s.2.

“İsviçre’de Bayramımız”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 4414, 1 İkinci Teşrin 1933, s.2.

“Londra’da Bayramımız İçin Büyük Bir Toplantı ve Güzel Bir Konferans”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 4416, 3 İkinci Teşrin 1933, s.2.

- “Marsilya’da Bayram”, **Cumhuriyet**, S 3417, 9 Teşrîn-i Sâni 1933, s.6.
- “Marsilya”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 1271, 31 Teşrîn-i Evvel 1340, s.2.
- “Memleket Dışındaki Merasim, Tezahürat/Paris”, **Cumhuriyet**, S 3409, 1 Teşrîn-i Sâni 1933, s.1.
- “Millî Bayramın Hariçteki Akisleri / Varşova”, **Vakit**, S 3526, 31 Teşrîn-i Evvel 1927, s.2.
- “Moskova Sefaretimizde Cumhuriyet Bayramı”, **Vakit**, S 2816, 2 Teşrîn-i Sâni 1925, s.2.
- “Moskova’da”, **Vakit**, S 3885, 31 Teşrîn-i Evvel 1928, s.4.
- “Moskova'da Bayramımız için Konferans ve Konserler”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 4416, 3 İkinci Teşrin 1933, s.2.
- “Nevyork'ta Büyük Bir Balo”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 4416, 3 İkinci Teşrin 1933, s.2.
- Özkaya, Yücel, **Türk İstiklâl Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi**, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayını, Ankara 1981.
- “Paris Elçiliğimizde Kutlulama”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 4413, 31 Birinci Teşrin 1933, s.3.
- “Paris’te”, **Cumhuriyet**, 31 Teşrîn-i Evvel 1933, S 3408, s.7.
- “Peşte’de Cumhuriyet Bayramı Münasebetile Yapılan Bayram”, **Cumhuriyet**, S 2688, 31 Teşrîn-i Evvel 1931, s.5.
- “Peşte’de Cumhuriyet Bayramı”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 3342, 1 Teşrîn-i Sâni 1930, s.3.
- “Peşte’de Cumhuriyetimiz Hararetle Tes’it Edildi”, **Vakit**, S 4603, 1 Teşrîn-i Sâni 1930, s.2.
- “Peşte’de”, **Cumhuriyet**, 31 Teşrîn-i Evvel 1933, s 3408, s.7.
- “Peşte’de”, **Vakit**, S 3885, 31 Teşrîn-i Evvel 1928, s.4.
- “Roma Elçiliğimizde”, **Akşam**, S 5410, 31 Teşrîn-i Evvel 1933, s.1.
- “Roma Sefarethanemizde Ziyafet”, **Akşam**, S 3970, 1 Teşrîn-i Sâni 1929, s.2.
- “Roma Sefarethanemizde”, **İkdam**, S 10605, 1 Teşrîn-i Sâni 1926, s.1.

- “Roma Sefaretinde”, **Vakit**, S 2815, 1 Teşrîn-i Sâni 1925, s.3.
- “Roma’da”, **Cumhuriyet**, S 891, 1 Teşrîn-i Sâni 1926, s.1-2.
- “Roma”, **Vakit**, 1 Teşrîn-i Sâni 1926, S 3173, s.2.
- “Romanya’da Kutlulama”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 4412, 30 Teşrîn-i Evvel 1933, s.3.
- “Romanya’da Onuncu Yıl Dönümümüz Nasıl Karşılandı”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 4413, 31 Birinci Teşrin 1933, s.2.
- “Sefarethanelerde Şanlı Bayrağımız”, **İkdam**, S 9548, 1 Teşrîn-i Sâni 1339, s.1.
- “Sefarethanelerimizde Resmî Kabul”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 1909, 31 Teşrîn-i Evvel 1926, s.3.
- “Sefarethanelerimizde”, **Vakit**, 31 Teşrîn-i Evvel 1926, S 3173, s.2.
- “Sefarethanemizde Yapılan Resmikabul”, **Cumhuriyet**, s 3411, 3 Teşrîn-i Sâni 1933, s.7.
- “Sefaretimizde Parlak Bir Kabul Resmi”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 4415, 2 İkinci Teşrin 1933, s.5.
- “Sefaretlerimizde Cumhuriyet Bayramı”, **Cumhuriyet**, S 533, 2 Teşrîn-i Sâni 1341, s.2.
- “Sefaretlerimizde Cumhuriyet Bayramı Tes’idi”, **Cumhuriyet**, S 891, 1 Teşrîn-i Sâni 1926, s.1-2.
- “Sefir-i Kebir İ’zâmı”, **Tanin**, S 383, 6 Teşrîn-i Sâni 1339, s.1.
- “Selanik’teki Merasim”, **Cumhuriyet**, S 3413, 5 Teşrîn-i Sâni 1933, s.1-2.
- Selek, Sabahattin, **Anadolu İhtilali**, C.I, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2000.
- “Siyasî Mümessillerimize Yeniden İtimadname”, **Tanin**, S 378, 1 Teşrîn-i Sâni 1339, s.3.
- “Sofya’da”, **Cumhuriyet**, 31 Teşrîn-i Evvel 1933, S 3408, s.7.
- “Sofya’da”, **Vakit**, S 3885, 31 Teşrîn-i Evvel 1928, s.4.
- “Stokholm Sefarethanemizde”, **Vakit**, S 5320, 31 Teşrîn-i Evvel 1932, s.2.
- “Stokholm’de”, **Vakit**, S 4602, 31 Teşrîn-i Evvel 1930, s.2.

“Süfera Ne Zaman Tayin Olunacak”, **Tanin**, S 382, 5 Teşrîn-i Sâni 1339, s.1.

Şimşir, Bilal, “Cumhuriyetin İlk Çeyrek Yüzylında Türk Diplomatik Temsilcilikleri ve Temsilcileri (1920-1950)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2006, S 64-66, s.15-89.

“Taşrada Tes’idat”, **Akşam**, S 2892, 1 Teşrîn-i Sâni 1926, s.3.

“Türk Cumhuriyeti’nin Yıl Dönümü”, **İkdam**, S 9905, 31 Teşrîn-i Evvel 1340, s.2.

“Türk Cumhuriyeti”, **Vakit**, S 2101, 3 Teşrîn-i Sâni 1339, s.1.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.10.0.0.198.352.11.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.10.0.0.232.565.4.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.10.0.0.250.689.31.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.1.1.227.898.2.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 500.8234.53926.1.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 506 / 42807-193059-31.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 506 / 42807-193059-32.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 506 / 42807-193059-34.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 508_44427-212504-88.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 539.220601.214197.148.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 541_44123-208998-2.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 541_44123-208998-18.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), HR.IM._147-56.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), HR.IM._181-86.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), HR.IM._223-52.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Y..EE..KP..43.4246.

Türk İstiklâl Harbi, İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921), C.VI, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları Seri No:1, Ankara 1974.

“Varşova’da Bayramımız”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 4414, 1 İkinci Teşrin 1933, s.2.

“Varşova’da”, **Cumhuriyet**, S 3409, 1 Teşrin-i Sâni 1933, s.1, 5.

“Vatan Haricinde Cumhuriyet”, **Vakit**, S 2814, 31 Teşrin-i Evvel 1925, s.2.

“Viyana”, **Cumhuriyet**, S 2688, 31 Teşrin-i Evvel 1931, s.5.

“Viyana”, **Vakit**, S 3173, 1 Teşrin-i Sâni 1926, s.2.

“Viyana Elçiliğimizde Kutlulama”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 4413, 31 Birinci Teşrin 1933, s.3.

“Viyana Sefarethanemizde”, **Vakit**, S 5320, 31 Teşrin-i Evvel 1932, s.2.

“Viyana Sefarethanemizdeki Resmikabul”, **Vakit**, S 3886, 1 Teşrin-i Sâni 1928, s.2.

“Viyana’da Bayramımız”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 4414, 1 İkinci Teşrin 1933, s.2.

“Viyana’da”, **Akşam**, S 5050, 31 Te 1932, S.2.

“Viyana’da”, **Cumhuriyet**, S 3409, 1 Teşrin-i Sâni 1933, s.5.

“Viyana’da”, **Cumhuriyet**, S 891, 1 Teşrin-i Sâni 1926, s.1-2.

“Washington'da Resmikabul”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 4416, 3 İkinci Teşrin 1933, s.2.

Yalçın, Durmuş ve Diğerleri, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002, s.38-42.

“Yeni Cumhuriyetimiz”, **İkdam**, S 9548, 1 Teşrin-i Sâni 1339, s.1.

“Yeni Şehbenderlerimiz”, **İkdam**, S 9552, 5 Teşrin-i Sâni 1339, s.1.

Yılmaz, Mustafa, **İngiliz Basını ve Atatürk'ün Türkiyesi**, Phoneix Yayınları, Ankara 2002.

“Yunan Hükümet ve Meclis Reisleri Elçimize Tebriklerde Bulunmuştur”, **Hâkimiyeti Milliye**, S 4413, 31 Birinci Teşrin 1933, s.2.

“Yunan Hükümetinin Tebrikâtı”, **Cumhuriyet**, S 2329, 31 Teşrin-i Evvel 1930, s.5.

“Yunanistan, Bayramımız”, **Vakit**, S 5681, 31 Birinci Teşrin 1933, s.10.

Yunus Nadi, “Bayramımız Viyana'da Tezahüratla Tes'it Edildi”, **Cumhuriyet**, S 3414, 6 Teşrin-i Sâni 1933, s.1-2.

Ek-2. “Belçika’da Bayram Nasıl Tes’id Edildi”, **Cumhuriyet**, S 3415, 7 Teşrin-i Sâni 1933, s.7.

Ek-3. “Bayramımız Viyana’da Tezahüratla Tes’it Edildi”, *Cumhuriyet*, S 3414, 6 Teşrin-i Sâni 1933, s.1.

Pazartesi 6 Teşrinisani 1933

İlâhî bulunmak lâzımdır.

Bayramımız ve Avusturya gazeteleri

Bayramımız Viyanada tezahüratla tes’it edildi

Avusturya Reiscumhuru Miklas Hz. ve hükûmet şekânı sefarethanemizdeki ziyafeti teşrif ettiler

Büyük bayramda Viyana sefarethanemizdeki ziyafette hazır bulunanlar
1 - Avusturya Reiscumhuru Miklas Hz., 2 - Avusturya Başvekilinin refikaları Madam Dolfus, 3 - Viyana sefirimizin refikaları Mediha Hamdi Hanımefendi, 4 - Avusturya Başvekilî M. Dolfus 5 - Avusturya Reiscumhurunun refikaları Madam Miklas

170 gazete sahifelerini inkılâbımıza ait yazılara tahsis etti

Viyana 31 (Husuf) — Onuncu Cumhuriyet bayramımız, Viyanada fevkalâde tezahüratla tes’it edildi. Denebilir ki hiçbir ecnebi bayramı Avusturyada bu kadar büyük ve candan

Ek-4. “Brüksel Maslahatgüzarlığında 29 Ekim 1931’de Cumhuriyet Bayramı’nda Çekilen Hatıra Fotoğrafi”, **BCA**, Y..EE..KP.._43-4246.

BİR AKADEMİK LİTERATÜR TARTIŞMASI: HALKEVLERİ NEDEN VE NASIL ARAŞTIRILMALI?

MURAT CAN KABAGÖZ*

ÖZ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla başlayan inkılabın ilkelerini halka benimsetmek için, Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) kültür kolu olarak 1932'de halkevleri kurulmuştur. İdeal bir halkevinin dokuz mesai şubesi vardır: Dil, edebiyat, güzel sanatlar, temsil, spor, halk dersaneleri ve kurslar, kütüphane ve yayın, köycülük, tarih ve müze. Dolayısıyla halkevleri inkılap ilkelerini halka benimsetmenin yanında, halkın bazı kültürel ve maddi ihtiyaçlarını karşılamak için de çalışmıştır. İnkılabın ve CHP'nin halkla doğrudan ilişki kurmasını sağladığı için halkevlerinin, inkılabın gündelik hayattaki yansımalarını gösterdiği söylenebilir. Bu da demektir ki inkılabın Türkiye'de neleri değiştirdiğini ve pratikte nasıl yaşandığını anlamak için halkevlerini araştırmaya ihtiyaç vardır. Nitekim inkılap sürecinin sona ermesiyle birlikte, 1951'de kapatılan halkevleri 1964'ten itibaren akademik araştırmaların konusu hâline gelmiştir. Ancak bu tarihten 2022'ye kadar hazırlanan konuyla ilgili akademik çalışmaların çok büyük bir kısmının, halkevleri hakkında özgün bir bakış açısı geliştiremediği anlaşılmaktadır. Çünkü söz konusu çalışmalar hazırlanırken, halkevleri hakkındaki resmî söylemin dışına çıkmayan kaynaklar kullanılmış; bu durum da bütün halkevlerinin gerektiği şekilde çalıştığı izlenimini uyandırmıştır. Hâlbuki inkılabın gündelik hayattaki tezahürlerinin anlaşılması için verimli bir saha olan halkevi pratiğinin kayıtlarını içeren birincil kaynaklar mevcuttur. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı; halkevleriyle ilgili akademik çalışmaların büyük bir kısmının özgün bir

---

* Dr., Ankara/TÜRKİYE, muratcankabagoz@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6302-8738

bilgi ve bakış açısı üretmemesinin nedenlerini anlamaya çalışıp, hangi kaynakların hangi bağlamlarda kullanılmasıyla bu sorunun aşılabileceğini göstermektir. Bu amacı gerçekleştirmek için önce halkevlerinin neden araştırılması gerektiğine dair bir fikir ileri sürülmüş, konuyla ilgili birincil kaynaklar tanıtılmış; sonra da 1964'ten 2022'ye kadar hazırlanan, halkevleriyle ilgili başlıca akademik çalışmalar içerik analizi yöntemiyle incelenip, bu çalışmaların özgün olan ve olmayan yanları belirtilmiştir. Birincil kaynakların sadece içeriğinden bahsedilmiş; çalışmanın kapsamını, konuyla ilgili akademik çalışmalar oluşturmuştur. Sonuç kısmında ise özgün olmayan çalışmaların içerik ve yöntemine dair fikirler belirtilmiş, özgün olan ve olmayan çalışmalar arasındaki farklara değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: CHP, Cumhuriyet Halk Partisi, Erken Cumhuriyet Dönemi, Halkevleri, İnkılap, Kemalizm.

AN ACADEMIC LITERATURE DISCUSSION: WHY AND HOW SHOULD THE PEOPLE'S HOUSES BE RESEARCHED?

ABSTRACT

The People's Houses were established in 1932 as the cultural branch of the Republican People's Party (RPP) in order to make the people adopt the principles of the revolution that started with the establishment of the Republic of Türkiye. An ideal People's House has nine working branches: Language, literature, fine arts, representation, sport, public teaching institutions and courses, library and publishing, peasantry, history and museum. Therefore, in addition to making the people adopt the principles of the revolution, the People's Houses also worked to meet some of the cultural and material needs of the people. It can be said that the People's Houses show the reflections of the revolution in daily life, as they enable the revolution and RPP to establish direct relations with the public. This means that there is a need to research the People's Houses in order to understand what the revolution changed in Türkiye and how it was experienced in practice. As a matter of fact, with the end of the revolution process, the People's Houses, which were closed in 1951, have become the subject of academic research as of 1964. However, it is understood that the majority of academic studies on the subject prepared between this date and 2022 have not been able to develop an original perspective on the People's Houses. Because while preparing the studies in question, sources that did not go beyond the official discourse about the People's Houses were used. This situation gave the impression that all the People's Houses were working as they should. However, there are primary sources containing the records of the People's Houses practice, which is a productive field for understanding the manifestations of the revolution in daily life. Therefore, the aim of this study is to try to understand the reasons why most of the academic studies on the People's Houses cannot produce original information and perspectives, and to show this problem can be overcome by using which resources and in which contexts. In order to achieve this aim, an idea was first put forward as to why the People's Houses should be researched, and primary sources on the subject were introduced. Then, the main academic studies on the People's Houses, prepared from 1964 to 2022, were examined by using the content analysis method, and the original and non-original aspects of these studies were stated. Only the content of the primary sources is

mentioned; the scope of the study consists of academic studies on the subject. In the conclusion, ideas about the content and method of non-original studies are stated, and the differences between original and non-original studies are mentioned.

Keywords: Early Republican Türkiye, Kemalism, Republican People's Party, Revolution, RPP, The People's Houses.

GİRİŞ

1923'te cumhuriyetin kurulmasıyla Türkiye'de başlayan inkılap süreci iki aşamada değerlendirilebilir. İlk aşamada monarşiden cumhuriyete, imparatorluktan ulus-devlete geçilmiş; modern hukuk, ekonomi, eğitim, takvim, kılık-kıyafet ve kurumlar benimsenmiştir. Bu aşamanın sonunda, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in isteğiyle, bir muhalefet partisi olarak, Ağustos 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) kurulmuştur. İnkılap karşıtları tarafından da desteklendiği için tehlikeli hâle gelen SCF aynı yılın Kasım ayında, genel başkanı Fethi [Okyar] Bey tarafından feshedilmiştir. Bunun üzerine Gazi, maiyetiyle birlikte, üç buçuk aylık bir yurt gezisine çıkarak, halkın durumunu bizzat görmüştür¹. Ülke genelinde halkevleri açma fikri de bu gezi sırasında ortaya çıkmıştır². İki dünya savaşı arasında Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve bazı Avrupa ülkelerinde, yetişkinlerin eğitimi ve mesai saatlerinden arta kalan zamanı, söz konusu siyasi rejimin dünya görüşü dâhilinde kullanmaları için açılan kurumlar, 1932-51 yılları arasında Türkiye'de faaliyet gösteren halkevlerinin ilham kaynağı olmuştur³. Aslında halkevleri, inkılabı halka benimsetmek ve halkın bazı maddi ihtiyaçlarını eldeki imkânlar dâhilinde karşılamak için Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) kültür kolu olarak kurulmuştur. Ancak inkılabı halka benimsetmek; inkılabın ideal saydığı davranış kalıplarını, kadın-erkek ilişkilerini ve eğlence biçimlerini halka benimsetmeyi de içerir. Dolayısıyla halkın inkılabı benimsemesi, gündelik hayat pratiklerinin inkılap lehinde dönüşmesi anlamına gelir. Bu da inkılabın ikinci aşaması olarak düşünülebilir. Öyleyse halkevlerini, inkılap pratiğinin şekillendiği mekânlar olarak düşünerek, inkılabın idealiyle pratiği arasındaki farkı, halkevlerinin pratikteki işleyişi ve içinde buldukları muhitte ilişkileri aracılığıyla anlamaya çalışmak mümkündür. Bunun için de halkevlerini mekânsal pratik ve gündelik hayat bağlamında değerlendiren bir araştırmaya ihtiyaç vardır⁴. Böylece halkevleri hakkında yapılacak araştırmanın bakış

¹ Cemil Koçak, **Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

² Ahmet Hamdi Başar, **Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye**, Tan Matbaası, İstanbul 1945.

³ Falih Rıfkı [Atay], **Yeni Rusya**, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara 1931; **Moskova-Roma**, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1932.

⁴ Gündelik hayat ve mekânsal pratikle ilgili çalışmalarında Henri Lefebvre, Michel de Certeau ve James C. Scott'ın ampirik verilerden hareketle oluşturdukları teorik çerçeve, halkevlerini bu bağlamda değerlendirmek için yararlı görünmektedir.

açısı ve konunun hangi bağlamda değerlendirileceği belirlendikten sonra, araştırmada kullanılacak birincil ve ikincil kaynakları tespit etmek gerekir.

Belli bir halkevini veya bir konu olarak halkevlerini araştırmak için başvurulması gereken birincil kaynaklar beşe ayrılabilir: (1) 1930'lu ve '40'lı yıllarda CHP'nin yayımladığı halkevleri tüzükleri, talimatnameleri ve tanıtım kitapları; (2) Doğrudan halkevlerinin yayımladığı dergi, broşür ve kitaplar; (3) Halkevleriyle ilgili gazete haberleri; (4) Halkevlerinde yaşananlar hakkında anekdotlar içeren edebî eser ve anılar; (5) Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nin Siyasi Partiler Fonu'nda yer alan, Halkevleriyle ilgili belgeler. Arşiv belgeleri de kendi içinde dörde ayrılmaktadır: (1) Halkevlerinden CHP Genel Sekreterliğine gönderilen çalışma raporları, (2) Seçim bölgelerini ziyaret eden milletvekillerinin Genel Sekreterliğe gönderdiği raporlar, (3) Vatandaşların Genel Sekreterliğe gönderdiği dilek ve şikâyet mektupları, (4) CHP müfettişlerinin Genel Sekreterliğe gönderdiği halkevleri hakkındaki raporlar.

CHP ve halkevlerinin hazırladığı yayınlar, halkevi *idealiyle* ilgili bilgi vermektedir. Bu kaynaklara bakarak halkevlerinin idari yapısını, gelir kaynaklarını ve ne zaman hangi faaliyetlerde bulunduğunu öğrenmek mümkündür; ama halkevi *pratiğini* öğrenmek mümkün değildir. Yani bütün bu kaynaklar resmî söylemin bir parçasıdır ve bu nedenle, *sadece bu kaynaklar üzerinden* yapılan bir araştırma sonucunda, halkevlerinin 19 yıl boyunca, öngörüldüğü gibi çalıştığı kanısına varılacaktır. Halkevleriyle ilgili gazete haberleri de resmî söylemin bir parçasıdır. Zira bu haberler; 19 Şubat 1932'de Ankara Halkevi'nde gerçekleşen halkevlerinin açılış töreninde, sonra da halkevlerinin açılış yıl dönümü törenlerinde Parti ve hükümet yöneticilerinin yaptığı konuşmalar; halkevlerinde verilen balolar ve konferanslar hakkında bilgiler, bazı konferansların metinleri, bir halkevine bağlı spor kulüplerinin yer aldığı maçlar, halkevi üyesi gençlerin bisikletle çıktığı yurt gezileri ve bir halkevinde düzenlenen yerel CHP kongresi hakkındaki bilgilerden ibarettir.

Halkevi idealiyle pratiği arasındaki farkı anlamak için edebî eser ve anılar oldukça yararlı görünmektedir. Ama az sayıda olan ve sadece bazı ayrıntıları içeren bu kaynaklardan, halkevi pratiğini anlamak için yapılan bir araştırmada ancak yardımcı olarak yararlanılabilir. Bu nitelikteki bir araştırma için kullanılması gereken başlıca birincil kaynaklar ise arşiv belgeleri içinde

bulunabilir. Türkiye'nin birçok bölgesinden vatandaşların CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği dilek ve şikâyet mektupları, taşradaki halkevlerinin yanında yerel Parti teşkilatlarının ve yerel yöneticilerin gündelik hayattaki konumu hakkında önemli ayrıntılar içermektedir. Bu ayrıntıları bir bağlama yerleştirerek, halkevlerinin idealiyle pratiği arasındaki farkı ve gündelik hayattaki konumunu araştırmak için gereken birincil kaynak ise teftiş raporlarıdır. Çünkü halkevlerinin binası, bütçesi, ihtiyaçları, üyeleri, elemanları, faaliyetleri, halkla ve yerel aydınlarla kurduğu ilişkilerin niteliği yanında; bir halkevinin kurulduğu şehrin coğrafi, siyasi, ekonomik ve kültürel özellikleri de teftiş raporlarında yer almaktadır. Aynı zamanda milletvekili olan CHP müfettişlerinin hazırladığı bu raporlar da iktidar perspektifinin tezahürü olduklarından, resmî söylemin bir parçasıdır. Ancak halkevlerinin ve inkılabın işleyişindeki sorunları tespit edip düzeltmek için hazırlanan bu raporlar aracılığıyla müfettişler, inkılap idealiyle bağdaşmayan uygulamaları, yani inkılabın pratikteki hâlini açıkça Genel Sekreter'e bildirmiştir. İktidar partisi tarafından hazırlandığı için öznel nitelik taşıyan bu raporların, halkevleri ve içinde buldukları muhit söz konusu olduğunda, birçok nesnel veri içerdiği görülmektedir⁵. Dolayısıyla halkevlerini, içinde yer aldıkları uzamla birlikte değerlendirme imkânını sağlayan başlıca kaynak, teftiş raporlarıdır ve bu raporları kullanmadan, halkevlerinin 19 yıllık tarihini bütün olarak ele almak bir yana; nesnesi tek bir halkevinden ibaret olan bir monografi hazırlamak bile *mümkün değildir*. Bu durum da bizi, halkevlerini araştırmak için başvurulması gereken ikincil kaynakları incelemeye ve halkevi literatürü hakkında tartışmaya sevk etmektedir.

I. Literatür Tartışması

Halkevleriyle ilgili ilk iki akademik çalışmayı Kemal Karpat hazırlamıştır. Bu çalışmalardan ilkinde Karpat; halkevlerinin kuruluş amacını ve 19 yıllık tarihini, o dönem itibarıyla mevcut olan kaynaklar aracılığıyla özetlemiştir⁶. İkinci çalışmada ise Karpat; ulusal kültür ve folklorun *keşfi* aracılığıyla gerçekleştirilmeye çalışılan ulus inşasında halkevi dergilerinin oynadığı rol ile

⁵ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nin çevrim içi veri tabanında, sözgelimi Amasya'daki halkevleriyle ilgili raporlar, "Amasya ilinde bulunan halkevlerinin teftiş raporları" başlıklı klasörde yer almaktadır. Klasör başlıklarında sadece şehrin adı değişmektedir.

⁶ Kemal Karpat, "The People's Houses in Turkey: Establishment and Growth", **Middle East Journal**, C 17, S 1-2, 1963, s.55-67.

halkevlerinin yayımladığı kitap ve broşürlerin, *halk terbiyesi* üzerindeki etkisini incelemiştir⁷.

1988’de yayımlanan makalesinde Nurhan Karadağ, halkevlerini sadece tiyatro çalışmaları bağlamında ele almıştır. Nitekim halkevlerinin bir amacı da tiyatroyu bir sanat dalı olarak halka benimsetmek, yani *gerçek tiyatroyu* halka öğretmek ve sevdirmektir⁸. Karadağ ise sadece bu konuya değinmemiş; halkevlerinde sahnelenecek oyunların içeriği ve sahnelenme yöntemi hakkındaki tartışmalardan, oyuncuların tiyatro bilgisini geliştirmek için halkevlerinde açılan kurslardan ve halkevlerinde sıkça sahnelenen oyunlardan da bahsetmiştir⁹.

1990’da yayımlanan, *Atatürk’ün Kültür Kurumu Halkevleri* kitabında Anıl Çeçen önce halk ve halkçılık kavramlarını ele almış, 19. yüzyılda Rusya İmparatorluğu’nda ortaya çıkan halkçılık hareketinin Osmanlı İmparatorluğu’ndaki tezahüründen, bu bağlamda kurulan Türk Ocaklarının zamanla halkevlerine evrilmesinden bahsetmiştir¹⁰. Halkevlerine odaklanılan bölümlerin ise bilimsel veya nesnel bir nitelikte olduğu söylenemez. Yazar birincil kaynak olarak sadece gazetelerden, *Ülkü* dergisinden, CHP’nin hazırladığı halkevi talimatnamelerinden ve halkevi çalışma raporlarının özetlerinden yararlanmış ki bu durum çalışmanın neden nesnel olmadığını açıklamaktadır. Kitabın yazıldığı tarihte henüz erişime açılmadığı için halkevleriyle ilgili teftiş raporlarıyla dilek ve şikâyet mektuplarından yararlanılmamış olması anlaşılabilir; ancak döneme ilişkin edebî eser ve anılardan da yararlanılmamıştır. Daha sonra içeriği genişletilse de bu kitap dar bir bakış açısıyla hazırlanan didaktik bir eser olmaktan ileri gidememiştir¹¹.

1990 yılından itibaren, halkevleriyle ilgili yüksek lisans ve doktora tezleri de yazılmaya başlamıştır. Yükseköğretim Kurulu’nun (YÖK) Ulusal Tez Merkezi’nin internet sitesindeki arama motoruna “halkev” anahtar sözcüğü

⁷ Kemal Karpat, “The Impact of the People’s Houses on the Development of Communication in Turkey: 1931-1951”, *Die Welt des Islams*, C 15, S 1-4, 1974, s.69-84.

⁸ Dönemin *popüler* tiyatro anlayışını yansıtan bir olay için bk. “Erenköy Tiyatrosu’nda Bir Sarhoş Sahneye Fırladı”, *Açık Söz*, 14 Eylül 1936.

⁹ Nurhan Karadağ, “1932-1951 Yılları Arasında Halkevleri Tiyatro Çalışmaları”, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, C 8, S 8, 1988, 135-177. Bu makalenin kitap versiyonu için bk. Nurhan Karadağ, *Halkevleri Tiyatro Çalışmaları (1932-1951)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

¹⁰ Anıl Çeçen, *Atatürk’ün Kültür Kurumu Halkevleri*, Gündoğan Yayınları, İstanbul 1990.

¹¹ Anıl Çeçen, *Atatürk’ün Kültür Kurumu Halkevleri*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2018.

yazılarak aratıldığında, halkevleriyle ilgili, çeşitli bilim ve ana bilim dallarıyla bir sanat dalından toplam 139 yüksek lisans ve doktora tezinin kabul edilmiş olduğu görülmektedir; fakat doktora tezlerinden birinin başlığı İngilizce olduğu ve başlığın Türkçe karşılığı sistemde yer almadığı için toplam tez sayısı, 140 olarak kabul edilmelidir. Bu 140 tezdən 11'i doktora tezi, 128'i yüksek lisans tezi, biri de sanatta yeterlilik tezidir¹². Doktora tezlerinin yedisi, yüksek lisans tezlerinin 112'si ve sanatta yeterlilik tezi, Ulusal Tez Merkezi üzerinden internet erişimine açıktır. Erişime açık 113 tezin tamamı bu literatür tartışması için incelenmiştir.

Halkevleri hakkında yazılan ilk tez, bir yüksek lisans tezidir ve 1990'da kabul edilmiştir; ancak erişime açık olmadığı için incelenememiştir¹³. İncelenen tezlerden ise sadece dördünün, halkevlerinin pratikteki işleyişi, çalışmaları ve gündelik hayata yansımaları hakkında bilgi içerdiği söylenebilir. Ancak bu dört yüksek lisans tezinden önce Sefa Şimşek'in 1996 yılında kabul edilip, daha sonra kitap olarak yayımlanan doktora tezinden bahsetmek gerekir¹⁴. Bu tez halkevlerinin pratikteki işleyişine ve gündelik hayata yansımalarına pek yer vermese de talimatnameleri birlikte değerlendirdiği; dönem itibarıyla *modernist* ideolojilerin hâkim olduğu ülkelerde, *halk terbiyesi* için açılan kurumlarla halkevlerini karşılaştırdığı için önemlidir¹⁵. Diğer bir ifadeyle Şimşek'in çalışması, halkevi *pratiğini* değilse de *idealin*; bu sayede de ideal ile pratik arasındaki farkı anlamamıza katkı sağlamaktadır ve halkevi konusuna girmek için öncelikle okunması gereken çalışmalardandır.

1997'de kabul edilen yüksek lisans tezinde Neşe Gurallar Yeşilkaya öncelikle ideoloji kavramı üzerine kısa bir tartışma yürütüp, mimari üslubun tarih boyunca, ideolojinin temsili için bir araç olarak kullanılmasına değinmiştir. Daha sonra, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ideolojisi olan Kemalizmi halka benimsetmek için açılan halkevlerinin kullandığı binaların mimari özelliklerini, bu binaların içinde yapılan çalışmalarla birlikte ele almıştır¹⁶. Bu

¹² Sancar Tunalı, **Halkevlerinde Yürütülen Müzik ve Piyano Çalışmalarının İncelenmesi**, Sanatta Yeterlilik Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne 2014.

¹³ Reşat Saraoğlu, **Toplumsal Değişmenin Bir Aracı Olarak Halkevleri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul 1990.

¹⁴ Sefa Şimşek, **People's House: An Experiment in Ideological Training in Turkey 1932-1951**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul 1996.

¹⁵ Sefa Şimşek, **Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi, Halkevleri, 1932-1951**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2002.

¹⁶ Neşe Gurallar Yeşilkaya, **İdeoloji Mimarlık İlişkisi ve Türkiye'de Halkevi Binaları (1932-1946)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 1997.

tez daha sonra kitap olarak yayımlanmış, hem halkevleri hem de erken dönem Cumhuriyet mimarisi çalışmak için okunması gereken başlıca kaynaklardan biri olmuştur¹⁷.

Bilal Altan'ın 2012'de kabul edilen yüksek lisans tezi; halkevlerine dair yeni bir bilgi vermemekle birlikte, Cizre Halkevi'ne giden insanların aktardığı bazı anılara ve görüşlere yer verdiği, yani kısmen bir sözlü tarih çalışması olduğu için önemlidir¹⁸.

2018'de kabul edilen yüksek lisans tezinde Didem Kandil Aydoğdu, Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nin "Siyasi Partiler" fonundaki CHP klasöründe yer alan şikâyet dilekçelerini kullanmıştır. Yararlanılan dilekçeler, halkevlerinde çalışan kadınların yaşadığı zorluklar ve maruz kaldığı tacizler hakkındadır. Halkevlerinde çalışan kadınların yaşadığı zorlukların genelini temsil edebilecek dört olay, tezin nesnesini oluşturmaktadır. Yani bu tez, bir vaka incelemesidir¹⁹.

2019'da kabul edilen yüksek lisans tezinde Fulya Balkar; Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme politikalarının taşrada nasıl hayata geçirilmeye çalışıldığını ve bu politikalara, halkın nasıl tepki verdiğini, Kayseri Halkevi ile şehrin 1930'lar ve '40'lardaki gündelik hayatı bağlamında değerlendirmiştir²⁰. Devlet Arşivlerinde yer alan, Kayseri Halkevi'ne ait teftiş ve çalışma raporları, Kayseri Halkevi'nin yayın organı olan *Erciyes* dergisi ile Ev'in yayımladığı kitap ve broşürler, yerel gazeteler, döneme ilişkin edebî eserler ve anılar; halkevleriyle ilgili yönetmelik ve talimatnamelerle birlikte bu tezin birincil kaynaklarını oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada, devlet-merkezli bakış açısı ve toplum-merkezli bakış açısının karşılaştırılmasıyla halkevi *pratiğinin* anlaşılmasına çalışıldığı söylenebilir.

¹⁷ Neşe G. Yeşilkaya, **Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık**, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.

¹⁸ Bilal Altan, **Halkevleri Sürecinde Cizre Halkevi Örneği**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır 2012.

¹⁹ Didem Kandil Aydoğdu, **Eril Bir Çağdaşlaşma Hikâyesi: Halkevleri ve Kadın (1932-1951)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara 2018.

²⁰ Fulya Balkar, **The Construction of National Culture and Identity in Province: The Case of People's House of Kayseri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara 2019.

Geriye kalan tezlerin nerdeyse aynı kaynaklardan yararlanarak aynı örneği izlediği görülmektedir²¹. Öncelikle halk ve halkçılık kavramlarının etimolojik kökeni kısaca tartışılır; sonra halkçılığın bir siyasi akım olarak ortaya çıkmasından, Rusya İmparatorluğu'ndaki halkçılık akımının Osmanlı İmparatorluğu'na etkisiyle Türk Ocaklarının kurulmasından bahsedilir. Sonra da halkçılığın Kemalizm üzerindeki etkisinden ve Türk Ocaklarının CHP güdümüne girip kendini feshederek halkevlerine evrilmesinden bahsedilerek tezin giriş bölümü tamamlanır. Girişten sonraki ilk bölümde halkevlerinin idari ve örgütsel yapısı, CHP'nin hazırladığı tüzük ve talimatnamelerle veya bu kaynaklara atıf yapan akademik çalışmalar aracılığıyla açıklanır. Tezde halkevleri bir bütün olarak ele alınıyorsa, ilk bölümdeki anlatı metnin geneline yayılır; çeşitli Parti görevlilerinin halkevleriyle ilgili yazışmalarından, halkevleriyle ilgili gazete haberlerinden, halkevlerinin kuruluş yılı dönümlerinde Parti ve devlet yöneticilerinin irat ettiği nutuklardan, CHP'nin yayımladığı halkevi çalışma raporu özetlerinden, başta *Ülkü* olmak üzere halkevlerinin yayın organlarından yararlanılarak "Halkevlerinin çalışmaları ve halkın bu çalışmalara gösterdiği yoğun ilgi" ortaya konur. Tez, tek bir halkevini ele alan bir monografi ise o halkevinin yayımladığı dergi ve o şehrin yerel gazetesi, başlıca birincil kaynak olacaktır. Açılışından kapanana dek o halkevinin gerçekleştirdiği faaliyetler, bu birincil kaynaklarda yer alan yazılar aracılığıyla sıralanır; kaynaklar elverdiği ölçüde halkevi üyelerinin, komite üyelerinin ve başkanlarının isimlerine ve mesleklerine yer verilir. Şube komitelerinin üyeleri genellikle memur, doktor ve avukat olduğundan, *aydınların* halkevi için çalıştığı kanıtlanmış olur. Giriş bölümünden itibaren anlatılanların özetlenmesiyle ve halkevlerinin Demokrat Parti (DP) hükümeti tarafından kapatıldığının belirtilmesiyle sonuç bölümü elde edilir, tez de böylece tamamlanmış olur²². Bunun yanında, sadece halkevi dergilerini konu

²¹ Alexandros Lamprou, **Between Central State and Local Society. The People's Houses Institution and the Domestication of Reform in Turkey (1932-1951)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Leiden University, Leiden 2009, s.11-12.

²² Nursel Gülcü, **Antalya Halkevi ve Faaliyetleri (1932-1951)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya 2016. Tezin kitap versiyonu için bk. Nursel Gülcü, **Antalya Halkevi ve Faaliyetleri (1932-1951)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2020. Benzer bir örneği takip edip, doğrudan kitap ve makale olarak hazırlanan çalışmalar da vardır. Bir halkevini inceleyen monografilerden bazıları için bk. Eminağ Malkoç, **Devrimin Kültür Fidanlığı ve Kadıköy Halkevi**, Derlem Yayınları, İstanbul 2009; Semih Vural, **Mersin Halkevi, Mersin Kültür Merkezi**, Mutlu Son Yayınları, Ankara 2009; Güneş Şahin, **Bozkırda Bir Kültür Yuvası: Kırşehir Halkevi (1936-1951)**, Grafiker Yayınları, Ankara 2017; İbrahim Azcan, **Türk Modernleşmesi Sürecinde**

edinen tezler de vardır. Giriş ve sonuç bölümleri söz konusu şablona uygun olan bu tezler bir veya birkaç derginin indeksinden ibaret olabildiği gibi bir dergide belli bir konu hakkında yayımlanan yazılar hakkında da olabilir²³.

1994'te yayımlanan makalesinde Arzu Öztürkmen, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleşen ulusal kültür yaratma sürecinde halkevlerinin oynadığı rolü ele almıştır. Bir ulus-devlet olan Cumhuriyet, eski rejimin aksine tarih, sosyoloji, antropoloji, dilbilim ve folklor araştırmaları sayesinde kültür ürünlerini ortaya çıkarıp toplumun geneline yayarak ulusal kültürü ve

---

Trabzon Halkevi, Serander Yayınları, Trabzon 2003; Canser Kardeş, **Diyarbakır Halkevi ve Karacadağ Dergisi**, **Halkbilimsel Bir İnceleme**, Grafiker Yayınları, Ankara 2018; Yaşar Akyol, **İzmir Halkevi (1932-1951)**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2008; Selçuk Duman, **Modern Türkiye'nin İnşasında Halkevleri ve Sivas Halkevi Örneği**, Berikan Yayınevi, Ankara 2013; Selçuk Duman, **Bir Modernleşme Aracı Olarak Tokat Halkevi**, Berikan Yayınevi, Ankara 2011; Hilal Özkaya, **Giresun Halkevi ve Bilgi Irmağı Aksu Dergisi**, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2018; Davut Atsız, **Türkiye'nin Modernleşmesinde Halkevleri ve Hakkâri Halkevi (1932-1951)**, Kriter Yayınevi, İstanbul 2019; Cengiz Atlı, **Kars Halkevi ve Faaliyetleri**, Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum 2013; Feyza Kurnaz Şahin, **Atatürk'ün Kültür Kurumlarından Halkevleri ve Afyon Halkevi**, Berikan Yayınevi, Ankara 2015; Kenan Olgun, **Yöresel Kalkınmada Adapazarı Halkevi**, Değişim Yayınları, Sakarya 2008; İbrahim Erdal, **Halkevlerinin Kuruluşu, Yapısı ve Yozgat Halkevi (1932-1951)**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2013; Fatih Özçelik, **Sosyal ve Kültürel Hayatta Bolu Halkevi**, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2018; Betül Batır, **Beyoğlu Halkevi (1935-1951)**, Milenyum Yayınları, İstanbul 2017; Murat Karataş, **Çanakkale Halkevi (1932-1951)**, Grafiker Yayınları, Ankara 2016. Bunlarla aynı nitelikte olup, halkevlerini bütün olarak değerlendirme iddiasını taşıyan iki kitap içinse bk. Şerafettin Zeyrek, **Türkiye'de Halkevleri ve Halkodaları (1932-1951)**, Anı Yayıncılık, Ankara 2006; İsmail Özer, **Halkevleri**, Selenge Yayınları, İstanbul 2020.

²³ Bu nitelikteki tezlerden bazıları için bk. Emine Türkan Onar, **Afyon Halkevi ve Taşpınar Dergisinin Halkbilimi Unsurları Bakımından Değerlendirilmesi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri 2019; Mustafa Cemal Abbak, **Mersin Halkevi ve İçel Dergisinin Halkbilimi Açısından Değerlendirilmesi**, Erciyes Üniversitesi, Kayseri 2019; Bilge Kılıçarslan, **Konya Halkevi Dergisi'nde Yer Alan Halkbilimine Dair Yazıların İncelenmesi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde 2019; Miyase Güzel, **Konya Halkevi ve Konya Dergisinin Halk Bilimi Açısından Değerlendirilmesi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya 2020; Burak Akyazı, **İkinci Dünya Savaşı'nın Halkevi Dergilerindeki Yansımaları (1939-1945)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2022; Selvi Gürpınar, **1932-1945 Yılları Halkevi Tarihiçesi: Adana Halkevi ve Çıkardığı Dergilerin Değerlendirilmesi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara 1998; Funda Çalık Bayrak, **Halkevi Dergiciliğine Bir Örnek - Kayseri Halkevi Neşriyatı: Erciyes**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2003; Erdem Yavuz, **Yaygın Eğitim Kurumu Olarak Konya Halkevi ve Konya Halkevi Kültür Dergisi Üzerine Bir Araştırma**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya 2004; Gözde Tekin, **Trakya Halkevleri ve Halkevi Dergileri Üzerine Bir İnceleme**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 2014.

bilinci oluşturacaktır. Nitekim halkevlerinin bir görevi de ulusal kültürün şekillenmesini sağlamaktır. Makaleyi yazdığı tarihte, halkevleriyle ilgili birincil kaynaklar oldukça sınırlı olduğu için Öztürkmen, başta *Ülkü* olmak üzere halkevi dergileri üzerinden Evlerin, ulusal kültürün şekillenmesindeki rolünü incelemeye çalışmıştır²⁴.

Kebikeç dergisinin 1996'da yayımlanan üçüncü sayısının dosya konusu halkevleridir. Bu sayıda, halkevleriyle ilgili 10 makale yer almıştır. “Halkevlerinin Dramı” başlıklı makalesinde Orhan Özacın; halkevlerinin açılma nedenlerine, hukuki statüsüne, çalışmalarına ve kapatılma sürecine kısaca değinmiştir. Dolayısıyla yazarın, dönem itibarıyla konuyla ilgili birincil kaynak çok sınırlı olduğu için, özgün bir bilgi verdiği söylenemez. Bu makaleyi ilginç kılan, halkevlerinin 1951'de *resmen* kapatılmadığını vurgulamasıdır. Çünkü 8 Ağustos 1951'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) kabul edilip 11 Ağustos 1951'de *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe giren 5830 sayılı kanun, halkevlerini kapatmak için değil; CHP'ye ait gayrimenkullerin çoğunun eski sahiplerine ve devlete iadesi için çıkarılmıştır. Ancak CHP hem siyasi iktidarı kaybettiği hem de sahip olduğu binaların çoğunu bu kanun nedeniyle devretmek zorunda kaldığı için Halkevleri *fiilen* ilga edilmiştir²⁵.

Ömer Türkoğlu'nun “Halkevlerinin Kuruluş Amaçları, Örgütsel Yapısı ve Bazı Uygulamaları” makalesinin, Orhan Özacın'un makalesinden farkı; halkevlerinin doğrudan CHP Genel Sekreterliğinin tahakkümü altında olduğunu ve halkı *aydınlatmanın* yanı sıra parti ideolojisini halka benimsetme işlevinin de olduğunu vurgulamasıdır. Ancak günümüzde ulaşılabilen birincil kaynaklara o zaman ulaşılamadığından, mevcut kaynaklar aracılığıyla bazı sonuçlara ulaşılmaya çalışılmış, bu nedenle de CHP ve halkevlerine sahip olmadıkları bir güç atfedilmiştir²⁶.

Halkevlerinde konferanslar aracılığıyla halka çok çeşitli konularda bilgi verilmeye ve bilinç aşılmanmaya çalışılmıştır. Aşılmanmak istenen bilinç, Parti ideolojisi dâhilindedir ve tarih konulu konferanslar da bu bağlamda değerlendirilmelidir. Nitekim “Türk Tarih Tezi ve Halkevleri” makalesinde

²⁴ Arzu Öztürkmen, “The Role of People's Houses in the Making of National Culture in Turkey”, *New Perspectives on Turkey*, S 11, 1994, s.159-181.

²⁵ Orhan Özacın, “Halkevlerinin Dramı”, *Kebikeç*, S 3, 1996, s.87-96.

²⁶ Ömer Türkoğlu, “Halkevlerinin Kuruluş Amaçları, Örgütsel Yapısı ve Bazı Uygulamaları”, *Kebikeç*, S 3, 1996, s.97-103.

Suavi Aydın, Türk Tarih Tezi'nin oluşturulmasının nedenlerinden ve halkevlerinde verilen konferanslar aracılığıyla halka anlatılmasından bahsetmiştir. 1937'de toplanan II. Türk Tarih Kongresi'nden sonra, 1938'den itibaren Türk Tarih Tezi, halkevi konferanslarının konularından biri olmuştur. Tez'in bu tarihten itibaren halkevi konferanslarıyla halka benimsetilmeye çalışılmasının bir nedeni, II. Türk Tarih Kongresi'nde Tez'in kesin bir şekilde kabul edilmesi; diğer nedeni ise Hatay'ın, Fransa kontrolündeki Suriye'den alınıp Türkiye'ye katılmasının istenmesidir. Bununla birlikte makale, halkevlerindeki tarih çalışmalarının niteliği ve gerçekleştirilme yöntemleri hakkında da fikir vermektedir²⁷.

“Halkevi Dergileri ve Neşriyatı” makalesinde Mahmut H. Şakiroğlu, halkevlerinin ve dergilerinin işlevini kısaca ve özgün bir bilgi vermeden açıkladıktan sonra alfabetik sırayla halkevi dergilerinin künye bilgilerini vermiştir²⁸.

“Ülkü ve Dil Yazıları” makalesinde Mehmet Ölmez, 1933-41 yılları arasında, Ankara Halkevi'nin yayımladığı bu dergide yer alan dil ile ilgili yazıları kronolojik olarak sıralayıp özetlemiştir. Ölmez'in inceleyip özetlediği yazılar, dil reformu için yapılan çalışmaların, ana hatlarıyla da olsa *Ülkü* üzerinden takip edilebileceğini göstermektedir²⁹. Bu yanıyla makalenin, konuyu ayrıntılı olarak araştırmak isteyenlere yol gösterici nitelikte olduğu söylenebilir.

“Anılarımda Diyarbakır Halkevi” makalesinde Şevket Beysanoğlu, bu Halkevi'ne dair anılarını aktarmaktadır. Diyarbakır'da doğup büyüyen Beysanoğlu, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan sonra stajyer hâkim olarak Diyarbakır'a geri dönmüştür. Diyarbakır Halkevi için çalışan yerli bir aydının anılarına dayandığı için bu makalede, hem şehrin 1930'lu ve '40'lu yıllardaki gündelik hayatı hem de Halkevi faaliyetleri hakkında ilginç ayrıntılar yer almaktadır³⁰. Bu makalenin, halkevlerini gündelik hayat ve mekânsal pratik bağlamında incelemek için yararlanılması gereken kaynaklardan biri olduğu söylenebilir.

“Merzifon Halkevi ve *Taşan* Dergisi” makalesinde Ahmet Yüksel, bazı CHP yayınları aracılığıyla Merzifon'un tarihi ve nüfusu hakkında kısaca bilgi

²⁷ Suavi Aydın, “Türk Tarih Tezi ve Halkevleri”, **Kebikeç**, S 3, s.107-129.

²⁸ Mahmut H. Şakiroğlu, “Halkevi Dergileri ve Neşriyatı”, **Kebikeç**, S 3, 1996, s.131-142.

²⁹ Mehmet Ölmez, “*Ülkü* ve Dil Yazıları”, **Kebikeç**, S 3, 1996, s.143-160.

³⁰ Şevket Beysanoğlu, “Anılarımda Diyarbakır Halkevi”, **Kebikeç**, S 3, 1996, s.161-168.

verdikten sonra Merzifon Halkevi'nin dergisi *Taşan*'da yer alan bazı yazılar aracılığıyla Ev'in faaliyetlerinden bahsetmiştir. Makalenin özgün yanı, 1936'da yayımlanmaya başlanan derginin 1936-38 yılları arasındaki indeksine yer vermesidir³¹.

Satı Tiryaki'nin "Ülken'in '*Resim ve Cemiyet*' İsimli Kitabını Halkevleri Neden Basmadı?" başlıklı iki sayfalık çalışması bir makaleden çok bir inceleme yazısını andırmaktadır. Suut Kemal Yetkin'in hazırladığı bir rapora dayanan bu çalışmada Tiryaki bir örnek vaka üzerinden, halkevlerinin kitap yayımlama ölçütlerini tartışmaya açmaktadır. Hilmi Ziya Ülken'in yazdığı, *Resim ve Cemiyet* adlı kitabın halkevlerince yayımlanmasının uygun olup olmadığının anlaşılması için "CHP Halkevleri Kitap Seçme Komisyonu Reisi" Mehmet Emin Erişirgil, Suut Kemal Yetkin'in bir rapor hazırlamasını istemiş; Yetkin ise içerdiği olgusal hatalardan dolayı kitabın yayımlanmasını uygun bulmamıştır³². Söz konusu rapor elbette halkevlerinin kitap yayımlama ölçütleri hakkında bir fikir vermektedir. Ancak yazar sadece bir örnek üzerinden kitapların titizlikle seçildiği kanısına vardığı için çalışmanın nesnel olmadığı söylenebilir.

"*Bozok*. Yozgat Halkevi Dergisi Bibliyografyası" başlıklı makalesinde M. Bülent Varlık, Yozgat Halkevi'nin yayın organı olan *Bozok* dergisinin biçimsel özelliklerinden ve yazarlarından bahsettikten sonra, Ocak 1938-Temmuz 1941 tarihleri arasında yayımlanan bu derginin indeksini vermiştir³³.

Metin Turan ise Kars Halkevi'nin dergilerinden *Kars Eli*'nde yayımlanan, halkbilimle ilgili yazıların indeksini vermiştir³⁴. Ancak bu dergi 1964-74 yılları arasında yayımlandığı, yani tek-parti döneminden sonra açılan halkevlerinin yayın organlarından biri olduğu için bu çalışmanın konusunun dışında kalmaktadır.

1997'de yayımlanan bir makalesinde Hakkı Uyar, *Ülkü ve Kadro* dergilerinde, inkılabın ideolojisi hakkında yayımlanan yazıları karşılaştırarak iki grubun benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koymuştur. *Kadro*'nun 1932-35 yılları

³¹ Ahmet Yüksel, "Merzifon Halkevi ve *Taşan* Dergisi", **Kebikeç**, S 3, 1996, s.169-188.

³² Satı Tiryaki, "Ülken'in '*Resim ve Cemiyet*' İsimli Kitabını Halkevleri Neden Basmadı?", **Kebikeç**, S 3, 1996, s.189-190.

³³ M. Bülent Varlık, "*Bozok*. Yozgat Halkevi Dergisi Bibliyografyası", **Kebikeç**, S 3, 1996, s.193-198.

³⁴ Metin Turan, "Kars Halkevi Dergilerinden *Kars Eli*'nde Halkbilimle İlgili Yazılar", **Kebikeç**, S 3, 1996, s.199-207.

arasında, Yakup Kadri Karaosmanoğlu tarafından, inkılabın ideolojisini oluşturmak için yayımlandığı malumdur; keza *Ülkü*'nün, 1933-50 arasında, Ankara Halkevi tarafından, hem başta bu Ev olmak üzere halkevlerinin faaliyetlerinin duyurulması hem de diğer halkevi dergilerine örnek olması için yayımlandığı da. Bu makalesinde Uyar iki dergiyi karşılaştırdığı için, *Ülkü*'nün Recep Peker'in etkisi altında olduğu dönemi (Ocak 1933-Haziran 1936) incelemekle yetinmiş; ancak halkevlerine değinmemiştir³⁵.

1998'de yayımlanan makalesinde M. Asım Karaömerlioğlu, *Halkevi ideolojisinin* teorik ve pratik veçhelerini ele almıştır. Karaömerlioğlu'na göre Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde, sıradan vatandaşlar yani halk içinde Kemalizmi destekleyenlere ancak "nadiren" rastlanmaktadır. O zamanlar ülke nüfusunun yaklaşık %80'i köylerde yaşadığı için sıradan vatandaş, çoğu zaman köylü anlamına gelmektedir. Halkevlerinin dokuz şubesinden birinin köycüler şubesi olmasının ve bu şubelerin ülke genelinde en aktif şubelerden biri olmasının istenmesinin nedeni de budur. Keza köylerde halkodalarının açılmaya başlamasının nedeni de halkevlerinin birçok köye ulaşamamasıdır. Bundan dolayı, halkevi ideolojisinin köycülük olduğu söylenebilir. Halkevlerinin asıl fikrî temelini köycülük değil, halkçılık olduğu da söylenebilir; ama halkın büyük kısmı köylü olduğu için halkçılığın pratikte köycülük anlamına geldiği de düşünülebilir. Zira halkın ezici çoğunluğunu oluşturan köylülere inkılabın benimsetilmesi için halkevlerinin köycüler şubelerinin ve halkodalarının aktif olması, en çok da köy ziyaretlerine önem vermesi gerekmiştir. Yerel Parti ve halkevi elemanları, doktor ve öğretmenlerle birlikte köyleri ziyaret etmeli; bu ziyaretlerde köylülerin sorun ve ihtiyaçlarına çareler bulmalı, hasta köylüleri muayene etmeli, anlayabilecekleri bir üslupta konuşarak onları aydınlatmalıdır³⁶.

1999'da yayımlanan makalesinde Zeki Arıkan, Türk Ocaklarının CHP etkisi altına girmeye başladığı döneme ve halkevlerinin kuruluş sürecine odaklanmış, bunun ardından da halkevi şubelerinin görevlerini açıklamıştır. Yazarın vardığı sonuç ise halkevlerinin, Türkiye'nin kültürel modernleşmesinde önemli bir rolü olduğu ve halkevlerindeki kitap, fotoğraf

³⁵ Hakkı Uyar, "Resmî İdeoloji ya da Alternatif Resmî İdeoloji Oluşturmaya Yönelik İki Dergi: *Ülkü* ve *Kadro* Mecmualarının Karşılaştırmalı İçerik Analizi", **Toplum ve Bilim**, S 74, 1997, s.181-193.

³⁶ M. Asım Karaömerlioğlu, "The People's Houses and the Cult of the Peasant in Turkey", **Middle Eastern Studies**, C 34, S 4, 1998, s.67-91.

ve belgelerin korunmamasının; halkevlerinin yarattığı *kültürel birikimin savrulmasına* neden olduğudur. Ancak makalenin bakış açısı ve vardığı sonuç, kullanılan birincil kaynaklarla ilgilidir. Zira bu makale için yararlanılan birincil kaynaklar; CHP'nin 1930'lu ve '40'lı yıllarda yayımladığı kongre zabıtları, halkevi çalışmalarını anlatan broşürler ve *Ülke* dergisinden bazı yazılar ile sınırlıdır. Bu kaynakların kullanıldığı bir akademik çalışmada, nesnel kalabilmek için halkevlerinde pratikte yaşananları anlatan birincil kaynaklardan da yararlanılması gerekir ki CHP Genel Sekreterliğine gönderilen teftiş raporları, dilek ve şikâyet mektupları, döneme ilişkin edebî eser ve anılar bu kaynaklar arasında sayılabilir³⁷.

Dursun Ayan ve Özbay Güven'in 2001'de yayımlanan ortak çalışması, İstanbul'daki Fatih Halkevi'nin bir faaliyetiyle ilgili üç belge içeren bir metindir. Çalışmanın bir makale, deneme veya bildiri olduğu söylenemez; ancak bir Halkevi faaliyetiyle ilgili birincil kaynaklar içerdiği için akademik nitelikte olduğu söylenebilir. Fatih Halkevi Başkanlığından CHP Genel Sekreterliğine gönderilen 1 Mart 1945 tarihli faaliyet raporuna göre 22 Şubat 1945 Perşembe günü, “elli ve daha fazla yıllık evli” 54 çift ile “yeni evli” dokuz çift Fatih Halkevi'nde toplanmış, sonra bu çiftler *birer* otomobille Taksim Belediye Gazinosu'na, eğlenmeye götürülmüştür. Amaç, Parti programındaki “Türk içtimai hayatında ailenin mahfuziyeti [korunması] esastır” ilkesinin gereğini yerine getirmektir. Etkinliğin ayrıntılı programı raporda yer almaktadır. Bu çalışmanın, *yayımlandığı tarih dikkate alındığında*, Halkevlerinin gündelik hayattaki yeri hakkında özgün bir bilgi verdiği söylenebilir³⁸.

2006'da yayımlanan ortak makalelerinde Eminalp Malkoç, Ali Şahin, Silvert Malhasyan ve Sertaç Solgun; halkevlerinin açılma ve kapanma ve nedenlerini kısaca anlattıkları bir girişin ardından İstanbul'daki Kadıköy Halkevi'ni değerlendirmişlerdir. Gazeteler, CHP'nin yayımladığı çalışma raporları ve bizzat Kadıköy Halkevi'nin yayımladığı, Ev'in çalışmalarını özetleyen kitapçıklar bu makalenin birincil kaynaklarını oluşturmaktadır. Nitekim çalışmanın tek özgün yanı; bu kaynaklardan derlenen, Kadıköy Halkevi'yle

³⁷ Zeki Arıkan, “Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, *Atatürk Yolu Dergisi*, C 6, S 23, 1999, s.261-281.

³⁸ Dursun Ayan, Özbay Güven, “İstanbul'da 22 Şubat 1945 Tarihinde Elli Yıllık Evliler için Fatih Halkevi'nin Düzenlediği Törene İlişkin İki Belge”, *Aile ve Toplum*, C 1, S 4, 2001, s.87-96.

ilgili sayısal verileri bir arada sunmasıdır. Kadıköy Halkevi'nin kullandığı binalarla ilgili bilgileri; Ev ve şubelere kimlerin ne zaman başkanlık yaptığını; şubelerin hangi yıl, kaç üyesi olduğunu; şubelerin hangi yıllarda, hangi kategorilerde, kaç adet etkinlik düzenlediğini ve etkinliklerden faydalanan vatandaş sayısını bu makaleden öğrenmek mümkündür³⁹.

2007'de yayımlanan bir makalesinde Alexandros Lamprou, 1930'lu ve 40'lı yıllarda halkın CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği, halkevleriyle ilgili “dilek” ve “şikâyet” mektuplarını tanıtmaktadır. Yazara göre devletle halk arasındaki iletişim kanallarının yok denecek kadar az olduğu dönemlerde dilek ve şikâyet mektupları, rejimlerin meşrulaşmasını sağlayan araçlardan biri olmuştur. Çünkü devlet, parti veya hükûmetin herhangi bir temsilcisine halkın mektup yazması; rejimi muhatap alması, dolayısıyla da rejimi meşru görmeye başlaması demektir. Üstelik CHP yöneticileri de bu fırsattan istifade ederek, mektuplarda bahsedilen sorunları Parti müfettişleri vasıtasıyla araştırmış ve mektupların çoğuna cevap yazmıştır. Makalenin sonuna ise Lamprou, 1940'lı yıllarda Genel Sekreterliğe gönderilen, halkevleriyle ilgili üç mektup eklemiştir. Dolayısıyla bu makale halkevlerinde nelerin yaşandığı, nelerin yaşanmasının mümkün olduğu ve halkevlerinin kimleri, nasıl etkileyebildiği; kısaca *Halkevi pratiği* hakkında ipuçları verdiği için önemlidir⁴⁰.

2009'da Eminaalp Malkoç'un halkevleriyle ilgili iki makalesi yayımlanmıştır. Bu çalışmalardan birinde yazar, İngiliz Kültür Heyeti'nin (*The British Council*) halkevleri aracılığıyla Türkiye'de gerçekleştirdiği propaganda faaliyetlerini incelemiştir. Türkiye ile kültürel ilişkiler kurmak için İngiliz Kültür Heyeti 1939'da, merkezi Ankara'da olmak üzere, Birleşik Krallık tarafından kurulmuştur. Birleşik Krallık hükûmeti bu Heyet aracılığıyla Türkiye üzerinde kültürel ve dolayısıyla da politik bir etki sahibi olmayı

³⁹ Eminaalp Malkoç, vd., “Kadıköy Halkevi ve Faaliyetleri. 1935-1951”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, S 10, 2006, s.105-165. Bu makalenin genişletilip kitap olarak yayımlanmış hâli için bk. Eminaalp Malkoç, **Devrimin Kültür Fidanlığı, Halkevleri ve Kadıköy Halkevi**, Derlem Yayınları, İstanbul 2009.

⁴⁰ Alexandros Lamprou, ““CHP Genel Sekreterliği Yüksek Makamına”: 30'lu ve 40'lı Yıllarda Halkevleri'yle İlgili CHP'ye Gönderilen Şikâyet ve Dilek Mektupları Hakkında Kısa Bir Söz”, **Kebikeç**, S 23, 2007, s.381-392. “Parti'ye yazmak, devletin/Parti'nin yerel temsilcilerini *by pass* etmek fırsatını sağlıyordu. Çoğu zaman iktidarın yerel temsilcileri şikâyet konusunun kendisiydi. Dolayısıyla şikâyet edilen yolsuzluğun giderilmesi için bu insanların soruşturulması gerekmekte ve bunun için de en azından bir üstteki kademeye başvurulması gerekmekteydi” (s.385).

amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda Heyet, halkevlerinden de yararlanmışır. Bazı Halkevlerinde İngilizce kurslarının açılması, bu heyetin girişimiyle gerçekleşmiş ve İngilizce öğretmenlerinin maaşları Heyet tarafından ödenmiştir. İngilizce kurslarında kullanılması için halkevlerine, Britanya'yı tanıtan yayınlar da gönderen Heyet daha sonra halkevlerinde konferanslar vermeye ve filmler izletmeye başlamıştır. Döneme dair anılara ve resmî belgelere dayanarak hazırlanan bu çalışmanın, yayımlandığı tarih itibarıyla, halkevlerinin dikkat çekilmemiş bir yönünü ele aldığı söylenebilir⁴¹.

Birleşik Krallık hükûmetinin propaganda amacıyla halkevlerine ilgi göstermesinin bir diğer tezahürü olan Londra Halkevi'ni, Eminatp Malkoç 2009'da yayımlanan bir başka makalesinde ele almıştır. 1939'da Erzincan'da yaşanan depremden mağdur olanlara yardım için kurulan Londra Yardım Komitesi'nin çalışmalarını izlemek için Türkiye'ye gelip, bazı halkevlerini de ziyaret eden Sir Wyndham Deedes, 12 Şubat 1940 tarihli mektubunda, Londra'da bir halkevi açılması önerisini Başbakan Refik Saydam'a iletmış; Başbakan da 14 Şubat 1940 tarihli mektubunda bu öneriyi kabul etmiştir. Öneriyi Refik Saydam'a sunan Deeds olsa da İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden ile İngiliz Kültür Heyeti bu fikri birlikte geliştirmiştir. Ev'in açılış gerekçesi ise Türkiye'yi İngiltere'ye, İngiltere'yi de Türkiye'ye tanıtmaktır. Ev, halkevlerinin 10. kuruluş yıl dönümü olan 19 Şubat 1942'de açılmışır. Binanın 25 Aralık 1941-25 Aralık 1944 arasındaki kira bedelini İngiliz Kültür Heyeti peşin olarak ödemiştir. Türkiye'nin Londra Büyükelçisi Tefik Rüştü Aras'ın ardından yeni büyükelçi Rauf Orbay başkanlığı üstlenmiştir. Daha sonraki büyükelçiler, Ruşen Eşref Ünaydın ve Cevat Açıkalın da aynı zamanda Londra Halkevi başkanlığı görevini yürütmüştür. Ev'in bütçesi, CHP Genel Sekreterliği tarafından karşılanmış; ama çeşitli kurum ve kişiler Ev'e bağış da yapmıştır, en çok bağış yapan kurum ise İngiliz Kültür Heyeti olmuştur⁴². Bu makalenin ise, inkılabı yurt dışında tanıtmakla görevli bir diplomatik misyon olması nedeniyle halkevleri içinde bir istisna teşkil eden

⁴¹ Eminatp Malkoç, "Activities of British Council in Turkey in 1940s through People's Houses", **International Review of Turkology**, C 2, S 4, 2009, s.23-38. Bu çalışma daha sonra Türkçe olarak da yayımlanmıştır, bk. Eminatp Malkoç, "1940'lı Yıllarda British Council/İngiliz Kültür Heyeti'nin Halkevleri Üzerinden Türkiye Etkinlikleri", **Türk İnkılâp Tarihi Yıllığı**, S 1, 2019, s.1-21.

⁴² Eminatp Malkoç, "Cumhuriyet Halk Partisi Belgelerinde Yurtdışındaki İlk ve Tek Halkevi Örneği: Londra Türk Halkevi", **Türkoloji Kültürü**, C 2, S 4, 2009, s.35-54.

Londra Halkevi'ni birincil kaynaklara dayanarak inceleyip, ilgili Arşiv belgelerini tanıttığı için konuya özgün bir katkı sağladığı söylenebilir.

2010'da yayımlanan makalesinde Murat Metinsoy, Erken Cumhuriyet Türkiye'si'ni anlamak için Parti ve devlet yöneticilerinin söylemlerinden çok, taşrada yaşananları incelemek gerektiğini savunmuş; taşrayı incelemek için de Parti müfettişlerinin raporlarıyla mebusların intihap dairelerini tetkik raporlarından yararlanmıştı. Bu raporlar aracılığıyla yazar; halkın zihniyeti ve yaşayışının yanında, yerel Parti örgütlerinin durumunu da değerlendirmişti⁴³. Yazarın ifadesiyle: “Genelde Halkevi dergileri ve yayınlarıyla, yöneticilerin beyanatları ve düşünceleri üzerinden değerlendirilen halkevlerinin, taşradaki reel halleri göz önüne alındığında, kapasitelerinin çok sınırlı olduğu ve en basit görevlerini bile yerine getiremedikleri görülmektedir”.⁴⁴ Dolayısıyla bu çalışma; CHP'nin inkılabı nasıl pratiğe döktüğünü, raporların sunduğu gündelik hayat manzaraları üzerinden anlatan ve halkevlerinin de ancak bu şekilde incelebileceğini gösteren ilk çalışmalardan biri olduğu için önemlidir.

258

Yavuz Özdemir ve Elif Aktaş'ın 2011'de yayımlanan makalesi; halkevlerini, Parti ve devlet yöneticilerinin söylemleri üzerinden incelemeye çalıştığı, Evlerin pratikteki işleyişine dair hiçbir bilgi içermediği için konuyla ilgili yeni bir bilgi vermemekte veya yeni bir bakış açısı sunmamaktadır⁴⁵.

Alexandros Lamprou'nun 2013'te yayımlanan makalesi, hem Cumhuriyet'in kültür politikalarıyla hem de İzmir Halkevi'yle ilgili bir vaka incelemesidir. Anadili Türkçe olmayan İzmirli vatandaşların kamusal alanda ve evlerinde Türkçe konuşmaya teşvik edilmesi amacıyla Mart 1934'te İzmir Halkevi'nde bir toplantı yapılmış ve bu görevin yerine getirilmesi için lise öğrencilerinden oluşan bir komite kurulmuştur. Bu, Ocak 1928'de Türk Ocakları ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencilerinin başlattığı, “Vatandaş, Türkçe Konuş!” başlıklı kampanyanın devamı niteliğindedir. İzmir Halkevi'nde alınan karara göre bu lise öğrencileri, yabancı dilde konuşan vatandaşları, Türkçe konuşmaları için uyaracak ve onlara Türkçe konuşmalarını bildiren kartlar verecektir. Ancak bu kampanya, “Vatandaş, Türkçe Konuş!”

⁴³ Murat Metinsoy, “Kemalizmin Taşrası: Erken Cumhuriyet Taşrasında Parti, Devlet ve Toplum”, **Toplum ve Bilim**, S 118, s.124-164.

⁴⁴ Metinsoy, **a.g.e.**, 158.

⁴⁵ Yavuz Özdemir, Elif Aktaş, “Halkevleri (1932'den 1951'e)”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S 45, 2011, 235-262.

kampanyasının devamı olmakla kalmayıp, Haziran-Temmuz 1934'te meydana gelen Trakya Olaylarının da bir parçası hâline gelmiştir. CHP Genel Sekreteri Recep Peker, İzmir'deki kampanyanın, merkezin bilgisi ve onayı olmadan yürütüldüğünü iddia etmişse de İzmir Halkevi ve yerel Parti başkanının tutumu bu kampanyanın, Ankara'nın bilgisi dâhilinde yürütüldüğünü göstermektedir. Recep Peker'e göre yeterli entelektüel donanımına sahip olmayan öğrenciler tarafından yürütüldüğü için kampanya bir şiddet eylemine dönüşmüş ve Parti'yi zor durumda bırakmıştır. Diğer bir deyişle, merkezî otorite, yerel yöneticileri; yerel yöneticiler de merkezî otoriteyi olaylardan sorumlu tutmuştur. Ancak İzmir'deki bu vaka, halkevlerinin Türk dilini ve kültürünü yayma faaliyetlerinin ne gibi niteliklere bürünebildiğini göstermektedir⁴⁶.

2014'te yayımlanan makalesinde ise Alexandros Lamprou; “erken Cumhuriyet döneminde kadınların katılımıyla gerçekleştirilen halkevi faaliyetlerine, özellikle tiyatroya odaklanmak ve kadınların daha önce yaşamamış olduğu kimlik idaresi sorunlarını incelemek” istediğini belirtmiştir. Zira yeni rejim, siyasi ve toplumsal haklarını tanıdığı kadınları, özgür iradesi olan bireyler olarak görmemiş; onların ataerkil kültürün hâkimiyeti altında yaşamaya devam etmesini savunmuştur. Makalenin amacı da erken Cumhuriyet ideolojisinin kadınlara yönelik bu çelişkili tutumunu, halkevlerinin tiyatro faaliyetleri özelinde vurgulamaktır. “Halkevlerinin amaçlarından biri kadınların eğitim, eğlence, müzik, dans ve spor etkinliklerine katılmalarını sağlayıp kamusal alana kabul ettirmek”tir. Bundan dolayı “kadınların, hem ayrıcalık hem de vazife olarak Halkevlerine kayıt olması, kadınlı-erkekli seyircilere konferans vermesi, sahnede rol oynaması ve enstrüman çalması; ‘aile toplantıları’na, konserlere ve dans oyunlarına, sinema ve tiyatro gösterilerine, köy gezilerine ve muhtelif kurslara erkeklere beraber katılması” beklenmiştir. “Bununla birlikte bu faaliyetler, özellikle de halkevlerinin çoğunun kurulduğu küçük şehir ve kasabalarda baskın olan harem-selamlık normlara ve toplumsal cinsiyet pratiklerine karşı” çıkmış ve “yaygın olarak ahlâksız” sayılmıştır. Bu durum da bulunduğu çevreyi dönüştürmekle görevli olan halkevlerinin çevre tarafından dönüştürülmesine neden olmuştur. Bu süreci ele alan makalede, halkevlerinin tiyatro faaliyetleri

⁴⁶ Alexandros Lamprou, “Nationalist Mobilization and State-Society Relations: The People’s Houses’ Campaign for Turkish in Izmir, June-July 1934”, *Middle Eastern Studies*, C 49, S 5, 2013, s.824-839.

hakkında CHP'ye gönderilen dilek ve şikâyet mektupları ile Parti teftiş raporlarından yararlanılmıştır⁴⁷.

2015'te yayımlanan makalesinde Özde Çeliktemel-Thomen, halkevlerinin sinema faaliyetlerini değerlendirmiştir. Yazara göre halkevlerinde gösterilen filmleri sekiz başlık altında değerlendirmek mümkündür: “millî bayram kutlamalarıyla ilgili filmler, sağlık konulu filmler, seyahat filmleri, spor konulu filmler, zirai/sanayi/tarım konulu filmler ve aktüalite filmleri.” Ancak bir film aynı anda birden fazla kategoriye de dâhil olabilir. *Cumhuriyet'in 10. Yıldönümü, Türkiye'nin Kalbi Ankara, Bergama Halk Oyunları, Veremle Mücadele, Donanmamızın Malta Seyahatı, Bursa Dağ Sporları, İran Şahı'nın Türkiye Ziyareti ve Tohum Islahı* adlı filmler örnek olarak anılabilir. Halkevlerinde gösterilen filmlerin adlarını, Devlet Arşivlerindeki raporlardan öğrenmek mümkündür; ancak askerî arşivlerde yer aldığı ve araştırmacılara vermediği için bu filmleri izleyip, ayrıntılı bir içerik analizi yapmak mümkün değildir. Ancak ilgili kurumların internet ortamına aktardığı, sınırlı sayıdaki filme ulaşmak mümkündür; bunların da künye bilgisi verilmemiştir. Dolayısıyla Çeliktemel-Thomen'in bu çalışması, halkevlerinin araştırmaya pek de elverişli olmayan bir faaliyeti hakkında temel bilgiler verdiği için önemlidir⁴⁸.

2015'te yayımlanan makalesinde Fevzi Çakmak, halkevlerinin kapatılma sürecini ele almıştır. DP'nin iktidara geldiği Mayıs 1950'den halkevlerinin fiilen kapatılması sonucunu doğuran kanunun 11 Ağustos 1951'te yürürlüğe girmesine kadar geçen süre zarfında, TBMM'de yaşanan tartışmalar aracılığıyla yazar bu süreci incelemiştir. Vardığı sonuç ise DP hükûmetinin özellikle halkevlerini kapatmayı değil; CHP'yi maddi açıdan zayıflatarak faaliyet göstermesini engellemeyi amaçladığıdır. Nitekim iktidar döneminde CHP'nin devlet bütçesi aracılığıyla elde ettiği taşınır ve taşınmaz malların iadesi için 1953'te çıkarılan başka bir kanun, yazarın bu iddiasını desteklemektedir. Halkevlerinin kapatılma süreci veya DP iktidarının ilk

⁴⁷ Alexandros Lamprou, “Halkevi Sahnesinde ‘Yeni Türk Kadını’: 1930’lu ve 1940’lı Yıllarda Kadınlı-Erkekli Yeniliklerin ‘Sahnelenmesi’”, **Toplum ve Bilim**, S 130, 2014, s.6-35. Çalışmanın İngilizce versiyonu için bk. Alexandros Lamprou, “Negotiating Gender Identities during Mixed-Gender Activities: Amateur Theatre in the 1930s and 1940s in Turkey”, **British Journal of Middle Eastern Studies**, C 42, S 4, 2015, s.618-637.

⁴⁸ Özde Çeliktemel-Thomen, “Halkevleri’nde Eğitici Sinema Repertuarı: Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Sinema, Eğitim, Propaganda (1923-1945)”, **sinecine**, C 6, S 2, 2015, s.49-75.

aşamasındaki tasfiye süreci hakkında çalışmak için bu makale başlangıç noktalarından biri sayılabilir⁴⁹.

Ahmet Akter'in 2018'de yayımlanan makalesi; halkevlerinin bütçe, gelir ve giderleri hakkındadır. Ev bütçelerinin, yerel Parti teşkilatları tarafından tahsil edilip Ev'e aktarılacağı, 1932 tarihli *Halkevi Talimatnamesi*'nde ilan edilmiştir. Ama yerel Parti bütçelerinin yetersizliği, halkevi bütçeleri için başka kurumlardan gelir aranmasına neden olmuştur. Halkevlerinin mali kayıtlarının çok büyük bir kısmı korunmadığı için doğrudan birincil kaynaklara dayanarak halkevi bütçeleri hakkında kapsamlı bir çalışma yapmak mümkün değildir. Nitekim halkevlerinin bütçe, gelir ve giderleri; bağımsız bir çalışma konusu olarak hiçbir zaman ilgi çekici olmamıştır. Dolayısıyla Ahmet Akter'in bu çalışması, halkevi literatürüne özgün bir katkı olarak değerlendirilebilir⁵⁰.

Resul Babaoğlu'nun 2021 tarihli makalesi, İngiliz Kültür Heyeti'nin Türkiye'deki faaliyetleri ve Londra Halkevi hakkında Eminatp Malkoç'un yaptığı çalışmaların devamı niteliğindedir. Bu makalede Heyet'in 1930'lu ve '40'lı yıllardaki faaliyetleri, Birleşik Krallığın o dönemki propaganda faaliyetlerinin bir parçası olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla bu makalenin, halkevlerinin bir propaganda aracı olduğunu ve bu aracın kısa bir süre için – Türkiye hükümetinin çizdiği sınırlar dâhilinde– Birleşik Krallık tarafından da kullanıldığını gösterdiği için önemli olduğu söylenebilir⁵¹.

2022'de yayımlanan bir makalesinde Özgür Adadağ, halkevlerinde gerçekleştirilen ücretli sinema gösterimlerini değerlendirmiştir. 1932 tarihli *C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi*'nde sosyal yardım şubelerinin çalışmalarına gelir oluşturmak için halkevlerinin “ücretli gösteriler düzenleyebileceği” belirtilmiştir. Yazarın şikâyet mektupları ve teftiş raporları aracılığıyla gösterdiği gibi birçok halkevi, eğitici nitelikte olmayan kurmaca filmleri piyasadan kiralayarak, salonlarında ücret karşılığında halka göstermiştir. Halk bu durumdan memnun görünmektedir; çünkü birçok yerde, halkevinden başka

⁴⁹ Fevzi Çakmak, “Halkevlerinin Kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisi Mallarına El Konulması”, *Journal of History Studies*, C 7, S 3, 2015, s.1-21.

⁵⁰ Ahmet Akter, “Halkevi Bütçesi için Bir Deneme: Gelir-Gider Tablosunun Tespiti”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 63, 2018, s.1-50.

⁵¹ Resul Babaoğlu, “Linguistic Imperialism or Cultural Diplomacy? British Council and the People's Houses in Early Republican Turkey”, *Bilig*, S 96, 2021, s.255-282.

sinema salonu yoktur. Sinema salonu olan yerlerde ise salon sahiplerinin durumu Genel Sekreterliğe şikâyet ettiği görülmektedir. Sinema salonu sahiplerinin temel şikâyet nedeni; Halkevi'nin ucuz biletle, eğitici nitelikte olmayan filmler göstererek sinema salonuna rakip olmasıdır. Fakat salon sahipleri; durumun *Talimatname*'ye uygun olmadığını, bir kültür kurumu olan halkevinin ticari bir işletme gibi yönetildiğini öne sürerek ideolojik gerekçelerle Genel Sekreterliğin dikkatini çekmeye çalışmıştır. Genel Sekreterlik de ilgili Evleri yazılı olarak uyarılmış, tartışmanın uzadığı hâllerde de durumu yerinde incelemesi için müfettiş göndermiştir. Ama Genel Sekreterliğin ücretli faaliyetler hakkındaki görüşü 1945'ten itibaren değişmeye başlayacak, 1946'da ise Evlerin gelir yaratmak için ücretli faaliyetler düzenlemesine ve salonlarını kiraya vermesine açıkça izin verilecektir. Çünkü çok-partili düzene geçilmesiyle birlikte kamu kurumları ve belediyelerden halkevlerine gelir akışı azalmıştır. Bunun sonucunda birçok halkevi, ücretli film gösterimlerini artırmış; bazı halkevleri de salonlarını, sinema salonu sahiplerine kiralamıştır. Ancak Genel Sekreterliğin endişe ettiği gibi bu durum, birçok halkevinin de pratikte birer sinema salonu hâline gelmesine neden olmuştur. Sonuç olarak ise bu makalenin, halkevi ideali ile pratiği arasındaki farkı, sinema faaliyetleri üzerinden açığa çıkardığı için özgün olduğu söylenebilir⁵².

2022'de yayımlanan bir başka makalesinde ise Özgür Adadağ, halkevlerindeki sinema faaliyetlerinin neden Genel Sekreterliğin planladığı gibi gerçekleştirilemediğine odaklanmıştır. Yazara göre Parti'nin sistematik bir sinema politikası geliştirecek parası da vasıflı elemanı da yoktur. Bu nedenle Genel Sekreterlik, ortalama 10 dakikalık aktüalite ve haber filmleri çekmekle kendini sınırlarken “terbiyevi” filmleri, özel film şirketleri aracılığıyla temin edecektir. Parti'nin çektiği kısa haber filmleri, sinema salonlarında, film seanslarından önce gösterilir ve halkevlerinde gösterilen filmler de çoğunlukla bunlardan ibarettir. Yazarın ifadesiyle, “halkevlerindeki sinema faaliyetlerini ne tam bir başarısızlık olarak tanımlamak ne de büyük bir başarı öyküsü olarak anlatmak doğru olacaktır.” Halkevi başkanlıkları ile Genel Sekreterlik arasındaki yazışmaları birincil kaynak olarak kullandığı, böylece sinema faaliyetleri bağlamında ortaya çıkan sorunları doğrudan

⁵² Özgür Adadağ, “Halkevlerinde Ücretli Film Gösterimleri: Yasaktan Teşvike”, *Mülkiye Dergisi*, C 46, S 4, 2022, s.992-1028.

aktardığı için yazarın bu makaleyle de halkevi literatürüne özgün bir katkı yaptığı söylenebilir⁵³.

Halkevleriyle ilgili en kapsamlı akademik çalışma ise Alexandros Lamprou'nun 2009'da kabul edilen doktora tezidir. Lamprou'ya göre Osmanlı döneminde oluşmaya başlayan halk terbiyesi zincirinin son halkası olan halkevleri, merkez ile çevre arasında bir araçtır. Merkez, inkılabı ve devlet otoritesini pekiştirmek için halkevlerini kullanmak ister. Ancak halkevlerinin kadrosu, Evlerin bulunduğu muhitte yaşayan insanlardan oluşmaktadır. Yani halkevi kadrosu, merkeze karşı taşranın, taşraya karşı da merkezin sözcüsüdür. Lamprou bu durumu, halkevlerinden çeşitli fragmanlar sunarak göstermiştir. Varılan sonuç, kısaca şöyle özetlenebilir: (1) Türkiye Cumhuriyeti'ndeki tek-parti idaresi, birçok kişinin iddia ettiğinin aksine, ne homojendir ne de toplumsal hayatı tahakküm altına alabilmiştir; (2) aydınlar kadar, belki onlardan daha çok CHP'yi yerel eşraf desteklemiş veya destekler görmüştür; (3) inkılabı pekiştirerek bulunduğu muhiti değiştirmekle görevli halkevleri, daha ziyade içinde buldukları muhit tarafından dönüştürülmüştür - ki Lamprou bu durumu, inkılabın evcilleştirilmesi (*domestication*) olarak tanımlamıştır. Halkevlerinin manzarasını ortaya koyarken Lamprou, Arşiv belgelerinin ve akademik çalışmaların yanında edebî eserler ve anılardan da yararlanmıştı. Hem teftiş raporlarıyla dilek ve şikâyet mektupları hem de edebî eser ve hatıralar aracılığıyla halkevleri, zaman ve mekândan kopuk bir devlet kurumu olarak değil; insanlar tarafından var edilen ve insanlarca şekillendirilen bir mekân olarak ele alınabilmiştir. Lamprou'nun doktora tezi, bazı değişikliklerle kitap olarak yayımlanmıştır. Çalışmanın bu yeni versiyonunda ise halkevleri, ulus inşası bağlamında da ele alınmıştır⁵⁴.

⁵³ Özgür Adadağ, "Halkevlerinde Sinema Faaliyetlerini Yaygınlaştırma Çabaları ve Sınırlılıklar", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C 37, S 1, 2022, s.1-25.

⁵⁴ Alexandros Lamprou, *Between Central State and Local Society. The People's Houses Institution and the Domestication of Reform in Turkey (1932-1951)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Leiden University, Leiden 2009. Bu çalışmanın kitap versiyonu için bk. Alexandros Lamprou, **Nation-Building in Modern Turkey: The 'People's Houses', the State and the Citizen**, I. B. Tauris, London 2015.

SONUÇ

1964'ten 2022'ye kadar halkevleri hakkında yayımlanmış çalışmalardan öne çıkanları bu literatür tartışması için incelenmiştir. İncelenen 113 tezden dördünün⁵⁵, 23 kitaptan üçünün ve 36 makaleden 14'ünün halkevleriyle ilgili resmî söylemin dışına çıkabildiği veya halkevlerini gündelik hayat bağlamında değerlendirebildiği görülmektedir. Peki, Türkiye'de 1964'ten beri akademik olarak çalışılan bir konu hakkında bu kadar az bilgi üretilmesinin nedenleri neler olabilir?

Cumhuriyet Arşivi'ndeki belgeler erişime açılana kadar halkevleriyle ilgili çalışmaların oldukça sınırlı kaynaklara dayanarak hazırlandığı unutulmamalıdır. Bu çalışmalar arasında, resmî söylemden hareketle halkevlerinin idari yapısını anlatıp faaliyetlerini sıralayanların yanında, halkevlerinin açılma nedenlerini, faaliyetlerini ve inkılap bağlamındaki yerini özgün bir şekilde tartışan çalışmalar da vardır. Ancak az kaynakla özgün bir perspektif geliştirmek, konu hakkındaki tartışmalar yeni başlamışken bir ölçüde mümkün olsa da bu kaynaklar tükendikten sonra epey zorlaşmaktadır. Bu noktadan itibaren, özgün bir perspektif oluşturabilmek için, kaynakların sağladığı bilgileri kullanarak düşünsel spekülasyon yapmak gerekmektedir ki bu da çalışmanın nesnelliğini tehlikeye atmaktadır. Dolayısıyla, Cumhuriyet Arşivi'ndeki belgeler erişime açılana kadar halkevleri hakkında özgün bir perspektif geliştirilememesinin nedeni, kaynakların yetersizliği olabilir. Ne var ki bu belgeler erişime açıldıktan sonra hazırlanan *birçok* çalışma da konu hakkında özgün bir perspektif geliştirmekten, hatta yeni bir bilgi vermekten bile oldukça uzaktır.

Halkevleri hakkında yazılmış tezlerin ezici çoğunluğunun neredeyse aynı örüntüyü takip ettiğini belirtmiştik. Yazarlar ve tez danışmanlarıyla tek tek görüşmeden bu çalışmaların neden yazıldığını, neden hep aynı örüntüyü takip ettiğini ve halkevleri hakkında yeni bir bilgi vermeyen bu çalışmaların neden yayımlandığını öğrenmek mümkün değildir. Böyle bir görüşme süreci, bu literatür tartışmasının sınırlarını aşmaktadır; ancak durumla ilgili bazı varsayımlarda bulunulabilir. Bunun için de öncelikle, halkevleriyle ilgili tezlerin neden yazılmış olabileceği düşünülmelidir.

⁵⁵ Burada sadece YÖK'ün veri tabanındaki tezler kastedildiği için Alexandros Lamprou'nun doktora tezi bu sayıya dâhil değildir.

Bir konu hakkında, belli bir veya birkaç nedenle araştırma yapmak gerekir. Bu nedenler, araştırılacak konunun belli bir bağlama yerleştirilmesini ve araştırmanın özgün bir perspektif dâhilinde yapılmasını sağlayacaktır. Ancak bu literatür tartışması için incelenen tezlerin çoğunun konusu, ilgili halkevinin veya halkevlerinin faaliyetleri ve yayınlarıyla sınırlanmıştır. Bu durumda, bir halkeviyle ilgili tez yazmanın nedeni, daha önce o halkeviyle ilgili bir tez yazılmamasından ibaret olacaktır. Tezin bağlamı da o halkevinin faaliyetleri ve yayınlarından ibaret olacağı için, bu faaliyet ve yayınlar, diğer Evlerin faaliyet ve yayınlarından farklı olmadığı sürece, özgün bir perspektif veya bilgi üretmek mümkün olmayacaktır.

Bir şehirdeki bir üniversitede, başka bir şehrin halkeviyle ilgili tezler yazılması gayet normal olduğu gibi bir şehrin üniversitesinde, o şehrin halkeviyle ilgili tezler yazılması da gayet normaldir. Ancak tezde incelenen halkevinin bulunduğu şehir ile tezi kabul eden üniversitenin bulunduğu şehir aynı olduğunda, o şehrin yerel tarih literatürüne katkı yapmak, tezin başlıca varoluş nedeni hâline gelebilir. Dolayısıyla bir üniversite, içinde bulunduğu şehrin halkevi hakkında ne kadar çok tez kabul etmiş olursa, şehrin yerel tarih araştırmalarına da o kadar katkı yapmış olacaktır. Bu durumda, söz konusu halkevinin faaliyet ve yayınları hakkında bir tez yazılabileceği gibi o halkevinin her bir şubesinin faaliyetleri ve bu faaliyetlerle ilgili yayınlar hakkında, Ev'in şubelerinden birinin spesifik bir faaliyeti hakkında veya söz konusu halkevi dergisine odaklanılarak farklı tezler yazılabilir. Halkevi dergisiyle konu sınırlandırıldığında, derginin sistematik indeksini çıkararak bir tez elde edilebileceği gibi o dergide yayımlanmış, spesifik konulardaki yazıların künyesinin verilip, kısaca açıklanmasıyla da birer tez elde edilebilir. Böylece birçok yüksek lisans ve doktora öğrencisi tezini tamamlayabileceği gibi söz konusu üniversite de şehrinin yerel tarihini, *en ince ayrıntısına kadar* araştırmış olacaktır.

Bir konu hakkında tez yazmadan önce, o konu hakkındaki çalışmalar, dolayısıyla da mevcut tezler okunur. Eğer bu tezlerin çoğu bir örüntüyü takip ediyorsa, yazılacak yeni tezin de bu örüntüyü takip etmesi, o tezin kabul edilmesi için güvenilir bir yol olacaktır. Zira bilimsel araştırmalar yapmakla mükellef kurumlar olan üniversiteler bu çalışmalarını kabul etmişse, o çalışmalar bilimsel nitelikte demektir. Öyleyse bilimsel araştırma yöntemi, o örüntüyü gerektirmektedir. Bu durumda da yüksek lisans veya doktora öğrencisi, *bilimsel araştırma yönteminin gereklerini yerine getirecek*; böylece

hem *belirli* kaynaklardan yararlanacağı hem de *belirli* bir örüntüyü takip edeceği için çalışması kısa bir sürede tamamlanacaktır.

Tezini belli bir zaman aralığında tamamlamak zorunda olan araştırmacı bazı tavizler vermek zorunda kalabilir. Örneğin çalışılacak konuya özgün bir teorik çerçeve kazandırabilecek nitelikte olan ama konuyla ilgili diğer tezlerde kullanılmayan felsefe, sosyoloji, antropoloji, siyaset bilimi vb. alanlardaki çalışmalardan yararlanmamak bu tavizlerden olabilir. Çünkü farklı alanlardan ne kadar çok kaynak okunursa, araştırmanın perspektifi o kadar özgünleşeceği gibi araştırma süresi de o kadar uzayacaktır. Bu nedenle de konuyu, söz konusu örüntüye uyacak şekilde sınırlamak gerekir.

Bu varsayımlardan hareketle, birkaç istisna hariç, halkevleri hakkındaki tezlerin yeni bir yöntem, bakış açısı veya bilgi ortaya koymamasının nedenlerini sıralamak mümkündür: (1) konuyu araştırma nedeninin, entelektüel bir sorgulama sürecinin sonunda ortaya çıkmaması; (2) belli bir döneme kadar birincil kaynakların çok sınırlı olması; (3) yüksek lisans tezlerinin kısa bir sürede tamamlanmasının gerekmesi ve (4) kısa sürede tamamlanması için tezlerin aynı örüntüyü izleyerek hazırlanması. Entelektüel bir sorgulama sürecinin sonunda konuyu araştırma nedeninin belirlenmemesi ve gereken birincil kaynakların kullanılmamasının, halkevleriyle ilgili tezlerin çok büyük bir kısmının niteliğini belirlemede daha çok etkili olduğu söylenebilir. Nitekim bu literatür tartışmasının girişinde, halkevlerini araştırmak için bir perspektif belirlenmesinin ve birincil kaynaklardan ayrıntılı olarak bahsedilmesinin gerekçesi bu durumdur. Üstelik aynı dört nedenin, halkevlerini konu alan birçok makale için de geçerli olduğu söylenebilir. Zira tezlere kıyasla makalelerin çok daha kısa sürede tamamlanması ve çok daha spesifik konuları ele alması gerekmektedir. Mevcut araştırma yöntemi ve metinlerin takip ettiği mevcut örüntü ile de ancak mevcut nitelikteki çalışmalar ortaya çıkmaktadır.

Türü ne olursa olsun, halkevleriyle ilgili özgün akademik çalışmaların, entelektüel bir sorgulama sürecinin ardından konularının belirlendiği ve bu çalışmalarda halkevlerinin belli bir bağlamda değerlendirildiği görülmektedir. Örneğin Neşe Gurallar Yeşilkaya konuyu mimari bağlamda değerlendirirken M. Asım Karaömerlioğlu köycülük fikri bağlamında değerlendirmiştir. En verimli bağlamın ise gündelik hayat olduğu söylenebilir; çünkü halkevleri, gündelik hayat bağlamında, farklı veçheleri üzerinden değerlendirilebilir.

Örneğin yüksek lisans tezinde Didem Kandil Aydoğdu, halkevi üyesi olan veya halkevlerinde çalışan kadınların gündelik hayatta karşılaştığı sorunlara odaklanırken Fulya Balkar, muhafazakâr bir taşra şehri halkının inkılabı verdiği tepkilere odaklanmıştır. Alexandros Lamprou ise gündelik hayat bağlamında ele aldığı halkevleri aracılığıyla halk terbiyesi fikrini, ulus inşası sürecini, kadın-erkek ilişkilerini, taşradaki siyasi ve ekonomik çıkar çatışmalarıyla CHP'nin pratikteki hâlini göstermiştir. Öyleyse özgün bir çalışma üretebilmek için halkevleri, inkılabın gündelik hayattaki tezahürü olarak ele alınmalı ve halkevi ideali ile pratiği arasındaki farkı odaklanılmalıdır. Çünkü bu *fark* aslında halkevlerinin değil, inkılabın ideali ile pratiği arasındaki farktır. Bu farkı odaklanmadan halkevlerini araştırmak, halkevlerinin faaliyet ve yayınları hakkında zaten bilinen ansiklopedik bilgileri, değişik cümlelerle ifade etmekten başka bir sonuç doğurmayacaktır.

İntihal Taraması
Plagiarism Detection

Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>) | *This paper was checked for plagiarism. (<https://intihal.net/>)*

Etik Beyan
Ethical Statement

Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.*

Açık Erişim Lisansı
Open Access License

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License*

KAYNAKÇA

“Erenköy Tiyatrosu’nda Bir Sarhoş Sahneye Fırladı”, **Açık Söz**, 14 Eylül 1936.

Abbak, Mustafa Cemal, **Mersin Halkevi ve İçel Dergisinin Halkbilimi Açısından Değerlendirilmesi**, Erciyes Üniversitesi, Kayseri 2019.

Adadağ, Özgür, “Halkevlerinde Sinema Faaliyetlerini Yaygınlaştırma Çabaları ve Sınırlılıklar”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C 37, S 1, 2022, s.1-25.

Adadağ, Özgür, “Halkevlerinde Ücretli Film Gösterimleri: Yasaktan Teşviğe”, **Mülkiye Dergisi**, C 46, S 4, 2022, s.992-1028.

Akter, Ahmet, “Halkevi Bütçesi için Bir Deneme: Gelir-Gider Tablosunun Tespiti”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 63, 2018, s.1-50.

Akyazı, Burak, **İkinci Dünya Savaşı’nın Halkevi Dergilerindeki Yansımaları (1939-1945)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2022.

Akyol, Yaşar, **İzmir Halkevi (1932-1951)**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2008.

Altan, Bilal, **Halkevleri Sürecinde Cizre Halkevi Örneği**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır 2012.

Arıkan, Zeki, “Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, **Atatürk Yolu Dergisi**, C 6, S 23, 1999, s.261-281.

Atlı, Cengiz, **Kars Halkevi ve Faaliyetleri**, Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum 2013.

Atsız, Davut, **Türkiye’nin Modernleşmesinde Halkevleri ve Hakkâri Halkevi (1932-1951)**, Kriter Yayınevi, İstanbul 2019.

Ayan, Dursun; Güven, Özbay, “İstanbul’da 22 Şubat 1945 Tarihinde Elli Yıllık Evliler için Fatih Halkevi’nin Düzenlediği Törene İlişkin İki Belge”, **Aile ve Toplum**, C 1, S 4, 2001, s.87-96.

Aydın, Suavi, “Türk Tarih Tezi ve Halkevleri”, **Kebikeç**, S 3, s.107-129.

Azcan, İbrahim, **Türk Modernleşmesi Sürecinde Trabzon Halkevi**, Serander Yayınları, Trabzon 2003.

Babaoğlu, Resul, “Linguistic Imperialism or Cultural Diplomacy? British Council and the People’s Houses in Early Republican Turkey”, **Bilig**, S 96, 2021, s.255-282.

Balkar, Fulya, **The Construction of National Culture and Identity in Province: The Case of People’s House of Kayseri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara 2019.

Başar, Ahmet Hamdi, **Atatürk’le Üç Ay ve 1930’dan Sonra Türkiye**, Tan Matbaası, İstanbul 1945.

Batır, Betül, **Beyoğlu Halkevi (1935-1951)**, Milenyum Yayınları, İstanbul 2017.

Beysanoğlu, Şevket, “Anılarımda Diyarbakır Halkevi”, **Kebikeç**, S 3, 1996, s.161-168.

Çakmak, Fevzi, “Halkevlerinin Kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisi Mallarına El Konulması”, **Journal of History Studies**, C 7, S 3, 2015, s.1-21.

Çalık Bayrak, Funda, **Halkevi Dergiciliğine Bir Örnek - Kayseri Halkevi Neşriyatı: Erciyes**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2003.

Çeçen, Anıl, **Atatürk’ün Kültür Kurumu Halkevleri**, Gündoğan Yayınları, İstanbul 1990.

Çeçen, Anıl, **Atatürk’ün Kültür Kurumu Halkevleri**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2018.

Çeliktemel-Thomen, Özde, “Halkevleri’nde Eğitici Sinema Repertuarı: Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Sinema, Eğitim, Propaganda (1923-1945)”, **Sincine**, C 6, S 2, 2015, s.49-75.

Duman, Selçuk, **Bir Modernleşme Aracı Olarak Tokat Halkevi**, Berikan Yayınevi, Ankara 2011.

Duman, Selçuk, **Modern Türkiye’nin İnşasında Halkevleri ve Sivas Halkevi Örneği**, Berikan Yayınevi, Ankara 2013.

Erdal, İbrahim, **Halkevlerinin Kuruluşu, Yapısı ve Yozgat Halkevi (1932-1951)**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2013.

Falih Rıfki, **Moskova-Roma**, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1932.

Falih Rıfki, **Yeni Rusya**, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara 1931.

Gülcü, Nursel, **Antalya Halkevi ve Faaliyetleri (1932-1951)**, Yayınlanmamış Yüksek Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya 2016.

Gürpınar, Selvi, **1932-1945 Yılları Halkevi Tarihçesi: Adana Halkevi ve Çıkardığı Dergilerin Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara 1998.

Güzel, Miyase, **Konya Halkevi ve Konya Dergisinin Halk Bilimi Açısından Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya 2020.

Kandil Aydoğdu, Didem, **Eril Bir Çağdaşlaşma Hikâyesi: Halkevleri ve Kadın (1932-1951)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara 2018.

Karadağ, Nurhan, “1932-1951 Yılları Arasında Halkevleri Tiyatro Çalışmaları”, **Tiyatro Araştırmaları Dergisi**, C 8, S 8, 1988, 135-177.

Karaömerlioğlu, M. Asım, “The People’s Houses and the Cult of the Peasant in Turkey”, **Middle Eastern Studies**, C 34, S 4, 1998, s.67-91.

Karataş, Murat, **Çanakkale Halkevi (1932-1951)**, Grafiker Yayınları, Ankara 2016.

Kardaş, Canser, **Diyarbakır Halkevi ve Karacadağ Dergisi, Halkbilimsel Bir İnceleme**, Grafiker Yayınları, Ankara 2018.

Karpat, Kemal, “The Impact of the People’s Houses on the Development of Communication in Turkey: 1931-1951”, **Die Welt des Islams**, C 15, S 1-4, 1974, s.69-84.

Karpat, Kemal, “The People’s Houses in Turkey: Establishment and Growth”, **Middle East Journal**, C 17, S 1-2, 1963, s.55-67.

Kılıçarslan, Bilge, **Konya Halkevi Dergisi'nde Yer Alan Halkbilimine Dair Yazıların İncelenmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde 2019.

Koçak, Cemil, **Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

Kurnaz Şahin, Feyza, **Atatürk'ün Kültür Kurumlarından Halkevleri ve Afyon Halkevi**, Berikan Yayınevi, Ankara 2015.

Lamprou, Alexandros, “‘CHP Genel Sekreterliği Yüksek Makamına’: 30’lu ve 40’lu Yıllarda Halkevleri’yle İlgili CHP’ye Gönderilen Şikâyet ve Dilek Mektupları Hakkında Kısa Bir Söz”, **Kebikeç**, S 23, 2007, s.381-392.

Lamprou, Alexandros, “Halkevi Sahnesinde ‘Yeni Türk Kadını’: 1930’lu ve 1940’lu Yıllarda Kadın-Erkekli Yeniliklerin ‘Sahnelenmesi’”, **Toplum ve Bilim**, S 130, 2014, s.6-35.

Lamprou, Alexandros, “Nationalist Mobilization and State-Society Relations: The People’s Houses’ Campaign for Turkish in Izmir, June-July 1934”, **Middle Eastern Studies**, C 49, S 5, 2013, s.824-839.

Lamprou, Alexandros, “Negotiating Gender Identities during Mixed-Gender Activities: Amateur Theatre in the 1930s and 1940s in Turkey”, **British Journal of Middle Eastern Studies**, C 42, S 4, 2015, s.618-637.

Lamprou, Alexandros, **Between Central State and Local Society, The People’s Houses Institution and the Domestication of Reform in Turkey (1932-1951)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Leiden University, Leiden 2009.

Lamprou, Alexandros, **Nation-Building in Modern Turkey: The ‘People’s Houses’, the State and the Citizen**, I. B. Tauris, London 2015.

Malkoç, Eminalp, “1940’lu Yıllarda British Council/İngiliz Kültür Heyeti’nin Halkevleri Üzerinden Türkiye Etkinlikleri”, **Türk İnkılâp Tarihi Yıllığı**, S 1, 2019, s.1-21.

Malkoç, Eminalp, “Activities of British Council in Turkey in 1940s through People’s Houses”, **International Review of Turkology**, C 2, S 4, 2009, s.23-38.

Malkoç, Eminalp, “Cumhuriyet Halk Partisi Belgelerinde Yurtdışındaki İlk ve Tek Halkevi Örneği: Londra Türk Halkevi”, **Türkoloji Kültürü**, C 2, S 4, 2009, s.35-54.

Malkoç, Eminalp, **Devrimin Kültür Fidanlığı ve Kadıköy Halkevi**, Derlem Yayınları, İstanbul 2009.

Malkoç, Eminalp, **Devrimin Kültür Fidanlığı, Halkevleri ve Kadıköy Halkevi**, Derlem Yayınları, İstanbul 2009.

Malkoç, Eminalp; Şahin, Ali; Malhasyan, Silvert; Solgun, Sertaç, “Kadıköy Halkevi ve Faaliyetleri, 1935-1951”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, S 10, 2006, s.105-165.

Metinsoy, Murat, “Kemalizmin Taşrası: Erken Cumhuriyet Taşrasında Parti, Devlet ve Toplum”, **Toplum ve Bilim**, S 118, s.124-164.

Neşe G. Yeşilkaya, **Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık**, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.

Neşe Gurallar Yeşilkaya, **İdeoloji Mimarlık İlişkisi ve Türkiye’de Halkevi Binaları (1932-1946)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 1997.

Olgun, Kenan, **Yöresel Kalkınmada Adapazarı Halkevi**, Değişim Yayınları, Sakarya 2008.

Onar, Emine Türkan, **Afyon Halkevi ve Taşpınar Dergisinin Halkbilimi Unsurları Bakımından Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri 2019.

Ölmez, Mehmet, “*Ülkü* ve Dil Yazıları”, **Kebikeç**, S 3, 1996, s.143-160.

Özacun, Orhan, “Halkevlerinin Dramı”, **Kebikeç**, S 3, 1996, s.87-96.

Özçelik, Fatih, **Sosyal ve Kültürel Hayatta Bolu Halkevi**, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2018.

Özdemir, Yavuz; Aktaş, Elif, “Halkevleri (1932’den 1951’e)”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S 45, 2011, s.235-262.

Özer, İsmail, **Halkevleri**, Selenge Yayınları, İstanbul 2020.

Özkaya, Hilal, **Giresun Halkevi ve Bilgi Irmağı Aksu Dergisi**, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2018.

Öztürkmen, Arzu, “The Role of People’s Houses in the Making of National Culture in Turkey”, **New Perspectives on Turkey**, S 11, 1994, s.159-181.

Saraoğlu, Reşat, **Toplumsal Değişmenin Bir Aracı Olarak Halkevleri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul 1990.

Şahin, Güneş, **Bozkırda Bir Kültür Yuvası: Kırşehir Halkevi (1936-1951)**, Grafiker Yayınları, Ankara 2017.

Şakiroğlu, Mahmut H., “Halkevi Dergileri ve Neşriyatı”, **Kebikeç**, S 3, 1996, s.131-142.

Şimşek, Sefa, **Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi, Halkevleri, 1932-1951**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2002.

Şimşek, Sefa, **People’s House: An Experiment in Ideological Training in Turkey 1932-1951**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul 1996.

Tekin, Gözde, **Trakya Halkevleri ve Halkevi Dergileri Üzerine Bir İnceleme**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 2014.

Tiryaki, Satı, “Ülken’in ‘Resim ve Cemiyet’ İsimli Kitabını Halkevleri Neden Basmadı?”, **Kebikeç**, S 3, 1996, s.189-190.

Tunalı, Sancar, **Halkevlerinde Yürütülen Müzik ve Piyano Çalışmalarının İncelenmesi**, Sanatta Yeterlilik Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne 2014.

Turan, Metin, “Kars Halkevi Dergilerinden *Kars Eli*’nde Halkbilimle İlgili Yazılar”, **Kebikeç**, S 3, 1996, s.199-207.

Türkoğlu, Ömer, “Halkevlerinin Kuruluş Amaçları, Örgütsel Yapısı ve Bazı Uygulamaları”, **Kebikeç**, S 3, 1996, s.97-103.

Uyar, Hakkı, “Resmî İdeoloji ya da Alternatif Resmî İdeoloji Oluşturmaya Yönelik İki Dergi: *Ülkü* ve *Kadro* Mecmualarının Karşılaştırmalı İçerik Analizi”, **Toplum ve Bilim**, S 74, 1997, s.181-193.

Varlık, M. Bülent, “*Bozok. Yozgat Halkevi Dergisi Bibliyografyası*”, **Kebikeç**, S 3, 1996, s.193-198.

Vural, Semihi, **Mersin Halkevi, Mersin Kültür Merkezi**, Mutlu Son Yayınları, Ankara 2009.

Yavuz, Erdem, **Yaygın Eğitim Kurumu Olarak Konya Halkevi ve Konya Halkevi Kültür Dergisi Üzerine Bir Araştırma**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya 2004.

Yüksel, Ahmet, “Merzifon Halkevi ve *Taşan Dergisi*”, **Kebikeç**, S 3, 1996, s.169-188.

Zeyrek, Şerafettin, **Türkiye’de Halkevleri ve Halkodaları (1932-1951)**, Anı Yayıncılık, Ankara 2006.

1970 VE 1980'LERDE İTALYA'DA TÜRKLERE KARŞI ERMENİ TERÖRÜ VE İTALYAN KAMUOYU

MEVLÜT ÇELEBİ*

ÖZ

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde başlayan bağımsızlık hareketine Ermeniler de katıldılar. Ermeniler bağımsızlık mücadelelerinde, devlete karşı toplu ayaklanmalar çıkarttılar, Avrupa devletlerinden yardım gördüler ve terörü amaçlarına ulaşmak için etkili bir silah olarak kullandılar. Ermenilerin Osmanlı Devleti'ne ve daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı terör faaliyetlerini üç aşamada incelemek mümkündür. Birincisi, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında İstanbul'da Osmanlı Bankası'nı basmaları (26 Ağustos 1896) ve Sultan II. Abdülhamit'e karşı suikast düzenlemeleridir (21 Temmuz 1905). İkincisi, Mondros Mütarekesi'nden sonra, 1915'te tehcir kararını alan İttihat ve Terakki Partisi'nin liderlerine karşı intikam almak amacıyla düzenledikleri Nemesis operasyonlarıdır. Üçüncü aşama ise 1970'lerde dünyanın değişik ülkelerinde Türk diplomatlarına karşı başlattıkları saldırılardır.

Bu yazıda Ermeni terör örgütlerinin Türklere karşı İtalya'da yaptıkları saldırılar incelenmektedir. Bu çerçevede İtalya'da ikisi ölümle, ikisi yaralanmayla sonuçlanan dört suikast araştırıldı. Bunlar, eski sadrazam Sait Halim Paşa'nın öldürülmesi (6 Aralık 1921), Türkiye'nin Vatikan Büyükelçisi Taha Carım'ın şehit edilmesi (9 Haziran 1977), Türkiye'nin Vatikan Büyükelçisi Vecdi Türel'in yaralanması (17 Nisan 1980) ve Türkiye'nin Roma Büyükelçiliği İkinci Kâtibi Gökberk Ergenekon'a karşı saldırıdır (25 Ekim 1981).

---

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İzmir/TÜRKİYE,
mevlutcelebi@yahoo.com
ORCID: 0000-0001-8244-661X

Bu makalede incelediği probleme ilişkin sorgulayıcı, yorumlayıcı ve problemin doğal ortamındaki biçimini anlamaya çalışan nitel bir araştırma yöntemi takip edilmiştir. Ayrıca suikastların yapıldığı yerler tespit edilerek Roma'da suikast mahallerinde alan çalışması yapılmıştır.

Ağırlıklı olarak birinci elden İtalyan kaynakları kullandığımız çalışmamızda suikastların İtalyan kamuoyundaki yankıları incelendi. Dönemin önde gelen İtalyan gazeteleri tarandı. İtalyan kamuoyunun farklı kesimlerinin görüşlerini yansıtan gazetelerdeki haber ve yorumlar karşılaştırmalı olarak ele alındı. *Avanti!*, *Il Messaggero*, *Corriere della Sera* ve *La Stampa* gibi sürekliliği olan gazetelerin yanı sıra Ermeni terörünün yaşandığı dönemde yayınlanmış gazeteler de incelendi. Böylece İtalyan kamuoyunun terör eylemlerine karşı tavrı izlenmiş oldu.

Anahtar Kelimeler: Gökberk Ergenekon, İtalya'da Ermeni Terörü, Monte Melkonyan, Sait Halim Paşa, Taha Carım, Vecdi Türel.

ARMENIAN TERROR AGAINST TURKS AND ITALIAN PUBLIC OPINION IN ITALY IN THE 1970S AND 1980S

ABSTRACT

Armenians used terror as an effective tool in their struggle for independence against the Ottoman Empire. It is possible to examine the terrorist activities of Armenians against the Ottoman Empire and later the Republic of Türkiye in three stages. First, the Ottoman Bank raid in Istanbul (August 26, 1896) and assassination against Sultan Abdül Hamit II (July 21, 1905). The second is the Nemesis operations they organized to take revenge against the leaders of the Union and Progress Party, which took the deportation decision in 1915 after the Armistice of Mudros. The third stage is the attacks they launched against Turkish diplomats in different countries of the world in the 1970s.

This article examines the attacks of Armenian terrorist organizations against Turks in Italy. These are the murder of Sait Halim Pasha, the Grand Vizier of the Ottoman Government, which took the deportation decision (6 December 1921), the martyrdom of Türkiye's Vatican Ambassador Taha Carım, (9 June 1977), the injury of Türkiye's Vatican Ambassador Vecdi Türel (April 17, 1980) and the second secretary of the Turkish Embassy in Rome, Gökberk Ergenekon (October 25, 1981).

In this article, a qualitative research method that is inquisitive, interpretive and strives to understand the problem in its natural environment has been followed. In addition, the places where the assassinations took place were identified and field work was carried out at the assassination sites in Rome.

In our study, in which we used Italian sources, the repercussions of the assassinations in the Italian public opinion were examined. In addition to newspapers with continuity such as *Avanti!*, *Il Messaggero*, *Corriere della Sera* and *La Stampa*, newspapers published during the period of Armenian terror were also examined. Thus, the attitude of the Italian public towards terrorist acts was followed.

Keywords: Armenian Terror in Italy, Gökberk Ergenekon, Monte Melkonian, Sait Halim Pasha, Taha Carım, Vecdi Türel.

GİRİŞ

Fransız İhtilali'nin yaydığı milliyetçilik fikriyle beslenen bağımsızlık hareketleri, kısa süre içerisinde Osmanlı Devleti'nde de etkisini göstermeye başladı. Özellikle Balkanlarda ve Mora Yarımadası'nda başlayan isyanlara, imparatorluğun diğer bölgelerinde ve bu arada Anadolu'da yaşayan gayrimüslimler de katıldılar. Bu topluluklardan birisi de Ermenilerdir. Zamanla giderek hızlanan, genişleyen ve Avrupa devletlerinin de desteğini alan Ermeni bağımsızlık hareketinin diğer uluslardan ayrılan en önemli yönü, terör eylemlerinin de etkili bir şekilde kullanılmasıdır. Ermeni isyanlarını organize etmekle beraber terör eylemlerini başlatmak amacıyla 1887'de Cenevre'de Hınçak Komitesi'nin ve 1890'da Taşnak Komitesi'nin¹ kurulmuş olması herhâlde rastlantı değildir.

Ermenilerin Türklere karşı uyguladıkları terörü üç aşamada değerlendirmenin uygun olacağı fikrindeyiz. İlk dönem, İstanbul'da ve Anadolu'da Ermenilerin yaşadığı her yerde toplu isyan çıkarttıkları 1890'lardan I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan dönemdir. Bu süreçte Ermeni teröristler tarafından gerçekleştirilen en önemli iki eylem, Osmanlı Bankası baskını (26 Ağustos 1896) ve Sultan II. Abdülhamit'e karşı suikast girişimidir (21 Temmuz 1905). Osmanlı Devleti'nin "Merkez Bankası" durumundaki Osmanlı Bankası baskını, Ermeni meselesinin dünyaya tanıtılması ve yarattığı etki bakımından o zamana kadarki en önemli olaydır². Ancak Sultan II. Abdülhamit'e karşı düzenlenen suikast, Ermenilerin cüretini ve terörün boyutunu göstermesi bakımından daha önemlidir.

İkinci aşama, Mondros Mütarekesi'nden sonra, eski Yunan adalet ve intikam Tanrıçası Nemesis'in adına izafeten intikam saldırılarının yapıldığı dönemdir. 27 Eylül-3 Ekim 1919 tarihlerinde Erivan'da toplanan Taşnak Ermeni Devrimci Federasyonları'nın 9. Kongresi'nde, misilleme ve intikam için harekete geçilmesi kararı alındı. İlk iş olarak tehcir ve ölümlerden sorumlu olduğu düşünülen İttihatçı liderlerden ve Osmanlı yöneticilerinden bir liste oluşturuldu. Suikastlar için lojistik ve finansman desteğinin teminiyle geçen dönemde 8 Temmuz 1920'de toplanan 27. Taşnak Bölgesel Konferansı'nda

¹ Louise Nalbandian, **The Armenian Revolutionary Movement The Development of Armenian Political Parties through the Nineteenth Century**, University of California Press, London 1975, s.104-131; 151-163.

² Francis P. Hyland, **Armenian Terrorism: The Past, the Present, the Prospects**, Routledge, Taylor&Francis Group, London and Newyork 2021, s.16.

operasyona “Nemesis” adı verildi³. Ermeni terörünün üçüncü aşaması da, 1973'te başlayan yurt dışında görevli Türk diplomatlara karşı yapılan saldırılardır. Bu çerçevede İtalya'da Türklere yönelik birisi ölümlü, ikisi yaralamalı üç terör saldırısı yapılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde yoğun Ermeni isyanlarının yaşandığı dönemde İtalya'nın Ermenilerle ilgili siyaseti hakkında kısaca açıklama yapacağız. Osmanlı Devleti'nde başlayan Ermeni bağımsızlık hareketine karşı devletin aldığı önlemler ve yaşanan çatışmalar, İtalyan kamuoyu tarafından da yakından takip edildi. 1890'lardan itibaren İtalyan kamuoyunun Ermeni yanlısı tavırlarını görmek mümkündür. Bu tavrın insani boyutları zorlayıp, Ermenilerin Sultan II. Abdülhamid'e karşı düzenledikleri suikastın başarısız olmasından duyulan “üzüntüye” kadar götürüldüğüne dair örnekler de bulunmaktadır⁴. İtalyanların 24 Nisan 1915'teki tutuklamaları ve tehcir kararını da tek yanlı yansıttıklarını biliyoruz. Tehcir sürecinde Ermenilerin sayıları fazla olmasa da İtalya'ya gidenler de oldu. 14 Mart 1916 tarihli bir gazete haberine göre tehcire tâbi tutulan Ermenilerden 7 bini İtalya'ya geldi⁵ ve yerel otoritelerin de desteğiyle örgütlenmeye başladılar. Mağdur rolünü çok iyi oynayan Ermeniler İtalya kamuoyunda sempati kazandılar. Bu Paris Barış Konferansı'na da yansıdı. 1919 başında konferans toplandığında İtalya'da bazı kesimlerin Osmanlı Devleti'nin manda yönetimleri arasında paylaştırılarak, “Büyük Ermenistan”ın İtalyan mandasına verilmesini savunduklarını⁶ hatırlatmakla yetineceğiz.

Emeni teröristlerin İtalya'da Türklere karşı ilk suikastları eski sadrazam Sait Halim Paşa'nın Roma'da katledilmesidir. İttihatçılar tarafından 1913'te sadrazamlığa getirilen Sait Halim Paşa döneminde çok önemli olaylar yaşandı. Bunlardan birisi olan Ermeni tehciri nedeniyle kendisi, Ermenilerin hedefi hâline geldi. Mondros Mütarekesi'nden sonra savaş ve “Ermeni Kırımı” suçlamasıyla 10 Mart 1919'da tutuklandı. 28 Mayıs 1919'da İngilizler tarafından önce Limni'ye, ardından Malta'ya sürüldü. 29 Nisan 1921'de serbest bırakılınca İtalya'ya geçti. Sait Halim Paşa, Roma'da 6 Aralık

³ Eric Bogosian, **Ermeni Soykırımı'nın İntikamı İçin Yapılan Suikastlar Nemesis Operasyonu**, Türkçesi: Önder Seçkin, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2016, s.164-166.

⁴ Suikastta Sultanın öldürülmemesinden duyulan üzüntü hakkında bir haber için bk: **Avanti!**, 23 Luglio 1905.

⁵ **Corriere della Sera**, 14 Marzo 1916.

⁶ Fabio L. Grassi, **L'Italia e la questione turca (1919-1923), Opinione pubblica e politica estera**, Silvio Zamorani Ed. Torino 1996, s.24-25.

1921 tarihinde Ermeni terörist Arşavir Şıracıyan tarafından şehit edildi. Naaşı İstanbul'a getirildi ve 29 Ocak 1922'de II. Mahmut Türbesi bahçesinde babasının yanına defnedildi⁷.

Mütareke döneminde Ermenilerin Nemesis intikam operasyonları kapsamında Sait Halim Paşa'ya düzenledikleri suikasttan başka eylemleri de olmuştur. İntikam almak amacıyla suikastlar düzenlemeye başlayan Ermeni teröristler için Talat Paşa'nın özel bir yeri olmuştur. Talat Paşa, Dâhiliye Vekili olarak tehcirin uygulanmasını sağlayan kararı aldığı için en büyük düşman olarak görülmüştür. Mondros Mütarekesi'nden sonra diğer İttihatçılarla birlikte Türkiye'yi terk eden Talat Paşa, Almanya'da yaşamaya başladı. Anadolu hareketini yakından takip eden ve hareketin lideri Mustafa Kemal Paşa ile de iletişim hâlinde olan Talat Paşa, Berlin'de Soghomon Tehlirian isimli Ermeni terörist tarafından 15 Mart 1921'de şehit edildi. Bu suikast, yurt dışındaki İttihatçılar için tehlikenin boyutunu göstermesi bakımından son derece önemliydi. Yine bu suikastın gösterdiği bir gerçek de, saldırıyı yapan teröristin, tehcir kararının alınmasında etkili olan Almanya'da cinayetten sonra beraat etmiş olmasıdır. Talat Paşa suikastından sonra, Sait Halim Paşa örneğinde olduğu gibi, İttihatçılar kendilerince bazı güvenlik önlemleri almışlarsa da yeterli olmamıştır. Nitekim Dr. Bahaettin Şakir ve Cemal Azmi Bey, Sait Halim Paşa'yı şehit eden Arşavir Şıracıyan tarafından Berlin'de 17 Nisan 1922'de öldürüldüler. Bu suikastlar silsilesinin son halkası olan Cemal Paşa cinayeti de, yaverleri Teğmen Süreyya Bey ve Binbaşı Nusret Bey de olduğu hâlde 21 Temmuz 1922 günü Gürcistan'da Tiflis'te işlendi. Bu şekilde bir dönem kapanırken, Lozan Barış Konferansı'nda Türkiye'nin kararlı tutumu nedeniyle Ermeni meselesinde herhangi bir gelişme yaşanmadı. Dünyanın değişik bölgelerine dağılan Ermenilerin büyük bir kısmı yeni bir hayat kurmaya çalışırken bir kısmı da yeni Türk devletinin yöneticilerine suikastlar planladılar. Atatürk'e ve yurt dışı seyahatlerinde Başvekil İsmet Paşa'ya karşı planladıkları suikast girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı. Bu dönemin belirgin özelliklerinden birisi de Ermenilerin yaşadıklarının edebiyat ve sinema alanında işlenmesi olmuştur.

İkinci Dünya savaşıdan sonra Ermeniler, Yahudilerin maruz kaldığı Nazi soykırımından hareketle tehcir uygulamasını da kendilerine uygulanan bir

⁷ Sait Halim Paşa suikastını İtalyan kaynaklarına göre inceleyen bir yazı için bk. Mevlüt Çelebi, "İtalya'da Ermeni Terörü: İtalyan Basımında Sait Halim Paşa Suikastı", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XXXVIII, S 106, Kasım 2022, s.474-506.

“soykırım” olarak kabul ettirmek için uluslararası platformlarda yaptıkları çabalardan sonuç alamadılar. Ancak 1965 yılı zorunlu göç uygulamasının 50. yılı olduğu için Ermeniler çeşitli girişimlerde bulundular. Bu kapsamda Ermenistan’da Erivan’da bir “Soykırım Anıtı” inşasına başlandı. 1970'lere gelinirken yapılan bu çabalar dünyada lehlerinde bir sempatinin doğmasına ve mağduriyet yaşadıkları gibi bir algının oluşmasına zemin hazırladı. Ermeniler edebî ve sanatsal çalışmaların ardından iyi bildikleri bir yöntemi yeniden canlandırarak Türk diplomatlara karşı saldırılar başlattılar. 1970'ler dünyanın pek çok yerinde ideolojik hedeflere ulaşmak ve bazı mazlum halkların dünya kamuoyuna seslerini duyurmak için terör eylemlerine başvurdukları dönem olarak bilinmektedir. Bu çerçevede Ermeniler de intikam almak, seslerini duyurmak ve Türkiye Cumhuriyeti’nden tazminattan toprak talebinde bulunmaya kadar çeşitli isteklerini kabul ettirmek için terörist eylemlere başvurular. Bunda dünya kamuoyunda çizdiğimiz tablo kadar Türkiye’nin iç siyasetindeki istikrarsızlık da Ermeniler tarafından kullanılmıştır.

1970'lerde Ermeni terörü pek çok masum Türkün ve yabancıların ölümüyle sonuçlanan saldırılarla dünya gündemine yeniden geldi. Ermeni teröristlerin Türk diplomatlarına karşı ilk eylemi Amerika Birleşik Devletleri’nde yapıldı. 27 Ocak 1973 günü Santa Barbara’da Türkiye’nin Los Angeles Başkonsolosu Mehmet Baydar ve yardımcısı Bahadır Demir, elinde bulunan II. Abdülhamit’e ait bir tabloyu, Türkiye’ye armağan etmek istediğini bildiren, Gourgen (Karakin) Yanikian adlı yaşlı bir Ermeni göçmeni tarafından vurularak öldürüldüler. Yanikian’ın, “Türk temsilcilerinin öldürülmesi ve Ermeni sorununun her yerde gündemde tutulması”⁸ yönündeki tavsiyesi hızla yerine getirildi.

Terörü yaygın hâle getirmek için çeşitli silahlı Ermeni silahlı terör örgütleri kuruldu. İtalya’da Türk diplomatlara karşı yapılan saldırılarda isimlerine en çok rastlanan iki terör örgütü söz konusudur: 1975’te Beyrut’ta Taşnaklar tarafından kurulan Marksist ASALA (Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia-Ermenistan’ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu) ve JCAG (Justice Commandos Against Armenian Genocide-Ermeni Soykırımı İçin Ermeni Adalet Komandoları)⁹. JCAG, Hınçak Partisi’nin bir uzantısı

⁸ Adem Uzun, “Cumhuriyet Döneminde Ermeni Terörizmi: “Asala Terörü’nden PKK Terörü’ne”, **Türk Yurdu**, C 28, S 248, Nisan 2008, s.54.

⁹ <https://www.britannica.com/topic/Armenian-Secret-Army-for-the-Liberation-of-Armenia>, (Erişim: 17.02.2022.)

olarak kurulan aşırı milliyetçi bir terör örgütüdür¹⁰. Her iki örgütün de amacı, terör eylemleriyle Türkiye'yi "soykırımcı" olarak tanıtmak, dünya kamuoyunda destek sağlamak ve nihayet doğu ve batı Ermenistan'ı birleştirerek büyük Ermenistan'ı kurmaktır. Bu hedefe ulaşmak için dünyanın değişik ülkelerinde olduğu gibi İtalya'da da kanlı terör saldırıları yaptılar.

I. Büyükelçi Taha Carım'ın Şehit Edilmesi

1. Suikast

Türkiye'nin Vatikan nezdindeki Büyükelçisi olarak görev yapan Taha Carım, 9 Haziran 1977 günü Roma'da ikamet etmekte olduğu binanın giriş kapısını açarken, bir Ermeni terörist tarafından sırtından vurularak şehit edildi. Türk hariciyesinin seçkin bir diplomatı olan Carım, eski bir diplomatın çocuğu olarak, 1914 yılında İsviçre'nin Cenevre şehrinde dünyaya geldi. Galatasaray Lisesini bitirdikten sonra öğrenimine Fransa'da devam eden Carım, Toulouse Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. 29 Kasım 1941'de Dışişleri Bakanlığına girdi. Pek çok ülkede çeşitli kademelerde görev yaptıktan sonra Bakanlar Kurulu'nun 23 Ekim 1973 tarihli kararnamesiyle¹¹ Türkiye'nin Vatikan Büyükelçiliğine atandı¹².

¹⁰ Zeynep Karaş, **Ermeni Terör Örgütü: ASALA**, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s.33.

¹¹ **Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi**, 30-18-1-2-306-87-10.

¹² Carım'ım mesleki kariyeri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Bilâl N. Şimşir, **Şehit Diplomatlarımız (1973-1994)**, 1. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara 2000, s.214-217.

Resim 1. Taha Carım'ın şehit edildiği binanın bahçe girişi (Mevlüt Çelebi, 25.08.2013/25.09.2021)

Terörden mustarip olan İtalya'da meydana gelen bir terör eyleminin dikkatleri çekmemesi ve basında haberlerin yer almaması düşünülemez. Böyle olmakla birlikte, incelediğimiz İtalyan gazetelerinin, Taha Carım suikastını sıradan bir olay olarak gördüklerini ve saldırıyı haber yaptıktan sonra çok fazla üzerinde durmadıklarını tespit ettik. Ülkelerinin başkentinde yapılan saldırının kurbanına saygı göstermek adına, hiç olmazsa büyükelçinin naaşı ülkesine gönderilene kadar gelişmeler ve cenaze töreni hakkında haberler yapılması beklenir. Oysa Carım suikastında, Vatikan devleti ve basınıyla İtalyan siyasetçilerin gösterdiği özeni İtalyan basınında görmek mümkün değildir.

İtalyan basını suikast hakkındaki ilk haberleri 10 Haziran günü vermeye başladı. Birbirine yakın bilgilerin verildiği ve fotoğrafların kullanıldığı haberlerde, bazı gazetelerin 1915 olaylarına göndermede bulduklarını görülmektedir. *La Stampa*, suikastın 'katil' bir Ermeni tarafından yapıldığını yazdıktan sonra büyükelçinin, saldırıdan hemen sonra kaçmayı başaran bir yabancı tarafından 9 kalibrelik tabancadan sıkılan iki kurşunla başından ve omzundan vurulduğunu bildirdi. Saldırının nedeninin bilinmediği fikrinde olan gazete, cinayeti şöyle aktardı:

“İkametgâhının giriş kapısına soktuğu anahtarla kapıyı açıyordu. Güneş gözlüğü takmış, koyu renk elbise giymiş uzun boylu bir genç hızla

yaklaştı ve iki el ateş etti. Taha Carım yardım dileyerek yere yığılırken suikastçı, binayı çevreleyen bahçenin ikinci girişinden kaçıyordu. Diplomatın çılgınlıkları üzerine şoförü ve binanın kapıcısı yardımına koşarak yaralının başını bir yastığa koydular. Yaklaşık yirmi dakika sonra, uzun ve hassas müdahalenin gerçekleştiği Umberto Hastanesi'ne ambulansla taşındı. Bu arada, Umberto Improta Bölge Polis Merkezi yöneticisi saldırı yerine gelmişti. Büyükelçinin 51 yaşındaki şoförü Elio Grappasonni, büyükelçinin ikamet ettiği binaya vardıklarında, yakındaki otobüs durağında bekleyen genci fark ettiğini söyledi. Daha sonra diplomat arabadan indi ve sürücü aracı park etmek için manevraya başlarken, o genç binanın girişine doğru yürüdü. Kullanılan araba genellikle elçilik makam aracı siyah bir Buick'tir, fakat bugün tamirhanedeydi ve büyükelçi kendi Peugeot'sunu kullandı. Ancak, onu iyi tanıyan saldırgan makam aracı olmamasına rağmen Carım'ı hemen tanıdı, ona hızla, neredeyse koşarak yaklaştı ve ateş etti. Carım, 1973'ten beri Vatikan'a akredite edilmiş bir kariyer diplomatıdır. Eldeki tek iz, büyükelçinin Mart ayında aldığı bir tehdit mektubu gibi görünüyor. Türkiye'de yaşayan Ermenilerin gizli bir örgütü tarafından gönderilen mektupta, Türk hükümetinin iki ay içinde Ermeni siyasi tutsakları serbest bırakmaması hâlinde İtalya'da ikamet eden bir Türk şahsiyetine yönelik bir saldırı gerçekleştirileceği belirtildi. Bunun bir sonucu olarak, yakın zamana kadar Carım'a düzenli olarak polis memurları eşlik etti. Ancak, soruşturmayı yürütenler, diğer ihtimalleri göz ardı etmiyorlar. Diğer ihtimaller olarak Kürtler, Ermeniler ve hatta Kıbrıslı Rumlar hakkında konuşuluyor"¹³.

Suikastı her türden siyasi şiddet artışına bir örnek olarak veren *Il Tempo*, anlamlı bir başlık kullanmıştır: "İki kurşun ve altı saat can çekişme." Büyükelçinin, yakın mesafeden kimliği belirlenemeyen birisi tarafından atılan iki kurşunla, Türkiye'de yaşayan Ermenilerin kurduğu "Ezilen Ermenilerin Savunucusu" isimli bir örgüt tarafından öldürüldüğünü bildirdi. Carım'ın şoförü Elio Grappasonni, *Il Tempo*'ya olayı şöyle anlattı:

"Büyükelçiyi, diplomatik plakalı Peugeot marka hususi arabasını kullanarak evine getirdim. Elçilik arabası tamirdeydi. Evi çevreleyen bahçeye açılan kapının önünde durdum ve öğleden sonra talimatları olup olmadığını sordum. Bana 'Teşekkür ederim Elio, öğleden sonra yalnız olarak Amerikalı dostuma gideceğim' diye cevap verdi. Büyükelçi arabadan indi, giriş kapısına doğru yürümeye başladı ve

¹³ **La Stampa**, 10 Giugno 1977.

1970 VE 1980'LERDE İTALYA'DA TÜRKLERE KARŞI ERMENİ TERÖRÜ VE İTALYAN KAMUOYU

kapıdan içeriye girdi. Kısa bahçeyi geçti ve bir süredir taşıdığı tabancasını koyduğu çantayı sol eliyle tutarak kapıyı açmak için anahtarı çıkardı. Ben arabanın sol kapısını kapatmışım, sağ kapısını kapatırken, genç bir adamın kapıdan girdiğini ve hemen iki el ateş ederek ardından evin köşesini dönüp kaçtığını gördüm. Büyükelçi, ben ona doğru koşarken ‘yardım edin, yardım edin, kanamam var’ dedi ve sonra yere yığıldı. Ben çığlık atmaya başladım, öğle yemeğini yiyen kapıcı geldi. Hemen 113’ü arayarak ambulans çağırdık. Sonra, fişkırmakta olan kanı durdurmak için büyükelçinin başının altına yastık koyduk. Birkaç dakika sonra ambulans geldi.”

Gazete, suikastın, her ihtimali dikkate almakla birlikte Ermeniler tarafından yapıldığının hemen hemen kesin olduğunu yazdı. Carım’ın hiçbir düşmanı olmadığını ve tehdit olmadığını tekrarlayan *Il Tempo*, şunu ekledi: “Ama onun bir düşmanı vardı: Bir Ermeni terörist”¹⁴.

Resim 2. Paese Sera (10. 06. 1977)

Yukarıda nüshasını verdiğimiz *Paese Sera*¹⁵ ve *Gazetta del Popolo* da suikastı aktardığımız şekilde haber yaptılar. *Gazetta del Popolo*, saldırının Beyrut’taki gizli bir Ermeni örgütü tarafından Fransız Ajansı’na açılan telefonla üstlenildiğini ekledi¹⁶. Suikastı benzer şekilde duyuran *L’Unita*, Carım’ın 30

¹⁴ *Il Tempo*, 10 Giugno 1977; Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi (TCRBA), Kutu (K.) 123 (Matbuat: 1960-1979).
¹⁵ *Paese Sera*, 10 Giugno 1977.
¹⁶ *Gazetta del Popolo*, 10 Giugno 1977.

santimetreden daha uzak olmayan bir mesafeden atılan kurşunlarla vurulduğu, çenesinden ve göğsünden vurulduktan sonra yere düştüğü ve suikastçının kaçarak izini kaybettirmeyi başardığı bilgilerini tekrarladı¹⁷. *Il Sole 24 Ore*, ilk sayfasından küçük bir haber şeklinde “Türkiye’nin Vatikan Büyükelçisi Roma’da öldürüldü” başlığıyla yorumsuz olarak verdi¹⁸. Taha Carım suikastını en dramatik şekilde veren İtalyan gazetesi *Il Messaggero*’dur. Gazetede bir fotoğraf yaşanan olayın vahametini göstermeye yetmektedir. Carım’ın vurulmasından hemen sonra, kapıcı, yerde yatmakta olan büyükelçiye hafifçe kaldırmış, bir yandan ambulans beklenirken öte yandan sanki poz veriliyor gibi bir görüntü. Türk basını tarafından eleştirilen fotoğrafta büyükelçi, yan yatmış vaziyette, gözlerinde gözlüğü, etrafta polis ve diğer ilgisiz kişiler. Sanki her şey olağanmış gibi bir görüntü içerisindeyler¹⁹. Papalık’ın yayın organı *L’Osservatore Romano*, Carım’ın şehit edilmesini şöyle duyurdu:

“Şiddet hareketi, alçakça ve kallesçe yapılan bir saldırı ile bir masumun hayatına mal oldu. Bu hareket, ahlak, insanlık, kişi hakları ve ideolojik yönden asla kabul edilemez... Sayın diplomatın vefatı dolayısıyla üzüntü içinde bulunan yakınlarının matemine samimi bir şekilde katılırız”²⁰.

¹⁷ *L’Unita*, 10 Giugno 1977; TCRBA, K. 123 (Matbuat: 1960-1979).

¹⁸ *Il Sole 24 Ore*, 10 Giugno 1977.

¹⁹ *Il Messaggero di Roma*, 10 Giugno 1977.

²⁰ *Türkiye Cumhuriyeti Vatikan Büyükelçiliği Arşivi (TCVBA)*, Taha Carım, B. 2; *L’Osservatore Romano*, 10-11 Giugno 1977. (Vatikan Büyükelçiliği Arşivi’ndeki bazı belgeleri kullanmam hususundaki yardımlarından ötürü Büyükelçi Sayın Lütfullah Gökteş’a teşekkür ederim.)

Resim 3. *Il Messaggero di Roma* (10. 06. 1977)

İtalyan basınından son olarak söz edeceğimiz gazete, *Avanti!*'dir. İtalya Sosyalist Partisi'nin yayın organı olan bu gazete, "Ermenilerin bir eylemi" üst başlığından sonra "Papalık nezdindeki Türk Büyükelçisine suikast" başlıklı haberinde suikast hakkında diğer gazetelerdeki gibi bilgi veriyor. Bunun Ermenilerin ilk eylemi olmadığını hatırlatan gazete, 1975'te Paris ve Viyana'daki Türk büyükelçilerine karşı da suikastlar yapıldığı bilgisini tekrarlıyor. France Presse'e gönderilen bir telgrafla "Ermeni Soykırım Örgütü" tarafından üstlenildiği bilgisi paylaşılıyor²¹.

Ermenilerin, 1970'lerde terör eylemleriyle bir yandan masum insanları "intikam" adına katlederken, diğer yandan bilinçli bir mağduriyet yaratma çabasına girdikleri görülmektedir. Kabul edilmeli ki, bu çabalarında başarılı oldular. Aslında dünyanın pek çok ülkesinin kamuoyu, yüz yıl önce yaşanan ve tek yanlı olarak anlatılan olayları Ermenilerin naklettiği gibi kabule hazırды. Bundandır ki, Türk diplomatların katledilmesini mazur göstermeye yarayacak yayınlar yaparak, bilerek veya bilmeyerek teröre meşruiyet kazandırmaya hizmet ettiler. Herhangi bir ülkede Türk diplomatlara karşı yapılan suikast

²¹ *Avanti!*, 10 Giugno 1977.

haberi duyurulurken, araya sokuşturulan “Türklerin Ermenileri katlettiği ve Ermeni savaşçılarınin/gerillalarının ya da teröristlerinin, bunun intikamını almak için Türk diplomatlara suikast düzenledikleri” haberinde iki mesaj saklıydı. İlki ve önemli olan, “Türklerin Ermenileri katlettiği” çarpıtmasıydı ve pek çok ülke için bu tartışılacak bir konu değil, bir yargıydı. Masum Türk diplomatların öldürülmesi ya da yaralanması bu ifadenin gölgesinde önemsizleştiriliyordu. Bu tabloyu İtalya’da da görmek mümkündür. *Gazetta del Popolo* gibi “1915’te Osmanlı İmparatorluğu’nda bir buçuk milyon Ermeni katledilmişti”²² diye araya bir yorum yerleştirenler olduğu gibi *Il Tempo*²³ ve *Paese Sera*²⁴ gibi uzun uzadıya, suikastı mazur gösterebilecek yorumlar yapanlara ve Türkiye’nin bir kısmını da dâhil ederek Ermenistan haritaları yayınlayanlara rastlamak da mümkündür.

Bununla birlikte, devlet yönetiyor olmanın da sorumluluğuyla İtalya ve Papalık yöneticileri Türk mevkidaşlarına gönderdikleri taziye telgraflarıyla üzüntülerini bildirdiler. Taha Carım’ın katledilmesini “korkaklık”²⁵ olarak yorumlayan Papa Paulus VI, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’e gönderdiği şu telgrafla üzüntülerini bildirdi:

“Ekselans S. Fahri Korutürk

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı

Ankara

Asil ülkenizin Vatikan nezdindeki Büyükelçisi Ekselans Taha Carım’ı kurban alan bu şiddet hareketini şiddetle kınıyoruz. Vatikan Nezdindeki, kesinlikle barışçı olan pek yüksek görevini hakkıyla yerine getiren ve bütün meslektaşlarının takdirini kazanmış olan bir diplomata karşı düzenlenen bu suikast alçakça ve korkakça bir harekettir. Müteveffanın ruhu, yakınlarının huzuru, zihinlerin ve kalplerin teskini için Tanrı’ya dua ederken, Ekselanslarına en içten taziyetlerimizi, bütün Türk milletine de sempatilerimizi sunarız”²⁶.

İtalyan Başbakanı Giulio Andreotti de Başbakan Süleyman Demirel’e şu mesajı gönderdi: “Vatikan nezdindeki Türkiye Büyükelçisinin elim kaybindan

²² *Gazetta del Popolo*, 10 Giugno 1977; *La Voce Repubblicana*, 10 Giugno 1977.

²³ *Il Tempo*, 10 Giugno 1977.

²⁴ *Paese Sera*, 10 Giugno 1977.

²⁵ *Il Messaggero di Roma*, 12 Giugno 1977.

²⁶ *TCVBA*, B.1; *L’Osservatore Romano*, 10-11 Giugno 1977; Şimşir, a.g.e., s.222.

dolayı derin teessür içinde bulunmaktayım. İtalyan hükûmeti ve şahsım adına zati alinize en içten taziyelerimi ifade etmek isterim”²⁷.

I. 2. Suikastın Adli Boyutu

İtalyan polisi, Ermenilerin diğer saldırılarında olduğu gibi Ermeniler tarafından üstlenilmesiyle birlikte, ülke çapında, hummalı bir çalışma başlattı. *Gazetta del Popolo*'nun yazdığı gibi polis, büyükelçinin katilini Ermeniler arasında ararken²⁸ Ermenilerden gözaltına alınanlar ve tutuklananlar oldu. Katilin robot fotoğrafları dağıtıldı. Sınırdaki önlemler alındı, sınır kapıları da suikastçının ülkeyi terk etme ihtimaline karşı dikkatli olmaları için uyarıldılar²⁹. Soruşturmayı yürüten Cumhuriyet Savcısı Giovanni Di Matteo, Savcı Yardımcısı Santacrocce'ye soruşturmaları takip etmesi talimatını verdi. Müfettişlere göre Carım'a ateş ederken görülen adamın tek başına hareket etmemiş olması muhtemeldi. Gerçekten bazı tanıklar, katili, Monteverdi Caddesi'ne arkadan açılan bir kapıdan çıktıktan sonra, başka bir adamla birlikte kaçarken gördüklerini söylediler³⁰.

12 Haziran tarihli İtalyan gazeteleri, İtalyan polisinin, cinayetin işlendiği yere yakın bir barın tuvaletinde yabancı bir fabrikada imal edilmiş 9 kalibrelik bir tabanca bulduğunu duyurdular. Müfettişlere göre tabanca, Carım suikastında kullanılan silahtı³¹. İtalyan polisi bulunan bu tabancanın Kırıkkale MKE yapımı Türk malı olduğunu ilan etti³². Türk emniyet birimleri, bu bilginin yanlış olduğunu tespit ettiler. İtalyan polisine yardımcı olmaları ve ilk elden

²⁷ Barış, 14 Haziran 1977.

²⁸ *Gazetta del Popolo*, 11 Giugno 1977.

²⁹ *Gazetta del Popolo*, 11 Giugno 1977; *Milliyet*, 15 Haziran 1977.

³⁰ TCRBA, K. 123 (Matbuat: 1960-1979); *L'Unita*, 10 Giugno 1977; *Gazetta del Popolo*, 10 Giugno 1977. Bir Türk gazetesi ilk etapta yüzden fazla kişinin gözaltına alındığını yazdı. *Dünya*, 15 Haziran 1977.

³¹ *Corriere della Sera*, 12 Giugno 1977; *L'Unita*, 12 Giugno 1977; TCRBA, K. 123 (Matbuat: 1960-1979); *Hürriyet*, 13 Haziran 1977; *Tercüman*, 13 Haziran 1977. *Il Messaggero di Roma* daha temkinli bir dil kullanarak, “Bir tabanca bulundu. Büyükelçiyi öldüren mi?” şeklinde bir başlığı tercih etmiştir. Haberin içeriğinde de diğer gazetelerdeki Via Simeto'daki bir barın tuvaletinde bir poşete sarılmış hâlde bir silah bulunduğu bilgisi tekrarlanmıştır. Yabancı yapımı olan tabancanın Carım suikastında kullanılmış olabileceğinden söz edilirken, farklı bilgiler de verilmiştir. Olayı soruşturan Parioli Polis Karakolu'nda görevli sivil polis Emidio Capanna'nın askerî bir kışlaya ait olan tabancanın incelendiğini bildirdiğini eklemiştir. Polis Capanna'nın, önce beş mermi alan bir şarjörü, daha sonra ise sifonu çekilmiş klozette altılı şarjörlü tabancayı bulduğu bilgisini vermiştir. *Il Messaggero di Roma*, 12 Giugno 1977.

³² *Hürriyet*, 17 Haziran 1977; *Milliyet*, 17 Haziran 1977; *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1977; *Tercüman*, 17 Haziran 1977; *Son Havadis*, 17 Haziran 1977.

bilgi almaları için Türkiye’den Emniyet Genel Müdürlüğü İstihbarat Daire Başkanı Mustafa Yiğit ile Şube Müdür Yardımcısı Beyhan Ertürk, İtalya’ya gönderildiler. 17-21 Haziran 1977 tarihleri arasında İtalyan polisleriyle birlikte çalıştılar. Mustafa Yiğit, 20 Haziran’da Ankara’ya gönderdiği raporda, “Tabancanın İtalyan polisinin ileri sürdüğü gibi Kırıkkale yapısı Türk tabanca olmadığını... Macar yapımı Wallam 9 mm çapında bir tabanca olduğunu”³³ yazdı.

Bu iş birliğine rağmen cinayeti aydınlatacak bir ipucu elde edilemedi. Ertesi yıl Roma Savcılığı, dosyanın kapatıldığını açıkladı. Bu açıklama Türk kamuoyunda hayret ve biraz da öfkeyle karşılandı. Haber 30 Haziran 1978 günlü Türk gazetelerinde, İtalyan makamlarının Carım suikastı dosyasını kapattığı şeklinde yer aldı³⁴ ve bazı gazeteciler kararı eleştiren yazılar yazdı³⁵. Harekete geçen Dışişleri Bakanlığı, Roma Büyükelçisine bir talimat göndererek “dosyanın kapatılmasının tarafımızdan kabul edilemeyeceğini” ilgili İtalyan makamlarına iletmesini istedi. Büyükelçiliğin bu yöndeki girişimine iki ay sonra cevap veren İtalya Dışişleri Bakanlığı, yaptıkları incelemenin sonucunu şöyle bildirdi: “Büyükelçi Carım’ın öldürülmesiyle ilgili kovuşturma dosyası kapatılamamıştır. Kapatılması söz konusu değildir. Ancak, şu sırada eldeki deliller yetersizdir. Bu nedenle İtalyan yargı makamları konu üzerinde fiilen bir çalışma yapma olanağı bulamaktadırlar. Yeni unsurlar ortaya çıkarsa soruşturma büyük bir titizlikle sürdürülecektir. Türkiye bundan emin olmalıdır”³⁶.

İtalyan makamlarının kast ettiği Carım suikastını aydınlatacak “yeni unsurlar” ortaya çıkmadı. Fakat bu savaşı, İtalyanları üzecek olaylara yol açtı. Milano ve Roma’da Türk Hava Yolları bürolarını birkaç defa bombalayan Ermeni teröristlerin Roma’daki büroya koydukları bombanın 10 Mart 1980 akşamı patlatılması sonucu iki İtalyan vatandaşı öldü, 14 kişi de yaralandı.

II. Vecdi Türel’e Suikast

II.1. Suikast

Ermeni teröristler Türkiye’nin Vatikan Büyükelçisi Vecdi Türel’e 17 Nisan 1980 Perşembe günü evinden büyükelçiliğe giderken bir suikast düzenlediler.

³³ Şimşir, a.g.e., s.238-239.

³⁴ **Hürriyet**, 30 Haziran 1978; **Tercüman**, 30 Haziran 1978.

³⁵ Murat Sertoğlu, “Kapanan Dosya”, **Dünya**, 3 Temmuz 1978; Şimşir, a.g.e., s.240-241.

³⁶ Şimşir, a.g.e., s.240-241.

Türel, 1 Temmuz 1917'de İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi ve Cenevre Hukuk Fakültesini bitirdi. 1946 yılında Dışişleri Bakanlığına girdi. Bakanlığın çeşitli kademelerinde görev yaptı. 1978 yılında Vatikan Büyükelçiliğine atanan Türel, Kasım 1979 tarihinde Papa II. Jean Paul'e, Türkiye'ye yaptığı resmî ziyarette eşlik etti³⁷.

Amerikan gizli servisinin Türk istihbaratına verdiği bir grup Ermeni'nin İran'dan çıkararak Roma'ya geldiği bilgisi³⁸ kısa bir süre sonra Vecdi Türel'e yapılan saldırıyla doğrulandı. Türkiye'nin Roma Büyükelçisi Ali Binkaya, 17 Nisan 1980 günü saat 10.15'te Ankara'ya gönderdiği telgrafla, Vecdi Türel'e yapılan suikastı bildirdi³⁹. Vatikan Büyükelçiliği Müsteşarı Yetkin Adayılmaz da saldırı hakkında bakanlığa gönderdiği raporda özetle şunları yazdı:

“Vecdi Türel, ikametgâhın 70-80 metre ötesinde, ana bulvara çıkış noktasında makam arabasının içinde menfur bir tecavüze uğramıştır. Üç kişi olduğu tahmin edilen teröristler, makam arabasını sağdan, soldan ve arkadan çapraz ateşe tutmuşlardır. Büyükelçimiz derhâl kendisini otomobilin döşemesine atmış, böylece mutlak bir ölümden kurtulmuştur. Kendisine iki kurşun isabet etmiştir. Birinci kurşun yandan sırtını yaralamış ve dışarı çıkmış. İkinci kurşun sağ koluna isabet etmiş ve kol kemiğini kırarak içeride kalmıştır. Her iki yara da öldürücü değildir. Kolu sargıya alınmış olup muhtemelen yarın cerrahi müdahaleyle kolundaki kurşun çıkarılacak ve ortopedik tedaviye başlanacaktır. Sırtındaki yara için cerrahi bir müdahaleye lüzum görülmemiş, yaranın derhâl tedavisi yoluna gidilmiştir.

Makam otomobilinde bulunan ve şoförün sağında oturan emniyet görevlisi Tahsin Güvenç'in sağ yanağına tek kurşun yandan girmiş, kulağın altında, yanakta kalmıştır. Doktorlar, ön muayeneden sonra, kurşunun beyni ve göz tabakasını zedelediğini söylemişler ve kurşunun çıkarılması için muhtemelen cerrahi müdahale gerekeceğini belirtmişlerdir. Arkada büyükelçinin solunda oturan diğer emniyet görevlisi Veysel Çakmak ile makam şoförü olayı yara almadan atlatmıştır. Koruma görevlileri sağ ön ve sol arka kapıdan hemen dışarı fırlayarak teröristlerle müsademeye girişmişlerdir. Teröristlerden birinin arkasından koşarak birkaç el ateş eden koruma görevlisi Tahsin

³⁷ Bilâl N. Şimşir, **Şehit Diplomatlarımız (1973-1994)**, 2. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara 2000, s.909-910.

³⁸ 2009-2014 arasında Türkiye'nin Vatikan Büyükelçiliğini yapan 29 Aralık 1950 doğumlu Sayın Prof. Dr. Kenan Gürsoy ile Roma'da 27 Haziran 2013 günü yaptığımız görüşmeden.

³⁹ Şimşir, a.g.e., 2. Kitap, s.911.

Güvenç, almış olduğu yaranın tesiriyle 10-15 metre ileride yere düşmüş, terörist köşeyi dönerek kaybolmuştur. Diğer emniyet görevlisi Veysel Çakmak ise öteki iki teröristle müsademeye devam etmiş, bu arada ateş ederek kaçan teröristlerden birinin havaya hamle yaptığını ve silahının yere düştüğünü görmüş, köşeye geldiğinde kan izlerini fark etmiştir. Teröristlerin düşürdüğü silah polise teslim edilmiştir. İtalyan emniyet makamları derhâl olaya el koyarak soruşturmaya başlamışlardır⁴⁰.

Resim 4. Vecdi Türel'e suikast düzenlenen Via Lovanio (Mevlüt Çelebi, 27.09.2021)

Roma polisi tarafından hazırlanan 21 Nisan 1980 tarihli rapora göre suikast şu şekilde yapılmıştır:

“17 Nisan’da, saat 09.25 sularında, muhtemelen üçüncü bir suç ortağı tarafından yardım gören iki genç adam, Vatikan nezdindeki Türk Büyükelçisinin ikametgâhının bulunduğu Via Lovanio 24 adresinden hareket etmiş olup Via Lovanio ile Viale Liegi kavşağında trafik

⁴⁰ Şimşir, a.g.e., 2. Kitap, s.911-912.

dolayısıyla durmuş olan diplomatik plakalı arabaya, silahla müteaddit el ateş etmişlerdir. Arabada Türel'den başka, şoför Ennio Grappasonni ve büyükelçinin güvenlik memurları olan Tahsin Güvenç ile Veysel Çakmak bulunmaktaydı. Birisi yaralanmış olan her iki güvenlik memuru derhal karşı saldırıya geçmişler ve arabadan çıkarak saldırganları takibe koyulmuşlardır. Bu arada Via Lovanio ve Via Yser'den kaçan saldırganları takip eden Güvenç yere düşmüş, diğer taraftan Çakmak saldırganlardan birisinin üzerine iki el ateş etmiştir. Muhtemelen sağ kolundan yaralanmış olan saldırganın düşürdüğü silah daha sonra bulunmuştur..."⁴¹

Büyükelçi Türel tarafından yazılan ve tedavi sürecini ve sonrasını anlattığı 21 Aralık 1981 tarihli raporda da bu şekilde nakledilen suikastın⁴² iki tanığı koruma görevlileri Veysel Çakmak ve Tahsin Güvenç'in anlattıkları da bu yöndedir. Sadece iki koruma da, yaralanan Ermeni teröristin kendisi tarafından vurulduğunu iddia etmişlerdir. Çakmak, çatışma anını şöyle nakletmiştir: "Ben ateş açtığım zaman teröristin birinin kolu havaya kalktı ve elinde bulunan silahın yere düştüğünü gördüm... Teröristlerden birinin yaralandığını ve yaraladığımı zannediyorum. Çünkü ben ateş ettiğimde teröristin kolu havaya kalktı, elinde bulunan silah duvarlara çarptı..."⁴³ Diğer koruma görevlisi Tahsin Güvenç de bize o anı şöyle anlatmıştır: "Vurulduğumun farkında değilim, bir elimle gözümü tutarken, o ana kadar hiç kullanmadığım, hatta mantar tabancası bile atmadığım sol elimle teröriste ateş açtım. Sağ kolundan vurulan teröristin elindeki silah yere düştü. O sırada yanıma gelen diğer koruma görevlisi Veysel Çakmak'a, teröristleri takip etmesini ve kaçırmamasını söyledikten sonra yere düştüm..."⁴⁴ Bu anlatım farklılığına rağmen kesin olan, saldırganlardan birisinin Türk koruma görevlilerinden birisi tarafından yaralanmış olduğudur. Bu çatışma, o zamana kadar tamamen savunmasız durumda olan Türk diplomatları kolaylıkla öldürüp/yaralayan Ermeni teröristlere silahla karşılık verilmesi bakımından önemlidir.

⁴¹ TCVBA, Vecdi Türel, B. 4, s.1-2.

⁴² TCVBA, Vecdi Türel, B. 4, s.3-4.

⁴³ TCVBA, Vecdi Türel, B. 8, s.3.

⁴⁴ 8 Mart 1948 Kozan doğumlu Tahsin Güvenç ile 17 Ekim 2021 ve 17 Kasım 2021 tarihinde yaptığımız telefon görüşmelerinden.

II.2. İtalyan Kamuoyunda Suikast

Vecdi Türel'e düzenlenen suikast, Ermeni teröristler tarafından gerçekleştirilen ikinci saldırdır. Bu suikast, ilki olan Carım suikastına göre İtalyan basınında daha az yer bulmuştur. Bunda en büyük faktör, büyükelçinin saldırıyı yaralanarak atlatması olmalıdır. Bununla birlikte, İtalya'nın başkentinde bir büyükelçiye düzenlenen saldırının elbette haber değeri vardır ve İtalyan gazeteleri suikastı haber yapmışlardır. Ancak suikasttan sonra fazla bilgiye rastlamak mümkün değildir. Hakkaniyet ölçülerini korumak adına belirtmeliyiz ki, İtalyan basını, Carım suikastına nazaran daha tarafsız yayın yapmış ve en azından tek yanlı olarak eski defterleri açmamıştır.

Corriere della Sera, “Ermeni terörist komandolar Türkiye'nin Vatikan büyükelçisini iki kurşunla yaraladılar”⁴⁵ başlıklı haberinde, suikastı daha önce anlattığımız şekilde yansıttı. *Il Messaggero*, “Türk Büyükelçi ve sivil koruması Ermeniler tarafından yaralandı” başlıklı haberinde, yaralı büyükelçinin bir de fotoğrafına yer verdi. Suikast diğer gazetelerdeki gibi kısa bir haber olarak fakat ilk sayfadan verildi⁴⁶. *Gazetta del Popolo*'da Raffaello Sassano tarafından kaleme alınan yazıda suikast ayrıntılı bir şekilde irdelendi. “Roma: Ermeniler Türk Büyükelçiye Ateş Ettiler” başlıklı haberin altında, Büyükelçi Vecdi Türel'in bir fotoğrafı yayımlandı. Fotoğrafın altında “Ermeni teröristlerden bir ‘komando’ Türkiye'nin Vatikan nezdindeki büyükelçisini ve korumasını yaraladı” notu düşüldü. İlk sayfanın altındaki bu haberden sonra iç sayfalarda suikast hakkında ayrıntılı bilgileri okumak mümkündür. Yaralı koruma Tahsin Güvenç'in fotoğrafının bulunduğu 15. sayfada suikast, “Dün Roma'da Parioli semtindeki Liegi Bulvarında, evinin altında pusuya düşürülen Türkiye'nin Vatikan Büyükelçisi, Ermeni Komandoları tarafından yaralandı” şeklinde verildi. İtalyan gazetesi suikastın meydana gelişini şöyle aktardı:

“Suikast dün sabah saat 09.30'da meydana geldi. Yüzleri açıkta olan üç veya dört kişiden oluşan komandolar, büyükelçiyle birlikte, sürücü ve iki hususi koruma polisini taşıyan büyük Buick arabayı, zaten trafik sıkışıklığından tıkanmış caddede beklediler. Bir şarjör dolusu mermi, arabanın pencerelerinden içeriye girdi. Yüzüne kurşun isabet eden korumalardan biri, elinde tabancayla kendini arabadan dışarı attı ve ateşe karşılık verdi. Ardından, bir trafik polisinin kollarına bilincini

⁴⁵ *Corriere della Sera*, 18 Aprile 1980.

⁴⁶ *Il Messaggero*, 18 Aprile 1980.

kaybetmiş olarak düşmeden önce, kaçan katilleri yüz metre boyunca kovaladı. Hızlı ve şiddetli bir atıştı, bu serseri kurşunlardan, tesadüfen başka kurban olmadı. Viale Liegi'deki bir binanın penceresinden başıboş bir kurşun girdi ve iki yaşlı bayan başka bir odada oldukları için kurşunlara hedef olmaktan kurtuldular. Büyükelçi, Üniversite Hastanesine, kurşunlarla delik deşik olmuş Buick arabasıyla getirildi. Sağ omuzundan ve göğsünden yaralanan büyükelçinin durumu ciddi değildir. Fakat aksine çenesinden vurulan korumasının durumu ciddidir. Büyükelçi Türel, Paisiello Caddesi'nde, bir terörist tarafından öldürülen halefinin yaşadığı aynı evde birkaç ay ikamet etti. Bir yıl önce, Lovanio Cadesi'ndeki 24 numaralı binanın çatı katına taşındı. Her sabah saat dokuzda doğru arabayla, kendisini binanın önünden alan şoförüyle birlikte işine giderdi. İki koruma polisi, en üst kata çıkarak diplomatla birlikte arabaya kadar gelirdi. Fakat önlemler, Ermeni teröristlerin harekete geçmesini engellemeye yetmedi..."⁴⁷

Suikastı ilk sayfasından duyuran *Il Popolo*, "Dün sabah Roma'da siyasi bir suikast" üst başlığını tercih etti. Yaralı Büyükelçinin fotoğrafını da yayınlayan gazete, suikastı bilinen şekliyle özetlerken bazı ayrıntılara da değindi:

"Görünüşe göre silahlı iki kişiydiler. Türü henüz kesin olarak belirlenemeyen bir arabadan indiler ve hızla büyükelçinin arabasına, biri bir yandan diğeri öte yandan önde olmak üzere yaklaştılar. Neredeyse hiç tereddüt etmeden çok hızlı ateş ettiler. Kurşunlar, büyükelçinin yanındaki koruması 30 yaşındaki Tahsin Güvenç'i çenesinden vurdu. Yaralı olmasına rağmen adam ne olduğunu anladı ve diplomatı arabanın altına iterek kurtarmaya çalıştı. Ancak iki kurşun kaportayı çoktan delmiş, Türel'in koluna ve sol omzuna ulaşmıştı. Silahlı saldırının hemen ardından Güvenç ve diğer koruma, iki saldırganın peşine düşerek ateş açtılar. Ancak yaralı koruma bir noktada dayanamadı ve yere yığıldı. Yoldan geçen bazı kişiler tarafından kurtarılarak hastaneye götürüldü. Bu esnada Türel'in şoförü, hızla hareket ederek Büyükelçiyi, koruma Tahsin Güvenç'in kritik bir ameliyat geçirdiği hastaneye götürdü. Suçlu saldırganların sığıdığı mermilerin yoldan geçenlere zarar vermemesi iyi bir tesadüftü. Saldırının yapıldığı yerin karşısındaki sokakta, birinci kattaki bir pencerenin kepenklerine bir kurşun isabet etti"⁴⁸.

⁴⁷ *Gazetta del Popolo*, 18 Aprile 1980.

⁴⁸ *Il Popolo*, 18 Aprile 1980.

Resim 5. *Il Popolo* (18. 04. 1980)

İtalya Komünist Partisi'nin yayın organı olan *L'Unita* gazetesi suikastı ilk sayfasından kısa bir haber şeklinde şöyle duyurdu:

“Ermenilerin Roma’daki Saldırısı: Büyükelçi ve sürücü yaralandı. Dün sabah Parioli’deki Viale Liegi’de iki kişilik bir komando timi, diplomatın arabası geçerken ateş açarak Büyükelçi Türel ve korumasını yaraladı. İkincisi, ciddi şekilde yaralanmasına rağmen, insanlar arasında katilleri kovaladı. Karşılıklı tabanca atışları yapıldı ve belki de teröristlerden biri vuruldu”⁴⁹.

Verdiğimiz örneklerde de görüldüğü gibi, İtalyan gazeteleri bu sefer suikastı daha objektif bir şekilde yansıttılar. Taha Carım’ın öldürülmesinde olduğu gibi, suikastı mazur göstermeye dönük bir yayın yapmaktan uzak durdular. Aslında terörizmden muzdarip bir ülke olarak İtalya’nın başka türlü davranması beklenemezdi.

⁴⁹ *L’Unita*, 18 Aprile 1980.

Papa Jean Paul II, 20 Nisan 1980 Pazar günü Saint Pierre meydanında halka hitaben yaptığı Pazar konuşmasında Türel'e yapılan suikastı kesin ifadelerle kınamış, suikasttan duyduğu üzüntüyü dile getirerek şunları söylemiştir:

“Türkiye'nin Vatikan nezdindeki Büyükelçisi Sayın Vecdi Türel'e karşı girişilen suikasttan dolayı duyduğum derin üzüntüyü ifade etmek istiyorum. Geçen Kasım ayında, ülkesini ziyaretim sırasında bu seçkin diplomatın bana refakat ettiğini minnetle hatırlıyor ve asil ülkesini, Vatikan nezdinde temsil etmekle görevli, insan hakları ve günlük görevinin ifasında himayeye mazhar, vazifesine sadık bir görevlinin, selefine olduğu gibi adil, haince ve keza anlamsız ve yararsız bir eylem sonucu hayatını kaybetmiş olabileceğini ıstırapla düşünüyorum. Suikastın daha ağır sonuçlar doğurmamış olmasından dolayı Tanrı'ya şükrediyor, Sayın Büyükelçi ile yaralı görevliye samimi şifa temennilerimi yinelerken aynı zamanda, tüm şerefli vicdanlarda kızgınlık yaratan haksız metotları kınadığımı tekrar etmek istiyorum...”⁵⁰

Türk hükümeti, suikast haberinin öğrenilmesiyle birlikte, İtalyan makamları nezdinde girişimde bulunarak Büyükelçi Türel'e saldıranların bir an önce yakalanmasını beklediğini dile getirdi. Dışişleri Bakanlığı, Roma Büyükelçiliğine 17 Nisan günü gönderdiği talimatta dikkat çekici tespitler yaptı. Taha Carım'ı vuran katillerin bulunamamış ve cezasız kalmış olmasının bu suikastın faillerini cesaretlendirdiği belirtildi. İtalya hükümetinin her iki olay üzerine önemle eğilmelerinin beklendiği tekrarlandı⁵¹. Aslında teröristlerin yakalanmaması kabul edilir bir şey değildi. Roma'nın merkezinde 3-4 adam, ellerinde silahlarla bir ülkenin büyükelçisine suikast düzenliyorlar. Üstelik olaydan birkaç dakika sonra olay yerine gelen İtalyan polisinin bu başarısızlığı da kayıtlara geçmiştir. İtalyan Siyasi Polisi Başkanı Dr. Andreozzi bir demeç vererek şunları söyledi: “Saldırganları elimizden kaçırdığımız için çok üzgünüz ancak bu kanlı olayın faillerinin yakalanması için her türlü önlemi aldık ve Roma'da bir insan avı başlattık”⁵².

Büyükelçi Türel'e karşı girişilen suikasttan hemen sonra, meçhul bir kişi Reuter Ajansı'nın Beyrut bürosuna telefon etti ve “Ermeni Soykırımı Adalet

⁵⁰ TCVBA, Vecdi Türel, B. 2; **Son Havadis**, 21 Nisan 1980; Şimşir, **a.g.e.**, 2. Kitap, s.915-916.

⁵¹ Şimşir, **a.g.e.**, 2. Kitap, s.917.

⁵² **Hürriyet**, 18 Nisan 1980.

Komandoları” adına saldırının sorumluluğunu üstlendiklerini bildirdi⁵³. Bu suikastın da Ermeni teröristler tarafından yapılmasının kesinleşmesinden sonra İtalyan güvenlik birimleri Ermeniler arasında çeşitli aramalarda bulundu. Suikast akşamı ve ertesi gün, yaralı teröristin Roma’da ikamet eden Ermenilerin yanında saklanabileceği ihtimali üzerine, pek çok ev araması yapıldı. Bundan başka 18 Nisan gecesi polise telefon edilerek, Türk büyükelçisini yaralayanların Piazza Ronchi’de bir garajda saklandıkları ihbar edildi. Oraya ve yakınındaki başka bir garaja yapılan baskından da olumlu bir sonuç çıkmadı⁵⁴.

Sonraki aylarda da suikastı yapan Ermeni teröristlerin yakalanmasını sağlayacak, teselli edici bir gelişme yaşanmadı. Türkiye Cumhuriyeti Vatikan Büyükelçiliği belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla Türkiye, saldırganların yakalanması hususunda İtalyan makamlarını sıkıştırmaya devam etti. Yine bu belgelerden anlaşıldığına göre, İtalyan makamları Türk Büyükelçiliğiyle iş birliğine de yanaşmadı⁵⁵.

III. Gökberk Ergenekon’un Yaralanması

III.1. Suikast

25 Ekim 1981 Pazar günü Roma’nın merkezinde, bu kez bir Ermeni teröristin kurşunlarına hedef olan diplomat, Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği İkinci Kâtibî Gökberk Ergenekon idi. Ergenekon, 20 Mart 1953’te Ankara’da doğdu. 1976’da Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nden mezun oldu ve aynı yıl Dışişleri Bakanlığı’na girdi. İlk yurt dışı görevi olarak 28 Eylül 1979’da Roma Büyükelçiliği İkinci Kâtipliğine atandı. 2 Mart 1982 tarihli kararlar merkeze tayin edildi⁵⁶. 1983’te, kendi ifadesiyle “mutlu bir şekilde çalıştığı Dışişleri Bakanlığındaki görevinden ayrılarak siyasete girdi”⁵⁷. Adalet Partisi Milletvekilliği ve Maliye Bakanlığı (1975-1977) ile Ulaştırma Bakanlığı (1977-1978) yapan babası Yılmaz Ergenekon’un 8 Temmuz 1983’te vefatından sonra Doğru Yol Partisi’nin kurucu üyesi oldu.

⁵³ TCVBA, Vecdi Türel, B. 6; Son Havadis, 18 Nisan 1980.

⁵⁴ TCVBA, Vecdi Türel, B. 6.

⁵⁵ TCVBA, Vecdi Türel, B. 1.

⁵⁶ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30-11-1-0-558-8-17-11.

⁵⁷ Sayın Gökberk Ergenekon ile Ankara’daki evinde ilki 10 Aralık 2019 ve diğeri 13 Aralık 2021 tarihinde olmak üzere yüz yüze iki görüşme yaptık. Sayın bakana ilgi ve desteği için teşekkür ederim.

Ergenekon, 1991 seçimlerinde Antalya'dan milletvekili seçildi ve Süleyman Demirel tarafından kurulan hükûmette Devlet Bakanlığı yaptı. (Kasım 1991-Haziran 1993)

Gökberk Ergenekon, Roma'da maruz kaldığı suikastı bize şöyle anlattı:

“Suikast, Pazar günüydü. Pazar günleri genellikle, ertesi günü işlerini ayarlayabilmek için birkaç saat elçiliğe uğruyordum. Laterano'da San Giovanni 84 numaradaki evimden çıktım. Ermenilerin bana da bir suikast düzenleme ihtimalleri nedeniyle, evden çıkınca ilk olarak etrafı kolaçan etme alışkanlığı edinmişim. Herhangi bir sıkıntılı durum görünmüyordu. Arabamı park ettiğim Via dei Normanni'ye geldim. Orayı, muhtemel bir saldırı için en zor yer olarak düşündüğümden tercih ediyordum. Arabaya girip oturdum, dikiz aynasına bakıyordum. Aynadan, saç sakalı karışık bir adam gördüm. İki eliyle tuttuğu beyaz bir torba dikkatimi çekti. Gayri ihtiyari olarak düşündüm. Ağır bir şey taşısa, bunu naylon poşet taşımaz. Hızlı adımlarla iki arabanın arasına girecek şekilde bana doğru geliyor. Yol sormaya mı geliyor, başka bir şeye mi geliyor diye merak ettim. Fakat torbadan huylanıyorum. Cebimdeki tabancamı çıkarttım ve anladım ki bana sıkamak için geliyor. İçimden bir tane sıkayım diye geçti ama çekindim. Masum biri olabilir, bir şey sormaya geliyorsa ya da dilenciye diye, içim ateş etmeye el vermedi. Elim hazır vaziyette duruyor, bekliyorum. O sırada üç tane ateş etti, silahı torbadan çıkartmadan ateş etti. Taktik olarak o şekilde ateş ediyorlar. Kovanlar torbanın içinde kalsın, kanıt bırakılmasın diye böyle sıkıyorlar. Sıkıldığı üç kurşundan birisi sağ koluma, biri, kolumu kaldırdığım için sol dirseğime geldi. Bir kurşun da kafayı geriye atarken sol bileğime geldi. Arabaların arasından çıkıp koşmaya başladı. Ben de peşindeydim ve ateş etmeye başladım. Az kalsın bir araba çarpıyordu. Karşı kaldırıma geçip ilerideki parkın merdivenlerine çıktı. Beşli tabancamda iki kurşun kalmıştı. Bir tanesini daha sıktım, adam yere düştü. Fakat hafif yağmur yağıyordu ve yerler ıslak olduğu için emin olamadım. Sonra kalkıp tekrar koşmaya başladı. Tabancamdaki son kurşunu da sıktım. Ne olur ne olmaz diye cebimde iki tane yedek mermi taşırdım. Bunları yerleştirdim, kaçan teröristin yardımcısı falan var mı diye etrafıma bakıyordum. Bir şey göremeyince evimin altındaki lokantaya geldim. Zaten tanıdık insanlar. Duymuşlar gürültüyü. Ben önce yaralarımı tam görmemişim. Elimde tabanca, oturdum. Lokantacılar polisi aramalarını söyledim, 'aradık' dediler. 3-5 dakika sonra iki tane polis arabası ayrı istikametlerden geldi, neredeyse çarpışıyorlardı. Terör timinden ve teröristlere karşı bilenmiş olan

polisler, kurtulduğum için memnuniyetlerini göstermek için beni öptüler. Ayaküstü olayı anlattım. Benim boş kovanlarımı topladılar. Sonra beni San Giovanni Laterano'nun sonunda aynı isimli hastaneye götürdüler. Hastanede, iğne sevmeyen bana, 8-10 tane tetanos ve diğer iğnelerden yaptılar. Hastanede bulduğum bir telefonla büyükelçiliği aradım ve olayı anlatıp hastanede olduğumu söyledim. Kurşunlardan birisinin ucu görünüyordu, yarısı içeride, yarısı dışarıdaydı. Doktor bunu çekip çıkardı. Diğerini çıkartmak için uğraşan doktor bana sarılıyor, 'mucize' diyor. Neticede orayı da dikti ve iki tampon yaptı. Böylece tedavim tamamlandı. Ameliyattan sonra beni bir odaya aldılar. O sırada büyükelçi geldi. Hastaneden ayrılmak istediğimizi söyleyince, kâğıt imzalamamız gerektiği söylendi. İmzaladık ve hastaneden ayrılarak akşamüzeri büyükelçiliğe döndük"⁵⁸.

Resim 6. Gökberk Ergenekon'un saldırıya uğradığı aracını park ettiği sokak. (Mevlüt Çelebi, 25. 09. 2021)

Ergenekon'a yapılan saldırıyı en ayrıntılı şekilde yansıtan İtalyan gazetesi *Paese Sera*'dır. Emilio Radice tarafından kaleme alınan bir yazıyla suikast ayrıntılı bir şekilde duyuruldu. "Dün, Türk Büyükelçiliğinden bir diplomata suikast düzenlendi" üst başlığıyla verilen haberin altındaki başlık, "Yaralandı,

⁵⁸ Sayın Gökberk Ergenekon ile 10 Aralık 2019 ve 13 Aralık 2021'de yapılan görüşmelerden.

ateşe karşılık verdi” şeklindedir. Ergenekon'un hastanede sedyede alınmış bir fotoğrafına da yer veren gazete, suikastı şöyle haber yaptı:

“Dün öğleden sonra Kolozyum'un yakınlarında, Türk Büyükelçiliğinden bir diplomata karşı bir suikast düzenlendi. Kimliği meçhul bir genç, tabancayla, 28 yıl önce Ankara'da doğan fakat üç yıldır şehrimizde, Laterano'da San Giovanni 24 numarada ikamet eden Gökberk Ergenekon'a birkaç el ateş etti. Suikast, OLA (l'Organizzazione per la liberazione dell'Armenia-ASALA) tarafından üstlenildi. Bir çift kurşunla kollarından yaralanan diplomat, sonra 38'lik silahıyla karşılık vermeyi başardı. Saldırgan ara sokaklardan koşarak kaçtı. Kendisinin yaralanmış olması muhtemeldir ve polis, tedavi için gidebileceği tüm hastaneleri ve poliklinikleri izliyor. Ancak suikastı üstlenenler 'komandonun üsse döndüğünü' sözlerine eklediler. Ergenekon, San Giovanni Hastanesi'nde ameliyata alındı ve bir kurşun çıkarıldı. Suikastçı kesin bilgilere sahipti. Belki de, Türk Büyükelçiliğinde görevli diplomatın geliş gidişlerini gözetleyerek kurbanını teşhis etmişti. Saat 16.00'yı biraz geçte, kendisini neyin beklediğinden tamamen habersiz olan diplomat evden ayrıldı ve doğruca Normanni Caddesi üzerinde park ettiği arabasına yöneldi. Ergenekon, arabasının kapısını açtı ve direksiyonun başına oturdu. Otuz yaşlarında, rüzgârlık ve jean giyinmiş, siyah saçlı ve gür sakallı bir adam onun yanına doğru gelirken, motoru çalıştıracak zamanı yoktu. Katil silahını çekti ve diplomata peş peşe üç el ateş etti. Bir kurşun kurbanın sol bileğini hedef aldı, diğeri sağ koluna isabet etti, üçüncüsü hedefi tamamen ıskaladı ve döşemeye saplandı. Ergenekon, suikastçıya ateş açması için zaman tanımadı ve kurtuluşunu buna borçludur. Uzun zamandır Ermeni ve Kürt ayrılıkçıların hedefinde olan hemen hemen tüm Türk diplomatları gibi, kemerinde 38'lik özel bir tabanca taşıyordu. Diplomat, dikkate değer bir mantık ve ruhla, onu kullanmayı başardı ve bu kez o ateş açtı. Tetikçi bu tepki karşısında tamamen şaşkına döndü, arkasını döndü ve üzerine atılan kurşunların vınlamaları arasında çılgınca koştu. Bir an sendeledi, muhtemelen bir kurşunla yaralandı ama sonra kaçmayı başardı. Diplomat birkaç dakika sonra Celio Polis Karakolu'ndan bir arabayla San Giovanni Hastanesi'ne götürüldü. Burada Profesör Pisano tarafından ameliyat edildi ve ardından hastaneye kaldırıldı. Gazetecilerle konuşurken dedi ki: 'Saldırganın bir Ermeni olduğu neredeyse kesindir'⁵⁹.

⁵⁹ Paese Sera, 26 Ottobre 1981.

Diğer İtalyan gazeteleri de olay hakkında çeşitli haberler yayınladılar. Çoğunlukla ilk sayfada verilen suikast haberiyle ilgili ayrıntılar iç sayfalarda verildi⁶⁰. Aynı bilgilerin tekrarlandığı ve Ergenekon'un hastanede yaralı olarak alınan resminin kullanıldığı haberlerde bazı ayrıntılara da rastlanmaktadır. *La Stampa*, yaşananları etkileyici bir dille anlatırken bazı farklı bilgiler de vermiştir:

“Katil onu öldürmek istedi, ancak kurban, ne olacağını anlayarak, en azından saldırıyı kısmen engelleyebildi ve sadece hafif bir şekilde yaralandı. Çatışma öğleden sonra merkezde gerçekleşti. Katil, diplomata silahını çekerek ateş etti, sonra diplomat ateş açarak ve muhtemelen kaçmayı başaran yabancıyı yaralayarak tepki verdi. Saldırı dün akşam Paris’te isimsiz bir telefon görüşmesiyle üstlenildi. Ermenistan’ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu adına konuştuğunu söyleyen bir adam, ‘emrin yerine getirildiğinin belirtildiği’ bir bildiri okudu ve üsse güvenli ve sağlam bir şekilde döndüklerini söyledi. Şahıs, saldırının ‘24 Eylül 1981 İntihar Komandosu’ tarafından yapıldığını belirtti. ‘Devam edeceğiz’ diye sürdürdü. ‘Dünyadaki tüm Türk faşist diplomatlarını takip edeceğiz. Zafer bizimdir.’ Saldırıya uğrayan diplomatın adı Gökberk Ergenekon. 28 yaşında. Quirinale’deki Türk büyükelçiliğinin diplomatı olarak akredite edilmiştir. Dün öğleden sonra Kolozyum yakınlarındaki dei Normanni’de yürüyordu. O esnada sokakta fazla insan yoktu. Genç adam hiçbir zaman tehdit edilmemiş veya takip edildiğini fark etmemişti. Saldırgan harekete geçmek için trafiğin sakin olduğu doğru anı bekledi. Diplomata yüzü açık bir şekilde yaklaştı. Pusu kurulan diplomat, ‘30 yaşlarında genç bir adamdı’ diye anlattı: ‘Onun bir Ermeni olduğuna ve saldırının sebebinin Ermeni sorununda aranması gerektiğine inanıyorum’ dedi. Yabancı bir silah çekti ve silahı diplomata doğrulttu. Üzerine üç el ateş etti. Ölümçüldüler ama Ergenekon hareket ederek kurtulmayı başardı ve kurşunlar kollarına ulaştı: ikisi sağda, biri solda. Sonra başarısız saldırgan döndü ve Kolozyum’a doğru koşarak kaçtı. Acı ve dehşete rağmen diplomat soğukkanlılığını kaybetmedi. Kararlılıkla, 38’lik özel tabancasını çıkardı ve kaçan saldırgana ulaşan üç el ateş etti. Hemen ardından Ergenekon yere yığıldı. Yoldan geçen bazı kişiler onu kurtardı ve hastaneye götürdü, burada durumunun ciddi olmadığına karar verildi. Diplomat 79’dan beri Roma’da. İkinci sekreter niteliğine sahip ve

⁶⁰ **Il Messaggero**, 26 Ottobre 1981.

1970 VE 1980'LERDE İTALYA'DA TÜRKLERE KARŞI ERMENİ TERÖRÜ VE İTALYAN KAMUOYU

yönetim işlevlerini yürütüyor gibi görünmüyor. Büyükelçiliğe akredite yaklaşık yirmi diplomatın en gençlerinden biri”⁶¹.

Resim 7. Paese Sera (26. 10. 1981)

Suikast haberini “Ermeniler Roma’da Türk Diplomata Suikast Düzenledi” başlığıyla duyuran *Il Popolo*, suikastın, “24 Eylül Grubu” tarafından üstlenildiğini ve yaralı Türk diplomatın gizli Türk servisinin elemanı olmakla suçladığını ekledi. *Il Popolo*, basın organlarını arayan bir erkeğin basın açıklamasında şunları söylediğini kaydetti: “Örgütümüz 24 Eylül’ün emriyle öğleden sonra saat dörtte bir grup, Roma’da Türk faşist rejiminin merkezine saldırdı. Devrimcilerle Türk merkezinin muhafızları arasında şiddetli çatışmalar yaşandı ve sonuç olarak Türk faşist istihbarat servisi MİT’e bağlı bir Türk diplomat vuruldu. Grup sağ salım üsse döndü”⁶².

L’Unita’da, “Suikastçı, saldırıya uğrayan adam tarafından ateşlenen bir tabancayla vuruldu” başlığının altındaki ana başlık da şöyledir: “Yaralı saldırganı, Türk diplomata yapılan saldırıdan sonra kim kurtardı?” Ermeni teröristlerin Avrupa ülkelerinde bir dizi kanlı eylemler yaptıklarını hatırlatan gazete, Kolezyum yakınlarındaki pusu sırasında, saldırganın muhtemelen kendi kurbanı tarafından ateşlenen bir kurşunla yaralandığını ekledi⁶³.

⁶¹ *La Stampa*, 26 Ottobre 1981.

⁶² *Il Popolo*, 27 Ottobre 1981.

⁶³ *L’Unita*, 27 Ottobre 1981.

III.2. Soruşturma ve Yüzleşme

Gökberk Ergenekon'a saldırıyı ASALA üstlendi. Bu üstlenme ve Ergenekon'un kendisine ateş eden saldırganın Ermeni olduğunu söylemesinden hareket eden İtalyan polisi, saldırganı yakalamak için çabalarını artırdı. Görgü tanıkları ve Roma Polisi yetkilileri, saldırganın Ergenekon'un açtığı ateş sonucu yaralanmış olabileceğini göz önünde tutarak hastanelere uyarılarda bulundu. Polis, tüm hastanelerden tabancayla yaralanmış bir şahsın başvurması hâlinde derhâl kendilerine bilgi verilmesini istedi⁶⁴. İtalyan emniyet birimleri Türkiye Büyükelçiliğiyle de iş birliği yaparak olayla ilgili bir raporu kendilerine teslim ettiler.

Türkiye'nin Roma Büyükelçiliği Müsteşarı Erdiñ Karasapan'ın açıkladığı bu rapora göre: "İtalyan polisi, saldırıdan 4-5 dakika sonra olay yerine ulaşmıştır. Ergenekon'un da bilgisine müracaat edilmiştir. Tahkikat sürdürülmektedir"⁶⁵. Sonuçsuz ya da başarısız da olsa, İtalyan polisinin bu çabaları Ermeni teröristleri rahatsız etti. *La Stampa* gazetesinin haberine göre, ASALA, Beyrut'ta yaptığı basın açıklamasında, İtalyan hükûmetini "Ermeni halkının çıkarlarına yönelik düşmanca politikayı sürdürmemesi"⁶⁶ konusunda uyardı. Ancak bu dönemde Avrupa'nın pek çok ülkesinde Ermenilerden rahatsızlık duyulmasına yol açan olaylar yaşandı. Hükûmetlerin tehdit edilmesi, terör eylemleri ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi olaylar nedeniyle rüzgâr kısa süreli olsa da, Ermenilerin aleyhine dönmüştü. Kasım ayında Danimarka'da ASALA'nın eroin deposu ortaya çıkarıldı⁶⁷. Fransız polisi eroin kaçakçılığı yapan Ermeni örgütlere yönelik çeşitli operasyonlar başlattı⁶⁸. Bu operasyonlar çerçevesinde yapılan bir tutuklama, Ergenekon'un yaraladığı Ermeni saldırgan olması ihtimalini akla getirdi⁶⁹. 11 Kasım 1981 günü Orly havaalanında Lübnan uyruklu Dimitriu Giorgiu, Kıbrıs Rum kesiminden verilmiş sahte pasaportla yakalandı. Yakalanan Ermeni teröristin kolunda yara izinin bulunması, dikkatlerin kendisine çevrilmesine yol açtı. Liderlerinden Dimitriu Giorgiu'nun tutuklanması üzerine ASALA, Fransa'yı, yakalanan teröristi serbest bırakmadığı takdirde Fransız diplomatlara saldırmakla tehdit

⁶⁴ **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1981.

⁶⁵ **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1981.

⁶⁶ **La Stampa**, 30 Ottobre 1981.

⁶⁷ **Tercüman**, 8 Kasım 1981.

⁶⁸ **Hürriyet**, 13 Kasım 1981.

⁶⁹ Türk basınında bunu ihtimal olmanın ötesine geçirip "Ergenekon'u vuran Ermeni terörist Paris'te yakalandı" başlığıyla duyuranlar da oldu. **Tercüman**, 16 Kasım 1981.

etti. Bu tehdit etkili oldu ve çok üst düzeyden gelen talimatla⁷⁰ Créteil mahkemesi, Georgiu'nun (Melkonian'ın) serbest bırakılmasına karar verdi. Bunun üzerine adı geçen terörist, ertesi gün Beyrut'a gidecek ilk uçağa bindirilmek üzere bir otele götürüldü. Ne var ki ertesi günkü *Figaro* gazetesi tüm hikâyeyi açığa vuran bir yazı yayınlayınca Fransız kamuoyu şok geçirdi. Bunun üzerine Georgiu o gece yeniden tutuklandı⁷¹.

Teröristin, ASALA üyesi bir Ermeni olduğunu itiraf etmesi ve kolundaki yaradan ötürü 25 Ekim'de Ergenekon'a saldıran ve yaralanan terörist olup olmadığı ve son bir ayda Roma'ya gidip gitmediği araştırılmaya başlandı⁷². Bu arada Fransız polisi, Orly'de yakalanan bu teröristin Roma'da Ergenekon'u öldürmek isteyen kişi olabileceğini açıkladı⁷³.

İtalya Başbakanı Giovanni Spadoloni ile Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterrand arasında 19 Kasım'da Paris'te yapılan görüşmede, Fransa'da tutuklanan Dimitriu Georgiu da gündeme geldi. Ergenekon'a yönelik suikast girişimine karışmış olabileceği ihtimaliyle İtalya'ya iade edilmesi konuşuldu⁷⁴. Bu arada, teşhis ve yüzleşme için Gökberk Ergenekon'un Paris'e gitmesine karar verildi. Ergenekon, bu yüzleşme için 19 Kasım 1981'de Paris'e gitti. Kendisine uluslararası kovuşturma yetkisi olan bir yargıç ve bir komiser eşlik etti. Ergenekon teşhisini yaparsa, İtalya teröristin iadesini isteyecekti⁷⁵. 20 Kasım günü Paris'in Fresnes Hapishanesi'nde yapılan

⁷⁰ Hürriyet, üst düzey görevli hakkında şu bilgiyi verdi: “Bu kişinin Türk düşmanı ve Ermeni kışkırtıcıların hamisi olarak tanıdığımız İçişleri Bakanı Gaston Deferre olması üzerinde duranların sayısı gittikçe artıyor.” **Hürriyet**, 17 Kasım 1981. Sayın Ergenekon da, Gaston Deferre'in Ermenilerle yakınlığına dikkat çekmişti: “Aslında bu adamın yakalanmaması lazımdı. O zaman Fransa'da Marsilyalı bir içişleri bakanı vardı. Bu kişinin Ermenilere sempatisine rağmen Fransız polisi bunu yakalıyor...” Sayın Gökberk Ergenekon ile 10 Aralık 2019 ve 13 Aralık 2021'de yapılan görüşmelerden.

⁷¹ Pulat Acar, “Fransa'nın Ermeni Terörü İle İlişkisi Hakkında İki Kitap Özeti”, **Ermeni Araştırmaları Dergisi**, S 46 (2013), s.230. Türk gazeteleri terörist Monte Melkonian'ın tutuklanması konusunda daha farklı bilgiler vermektedir. Gazetelere göre sahte bir pasaport ve 10 bin İsviçre Frangı parayla, ASALA adına belgeler ve Türkiye'nin Paris Büyükelçiliğine yapılan saldırıya ait kupürlerle yakalanan militanın serbest bırakılmaması gerektiğine inanan Creteil bölgesi savcısı, Dimitriu Georgiu'nun “sahte pasaport taşıma” suçundan tutuklanmasına karar verdi. **Hürriyet**, 15 Kasım 1981; **Cumhuriyet**, 15 Kasım 1981; **Milliyet**, 16 Kasım 1981.

⁷² **Cumhuriyet**, 15 Kasım 1981; **Hürriyet**, 15 Kasım 1981; **Milliyet**, 16 Kasım 1981.

⁷³ **Milliyet**, 16 Kasım 1981.

⁷⁴ **La Stampa**, 20 Novembre 1981.

⁷⁵ **Hürriyet**, 20 Kasım 1981; **Milliyet**, 20 Kasım 1981; **Cumhuriyet**, 20 Kasım 1981.

yüzleşmeden önce İtalyan yetkililer, Paris'te yakalanan teröristin resimlerini gösterdiler. Daha sonra yüzleşme yapıldı⁷⁶.

Sayın Gökberk Ergenekon bu yüzleşme hakkında bize şunları anlattı:

“Fransa’da bir Ermeni militan yakaladılar. Monte Melkonian diye bir adam. Fransız polisi bunu yakalıyor ve İtalyanlara bilgi veriyor. Bu, sizde yaralamalı bir saldırı olmuştu, o olayın faili midir diye. İtalyan makamlarının bizim bakanlığa bilgi vermesi üzerine, yarım günlüğüne Fransa’ya gittik. Yanımızda İtalyan savcı, Melkonian’ın tutulduğu hapisshaneye gittik. Beş tane adam koymuşlar, onlarla yüzleştirdiler. Adamlar sakallı, ben zaten birkaç saniye gördüm. Hangisi diye sordular. Hiç birisi benzemiyor dedim”⁷⁷.

Anlaşılan Fransa sahte pasaporttaki ismi Dimitriu Giorgiu olan teröristi tutukladığına pişman oldu. Nasıl hareket edeceğine karar veremeyen Fransa hükûmeti, ASALA’nın tehditleriyle de yüzleşmek zorunda kaldı. Öte yandan İtalya da teröristin iadesi için girişimde bulunmaya istekli değildi. Bir İtalyan gazetesinin yorumuyla İtalyanlar, Ermeni militanların eylemlerine yol açabileceğinden korktuğu için “sıcak patates” Giorgiu’yu ellerine almaktan kaçınıyorlardı⁷⁸. Çözümü Fransa buldu: Ermeni teröristi göstermelik bir yargılamadan sonra Fransa’dan sınır dışı ederek Lübnan’a götürmek⁷⁹. Fransız makamlarının Giorgiu’nun, Ergenekon’a ateş eden kişi olduğunun kanıtlanamadığını açıklamaları⁸⁰ bir şeylere hazırlıktı. Birkaç gün sonra durum netleşti. Giorgiu’yu yargılayan Fransız mahkemesi, sahte pasaport bulandırmaktan 4 ay hapse çarptırdı ve bu ceza da tecil edildi⁸¹. Fransa’dan sınır dışı edilen takma adıyla Dimitri Giorgiu, gerçek adıyla Haçik Avedisyan, 9 Aralık günü Beyrut’a gönderildi. Ankara, bu serbest bırakmayı “mantık dışı olarak” niteledi. Türk hükûmeti, “bunun terörizme müsamaha göstermekten öte teşvik olduğunu”⁸² ilan ederek kınadı. Beyrut’a gönderilen ve adı Haçik Avedisyan olarak ilan edilen terörist, burada ASALA ve Orly Grubu tarafından düzenlenen bir basın toplantısına yüzü maskeli olarak katıldı.

⁷⁶ **Milliyet**, 21 Kasım 1981.

⁷⁷ Sayın Gökberk Ergenekon ile 10 Aralık 2019 ve 13 Aralık 2021’de yapılan görüşmelerden.

⁷⁸ **La Stampa**, 21 Novembre 1981. İtalya’nın önemli haftalık dergilerinden L’Espresso’nun haberine göre, İtalyan gizli servisleriyle Ermeni teröristler arasında Filistin Kurtuluş Örgütü aracılığıyla bir “barış anlaşması” imzalandı. **Hürriyet**, 17 Kasım 1981.

⁷⁹ **Cumhuriyet**, 23 Kasım 1981; **Milliyet**, 23 Kasım 1981.

⁸⁰ **Milliyet**, 2 Aralık 1981.

⁸¹ **Cumhuriyet**, 9 Aralık 1981; **Milliyet**, 9 Aralık 1981.

⁸² **Tercüman**, 10 Aralık 1981; **Milliyet**, 10 Aralık 1981; **Cumhuriyet**, 10 Aralık 1981.

1970 VE 1980'LERDE İTALYA'DA TÜRKLERE KARŞI ERMENİ TERÖRÜ VE
İTALYAN KAMUOYU

Toplantıda Dimitri Giorgiu'nun (Haçik Avedisyan), gerçek adının Monte Melkonian olduğu açıklandı⁸³. Artık gerçek kimliğinin Monte Melkonian olduğu bilinen Ermeni terörist, ASALA'nın önemli liderlerinden birisidir. Türklere karşı eylemlerine sonraki yıllarda da devam eden Melkonian, 1990'larda Karabağ Savaşı'nda Ermeni kuvvetlerine komutanlık yapmış ve 12 Haziran 1993 günü Azeri kuvvetleriyle yaşanan çatışmada öldürülmüştür⁸⁴.

---

⁸³ **Milliyet**, 11 Aralık 1981.

⁸⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Monte_Melkonian (Erişim: 20.02.2022)

SONUÇ

Tarihsel süreç içerisinde Ermeni teröristlerin öldürdüğü Türk diplomat ve devlet adamları içerisinde iki sadrazamdan birisi olan Sait Halim Paşa, İtalya'da siyasi bir suikasta kurban gitmiştir. Bu açıdan bakılınca İtalya, en üst düzeyde şehit verilen iki ülkeden birisidir. Sait Halim Paşa suikastına karşı İtalyan kamuoyu, Ermeni yanlısı tavırlarına rağmen tarafsız yaklaşmışlardır. Savaş döneminde yaşananlara atıfta bulunulmasına rağmen, suikastın siyasi bir cinayet oluşu, bunun bir yabancı tarafından gerçekleştirildiği ve bu yabancıнын Ermeni olduğu gayet açık bir şekilde dile getirilmiştir. Bu dengeli yaklaşımın 1970'lerde Ermeniler lehine değiştiği çok kolaylıkla görülmektedir. Avrupa'da terör saldırılarının en yoğun olduğu ülkelerin başında gelmesine rağmen, İtalyan kamuoyu Taha Carım suikastına ön yargılı ve taraflı yaklaşmıştır. Dönemin gazeteleri suikast haberini duyurmakla beraber, bazıları, cinayeti, intikam için yapılmış gibi mazur gösteren bir yayın politikası izlemişlerdir. Sait Halim Paşa'nın, asla terör saldırısının mazereti olamaz ama tehcir kararını alan hükümetin başındaki kişi olarak sorumluluk sahibi olduğu ortadadır. Bu, tekrarlıyoruz, asla kendisinin suçlu olduğu ve öldürülmesinin anlaşılabilir olduğu gibi bir sonuç doğurmamalı. Ancak buna rağmen İtalyan basının kısmen objektif yaklaşımını 1970'lerde kaybetmesi dikkate değer bir değişimdir. Türkiye Cumhuriyeti'ni temsil etmekten başka bir sorumluluğu olmayan Taha Carım'ın sırtından vurulmasını, Ermenileri mağdur ve mazlum göstererek hafifletecek bir yayın takip eden İtalyan gazeteleri çifte standart uygulamışlardır. Üstelik terörün İtalya'da da hemen her gün sokakta can aldığı dönemde, Ermeni terörüne gösterilen bu tolerans, zamanla ters tepmiştir. İtalya'daki Ermeni terörüne karşı toleransı kısmen sona erdiren olay, Ermenilerin Türk Hava Yolları'nın Roma'daki bürosuna koydukları bombanın 10 Mart 1980 akşamı patlatılması sonucu iki İtalyan'ın ölmesi ve 14 İtalyan'ın yaralanmasıdır. Bu olaydan sonra İtalya'da Ermeniler tarafından yapılan Vecdi Türel ve Gökberk Ergenekon suikastlarına karşı İtalyan basınının daha soğukkanlı ve teröre karşı bir tavır aldıkları görülmektedir.

Türk diplomatların İtalya'da maruz kaldıkları saldırıların diğer Ermeni saldırılarından ayrıldığı yönler bulunmaktadır. Taha Carım, saldırıya son derece savunmasız bir vaziyette yakalanmış ve çok yakından, sırtından şehit edilmiştir. Bu suikast klasik Ermeni suikastlarına benzemektedir. Terörist, kurbanını en savunmasız anında yakalayıp kendisi için en uygun anı

seçmektedir. Bu şekilde hareket etmekle muhataba en büyük zarar verilerek öldürülmekte ve kendisinin yaralanma ya da polis tarafından yakalanma ihtimalini de azaltmaktadır. Oysa İtalya'daki Vecdi Türel ve Gökberk Ergenekon saldırılarında Ermeni teröristlere karşılık verilmiş, çatışmaya girilmiş ve en azından yaralanan teröristler olmuştur. Bu nedenle Vecdi Türel'e düzenlenen suikastta Türk güvenlik görevlilerinin uyanık ve dikkatli hareketleri sayesinde büyükelçi ve muhtemelen güvenlik görevlileri, mutlak bir ölümden kurtulmuşlardır. Ermeni teröristlerin Gökberk Ergenekon'a düzenledikleri saldırının sadece İtalya'dakiler içerisinde değil, diğer Ermeni saldırıları bağlamında da özel bir yeri vardır. Ermeni saldırıları söz konusu olduğunda ilk defa olarak hedef seçilen Türk diplomat silah kullanmak suretiyle kendisini korumuş ve mutlak bir ölümden kurtulmuştur. Ermeni saldırılarının yaşandığı ülkelerin duyarsız, hatta bazılarının teröristlere bulaşmamak için tehditlerine boyun eğerek görmezden geldikleri bilinmektedir. Bu terörü destekleyici tavrın sonucu olarak pek çok masum Türk öldürülmüş veya yaralanmıştır. Türkiye, bütün uyarılarına rağmen pek çok ülkenin bu ikiyüzlü tavrına engel olamayınca görevlilerini kendisi korumak için girişimde bulundu. Büyükelçilerin korunması için Türk güvenlik görevlileri görevlendirilmeye başlandı. Ancak bu tedbirin bütün Türk diplomatik görevlileri korumaya yeterli olmayacağı bilindiği için özellikle alt düzeydeki memurlar için başka bir yol bulunmuştur. Gökberk Ergenekon'un da bize ifade ettiği gibi, genç Türk diplomatlar yurt dışına görevlendirildiklerinde bir süre silah atış eğitimi almışlardır. Bunun ne kadar yararlı sonuçlar doğurduğunu da Gökberk Ergenekon saldırısında görüyoruz. İlk defa olarak saldırıya maruz kalan Türk diplomat kendisini korumak için silah kullanmış, teröristi kovalamış ve yaralamıştır. Gökberk suikastını düzenleyen Monte Melkonian, Fransa'nın Ermeni teröristlerle iş birliği hakkında bir kitap yazan Charles Villeneuve'ye bir itirafta bulunmuştur. Sağ omuzunu yaralayan kurşunun parçasını içeren bir kolye taşımakta olan Melkonian, bu kurşunu Roma'da öldürmek istediği Gökberk Ergenekon'dan yediğini itiraf etmiştir⁸⁵.

İtalya'daki dört saldırının dikkat çeken bir yönü de, faillerin hiç birisinin yakalanamamış olmasıdır. Elimizde İtalyan polisinin, failleri kasti olarak yakalamadığına dair bir kanıt bulunmamaktadır. Ancak ortada kasıt olmasa

⁸⁵ Pulat Acar, "Fransa'nın Ermeni Terörü İle İlişkisi Hakkında İki Kitap Özeti", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, S 46 (2013), s.230.

bile, bir güvenlik zafiyetinin ve İtalyan polisinin başarısızlığının olduğu da açıktır. Gerçi, İtalyan emniyet birimlerinin, Taha Carım'ın katilini yakalayamadıkları dönemde, eski başbakanları Aldo Moro'nun kaçırılarak öldürülmesini de (16 Mart-9 Mayıs 1978) önleyemediklerini hatırlarsak, beceriksizliğin sadece Türk diplomatlarının faillerini yakalayamamakla sınırlı olmadığı anlaşılır.

Son olarak bir hususa dikkat çekmek isteriz. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı sitesinde “Şehit Diplomatlarımız” bölümünde sadece 1970’lerde yeniden başlayan Ermeni terörü mağduru Türklere yer verilmiştir. Aslında böyle bir ayırım yapılmasının doğru olmadığı fikrindeyiz. Çünkü Ermeni teröristler 1970’lerde Türkiye Cumhuriyeti’ni temsil eden görevlileri neden şehit etmişlerse, 1920’lerde de İttihatçıları aynı amaçla şehit etmişlerdir. Her ne kadar İttihatçılar bakanlık mensubu olmadıkları için böyle bir ayırım yapılmış olsa da Ermeniler tarafından şehit edilen Türklerin tamamına herhangi bir ayırıma tabi tutmaksızın sahip çıkılması daha tutarlı ve anlamlı bir davranış olacaktır.

İntihal Taraması
Plagiarism Detection

Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>) | *This paper was checked for plagiarism. (<https://intihal.net/>)*

Etik Beyan
Ethical Statement

Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.*

Açık Erişim Lisansı
Open Access License

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License*

KAYNAKÇA

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30-11-1-0-558-8-17-11.

30-18-1-2-306-87-10.

Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi, Kutu 123, (Matbuat: 1960-1979).

Türkiye Cumhuriyeti Vatikan Büyükelçiliği Arşivi Taha Carım, B. 2; Vecdi Türel, B.1; B. 2; B. 4; B.6; B.8.

Acar, Pulat, “Fransa’nın Ermeni Terörü İle İlişkisi Hakkında İki Kitap Özeti”, **Ermeni Araştırmaları Dergisi**, S 46 (2013), s.227-239.

Avanti!, 10 Giugno 1977.

Avanti!, 23 Luglio 1905.

Barış, 14 Haziran 1977.

Bogosian, Eric, **Ermeni Soykırımı’nın İntikamı İçin Yapılan Suikastlar Nemesis Operasyonu**, Türkçesi: Önder Seçkin, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2016.

Corriere della Sera, 14 Marzo 1916.

Corriere della Sera, 12 Giugno 1977.

Corriere della Sera, 18 Aprile 1980.

Cumhuriyet, 17 Haziran 1977.

Cumhuriyet, 27 Ekim 1981.

Cumhuriyet, 15 Kasım 1981.

Cumhuriyet, 20 Kasım 1981.

Cumhuriyet, 23 Kasım 1981.

Cumhuriyet, 9 Aralık 1981.

Cumhuriyet, 10 Aralık 1981.

Çelebi, Mevlüt, “İtalya’da Ermeni Terörü: İtalyan Basınında Sait Halim Paşa Suikastı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XXXVIII, S 106 (Kasım 2022), s.474-506.

Çevikbaş İsmail, **Ermeni Terör Örgütü Asala ve Şehit Edilen Türk Diplomatlar**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2021.

Dünya, 15 Haziran 1977.

Gazetta del Popolo, 10 Giugno 1977.

Gazetta del Popolo, 11 Giugno 1977.

Gazetta del Popolo, 18 Aprile 1980.

Görüşme: Gökberk Ergenekon (20 Mart 1953), 10 Aralık 2019 ve 13 Aralık 2021.

Görüşme: Kenan Gürsoy (29 Aralık 1950), 27 Haziran 2013.

Görüşme: Tahsin Güvenç (8 Mart 1948), 17 Ekim 2021 ve 17 Kasım 2021.

Grassi, Fabio L., **L'Italia e la questione turca (1919-1923), Opinione pubblica e politica estera**, Torino, Silvio Zamorani Ed. 1996.

https://en.wikipedia.org/wiki/Monte_Melkonian (Erişim: 20.02.2022).

<https://www.britannica.com/topic/Armenian-Secret-Army-for-the-Liberation-of-Armenia> (Erişim: 17.02.2022).

https://www.mfa.gov.tr/sehit-edilen-diplomatlarimiz-ve-vatandaslarimiz_tr.tr.mfa (Erişim: 15.07.2023).

Hürriyet, 13 Haziran 1977.

Hürriyet, 17 Haziran 1977.

Hürriyet, 30 Haziran 1978.

Hürriyet, 18 Nisan 1980.

Hürriyet, 13 Kasım 1981.

Hürriyet, 15 Kasım 1981.

Hürriyet, 17 Kasım 1981.

Hürriyet, 20 Kasım 1981.

Hyland, Francis P., **Armenian Terrorism: The Past, the Present, the Prospects**, Routledge, Taylor&Francis Group, London and Newyork 2021.

Il Messaggero, 18 Aprile 1980.

Il Messaggero, 26 Ottobre 1981.

Il Messaggero di Roma, 10 Giugno 1977.

Il Messaggero di Roma, 12 Giugno 1977.

Il Popolo, 18 Aprile 1980.

Il Popolo, 27 Ottobre 1981.

Il Sole 24 Ore, 10 Giugno 1977.

Il Tempo, 10 Giugno 1977.

Karakoç, Ercan, **Türk Basınında Ermeni Terörü (1973–1984)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2008,

Karaş Zeynep, **Ermeni Terör Örgütü: ASALA**, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

L'Osservatore Romano, 10-11 Giugno 1977.

L'Unita, 10 Giugno 1977.

L'Unita, 12 Giugno 1977.

L'Unita, 18 Aprile 1980.

L'Unita, 27 Ottobre 1981.

La Stampa, 10 Giugno 1977.

La Stampa, 26 Ottobre 1981.

La Stampa, 30 Ottobre 1981.

La Stampa, 20 Novembre 1981.

La Stampa, 21 Novembre 1981.

La Voce Repubblicana, 10 Giugno 1977.

Milliyet, 15 Haziran 1977.

Milliyet, 17 Haziran 1977.

Milliyet, 16 Kasım 1981.

Milliyet, 20 Kasım 1981.

Milliyet, 21 Kasım 1981.

Milliyet, 23 Kasım 1981.

Milliyet, 2 Aralık 1981.

Milliyet, 9 Aralık 1981.

Milliyet, 10 Aralık 1981.

Milliyet, 11 Aralık 1981.

Nalbandian, Louise, **The Armenian Revolutionary Movement The Development of Armenian Political Parties through the Nineteenth Century**, University of California Press, London 1975.

Paese Sera, 10 Giugno 1977.

Paese Sera, 26 Ottobre 1981.

Sertoğlu, Murat, “Kapanan Dosya”, **Dünya**, 3 Temmuz 1978.

Son Havadis, 17 Haziran 1977.

Son Havadis, 18 Nisan 1980.

Son Havadis, 21 Nisan 1980.

Şimşir, Bilâl N., **Şehit Diplomatlarımız (1973-1994)**, 2 Cilt, Bilgi Yayınevi, Ankara 2000.

Tercüman, 13 Haziran 1977.

Tercüman, 17 Haziran 1977.

Tercüman, 30 Haziran 1978.

Tercüman, 8 Kasım 1981.

Tercüman, 16 Kasım 1981.

Tercüman, 10 Aralık 1981.

Uzun, Adem, “Cumhuriyet Döneminde Ermeni Terörizmi: “Asala Terörü’nden PKK Terörü’ne”, **Türk Yurdu**, C 28, S 248 (Nisan 2008), s.54-60.

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

YAYIN İLKELERİ

Yayın İlkeleri

Yayın hayatına Kasım 1984 yılında başlayan Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, güz ve bahar olmak üzere yılda iki sayı yayımlanır.

Derginin Yayın Amacı

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk ve dünya tarihi kapsamındaki konular çerçevesinde, Türkiye Tarihi, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti'ne ilişkin bilgi ve belgelerle ilgili bilimsel araştırma ve çalışmaları yayımlayarak ulusal ve uluslararası düzeyde bilim dünyasıyla paylaşmaktır.

Derginin Konusu

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk ve dünya tarihi kapsamındaki konular çerçevesinde, Türkiye Tarihi, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti'ne ilişkin konuları ele alan yakın dönem tarih dergisidir. Derginin konusu, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti'nin içine doğduğu siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel boyutlu ulusal ve küresel ortamı; beşerî ve sosyal bilimler bağlamında bilimsel ölçütlere göre inceleyen araştırmaları, değerlendirmeleri ve çalışmaları içermektedir.

Derginin İçeriğinde Yer Alacak Çalışmalar

- Alanında boşluğu dolduracak, araştırmaya dayalı özgün makaleler;
- İncelenen konuları zengin bir kaynakçaya dayanarak değerlendiren, eleştiren ve bu konuda yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan araştırma, inceleme ve derleme yazıları;
- XIX. yüzyıldan günümüze değin Türkiye Tarihi, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili konularda hazırlanan proje kapsamında geliştirilmiş araştırmalar;
- Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili eser, şahsiyet ve ilmi faaliyetleri tanıtan yazılar olmalıdır.

Gönderilecek yazıların, daha önce bir başka yayın organında yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce bir bilimsel kongrede sunulmuş bildiriler, yeni bilgi, belge ve yorum ilave

edilmek kaydıyla ve yeni hâliyle çalışmanın özgün olduğunun belirtilmesi koşuluyla yayımlanabilir.

Makalelerin Değerlendirilmesi

Gelen yazılar, yayın ilkelerine uygunluğu bakımından Yayın Kurulunca incelendikten sonra, alanında uzman iki hakeme gönderilir. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, yazı üçüncü bir hakeme gönderilebilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur.

Yazar(lar), hakemlerin ve Yayın Kurulunun eleştiri, öneri ve düzeltmelerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa, gerekçelerini bildirme hakkına sahiptirler. Yayına kabul edilen ve edilmeyen makale/yazıların yazar(lar)ına bilgi verilir.

Yayımlanan makale/yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazı ve fotoğraflardan kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yayımlanması kararlaştırılan makale/yazıların yazar(lar)ına ve hakemlerine, telif ve inceleme ücreti ödemesi yayın tarihinden sonra yapılır. Ücret miktarı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ile Bağlı Kuruluşları Telif Hakkı, Yayın ve Satış Yönetmeliği'ne göre tespit edilir.

Yayınlanacak makalelerde araştırma ve yayın etiğine uyulması zorunludur.

Yazım Dili

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nin yazım dili Türkçe ve İngilizce'dir. Ancak her sayıda derginin üçte bir oranını geçmeyecek şekilde, diğeri dillerde yazılmış makalelere de -Yayın Kurulu kararıyla- yer verilebilir.

Yayımlanacak makalelerin Türkçe ve İngilizce özetleri de, yazarları tarafından tespit edilen anahtar kelimeler ile birlikte verilir.

Yazım Kuralları

Makalenin Yapısı

Makalenin genel olarak aşağıda belirtilen düzene göre sunulmasına özen gösterilmelidir:

- 1- Başlık, koyu karakterde büyük harflerle ortalı olarak yazılmalıdır.
- 2- Dergide kör hakemlik sistemi uygulandığından makalede Yazar ad(lar)ı, soyad(lar)ı yer almamalıdır. Makalenin yayımlanma aşamasında Yazar ad(lar)ı, soyad(lar)ı, kurum, akademik unvan, adres, ORCID gibi bilgiler dergi editörlüğüne eklenir.
- 3- Öz (anahtar kelimeler eklenerek)
- 4- İngilizce başlık ve İngilizce özet (anahtar kelimeler eklenerek)
- 5- Makale; amaç, kapsam ve çalışma yöntemlerini belirten bir öz, giriş, ana metin bölümleri, sonuç ve kaynakçayı içerecek şekilde düzenlenmelidir.

Öz

En az 250 kelime olacak şekilde Türkçe ve İngilizce olarak ayrı ayrı yazılmalıdır. Öz, makalenin ana fikrini ve katkısını yansıtacak nitelikte olmalıdır. Özün altında bir satır boşluk bırakılarak en az 4, en çok 8 anahtar kelime alfabetik sıra ile verilmelidir.

Ana Metin

Makale, A4 boyutunda, üst/alt/sağ/sol 2,5 cm sayfa kenarlığı boşluğu bırakılarak, cilt payı 0 cm olacak şekilde, paragrafın ilk satırı girintilenmeden, satır aralarında önce ve sonra 12nk 1,5 satır aralığı ile ve 11 punto (Öz ve Abstract 10 punto ile) Times New Roman yazı karakteri ile MS Word programında yazılmalıdır. Yazılar en fazla 10.000 kelimedenden oluşmalıdır.

Bölüm Başlıkları

Makalenin yapısını belirlemek ve ana metinde düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere yazıda ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Ana başlıklar (Makale Türkçe ve İngilizce başlıkları, ÖZ, ABSTRACT, GİRİŞ, SONUÇ, KAYNAKÇA, EKLER) büyük harflerle; ara ve alt başlıklar ise ilk harfleri büyük olmak üzere küçük harflerle ve koyu (bold) yazılmalıdır.

Ara başlıklar Romen rakamlarıyla I-II-III... şeklinde ara başlıkların alt başlıkları ise I.1.-I.2.-I.3. ... şeklinde düzenlenmelidir.

Örnek 1:

II. Büyük Buhran ve Buhran Vergisi

II.1. Buhran Vergisinin Yasal Çerçevesi

Şekil, Çizelge ve Resimler

Şekiller, çizelgeler ve resimler birden başlayarak numaralandırılmalı ve açıklayıcı dipnotlara hemen altlarında yer verilmelidir. Şekil, çizelge ve resimler toplam 10 sayfayı aşmamalıdır.

Alıntılar

Alıntılar tırnak içinde verilmelidir. Tırnak içerisinde verilen ifadeler ayrıca italik olarak yazılmamalıdır. Üç satırı geçen alıntılar metnin sağından ve solundan 1 cm içeride ve 10 punto büyüklüğü ile yazılmalıdır.

Kaynak Gösterme

Kaynaklar dipnot şeklinde yazılmalı, Times New Roman yazı biçimiyle 10 punto ve tek aralık olmalıdır.

a- Kitap: Baş harfleri büyük olmak üzere önce yazarın adı, soyadı, kitabın adı (koyu karakterde), (varsa) Cilt, yayınevi, yayın yeri ve tarihi ve sayfa numarası verilmelidir.

Örnek 2:

Mehmet Saray, **Türk-İran İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s.18.

b- Makale: Baş harfleri büyük olmak üzere; yazarın adı, soyadı, makalenin adı (tırnak içinde), içinde yer aldığı yayının adı (koyu karakterde), Cilt, Sayı, yayın tarihi (varsa), yayın yeri ve yılı, sayfa numarası verilmelidir.

Örnek 3:

Abdurrahman Bozkurt, “Gelibolu Yarımadası’nda İtilaf Bloğuna Ait Harp Mezarlıklarının İnşası ve Statüsü”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XXVIII, S 84, Ankara 2013, s.57.

Çok yazarlı kitap ya da makalelere atıf yapılırken ilk yazar adı mutlaka belirtilmeli, diğer yazarların adları araya virgül gelecek şekilde belirtilebileceği gibi ilk yazardan sonra “vd.” şeklinde belirtilmek koşuluyla yazılmayabilir. Ancak Kaynakçada bütün yazarların isimleri mutlaka yer almalıdır.

Örnek 4:

(İkiden fazla yazarlı) Durmuş Yalçın, vd., **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Cilt I, 7. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010, s.511.

Mülakat ve röportaj tarzı görüşmeler, metin içinde ad-soyad ve tarih belirtilerek değinilmeli, ayrıca Kaynakçada da gösterilmelidir.

Tekrarlanan atıflarda; soyadı, eser kitap ise a.g.e., makale ise a.g.m., yazılmalı ve sayfa numarası eklenmelidir.

Saray, a.g.e., s.82.

Bozkurt, a.g.m., s.5.

Kaynakça

Yazar soyadlarına göre ve alfabetik olarak sırayla yazılmalıdır.

a- Kitap: Yazar(lar)ın soyadı, adı, kitabın adı (Koyu Karakterde), yayınevi, yayın yeri ve tarihi.

Örnek 5:

Bayındır Uluskan, Seda, **Atatürk’ün Sosyal ve Kültürel Politikaları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.

b- Süreli Yayın: Yazar(lar)ın soyadı, adı, makalenin başlığı (tırnak içinde), süreli yayının tam adı (koyu karakterde), Cilt, Sayı, yayın yeri ve tarihi, sayfa aralığı.

Örnek 6:

Tokluoğlu, Ceylan, “Ziya Gökalp: Turancılıktan Türkçülüğe”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XXVIII, S 84, Ankara 2013, s.103-142.

c- Bildiri: Yazar(lar)ın soyadı, adı, bildirinin başlığı (tırnak içinde), sempozyumun veya kongrenin adı, düzenlendiği yerin adı, düzenlenme tarihi,

Bildiriler, varsa editör(ler)in adı, Cilt, basımevi/yayınevi, yayın yeri ve tarihi, sayfa aralığı.

Örnek 7:

Şimşir, Bilal N., “Atatürk ve Avusturalya”, Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi, Ankara, 12-16 Kasım 2007, Bildiriler, Cilt I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010, s.35-73.

Yazıların Gönderilmesi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi’nde yayımlanmak üzere yayın ilkelerine ve Türk Dil Kurumu (TDK) yazım kurallarına ve TDK Güncel Türkçe Sözlüğüne (bu şart Türkçe makalelerde istenir) uygun olarak hazırlanmış yazıların başvuruları, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumunun web sayfası üzerinde yer alan <https://giris.ayk.gov.tr/signin> uzantılı Yayın Takip Sistemi (YAYSİS) üzerinden yapılacaktır. Yazarlar Yayın Kurulu’nca ve dergi editörlüğüne esasa yönelik olmayan küçük düzeltmeler yapılabileceğini kabul etmiş sayılırlar.

Publication Principles of the Journal of Atatürk Research Center

The Journal of Atatürk Research Center, which began to be published in November, 1984, is published in two issues per year in Spring and Autumn.

Publication Purpose of the Journal

Within the frame of topics as part of Turkish and world history since the second half of the 19th century, the aim is to share the scientific researches and studies about the information and documents relating to Turkish History, Atatürk and the Republic of Türkiye with science world by publishing on both national and international levels.

Topics of the Journal

Journal of Atatürk Research Center, within the frame of topics as part of Turkish and world history since the second half of the 19th century, is a contemporary history journal in which a wide range of topics relating to “Turkish History”, “Atatürk” and “the Republic of Türkiye” are addressed. The Journal includes the researches, evaluations and studies which inspect the political, socio-economic and cultural dimensional national and global atmosphere which Atatürk and the Republic of Türkiye were born into according to scientific criteria in terms of humanities and social sciences.

The Studies to be Included in the Context of the Journal Should Be:

- Original articles, filling the gap in their field, based on research,
- Research, review and compilation articles which evaluate and criticize the reviewed subjects according to a rich bibliography and put forward new and noteworthy opinions,
- Developed researches within the scope of projects about Turkish History, Atatürk and the Republic of Türkiye’s History since the 19th century.
- Articles promoting the works, personage and scientific events about National Struggle and the Republic of Türkiye.

Articles which will be sent should not be published elsewhere previously or accepted for publication. Papers presented in a scientific congress previously can be issued provided that they are added new information, document and review, and stated as original with their new edition.

Evaluation of Articles

After looking for the eligibility of the principles of the Editorial Board, incoming articles are sent to two referees who are expert in their fields. In case one of the reports is positive and another is negative, the article can be sent to a third referee. Names of the referees are kept confidential and reports are kept for five years. The author(s) take(s) into account the corrections and suggestions of the referees and the Editorial Board. If they disagree, they reserve the right for a justification report. The author(s) of the articles/articles accepted or not accepted for publication are informed, but the article / writing texts will not be refunded.

The responsibility for the published articles/writings belongs to their authors. Text and photos can be cited by stating the source.

Copyright and examination fees are paid within two months from the date of publication to author(s) and referees of the articles/writings agreed for publication. The amount of the fees is determined according to the Copyright, Publishing and Sales Regulations of “Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History” and affiliated institutions.

It is compulsory to abide by research and publication ethics in papers to be published.

Official Language

The official languages of the Journal of Atatürk Research Center are English and Turkish. However, articles written in other languages can be accepted by the decision of the Editorial Board providing that they do not exceed one-third of each issue of the journal.

English and Turkish summaries of the published articles can be given with the keywords determined by their authors.

Spelling Rules

Structure of the Article

In general, the article must be taken into the order specified below:

1. The title should be written in bold capital letters.
2. Author's name(s) and last name(s) should not be included in the article, as the blind peer-review system is applied in the journal. During the publication

of the article, information such as the author's name(s), last name(s), institution, academic title, address, ORCID are added by the editorial board of the journal.

3. Abstract (with keywords)

4. English title and abstract in English (with keywords)

5. An introduction should indicate article, purpose, scope and methods of work and sections of the main texts should be arranged to include Conclusion and Bibliography.

Abstract

The abstract should be written separately in Turkish and English, with a minimum of 250 words. The abstract should reflect the contribution and the main idea of the article. A minimum of 4 and a maximum of 8 keywords should be given by leaving one blank line below the summary.

Main text

The article should be written in A4 size, with a margin of 2.5 cm above/bottom/right/left. The gutter should be 0 cm, the first line of the paragraph should not be indented, before and after the lines with 12nk 1.5 line spacing and 11 points (abstracts with 10 points) Times New Roman font in MS Word program. Article length should be 10.000 words.

Section Headings

Intermediate and sub-headings can be used in the article to determine the structure of the article and to provide a regular information transfer in the main text. Main headings [Article Turkish and English titles, ÖZ (ABSTRACT), ABSTRACT, GİRİŞ (INTRODUCTION), SONUÇ (CONCLUSION), KAYNAKÇA (BIBLIOGRAPHY), EKLER (ATTACHMENTS)] in capital letters; Intermediate and sub-headings should be written in lowercase letters with the first letters in capital letters and in bold.

Example 1:

II. Büyük Buhran ve Buhran Vergisi (II. The Great Depression and the Depression Tax)

II.1. Buhran Vergisinin Yasal Çerçevesi (II.1. Legal Framework of the Depression Tax)

Figures, Tables and Pictures

Figures, tables and pictures should be numerated beginning with one and the footnotes should be given beneath them. Figures, tables and pictures should not exceed 10 pages.

Citations

Citations should be in quotes. The citations passing three-line should be formatted left and right 1.5 cm and written in 11 pt.

References

References should be written in the form of a footnote, and should be 10 pt. with one line space.

a- Book: Author's name and last name should be written in capital letters; title in bold, (if any) Volume, publisher, date and place of publication and page numbers of the book should be given.

Example 2:

Abdurahman Çaycı, Gazi Mustafa Kemal Atatürk (The Leader of National Independence and Modernization), Atatürk Research Center Publications, Ankara 2002, p.130.

b- Article: Author's name and last name should be written in capital letters; title of article should be in quotes; name in bold, Volume, Number, publisher, date (if any), place, year and page numbers of the publication should be given.

Example 3:

Mehmet Ali Beyhan, "The Literature of Reforms and Depressions: The Era of Selim III and Mahmut II", **Literature Journal of Research on Turkey**, Volume I, Issue II, Istanbul 2003, p.57.

When citing books or articles with multiple authors, the name of the first author must be specified, the names of other authors may be specified with a comma in between, or they may not be written on condition that “etc.” is indicated after the first author. However, the names of all authors must be included in the bibliography.

Example 4:

Durmuş Yalçın, etc., **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Cilt I, 7. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010, s.511.

In the repeated references: Last name should be written; if the work is a book, one should write *ibid* but if the work is an article one should write **ibid**; page number should be added.

Çaycı, **ibid**, p.11.

Beyhan, **ibid**, p.60. Bibliography

Bibliography should be put in alphabetical order by last names of authors.

a- Book: Author’s (s’) last name, name, the book’s title, publisher, place and date of publication should be specified.

Example 5:

Çaycı, Abdurahman, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk (The Leader of National Independence and Modernization)**, Atatürk Research Center Publications, Ankara 2002.

b- Periodical: Author’s (s’) last name, name, title of article (in quotes), periodical’s full name, Volume, Number, place and date of publication, page range should be specified.

Example 6:

Beyhan, Mehmet Ali, “The Literature of Reforms and Depressions: The Era of Selim III and Mahmut II”, **Literature Journal of Research on Turkey**, Volume I, Issue II, Istanbul 2003, p.57-99.

c- Papers: Author’s (s’) last name, name, title of declaration (in quotes), symposium’s or congress’ name, name of organization place, date of issue, declarations, (if any) editors’ name, volume, printing house/publishing house, place and date of publication, page range should be specified.

Example 7:

Şimşir, Bilal N., “Atatürk ve Avusturalya”, **Sixth International Atatürk Congress, Ankara, 12-16 November 2007, Papers**, Volume I, Atatürk Research Center Publications, Ankara 2010, p.35-73.

Submission of Writings

The applications of the articles to be published in the Journal of Atatürk Research Center, prepared in accordance with the publication principles, are to be made via YAYIS (Publication Tracking System) which can be reached at <https://giris.ayk.gov.tr/signin> on the website of Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History. Authors are deemed to have accepted that minor corrections which do not target the essence may be made by the Editorial Board and by the editors of the journal.

ATAM Dergisinin Tarihi:

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi yayın hayatına 1984 yılında başlamıştır. Yayımlandığı tarihten itibaren Mart, Temmuz ve Kasım aylarında yılda üç (3) sayı olarak yayımlanmıştır. 2015 yılından itibaren ise Bahar ve Güz olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanmaya devam etmektedir.

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı (SBVT) Komitesince 2016 yılı, 93. sayısından (Bahar 2016) itibaren veri tabanına alınmaya uygun bulunarak TrDizin'de dizinlenmeye başlamıştır. Ayrıca SOBİAD (Sosyal Bilimler Atıf Dizini) ve EBSCO Historical Abstracts tarafından da dizinlenmektedir. Derginin tüm sayılarına Dergi web sayfası ve DergiPark üzerinden ücretsiz olarak erişilebilmektedir.

History of the Journal of Atatürk Research Center:

The Journal of Atatürk Research Center was first published in 1984. Since the date of its first publication, the journal has been published in March, July and November, namely in three (3) issues each year. As of 2015, it continues to be published in two issues per year as Spring and Fall.

The Journal of Atatürk Research Center was found eligible for inclusion in the database starting from its 93rd issue (Spring 2016) by the TÜBİTAK ULAKBİM Social and Human Sciences Database Committee and it is indexed in TrDizin. The journal is also indexed by SOBİAD (Social Sciences Citation Index) and EBSCO Historical Abstracts. All the issues of the journal can be accessed free of charge through the web site of the Journal and DergiPark.

ATATÜRK SUPREME COUNCIL FOR CULTURE, LANGUAGE AND HISTORY
PRESIDENCY OF ATATÜRK RESEARCH CENTER

**JOURNAL OF
ATATÜRK
RESEARCH
CENTER**

VOLUME: 40 • SPRING: 2024 • ISSUE: 109

Peer Reviewed Journal Published in Spring and Autumn